

Shri Bhagvad Gita

with

Complete 745 Verses
(incorporating original Shlokas)

5th Edition

By

Rajvaidy J. K. Shastri, Gondal

5a 2G

SHN

Published by

The Rasashala Aushadhashram,
Gondal-Kathiawad.

5a 2G

SHN

Price: Rs. 4-0-0

Bhadrapad
2008

August
1952

શ્રી ભગવદ્ ગીતા

નો

પરિચય

ટૂંકું નામ

ગીતા નામના ધણા ગ્રંથો છે, શિવ ગીતા, દેવી ગીતા, મણેશ ગીતા વગેરે દેવતાઓનાં નામ સાથે જોડાયેલો ગીતા શબ્દ તે તે દેવતાની સ્તુતિ રૂપે તે તે દેવની ગીતા તરીકે જાળખાય છે. પરંતુ ગીતા એ એ અધરના નામથી જગતને સર્વગ્રંથ વિદિત ગ્રંથ તો શ્રી ભગવદ્ ગીતા છે. આ ગીતા શબ્દ, ભગવદ્ગીતા માટે ધણાં જાઓમાં વપરાયેલો છે, ગીતામાથી તે બધામાં અવતરણો લેવાયાં છે. આશરે હજાર વર્ષ પહેલાં થયેલા ઇતિહાસકાર અલબેરનીએ પણ પોતાના ગ્રંથમાં આ ગ્રંથને ગીતા નામથી વાપરેલો છે મહાભારતના બીજા પર્વમાં યુદ્ધ પ્રસંગેના કૃષ્ણ અને અર્જુનના સંવાદને હંદબદ્ધ રચણ આપનાર ગ્રંથકર્તા વેદ વ્યાસ પોતે પણ ભગવદ્ ગીતા માટે માત્ર ગીતા શબ્દ વાપરે છે. ગીતાના શ્લોકની ૭૪૫ સંખ્યા ગ્રંથે પ્રતિષ્ઠા કરતાં તેઓ કહે છે કે ગીતાયા માનમુચ્યતે આવી રીતે “ગીતા” શબ્દ બીજા કોઈ પણ ગ્રંથનું નહિ પરંતુ ચીરકાવ્ય મહાભારતાર્થત ઉપરુક્ત તત્ત્વજ્ઞાનના મહાન ગ્રંથ ગીતાનું આપણને સ્મરણ કરાવે છે. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને જે ઐતિહાસિક ઉપદેશ આપેલો છે તે બધાં જાઓના અને સંસાર વ્યવહાર ધર્મ કર્મ યોગ વ્યવહાર અને જીવન યાત્રામાં ઉપયોગી તત્ત્વજ્ઞાનના દોહનરૂપ વર્ણવેલું જ્ઞાન જગતના કોઈપણ દેશ ધર્મ સંપ્રદાય કે કોમની પ્રજાને એક સરખું સ્વીકાર્ય બન્યું છે.

પ્રેરણાત્મક ઉપદેશ

દિદના જ નહિ, પરંતુ જગત આખાના લોકો, તેઓ ગમે તે ધર્મ, સંપ્રદાય, ગ્રંથ કે યાત્રિના હોય તો પણ ગીતામાં વર્ણવેલા જ્ઞાનને લીધે તે પ્રત્યે જહુ જ ઊંડા આનંદી બુદ્ધિ છે. ગીતાનો પ્રેરણાત્મક ઉપદેશ તેમના કુબિત આત્માને સાંત્વન આપે છે. ૧૪૦૦ જુદી જુદી ભાષાઓ મોલતા કરોડો લોકો મહર્ષિ વ્યાસની આ અમર કૃતિનું રહસ્ય સમજવા આજે પ્રયાસ કરી રહ્યા છે.

ગીતા શબ્દ મહાભારતનો આજો ઇતિહાસ આપણી સમક્ષ ખડો કરે છે. લાખો હાથી, ઘોડા, રથ અને પાષાણ વગેરેનું બનેલું ૧૮ અક્ષૌહિણી સૈન્ય એક મહાન વિપત્તિ તરફ ધસતાનું જાય છે. સેંકડો સર્જા વહાલાંની કતલ થવાનો વિચાર અર્જુનના હૃદયને કંઠણ અને વિષાદથી કુબળ કરે છે. આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ તેને ગીતાનો ઉપદેશ આપે છે. તેની અમત્કારિક અસર અર્જુનના પોતાના જ શબ્દોથી સિદ્ધ થઈ શકે છે. “મારે મોહુ નાશ પામ્યો છે, આપના ઉપદેશ પ્રમાણે હું વર્તીશ.” તે પછી મહાભારતનું યુદ્ધ થયું અને મહાન સૈન્યનો વિનાશ થયો. આર્યોની ૫૦૦૦ વર્ષ જુની આ ઐતિહાસિક ઘટના ગીતા સદાગ્રજ આપણા મન સમક્ષ ધરી રહી છે.

ભાષ્ય-ટીકાઓ

૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા શ્રી આદિ શંકરાચાર્યના ગીતા ઉપરના ભાષ્યથી જાણી શકાય છે કે તેમના સમય પહેલાં પણ ગીતા ઉપર ધર્મી યે ભાષ્યો અને ટીકાઓ લખાયેલાં હતાં. પરંતુ તે બધાં કાળના મર્જામાં નષ્ટ થયાં હશે અથવા ક્યાંય ભૂતલોના અધારામાં પડ્યાં હશે. ઉપનિષદ, બ્રહ્મસૂત્રો અને ગીતા એ ત્રણે મળી પ્રસ્થાન ત્રયી કહેવાય છે, આદિ શ્રી શંકરાચાર્યે પોતાના સંપ્રદાયના તેને પાયા તરીકે સ્વીકારી ત્રણેપર ભાષ્યો લખ્યાં એટલે તેઓ પછી થયેલા શ્રીરામાનુજ, શ્રીનિમિષ્ઠ શ્રીશુદ્ધાદિત વગેરે સંપ્રદાયોના આચાર્યોએ પણ પ્રસ્થાન ત્રયીનો સ્વીકાર કરી તેનાપર પોતપોતાના સંપ્રદાયને અનુસરતી ટીકાઓ કે ભાષ્યો રચ્યાં, આદિ શંકરાચાર્યના વખતમાં ગીતા ૭૪૫ શ્લોકની હતી એમ શંકરાચાર્યે કરેલા ભાષ્યમાં લીધેલા પોતા પહેલાના ટીકાકારો કે ભાષ્યકરોના અવતરણો ઉપરથી જણાય છે. આદિ શંકરાચાર્યે ગીતાના ૪૫ શ્લોક કાઢી નાખી ૭૦૦ શ્લોક સ્વીકાર્યાં એનું કારણ બૌદ્ધ લોકોને પરાસ્ત કરવામાં એ શ્લોક નક્કર રૂપ હોવા જોઈએ અને તેમ ન હોય તો શ્રી શંકરાચાર્ય પછી ૩૦૬ અને એ હજાર વર્ષે થયેલાં અલ્પજ્ઞોની અને અણુલક્ષ્ય, દૈશ્ય તથા શ્રી અભિનવ યુક્તના વખતમાં ૭૪૫ શ્લોકની ગીતા ક્યાંથી આવી ? શ્રી શંકરાચાર્યે ૭૦૦ શ્લોકની ગીતાનો સ્વીકાર કર્યો એટલે તેમના પછી થયેલા જુદા જુદા સંપ્રદાયના આચાર્યો અને વિદ્વાનો શ્રી શંકરાચાર્યને અનુસર્યાં. ખરી રીતે વેદવ્યાસે ૭૪૫ શ્લોકની ગીતા રચી હતી તે જ સાચી ગીતા હતી અને છે. શ્રી શંકરાચાર્યના સમયથી તે અસાર સુધીમાં ધ્રુવોએ આચાર્યો અને વિદ્વાનોએ ગીતા ઉપર ટીકાઓ, ભાષ્યો અને ટિપ્પણ્યો લખેલ છે. અમુક અપવાદ સિવાય આ બધાંએ સ્વીકાર કરેલો છે કે ગીતાના ઉપદેશનું અંતિમ ધ્યેય મોક્ષ અથવા આધ્યાત્મિક મુક્તિ છે. જુદા જુદા સંપ્રદાયના આચાર્યોએ ધણે ભાગે ગીતાનો ઉપદેશ પોતપોતાના સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતોના સમર્થન માટે કરેલો છે. ગીતા ઉપરની તેમની ટીકાઓ દ્વારા તે દરેકે એવું સાબીત કરવા પ્રયાસ કરેલ છે કે તેમના પોતાના જ સંપ્રદાયિક સિદ્ધાંતો ગીતામાં ઉપદેશ અને પ્રતિપાદન છે અને તેને અનુસરે-સ્વીકારે તો જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ રીતે શ્રી શંકરાચાર્યનો અદ્વૈત અને બીજા સંપ્રદાયના દ્વૈતાદ્વૈત, શુદ્ધાદ્વૈત આદિ સિદ્ધાંતને અનુસરનારાઓએ પોતપોતાના સંપ્રદાયને લગના અર્થ ગીતાના ધટાવ્યા છે. પણ પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં શ્રી કૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચે થયેલો ગીતા રૂપે સંવાદ કોઈ પણ સંપ્રદાયને લક્ષ્યરૂપે રાખીને થયેલો નહોતો કારણ તે વખતે આખા દ્વિમાં એક જ વેદધર્મ પ્રચલિત હતો અને તેને અનુસરી એ સંવાદમાં એક જ પ્રકારના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન હતું. તેમાં મરણ પછી મળનારા મોક્ષને ત્રૈલોક્યસ્થાન આપેલું છે અને જીવન યાત્રામાં ગંઢોને દરેક મનુષ્યેએ કેય વર્તવું જોઈએ અને જુદા જુદા વર્ષ કે આશ્રમના માણસોનું કેમ વર્તવાથી આ લોકમાં ઈર્ષિ અને કલ્યાણ થાય એ જ બતાવી કર્મયોગનું પ્રતિપાદન કરેલ છે. એવું ૨૫૯ સ્વરૂપ એ છે કે હથિવાર છોડી યુદ્ધ કરવાથી પાછા હોવા અર્જુનને ગીતાએ સૂચિયતો ખરો ધર્મ સમજાવ્યો તે લડવા તૈયાર થયો અને મહાભારતનું વિનાશક યુદ્ધ રચાયું. અર્થાત ગીતાનો ઉપદેશ માગઝ ફરવી ઉપવાસ વત વર્તુળાં કરી ધરર લખન કરી મરણ પછી મોક્ષ મેળવવા પૂરતો મર્્યાદિત નહોતો એમ અર્જુનને જ સાબીત કરી આપ્યું.

યુરોપ, અમેરિકાના વિદ્વાનો આજે પણ વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુથી ગીતાનો અભ્યાસ કરે છે. કોઈ પણ પંથ કે સંપ્રદાય તરફ તેમનું વલણ હોતુ નથી. તેથી ગીતાનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજવાના તેમના પ્રયાસ સફળ અને સતોષકારક નિવડતા જાય છે. વ્યાસ ભગવાનની આ અજબ કૃતિનું ગૂઢ રહસ્ય આજ સુધી સંપૂર્ણ રીતે કોઈક જ જાણી શક્યું છે. છતાં શ્રી ભુવનેશ્વરીના સાનિધ્યમાં તેની કૃપાથી શ્રી વિદ્યારણ્ય સ્વામી આરે વેદોના ભાષ્ય જનનને આપી શક્યા તેમ પ્રસ્થાન ત્રયોના શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહેલા સાચા અર્થ શ્રી ભુવનેશ્વરીની કૃપાપાત્રો જાણી દુનીયાને બતાવી શકશે

અર્જુનનો મોહ દૂર થયો

હિંદના પ્રાચીન ઇતિહાસના અને મહાભારતના અભ્યાસીઓ સારી રીતે જાણે છે કે શ્રી કૃષ્ણે, સંદીપની ગ્રંથ પાસે અને પાંચે પાંડવોએ દ્રોણ અને કૃપાચાર્ય પાસે વ્યાકરણ, બધા વેદ, ઉપવેદ, ધનુર્વેદ, રમ્યતિ, કાયદાના ગ્રંથો, તત્ત્વજ્ઞાનની પદ્ધતિઓ, સૂત્રો વગેરેનો અભ્યાસ કરેલો હતો. મહાભારતના મહાન યુદ્ધની અણીને વખતે લડાઈના મોરચા ઉપર તત્ત્વજ્ઞાન અને ક્ષત્રિયોના ધર્મોનો ઉપદેશ આપનાર ગીતાના ઉપદેશક શ્રી કૃષ્ણ અને તેમની કૃપાનો દિકરો ભાર્ય, બનેલી, કંઈપ્રાણ મિત્ર તથા શિષ્ય અર્જુન એ બંને મહાન વિદ્વાન અને સર્વ શાસ્ત્રોમાં પારંગત હતા. પરંતુ મોહનું આવરણ દરેક મનુષ્યને બંધકે દેવોને પણ ઘેરી ર્યે છે. જગતની આ સામાન્ય ઘટના અનુસાર અર્જુનને પણ પોતાને હાથે અને ખીજને હાથે પોતાના જ સગાવહાલાનો સંહાર થવાનો વિચાર આવતા બહુ હોશ થાય છે. યુદ્ધભૂમિ ઉપર તે પોતાની સમક્ષ વડીલો આચાર્યો, પિતરાઈઓ, ભાઈઓ, પુત્રો, પૌત્રો, સગાઓ, મિત્રો અને ખીજઓને ઉભેલા જુએ છે. જેમના પ્રત્યે તે પૂજ્યશુદ્ધિ ધરાવે છે અને જેમની સાથે લામિા વખત રહી તેણે આનંદ કરેલો છે પૃથ્વીનું રાજ્ય મેળવવા માટે પોતાના માર્ગીવ ધનુષ્યથી તેણે તેમને મારી નાખવા તૈયાર થવું અને તેઓને હાથે પોતાના પક્ષમાં રહેલા સગા સંબંધીઓ પુત્રો વગેરેનો નાશ જોવો એ વિચારે ઉત્પન્ન થયેલ દયા કષ્ટો આર્જુનને નાહિમત બનાવી દિયે છે અર્જુન એ જરૂર અપર વિદ્વાન અને મહાન શક્તિશાળી વીર યુદ્ધ હતા પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવ પ્રમાણે કુદરતી રીતે જ તેમના તરફના સ્નેહની લાગણીઓથી બંને પક્ષના ભયંકર વિનાશની સંભવિતતાથી તેનું મન ભ્રમિત થઈ ગયું તેની શુદ્ધિ અને સમજશક્તિ કંઈક બની ગયાં ક્ષણવાર ક્ષત્રિયનો ધર્મ તે જૂઠ્ઠી ગયો. પરંતુ શ્રીકૃષ્ણના ગીતાર્થ ઉપદેશ તેને કર્તવ્યનું જ્ઞાન થયું અને તે કર્તવ્ય સામે ખીજ માયા મમતા ગ્રીષ્ણ છે એમ તેને સમજાયું અને ક્ષત્રિય તરીકેની પોતાની કૃજ બજાવવા તે પુનઃ તૈયાર થયો.

વેદ, બ્રાહ્મણો, આરણ્યક, ઉપનિષદ, રમ્યતિઓ અને તત્ત્વજ્ઞાનની અન્ય શાખાઓમાં તથા જેમિનિ અને વ્યાસના સૂત્રોમાં જે ઉપદેશ અપાયેલો છે તેનો ટૂંક સાર શ્રીકૃષ્ણના આ ઉપદેશમાં રહેલો છે. જેવી રીતે ગંગાના મહાન અરુણિત પ્રવાહમાંથી એકાદ નહેર કે વેન વાળી શકાય; તેવી રીતે વેદ ઉપનિષદાદિ શાસ્ત્રોના અગ્રાધ જલપ્રવાહમાંથી શ્રીકૃષ્ણે ગીતા જેવું એક અખંડ ઝળું વાળી આપ્યું છે કે જેના અસંખ્ય પ્રવાહોએ આખી દુનિયાને યાનામૃતથી તૃપ્ત કર્યાં છે. દુનિયા આજે તેના ફાવડ લઈ રહી છે. આ બધા માટે આપણે વેદ વ્યાસના તરની અલૌકિક દૈવી શક્તિઓના આભારી છીએ.

શ્રી કૃષ્ણની યોગ શક્તિ

જો લક્ષ્મણે કોટકડીને વખતે અર્જુનને રણધેનમાંથી પાછી પાની કરી હોત તો અર્જુન અને શ્રી કૃષ્ણ, કૌરવોની ૧૧ અશ્વીદિણી સેનાથી ભયભીન બની ચુક્યો ભાગી ગયા એમ જગતમાં ક્ષત્રિયો માટે લાજન રૂપ મણીતી અપકીર્તિ પામ્યા હોત. તેમજ હરિતનાપુરનું ચક્રવર્તી, રાજપાટ ગ્રામી તોર તોર વર્ષ સુધી વનમાં રખાડી રજા ફર્યા થયેલા પાંડવો થયેલા અને તેના રાજકુટુંબને હમેશને માટે બીખારી દશામાં પોતાના જીવન પુરા કરવા પડત. પોતાની સમો બેન સુભદ્રા અને કંઠપ્રાણ સરખા વહાલા બનેલી અર્જુનની આ કુદૃષ્ટા શ્રીકૃષ્ણ માટે કેટલી દુઃખદાયક બનત ? આવી અનેક મુશ્કેલીઓ કંઈ નાની સની ન હતી. છતાં રાખ્યોને અમુક હિરસો મળે તો પણ સંતોષ પામવાનું વિચારી ચુક અને તેનાથી ઉત્પન્ન થતો મહા વિનોય અટકાવવા પાંડવોએ શ્રીકૃષ્ણને સમાધાનકાર ફૂત તરીકે ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે મોકલેલા. પાંડવોના સદેશવાહક તરીકે પહેલાં તેમણે ધૃતરાષ્ટ્ર અને દુર્યોધનને અર્ધું સંખ્ય આપવા અને તે ન ફરીદાયું ત્યારે પાંચ મામ આપવા કહ્યું પરંતુ દુર્યોધને સોઈ ઉભી રહે તેટલી જમીન પણ આપવા ઇન્કાર કર્યો, ત્યારે ચુક વિના બીજી જતિ પાંડવોની નહોતી. સાચું કહીએ તો શ્રીકૃષ્ણને સમાધાનની ઇચ્છા ઓછી હતી કારણ ધૃતરાષ્ટ્ર બીજમ, દ્રોણ અને બીજા રાજાઓની સલામાં દુઃશાસને રજસ્વલા કૌપદીને ચોટસો પકડી વચલીન કરવાને પ્રવર્તન કરેલો. તેને લઈ કૌરવોને સંહાર કરી દુઃશાસનનું ફિરપાન કરવાની બીએ કરેલી બીવણ પ્રતિજ્ઞા, પાંડવો વનમાં ગયા તે વખતે મળવા આવેલા શ્રી કૃષ્ણે ફરન કરતી કૌપદીનું સંત્વન કરતાં કૌરવોને સંહાર કરવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા, સમાધાન કરવા ફૂત તરીકે હરિતનાપુર જતા શ્રી કૃષ્ણને દુઃશાસને બર સલામાં પકડેલો પોતાનો ચોટસો દેખાડી પોતાના શત્રુઓને રણમાં રેળાયેલ જોવાની ઇચ્છાવાળી ફરન કરતી કૌપદીને આશ્વાસન આપતી વખતે એના શત્રુઓને નાશ કરવાની શ્રી કૃષ્ણે કરેલી પ્રતિજ્ઞા, ધૃતરાષ્ટ્રના અધર્મો અભિમાની પુત્રો, કેટલાક પ્રભાવીક બળવાન ગર્વિષ્ઠ રાજાઓ જેનાથી કૃષ્ણને પોતાને પણ ભય હતો તેમને સૌનો નાશ કરવાની અનિવાર્ય જરૂર એ બધાં કારણને લઈ લાકાઈ થવી જ જોઈએ એમ શ્રીકૃષ્ણ ઇચ્છના હતા. (ભુગ્યો પરિશિષ્ટ ૧)

સમાધાનનો પ્રયાસ ભાગી પડ્યા પછી ચુકની તેવારી ઘર્ષ, કુરુધેનના રણમેદાનમાં મહાન સૈન્યો સંજ્ઞ ઘર્ષ સામસામાં ઉપરિથત થયા. શ્રીકૃષ્ણે આ ચુકમાં પોને આવેલાં વચન અનુસાર અર્જુનના સારથી તરીકે કામ કર્યું. અર્જુનના રથને તેઓ યુદ્ધભૂમિ ઉપર લઈ ગયા. ત્યાં બંને પક્ષમાં લડવા ઉભેલા આચાર્યો, ગુરુઓ, વડીલો, ભાઈઓ, પુત્રો, પેત્રા અને સગાઓને જોઈ જેઓના ખોળામાં રમેલો, જેઓને પૂજતો, જેઓ પાસેથી વિદ્યા ભણ્યો, જેઓ પોતાને પૂજતા, જેઓને પોતે રમાડેલા એ બધાનો વિનાશ નજર સામે ખડો થતાં અર્જુન શોકાભિભૂત બની ગયા. આવા નાદિમત બનેલા વીર યોદ્ધાને સ્વાત્મધર્મનું જ્ઞાન કરાવી લડવા તૈયાર કરવાનું કલિ કાર્ત્ત્વ આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ ઉપર ખાલી પડ્યું હતું. પ્રસન્ન એવો ઉપરિશ્વન થયો હતો કે જેમાં શ્રીકૃષ્ણે પોતાની સર્વોચ્ચ બૌદ્ધિક અને ધૌરજીય શક્તિઓ અને પોતાના જંપૂર્ણ જ્ઞાનગાનનો ઉપયોગ કરવાનો હતો. અર્જુનનાં હૃદયમાં કોટકડીને વખતે જે કણ્ઠ, દયા, સ્નેહ ઉત્તરાણાં હતાં તે દૂર કરી શ્રીકૃષ્ણે

તેનો મોઢ દૂર કરવાનો હતો. આ હેતુથી, પોતાની સમગ્ર યોગશક્તિથી અને વિદ્વાતથી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને ગીતા નામથી ઓળખાતો ઉપદેશ આપ્યો અને પોતાને જે કાર્ય સાધવાનું હતું તે પરિપૂર્ણ કર્યું.

ગીતા રૂપે અપાયેલું જ્ઞાન ભૂલાઈ ગયું હતું

પ્રથમ પછી અર્જુન અને શ્રી કૃષ્ણ બન્નેને આ અલૌકિક જ્ઞાન વિસરાઈ ગયું હતું. અશ્વમેધ યજ્ઞ પૂરો થયો અને જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ દારકા જગા તૈયારી કરતા હતા ત્યારે સભાખંડમાં બેઠેલા અર્જુનને તેમને પૂછ્યું.

અર્જુન ઉવાચ

વિદિતં તે મહાવાહો સંગ્રામે સમુપસ્થિતે ।
માહાત્મ્યં દેવકીમાતસ્તચ તે રૂપમેશ્વરમ્ ॥
યત્તદ્ ભગવતા પ્રોક્તં પુરા કૈશવ સૌહદાત્ ।
તત્સર્વં પુરુષવ્યાઘ્ર નષ્ટં મે ભ્રષ્ટચેતસઃ ॥
મમ કૌતૂહલં ત્વસ્તિ તેષ્વર્થેષુ પુનઃ પુનઃ ।
ભવાંસ્તુ દ્વારકાં ગંતા નચિરાદિવ માઘવ ॥

ધાસુદેવ ઉવાચ

ધ્રાવિતસ્ત્વ મયા ગુહ્યં જ્ઞાપિતશ્ચ સનાતનં ।
ધર્મ સ્થરૂપિણં પાર્થ સર્વલોકાંશ્ચ શાશ્વતાન્ ॥
અબુદ્ધ્યા નાગ્રહીર્યસ્ત્વં તન્મે સુમહદપ્રિયં ।
ન ચ સાઘ્ય પુનર્ભૂયઃ સ્મૃતિર્મે સંમચિન્વતિ ॥
નૂનમબ્રહ્માનોસિ હુર્મેઘા હાસિ પાંડવ ।
ન ચ શક્યં પુનર્વેત્તું અશ્લેષેણ ઘનંજય ॥
સદિ ધર્મઃ સુપર્યાતો વ્રહ્મણઃ પદવેદને ।
ન શક્ય તન્મયા ભૂયસ્તથા વત્કુમશેષતઃ ॥
પરં હિ વ્રહ્મ કથિતં યોગયુક્તેન તન્મયા ॥

(આશ્વ. અ. ૧૨)

અર્જુન કહે છે:—

“હે કૃષ્ણ, આપ જાણો છો કે પ્રથમ મોકા વખતે તમારું અદ્ભુત કૌશલ શક્તિવાળું રૂપ અને પ્રભાવ મેં જોયેલો અને તમે મારાપર હેતુ લાવીને જે ગીતાનું જ્ઞાન તે વખતે કહેલું તે વખતની ચિત્તની વિવેકજાતાને લઈ હું એ બધું જુલો ગયો છું. મને એ જ્ઞાન જ્ઞાન અને તેના તરફ જાણવાની વારંવાર કુતૂહલ સાથે જીતાસા થાય છે. આપ તો હવે તુરતમાં દારકા જાઓ. ”

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે:—

“હે અર્જુન, મેં એ વખતે બહુ ગુણ એવું જ્ઞાન તમને સંભળાવ્યું, સાચા સ્વરૂપનો ધર્મ જાણ્યો, અને શાશ્વત નાશ પામનારા લોકો કયા છે એ પણ બતાવ્યું, પણ અક્ષય વિનાના તમે તે યાદ રાખ્યું નહિ તેથી હું પણ નારાજ થયો છું. એ બધું કહેલું ગીતારૂપે

જ્ઞાન મને હવે ફરીવાર માફ આવી શકે એમ નથી. હે અર્જુન, જરૂર તમે શ્રદ્ધા વિનાના અને મંદ શુદ્ધિવાળા છો. હવે તે ફરી સંપૂર્ણ કહેવાની મારી શક્તિ નથી. બહારું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે સંપૂર્ણ સફળતા આપનારો એ જ સાચો ધર્મ છે કે જે મેં તે વખતે કહેલ હતો. તે વખતે મેં યોગનો આશ્રય કરી બહારું સ્વરૂપ કહ્યું હતું તે હવે સંપૂર્ણ રીતે હું કહી શકું એમ નથી."

વ્યાસે ગીતાને છંદબદ્ધ કરી

ગીતાનું જે જ્ઞાન શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન બ્રહ્મી ગયા હતા તેને મહર્ષિ વ્યાસે પોતાના અલૌકિક યોગબળથી પુનઃપ્રેરિત કરી જમત સમયે છંદબદ્ધ સ્વરૂપે મૂક્યું. મહાભારતના અઠવાસી સાં કોઇને કળ્પલ કરવું પડશે કે વામના વિદ્યા અને યૌગિક શક્તિઓ તે વખતની કૌર્મ પશુ વ્યક્તિ કરતાં વધારે જિંદગી હતી.

મહાભારતના યુદ્ધ પછી શ્રી કૃષ્ણ અને પાંડવો ૩૬ વર્ષ જીવ્યા હતા. શ્રી વાલ્મીકીએ રામના જન્મ પહેલાં રામાયણ રચી હતી તેવી રીતે શ્રી વ્યાસે ધૃતરાષ્ટ્ર, તેના પુત્રો, પાંડવો અને શ્રીકૃષ્ણના જન્મ પહેલાં મહાભારત રચ્યું હતું એમ મહાભારતથી જાણી શકાય છે. સ્વર્ગશાહ્ય પર્વના ૫ મા અધ્યાયના ૪૮ થી ૫૯ સુધીના શ્લોકોમાં, નીચેનાં પદો છે.

ત્રિમિર્ચર્ચરિદં પૂર્ણં કૃષ્ણદ્વૈપાયનઃ પ્રમુઃ ॥

અશિલં ભારતં સ્વેદં ચકાર મગવાનુપિઃ ॥ સ્વ. ૧૮-૫-૪૮ ॥

નારદોઽધ્યાવયદ્ દેવાન્ સસિતો દેવલઃ પિતૃન્ ॥

રક્ષોયજ્ઞાન્ શુકો, મત્યાન્વૈશંપાયન પચ તુ ॥ સ્વ. ૧૮-૫-૫૬ ॥

ય ઇમાં સંહિતાં વુષ્યાં પુત્રમધ્યાપયત્ શુકઃ ॥ ૫૯

"જનવાન કૃષ્ણ દ્વૈપાયન વ્યાસે આ આપું" મહાભારત ૩ વર્ષે રચી લીધું હતું."

"આ મહાભારત નારદે દેવોને, દેવેલં પિતૃઓને, શુકે મક્ષ અને રાક્ષસોને તથા વૈશંપાયને મનુષ્યોને સંજાળાવ્યું. આ પુરવશ્પ એવી મહાભારત સંહિતા વ્યાસે પોતાના પુત્ર શુકને સંજાળી હતી."

વ્યાસ મેરૂ પર્વત ઉપર તપ કરતા હતા ત્યાં શુકનો જન્મ થયો. તેમણે વેદાધ્યયન કરી જનક રાજાના ઉપદેશથી ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યો. પીવરી નામની સ્ત્રીથી સંતાન થયા પછી શુકે એજ દેહે સ્વર્ગે ગયા. પુત્ર શોકથી દુઃખી થયેલા વ્યાસ, શંકરની આગથી પોતાના જન્મ સ્થાન ત્રંજા કિનારે આવી આશ્રમ બાંધી રહ્યા. તે અરસામાં શાંતનુ રાજા સાથે પેરણાવેલાં કત્તવતીનો પુત્ર વિચિત્રવીર્ય સંતાન વિના ગ્રુહરી ભર્તા પોતાની માતાની આગથી ૧ વર્ષ સુધી દહિતનાપુરમાં રહી વ્યાસે વિચિત્રવીર્યની સ્ત્રીઓમાં પંડુ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર ૩ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા. પંડુ રાજાને ૫૦ વર્ષની ઉંમરે પાંડવોના જન્મ થયા હતા. મહાભારતના યુદ્ધ વખતે યુધિષ્ઠિર ૬૪ વર્ષના હતા એટલે મહાભારત યુદ્ધ પહેલાં લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પહેલાં શુક સ્વર્ગે ગયા હતા. તે પહેલાં એને વ્યાસે મહાભારત સંજાળ્યું હતું એટલે મહાભારતના યુદ્ધ પહેલાં ૧૫૦ વર્ષ પૂર્વે શ્રી વ્યાસે પોતાની યૌગ શક્તિથી મહાભારત રચ્યું હતું. એમ સિદ્ધ થાય છે. શ્રી વ્યાસની અલૌકિક શક્તિનું આ દર્શન છે. મહાભારત અને તેની અંતર્ગત એવી મીતા એ મહર્ષિ વ્યાસની તપશ્ચર્મા અને અલૌકિક દૈવી શક્તિનાં પ્રત્યક્ષ પરિણામ છે.

મહાભારતમાં આ રીતે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે શ્રી વ્યાસે પોતાના પુત્ર શુકને મહાભારત લખાવ્યું હાથે શુકે તે મહાભારત યુદ્ધ પહેલાં ૧૭૪ વર્ષ પહેલાં સંદેહે સ્વર્ગે ગયા હતા. એટલે તે પહેલાં મહાભારત રમ્યું હોય તે જ શુકને લખાવી શકે. તપ અને યોગથી આમ બનવું અશક્ય નથી. છતાં કેટલાક લોકો એમ માને કે વ્યાસે શુકને લખાવ્યું તે મહાભારત-માંના પ્રાચીન ઇતિહાસો હશે કે જે મહાભારત કાળ પહેલાં બનેલા મહાભારતમાં વર્ણવ્યા છે તેને લગતું મહાભારત લખાવ્યું હશે, અને પોતાના જન્મ પછીના યુદ્ધ, યાદવાસ્થળા અને બીજા બનાવો પછી બાકીનું રમ્યું હશે અર્થાત્ હાલનું સ્વરૂપ ૩ વર્ષે આપ્યું હશે. આમ સ્વીકારવામાં આવે તો પણ તેમાં વર્ણવેલા બનાવો એની રચનામાં યોગ અને તપનો અલૌકિક પ્રભાવ હતા એમ સિદ્ધ થાય છે, જે ગીતા શ્રી કૃષ્ણ અને અર્જુન ભુક્ષી ગયા હતા તે શ્રી વ્યાસે બંનેના અક્ષરશઃ સંવાદને શ્લોકબદ્ધ કર્યા એ એમના તપનું પ્રમાણ છે. મહાભારતમાં બીજા અનેક પ્રસંગોથી વ્યાસની અલૌકિક શક્તિઓની ખાતરી થાય છે. દુકામાં કહેવાનું એ છે કે શ્રી વ્યાસમાં યોગબળ, તપોબળ અલૌકિક હતું. તેનાથી તેઓ ધારે તે કરી શકતા હતા, તેના કૃળ રૂપે આજે વિશ્વ ગીતાનું જ્ઞાન મેળવી શક્યું છે. રામાયણમાં પુરાણોમાં અને મહાભારતમાં બીજા ઝાવિ મુનિઓના તપોબળના પ્રભાવનાં મણે ઠેકાણે વર્ણનો આપણે વાંચીએ છીએ એટલે તપ અને યોગથી કાંઈ અશક્ય નથી.

કેટલાંક માણસો એમ માનતાં જણાય છે કે શ્રીકૃષ્ણે ઉચ્ચારેલી ગીતા શ્લોકમદ્દ હતી. આ માન્યતા તદ્દન બૂલ જરેલી છે અને તે મહાભારતના ઇતિહાસનું અજ્ઞાન દર્શાવે છે. લોકો જીવનના સામાન્ય વ્યવહારમાં અને પ્રચલિત ભાષામાં આપે છે તે જ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને ઉપદેશ આપેલો હતો. આ સંવાદ કે વાતચીત તે વખતની સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત જે કોઈ ચાલુ ભાષામાં થયે હતો; પરંતુ તેને શ્રી વ્યાસે આખા મહાભારતને છંદમદ્દ રૂપ આપ્યું ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચેના સંવાદને પણ છંદમદ્દ રૂપ આપી શ્લોકબદ્ધ કર્યો અને તેને ગીતા નામ આપ્યું.

મહાભારતના સમયે વ્યાસની ઉંમર

વ્યાસ પોને જાણજી હતા. બીજા રાજાની પોષિત કુંવરી યોજનમંધાને કુંવારી અવસ્થામાં જ શક્તિપુત્ર પારાશર ઋષિથી તેઓ જન્મ્યા હતા. ગંગા કિનારાપર આશ્રમ બાંધી તેઓએ ત્યાં વિદ્યાબ્યાસ કર્યો. ૧૫ વર્ષની ઉંમરે તેઓ મેરૂ પર્વત ઉપર તોપ કરવા ગયા. ત્યાં એમને અરણી નામની ઋષી શુક નામના પુત્ર યથા. તે જન્મથી સ્વહૃદ્વાની હતા છતાં જનકરાજના ઉપદેશથી ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યો. શુકને પીવરી નામની ઋષી સંતાન થયા પછી તે એજ મનુષ્ય દેહે સ્વર્ગે ગયા. પુત્ર વિષ્ણુથી કુંભી થયેલા વ્યાસ, જગવાન શંકરની આગાથી પોતાની જન્મભૂમિ રૂપ ગંગા કિનારે પોતાની પુત્રવધુ અને સંતાનો સાથે રહેવા આવ્યા. વ્યાસની માતા યોજનમંધાને સત્ત્વવતીના નામથી દક્ષિ-નાપુરના રાજા શાંતનુ સાથે પરણાવવામાં આવ્યા હતા. તેને બે પુત્રો હતા ચિત્રાંજલ અને ચિમિત્રવીર. તેઓ યુવાન વયમાં અપુત્ર ગુજરી ગયા. તેથી વંશવૃદ્ધિ જાળવવા માટે સત્ત્વવતી અને તેના જ્યેષ્ઠમાન પુત્ર બીજે તે વખતની પ્રજાસિક્ષક મુન્ય જાણજીથી વારસપુત્ર ઉત્પન્ન કરાવવા વિચાર કરી વ્યાસને બોલાવ્યા. તે વખતે વ્યાસની

ઉમર ૫૫ વર્ષની હતી. વ્યાસના જન્મ વખતે તેમનાં માતાની ઉમર ૧૫ વર્ષની હતી. ૨૦ વર્ષની ઉમરે તેઓ યાત્રાનું પરણ્યાં હતાં. તે પછી તેમને બે પુત્રો થયા હતા અને તેઓ યુવાનીમાં ૫૦ વર્ષની ઉમરે ગુજરી ગયા. આ ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય કે જ્યારે સત્યવતીની ઉમર ૭૦ વર્ષની અને વ્યાસની ઉમર ૫૫ વર્ષની હતી ત્યારે વિચિત્રવીર્યની સ્ત્રીઓએ વ્યાસથી કૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુરને જન્મ આપેલો હતો. પાંડુ ૫૦ વર્ષની ઉમરે ગુજરી ગયા ત્યારે પાંડવોના જન્મ થયો હતો તે પાંડવો પૈકી સુધિષ્ઠિર મહાભારત યુદ્ધ વખતે ૯૪ વર્ષના હતા એટલે આ વખતે શ્રી વ્યાસનો ઉમર ૨૧૪ વર્ષનો હતી.

મહાભારતના સમયમાં આયુષ્યમર્યાદા

તે સમયે લોકોનું આયુષ્ય ૧૨૫, ૧૫૦ કે તેથી વધારે વર્ષોનું હતું. છતાં યોગ્યું કે રસાયન ઔષધોનું સેવન કરનારા ૪૦૦-૫૦૦ વર્ષ કે વધુ જીવતા તે દર્શાવવા મળ્યા હામલાઓ આપી શકાય તેમ છે.

વિચિત્રવીર્યના પુત્રો કૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુર દરેકની માતા જુદી હતી. તેઓમાં પાંડુ સૌથી મોટા હતા, પરંતુ તેઓ પાંડુરાજ્યથી પીડાતા હોઇને તે રાજ્ય કરી શક્યા નહીં. ૫૦ વર્ષની ઉમરે તેઓ ગુજરી ગયા. વિચિત્રવીર્યની બધી પત્નીઓને એક જ વર્ષમાં મર્ણાધાન થયું હતું. એટલે કૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુના કરતાં ૩-૪ મહિના નાના હતા. મહાભારતનું યુદ્ધ પાંડુના મરણ પછી ૯૪ વર્ષે થયું હતું એટલે કૃતરાષ્ટ્રની ઉમર તે વખતે આશરે ૧૪૪ વર્ષની હતી આ અને મહાભારતના અન્ય બનાવોના આધારે સાબિત કરી શકાય કે મહાભારતના યુદ્ધ વખતે વ્યાસની ઉમર ૨૧૪ વર્ષની હતી.

મહાભારતના એક ભાગ હરિવંશ વગેરેમાં શ્રી કૃષ્ણના પિતા વસુદેવને કેસે જે નિંદાત્મક શબ્દો કહ્યા છે તે સાબિત કરે છે કે દેવકીને પરણતી વખતે તેની ઉમર મળી મોટી હતી. મહાભારતમાં લખ્યા પ્રમાણે વસુદેવ, શ્રીકૃષ્ણ પછી અવસાન પામ્યા. શ્રીકૃષ્ણે ૧૨૫ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું. હવે ધારો કે વસુદેવની ઉમર દેવકીને પરણતી વખતે ૭૦ વર્ષની હોય તો શ્રીકૃષ્ણના મૃત્યુ વખતે તેમની ઉમર ૭૦ + ૧૨૫ = ૧૯૫ વર્ષની હોય, જ્યારે દેવકી તે વખતે લગભગ ૧૫૦ વર્ષનાં હોય. તે વખતે ૩૦ અથવા ૭૫ વર્ષની ઉમરના માણસો યુવાન ગણાતા અને તેમનામાં સંપૂર્ણ જળ અને પ્રત્યેકદાક શક્તિ હતાં. તેનો દાખલો એ છે કે મહાભારતના યુદ્ધ પહેલાં ૧૬ કે ૧૭ વરસે અર્જુન દ્વારકા ગયા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણની એન સુભદ્રા અને અર્જુન એક ખીજના મૌન અને રૂપથી મોઢ પામ્યાં અને શ્રીકૃષ્ણે બન્નેનાં લગ્ન કરી આપ્યાં. આ વખતે અર્જુનની ઉમર ૭૫ વર્ષની હતી. સુભદ્રાથી તેને અભિમન્યુનો જન્મ થયો હતો. મહાભારતના યુદ્ધમાં અભિમન્યુનું મરણ થયું ત્યારે તેની ઉમર માત્ર ૧૬ વર્ષની હતી, જ્યારે અર્જુનની ઉમર તે વખતે ૯૧-૯૨ વર્ષની હતી. છતાં અર્જુનનાં પરાક્રમ એક જીવાને દૌઆવે તેવાં હતાં. અભિમન્યુએ આટલી નાની ઉમરે રણરૂમમાં મહાન કોર્સ અને પરાક્રમ બતાવ્યાં હતાં. મહાભારતમાં એવા પણ કેટલાક યોદ્ધાઓનાં નામ છે કે જેઓએ ૧૦૦, ૨૦૦, અથવા ૫૦૦ વર્ષની ઉમર થયા છતાં લડાઈમાં વીરતાપૂર્વક ભાગ લીધો હતો.

આકાશારતનું યુદ્ધ પૂરું થયા પછી પાંડવો ધૃતરાષ્ટ્રને પ્રણામ કરવા ગયા, પરંતુ ધૃતરાષ્ટ્ર બીમને બહાણે પોતાના ૧૬૦૦ પુત્રોનો સહાર થવાથી વેગથી બળી રહ્યા હતા. એટલે, તેમણે બીમને બચમા લઈ, ભેટવાને બાને બીંસી મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ શ્રીકૃષ્ણે આ વાત સમજી ગયા એટલે તેમણે સહારમાનમાં રહેલી બીમની લોહાની પ્રતિમાને બદલ ધૃતરાષ્ટ્રને બેગવા માટે જવાથી મૂકી દીધી ક્રોધ અને વૈરાગ્યથી અત્યંત બળતા બદલ ધૃતરાષ્ટ્રે તે પ્રતિમાને એવી તો છાતી સાથે બીંદટ દીધી કે તેના ચૂરચૂરા ચર્ધ થયા આ વખતે ૧૪૪ વર્ષની ઉંમરે પહોંચેલા ધૃતરાષ્ટ્રમાં કેવું અજબ બળ હતું? સ્વાર્થના મેદાનમાં બીમ પોતાની મુડીના પ્રહારથી હાથીઓને મારી નાખતા હતા અને હાથીઓને પંકડી આકાશમાં ફાવતા હતા અર્જુન એક ક્ષણમાં ૫૦૦ બાણ ફેંકતા હતા શ્રીકૃષ્ણ પારાધિને હાથે મરણ પામ્યા કુળના નાશના આધાતથી તેના પિતા વસુદેવે મોગાકિયાથી દેહત્યાગ કર્યો દેવકો તેમની પાછળ ચિંતામાં બળી મુખ પાંડવો દિમાલપમાં ગયા અને ત્યાં નિર્વાણ પામ્યા. જો આ બધા આવું અકાળ મૃત્યુ ન પામ્યા હોત તો આપણે કહી શકીએ કે તેઓ હજી ચે ક્ષણ વર્ષ આ દુનિયામાં જીવ્યા હોત એટલે આજથી પાંચ દહાસર વર્ષ પહેલાં મનુષ્યો કણ લાંબા આયુષ્ય મોગવતા અને અમાપ શરીરબળ ધરાવતા હતાં તેનું મુખ્ય કારણ તેઓ અયુર્વેદમાં કહેલાં દીર્ઘાયુષ્ય કરનારા વિવિધ રસાયન કલ્પોના સેવન કરતા અને જીવાનીને તકલીફ શકતા આયુર્વેદમાં વર્ણવેલાં તે ઔષધોના ઉપયોગ આજે પણ મનુષ્યો કરે તો એ લોક મેળવી શકે.

વ્યાસની મહાનતા અને દૈવી શક્તિઓ

શાંતો કહે છે કે પોતાની તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે વ્યાસે અમરતા પ્રાપ્ત કરી હતી હાલ ત્રણ કોઈ ચોળીઓ અને સન્ધ્યાસીઓને તેમનાં દર્શન થયાનું કહેવાય છે. જન્મમાં વ્યાસના ૧ કરતા કોઈ મહાન પુરુષ થયો નથી, તેમની મહત્તા અપ્રતિમ છે. તેમની મહાન શક્તિ પાંચે ધીબીજ મહાન પુરુષો કોળી પડી જાય છે. તેમનામાં નવી સૃષ્ટિ કે નવું જન્મ ઉત્પન્ન કરવાની ત્રણ શક્તિ હતી. હાથની હથેજમાં દડો બેઠા શકાય તેટલી ચોખ્ખી રીતે તેઓ પૃથ્વી અને વાદળાડોમાં બેઠતા બનાવોને તથા ભૂત જીવિષ્ય અને વર્તમાન બધી શક્તા.

વ્યાસની અલૌકિક શક્તિના કણા દાખલા મહાકારતમાં છે. બીમપિતામહે અને શ્રીકૃષ્ણે - પણ વ્યાસની અગ્રાધ શક્તિનાં કણા પ્રસન્ન વર્ણન કરેલ છે તેવો એક પ્રસન્ન ગાંધી આપું છું મહાકારતના આશ્રમ વાસિક પર્વમાં આ વર્ણન છે મહાકારતના યુદ્ધ પછી ૧૫ વર્ષ સુધી ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ હસ્તિનાપુરમાં રહ્યા પછી તપ કરી છેવટનું આયુષ્ય વનમાં ગાળવાની ઈચ્છાથી તે પોતાની સ્ત્રીગાંધારી, પાંડવોની માતા કુંતા અને પોતાના ભાઈ વિદુર સાથે યુધિષ્ઠિર સવત ૧૬ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ના રોજ તપ કરવા વનમાં ગયા ત્યાં ક્રમ દેવના રાજ ચતુષ્પ રાજપાટ પુત્રને સોંપી તપ કરતા હતા તેના આશ્રમમાં જઈ સૌ રહ્યા ત્યાં નારદ દેવલ, વ્યાસ અને બીજા સિદ્ધ ઋષિ મુનિઓ ધૃતરાષ્ટ્ર રાજને મળવા આવ્યા ત્યાં નારદે સ્વર્ગમાં પાંડુ રાજની સન્મુખ ઈદના મોહામાંથી નિકળેલ વાત કહી કે હવે આ ધૃતરાષ્ટ્ર રાજનું આયુષ્ય ૩ વર્ષ બાકી રહેલ છે.

ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ વનમાં ગયા પછી ૧૧ મહિને પાંડવો પોતાની માતા કુંતા અને પિતા વસુ ધૃતરાષ્ટ્રને મળવા સેંકડો ઓઓ, હજારો નગરજનો સાથે કુરુક્ષેત્રમાં ગયા

હિતરી ચતુરપુત્રના આશ્રમ પાસેના ધૃતરાષ્ટ્રના આશ્રમે ગયા. સારે પાંડવોને જોવા માટે આશુત્રાજીના પ્રદેશના હજારો ગ્રામજનો અને તપસ્વીઓ ઋષિ મુનિઓ અને શિષ્યો સાથે વ્યાસ પશુ આવ્યા. હાં અનેક ચર્ચાઓ વાતુંચીતું થયા પછી ધૃતરાષ્ટ્ર, દ્રૌપદી અને બીજી યુદ્ધમાં હજારોલા યોદ્ધાઓની અને કૌરવોથી ઓછોને મરી ગયેલા પુત્રો, પનિઓ, ભાઈઓ પિતાઓ વગેરેને મળવાની ઇચ્છા જણાવતાં અંખે પાટા બધેલાં ગંધારી પોતાના સાસરા વ્યાસને એ હાથ જોડી મોક્ષાં.

“હે મુનીશ્વર, આ રાજના ૧૦૦ પુત્રોને મરી ગયાં આને ૧૬ વર્ષ વીતી ગયાં છે છતાં પુત્રોના દુઃખથી એમને ક્યાંય શાંતિ કે સુખ ચાતું નથી. લોકાન્તરગત્યન્ સમયોર્લિ સ્મૃત્તું સર્વોસ્તપોશલાત્ ॥ કિમુ લોકાન્તરગત્યન્ રાત્રો દર્શયિતું સુતાન્ । આથ્ર ચ. ૨૯। તમે તો પોતાના તપોબળથી નવા વિશ્વને સરળવવા સમર્થ છો તો પરલોકમાં ગયેલા રાજના પુત્રોના દર્શન કરાવી શકો એ આશ્ચર્યની વાત નથી. આ દ્રૌપદી પુત્રોને, સુભદ્રા અભિમન્યુને, તમારા ૧૦૦ પૌત્રોની સો સ્ત્રીઓ પોતપોતાનાં પતિને, કુંતાજી કૃષ્ણને અને બીજા હજારો મનુષ્યો યુદ્ધમાં મરી ગયેલા પોતપોતાના આશ્રમોને સંભારી તેઓના મરણથી સંતપ્ત થઈ શોક કરે છે. હે પ્રભુ, તમે એ બધાના શોક દૂર કરો ”

ગંધારીનાં વચન સાંભળી વ્યાસે બધાને આશ્વાસન આપી કહ્યું કે “ભલે ઘણાકાંજીથી ભેજા કરેલા મારા તપવૃંદ્રેણ બધા જુઓ. ” તમે બધા ગંધારે કાઠે બેસો. પછી હજારો સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ગંધારે કાઠે ગયાં સારે સર્થ અરત થયો હતો. દુરત જ વ્યાસ ગંધારા જળમાં હિતરી કુબજી મારી બહાર નીકળી મદા સિંહનાદ કરી મરી ગયેલા લોકોને જોલાવ્યા. સારે બીજા દ્રોણ વિરાટ દ્રુપદ દ્રૌપદીના પુત્રો અભિમન્યુ ધૃષ્ટાકૃષ્ણ કૃષ્ણ દુર્યોધન યકુની દુઃશાસન વગેરે ૧૦૦ કૌરવો, રાજપુત લક્ષમણ, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન અથ્થ દિગ્ધામી ધૃષ્ટકેતુ અને બીજા કૌરવ તથા પાંડવની સેનાના હજારો રાજાઓ યોદ્ધાઓ તત્કાળ ગંધારા જળમાંથી બહાર નીકળ્યા તેઓને પ્રચંદ ઠેલાદહ સજ્જ થયો. જે જે વીર પુરુષનાં જીવિત દશામાં જેવો વેદ્ય ધન્ય વાહન અને સ્વરૂપ હતાં તે જ સ્વરૂપે જાણે જીવતા જ હોય તેવા સૌએ બધાને જોવા. તે બધામાં ક્રોધ કે વેરભાવ ન હોતાં. બધા પ્રસન્ન ચિત્તરાજા હતા. સારે વ્યાસે ધૃતરાષ્ટ્રને દિવ્ય ચક્ષુ આપ્યાં એટલે તેણે અને ગંધારીએ પોતાના બધા પુત્રોને તથા યુદ્ધમાં મરણ પામેલા બીજા સગા સંબંધીઓને જોવા. મોટા દિત્તવ શરણો આશ્વિ-જનક એ પ્રસંગ હજારો મનુષ્યોએ અનિમેષ નયને જોયો. અને હજારો સ્ત્રીઓ દર્શધેલી થઈ ગઈ.

હાં પુત્રો માતા પિતાને, સ્ત્રીઓ પતિઓને, ભાઈઓ ભાઈઓને, મિત્રો મિત્રોને, મળ્યા એટલા. પાંડવો ધનુર્ધારી કૃષ્ણ અને અભિમન્યુને દર્શથી બધે બરી એટલા તે વખતે એકબીજાના મનમાં રાજ દ્વેષ ક્રોધ કે બીજા નિકાર ન હોતા. સૌએ પ્રસન્ન ચિત્તથી એક બીજા વડીલો, ભાઈઓ, પનિઓ સાથે આખી રાત વાતુંચીતું આનંદ મોહી કરી એક બીજા બધે બેઠી આનંદ કરી આખી રાત વીતાવી. રાત પુરી થાવા આખી સારે મુનિએ બધાને પોતપોતાના લોકમાં મોકલી દિધા. અને ઘણુવારમાં બધા આંતર્યાન થઈ ગયા કેટલાક સ્વર્ગમાં, કેટલાક બ્રહ્મલોકમાં, કેટલાક વરુણ લોકમાં, કેટલાક કુબેરના લોકમાં એમ જે લોકમાંથી આવ્યા હતા હાં ચાલ્યા ગયા. તે વખતે ગંધારા નદીમાં રહેલા વ્યાસે પતિના વિશે થયી બાહુજ થયેલી ઓઝોને જોઈ કહ્યું કે યા યા પતિહતાન્ લોકાનિચ્છંતિ

પરમ સ્ત્રિયઃ ॥ તા જાન્હવીજલં ક્ષિપ્રમવગાહન્તવતંદ્રિતાઃ ॥૩૩-૧૧॥ “ ને ને સ્ત્રિઓને પોતપોતાના પતિનાં લોકમાં જવાની ઇચ્છા હોય તે સ્ત્રિઓ જલદી ગંગાના જળમાં ડુબકી મારો” તુરત જ સેંકડો સ્ત્રિઓ ગંગામાં પડીયું અને દિવ દેહવાળા બની વિમાનમાર્ગે પોતપોતાના પતિનાં લોકમાં ગઇ.

આ રીતે પ્રિયજનો સાથેના સમાગમનું દ્રશ્ય વ્યાસ મુનિનું અદ્ભુત સામર્થ્ય જુદા જુદા પ્રદેશમાંથી ભેળા થયેલાં હજારો માણસોએ પણ જોયું. આરપછી યુધિષ્ઠિર પોતાના ભાઇઓ અને પ્રજાજનો સાથે ૧ મહિનો ત્યાં રોકાઇ હસ્તિનાપુર ગયા. આરપછી ૨ વર્ષે નારદ મુનિએ હસ્તિનાપુરમાં આવી ધૃતરાષ્ટ્રના મરણના સમયના યુધિષ્ઠિરને આપ્યા.

આજળ જણાવાઇ ગયું છે તે પ્રમાણે જે ગીતાનું જ્ઞાન શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન બંધી ગયા હતા તે શ્રી વ્યાસની યોગ શક્તિથી ફરી આપણને પ્રાપ્ત થયેલ છે. આ મહાન કાર્ય સાધી દુઃખી જનતાને આશા અને સાંત્વન આપવા ગીતાનો જે મહાન ઉપદેશ શ્રી વ્યાસે આપણને વારસામાં આપેલ છે તે માટે જગત તેમનું સદા ઋણી છે.

ગીતાના શ્લોકની સાચી સંખ્યા ૭૪૫

પ્રચલિત ગીતાના પાઠ અનુસાર સેંકડો વર્ષ થયા જગત ગીતાના ૭૦૦ શ્લોક વાંચતું આવ્યું છે કારણ શ્રી શંકરાચાર્યના સમય પછી ગીતા સંખ્યા કોઇએ પણ સંશોધનની દ્રષ્ટિથી ગીતામાં શોધજોળ કરી નથી કે તેની પુરાણી હસ્તપ્રતો મેળવી તેની સાથે તુલનાત્મક દ્રષ્ટિથી સંશોધન કરી મહાભારતમાં કહેલા ૭૪૫ શ્લોકો પૈકી શ્રીકૃષ્ણના ૪૫ શ્લોક કર્યા ગયા તે સંખ્યા ઊંડા ઉતરેલ નથી. ગીતાના ૭૦૦ શ્લોક એ તેની સાચી સંખ્યા નથી હાલની ગીતા અપૂર્ણ છે. બીજમપર્વના ૪૩મા અધ્યાયમાં ગીતા પૂરી કર્યા પછી તેની શ્લોકસંખ્યા જણાવતાં વ્યાસે પોતે કહેલું છે કે:

પટ્ટશતાનિ સર્વિશાનિ શ્લોકાનાં પ્રાહ કૈશવઃ ॥

અર્જુનઃ સતપત્ત્વાશત્ સતપષ્ટિં ચ સંજયઃ ॥

ધૃતરાષ્ટ્રઃ શ્લોકમેકં ગીતાયા માનમુચ્યતે ॥ ॥ મી. જ ૪૩ ॥

શ્રીકૃષ્ણના ઉચ્ચારેલા ૬૨૦, અર્જુનના ૫૭, સંજયના ૬૭ અને ધૃતરાષ્ટ્રનો ૧ શ્લોક મળી ગીતાની કુલ શ્લોક સંખ્યા ૭૪૫ની છે. આવી રીતે વ્યાસે પોતે ગીતાના શ્લોકની સંખ્યા ૭૪૫ જણાવી છે, બ્યારે હાલ વર્ચાતી પ્રચલિત ગીતામાં શ્લોક સંખ્યા ૭૦૦ છે, જેમાંના ૫૭૫ શ્રીકૃષ્ણના, ૮૪ અર્જુનના, ૪૦ સંજયના અને ૧ ધૃતરાષ્ટ્રે ઉચ્ચારેલ છે.

આવી રીતે ૫૦૫૨ વર્ષથી જે ગીતા હિંદમાં ધાર્મિક ગ્રન્થ તરીકે તરવરાતી હતી અને ઉપનિષદોના સરસ્વ જ્ઞાનના ભંડાર તરીકે સ્વીકારાવેલો છે અને જે ગીતા હજારો વર્ષથી આપણે વાંચતા આવ્યા છીએ તેમાં ૪૫ શ્લોક ઘટે છે. મહાભારતના કોઇપણ વિદ્વાન કે અભ્યાસીના ખ્યાલ બહારની આ વાત નથી, છતાં થોડા સંશોધન કાર્યો સિવાય કોઇએ આ પ્રશ્નનું નિશ્ચિત રીતે બહાર સૂધીમાં સંશોધન કયું નથી, કે જેથી જગતને ગીતાના ખરા માપની ખાતરી કરાવી શકાય. ૭૪૫ શ્લોકવાળા ગીતા મેળવવા સંશોધન કરવાને જલ્દે થણા લાગ્યા જમયથી ૭૦૦ શ્લોકવાળા ગીતા પ્રજામાં વર્ચાઈ રહી છે.

પ્રચલિત ગીતા અપૂર્ણ હોવાનાં કારણ

૫૦૫૨ વર્ષ જેટલો લાંબો સમય પસાર થઈ જવાથી, તે દરમિયાનમાં આશી-
શાઓને મહાન વિપત્તિઓમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે. હસ્તલિખિત ગ્રંથોનાં પત્રો
પ્રસાદ કાઢી જવાથી, સેંકડો લઘીઆઓનાં હાથમાંથી તે પસાર થતાં સાચી પોઠામાં
જે ભૂલો ઘૂસી ગઈ હશે તેથી, સાંપ્રદાયિક પદ્યપાત્રને લીધે ધરાધૂરક અમુક શ્લોકો
છોડી દેવાથી, કે તેના પાઠમાં ફેરવાર કરવાથી અને એવી બીજી કારણોની ઉપર
શ્લોકવાળી ગીતાનું પ્રમાણ અપ્રમાણિત બાદ્યું બાદ્યું નથી. સેંકડો ઠેકાણે મળી પોંક
ખદશી નવા પાઠોમાં ધુસાડવાનું માનવાને આપણને ધર્મ કારણ મળે છે, હાલ
ગીતાના જે પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથો મળી આવે છે તે જરૂર પૂરવાર કરે છે
કે શ્રીકૃષ્ણની હચ્ચારેલી અને વેદઆસે રચેલી ગીતા તેના યથાર્થ મૂળ સ્વરૂપમાં
આપણે માટે જળવાઈ રહેી નથી.

૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતા ઉપરનાં ભાષ્યો હતાં જ

શ્રી શંકરાચાર્યના સમય પહેલાં ગીતા ઉપર ધર્મોચે ભાષ્યો કે ટીકા થયેલાં
હતાં. શ્રીશંકરાચાર્યના કાળ્ય ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અમલોની બધી ભાષ્યો
૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતા ઉપરનાં હતાં. આપણે એમ અનુમાન કરવાની દિશા કરી
શકીએ કે આ ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતા અને તેને આધાર થયેલાં ભાષ્યો સંસ્કૃત
હસ્તલિખિત ગ્રંથોની કોઈ લાઈબ્રેરીઓમાં વજુશાધાયેલાં પાયાં હશે. શ્રી
મહામાહેશ્વર રામનંદક અજિનવ ગુપ્તની 'ગીતા સંપ્રાદય' નામની ટીકા સાથે ગીતાની
જે કાશ્મીરી આજ્ઞાતિ મળી આવી છે, રામનંદક રામ કવિની 'સંસ્કૃતભદ્ર' ટીકાવાળી
જે બીજી ગીતા મળી આવી છે અને માત્ર પાઠ સાથે જ પૂનામાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જે
ગીતા છે એવાં જનરો વર્ષ જુના ગીતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથો ઉપરથી ઉપરનું કમન
સારી રીતે પૂરવાર થાય છે આવા હસ્તલિખિત ગ્રંથો મેળવવા માટે વિદ્વાનોએ બહુ
યોદ્ધા પ્રયત્ન કરેલા છે જે આ દિશામાં પ્રયાસ કરવામાં આવે તો શ્રી શંકરાચાર્યના
સમય પહેલાં જે ગીતા અને તે ઉપર ભાષ્ય લખાયેલ હશે તે મળી આવવાં સંભવ છે.

મુશ્કલમાન બાદશાહોના વખતમાં ગીતા અને ઉપનિષદનાં જે અરેબિક અને ફારસી
ભાષાનરો થયાં હતાં તે કોઈ કોઈ સ્થળે મળી આવે છે. આ પ્રથો પૂરવાર કરે છે
કે ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતા અસ્તિત્વ ધરાવતી હોવી જ નોંધાયે. ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતાનું
અસ્તિત્વ સ્થાપિત કરવા આવી રીતે આપણી પાસે જુના પુરાવાઓ છે. એક
જનરો વર્ષ પહેલાં થયેલા વિદ્વાન અન્નેરની અને સારથજી મુશ્કલમાં બાદશાહોના
સમય મુધી ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતા વચાતી હતી. આથી સાગીન થાય છે કે દિલ્હી
૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતા પ્રચલિત હતી.

ગીતાના પ્રચલિત પાઠમાં શ્રીકૃષ્ણના હચ્ચારેલા ૫૭૫ શ્લોક છે; બપારે મહર્ષિ
જ્ઞાનની મજાના મુજબ તેની સંખ્યા ૬૨૦ હોવી નોંધાયે. જે આપણે બાહ્યની
મજાના સાચી સીકારીએ-જે આપણે સીકારી જ નોંધાયે તો શ્રીકૃષ્ણના હચ્ચારેલા
૪૫ શ્લોક અસારની પ્રચલિત ગીતામાં ખૂટે છે.

ગીતાના પાઠની અપૂર્ણતા દૂર કરવા

ગીતાના પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથોના સંગ્રહ અને તુલના કરવા નોંધાયે.

ગીતામાં જુદે જુદે સ્થળે શ્રીકૃષ્ણે જે વિષયો ચર્ચેલા છે તેની અપૂર્ણતા દૂર કરવા તે વિષયના સ્પષ્ટીકરણમાં શ્રીકૃષ્ણે જે તત્વજ્ઞાનોપયોગિ વિવરણો કર્યાં હોય તે જોતાં નોંધાયે. આ હેતુ સાધવા ગીતાનાં જુના ભાષાંતરો કે તે ઉપરની ટીકાઓનો-ભલે તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ફારસી કે અરબી અથવા ખીજી ભાષાઓમાં હોય સંગ્રહ કરી તેમને તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો નોંધાયે. ગીતામાં જે વિષયો ચર્ચેલા છે તેની વિશિષ્ટતાઓ, ગીતાના પાઠભેદ, વધારાના શ્લોક, તેના અર્થ, ઉપનિષદોના મંત્રો સાથે ગીતાના શ્લોકોનું સામ્ય અને એવી ખીજી જે કાંઈ હકીકતો મળે તે આવા ગ્રંથોમાંથી શોધી કાઢવા સંશોધન કરાવો નોંધાયે. આવી રીતે ગીતાની અપૂર્ણતા દૂર કરી શકાય અને તેના પાઠભેદ સુધારી શકાય. આ રીતે લોકોને ગીતાના સત્ય સ્વરૂપની અર્થાત ખરી ગીતા ૭૦૦ શ્લોકની નહોતી કે ન હોવી નોંધાયે એવી એમને ખાતરી કરાવવી નોંધાયે. આ દિશામાં આજે નાના પાયા ઉપર પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે.

૪૫ શ્લોક ઓછા હોવા છતાં અને ધણાંયે પાઠભેદો છતાં હાલમાં વંચાતી ગીતા જગતને મુગ્ધ કરી નાખે છે. તો પછી યોગ્ય સ્થળે જો અરા પાઠ અને ખૂટતા શ્લોક કે પાઠભેદ શોધી કાઢવામાં આવે અને ગીતાને તેના મૂળ સ્વરૂપમાં મુઠી દેવામાં આવે કે જે કામ આ જોગ્યપત્રી ગીતાએ પૂર્ણ રીતે કરી બતાવ્યું છે તો તે માનવજાતને કેટલી મુગ્ધ કરનારી અને કલ્યાણકારી થશે તેની ગીતાના વિદ્વાનોએ વિચાર કરવો નોંધાયે.

પ્રચલિત ગીતા અપૂર્ણ છે એમ સ્વીકૃત થવા છતાં તેમાં ખૂટતા શ્લોકો ઉમેરવા એ લગભગ ધર્મદૂષણ હોય. એમ વિદ્વાનો અને એની વાંદે 'ચાલતા' પ્રજાજનો આજ સુધી માનતા આવ્યા છે. ગીતાના સમાનનીય ભાષ્યકાર શ્રી શંકરાચાર્યના સમયથી આચલપૂર્વક આજ ૨૪ વર્ષ થયા, કે અસ્વીનીના એક દેહાન્તર વર્ષ થયા કે મુસલમાન બાન્સાહોના ૫૦૦ વર્ષ થયા કે ન્યારથી ૭૦૦ શ્લોકની ગીતા વંચવામાંથી હોય ભારથી વિદ્વાનોએ આ પ્રશ્ન ઉપર કદી વિચારણા કરી નથી. ગીતાની અપૂર્ણતા પ્રત્યેની વિદ્વાનોની ઉતાસીનતાની કે ધર્મપ્રધાન માન્યતાની એ સાક્ષી પૂરે છે.

આજના સંશોધન યુગમાં ગીતાની હસ્તપ્રતો જુદે જુદે સ્થળેથી મળી શકે છે તેવે વખતે શોધાતી કમ્પ્રેસ ગ્રંથાલયોમાં સ્થાપિત ગીતાને સાદનારાં લોકો એમ માને છે કે શક્ય હોય તો ગીતાની અપૂર્ણતા સત્તર દૂર થવી નોંધાયે, તેથી માનવજાતનું કલ્યાણ થશે. આ વૃત્તિથી હસ્તપ્રતો ઉપરથી ગીતાના પાઠભેદનું સંશોધન કરનાર વિદ્વાનોનું કામ સંરળ અને વેગીજી બન્યું છે.

ગીતાના ઉપદેશના સાંપ્રદાયિક વિવરણો

ભારતમાં આજ સુધી પ્રચલિત ગીતાનાં સાંપ્રદાયિક વિવરણોને અંગે અભિલાષી સંશોધકોને માટે સંશોધનનાં દારૂ લગભગ બંધ દર્તા. પોતાપોતાના મંત્રદાયોને શાસ્ત્રોપ અધિકાર મળે એ હેતુથી તત્વજ્ઞાનની જુદી-જુદી શાખાના આચાર્યોએ પ્રમાણતરી મેટલે ઉપનિષદ, બ્રહ્મસૂત્ર અને ગીતા ઉપર આપેલાં ભૂખ્યાં છે.

શ્રી શંકરાચાર્ય અને તેના અનુયાયી બાળ્યકારોએ આ જ વૃત્તિ મદલ્ય કરેલી; પરંતુ શ્રી શંકરાચાર્યના સમય પહેલાંના ગીતાના બાળ્યકારો કંઈક જુદા જ મતો અને સિદ્ધાન્તો ધરાવનારા હતા. ગીતાના જુદા જુદા અર્થો ધટાવવા માટે તેઓને પોતાના કોઈ સંપ્રદાયિક સિદ્ધાન્તો હતા જ નહિ. કોઈપણ જાતના પુરંપ્રદ કે સ્વાર્થ વિના જ તેઓ ગીતાનો ઉપદેશ તેના સાચા સ્વરૂપમાં લોકો આગળ રજુ કરતા. શ્રી શંકરાચાર્યે એમના પહેલાંનાં બાળ્યોત્ત, પોતાના સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરવા જે ખંડન કરેલું છે તેથી આ હકીકતને સમર્થન મળે છે.

કેટલાક સંપ્રદાયિક બાળ્યકારોએ પોતાના ઈષ્ટ સિદ્ધાંતોને ટાંચવાની ખીલી તરીકે ગીતાનો ઉપયોગ કર્યો છે. પોતપોતાના સંપ્રદાયની પ્રુષ્ટિ ખીતામાંથી મળી શકે એ દ્રષ્ટિથી દરેકે ગીતાનો અર્થ ધટાવ્યો છે. કેટલાક કહે છે કે ગીતાનો પ્રધાન ઉપદેશ ભક્તિ છે, કેટલાક કહે છે કે ગીના વૈરાગ્યનો ઉપદેશ કહે છે. કર્મયોગ, શરણાગતિ, અદ્વૈત, દેત, શુદ્ધાદ્વૈત વિગદાદ્વૈત અને ખીજ કેટલાક સંપ્રદાયિક મતો છે. આમ પોતપોતાના સંપ્રદાયિક અર્થોત પોતાનો સંપ્રદાય પ્રસ્થાનત્રયોને અનુસરતો છે એમ ધટાવવા પોતપોતાના સંપ્રદાયને બંધ બેસતા અર્થ દરેકે જુદીજુદી રીતે ધટાવ્યા છે અને પોતાના મતને અનુરૂપ એવા અર્થો જુદાજુદા બાળ્યકારોએ કર્યા છે અને શ્રીકૃષ્ણને તેઓ પોતપોતાના મતપ્રદર્શક તરીકે સ્થાપિત કરવા મત્ન કરેલ છે.

ભારતીય ઇતિહાસનો અભ્યાસો જાણે છે કે ગીતાના ઉપદેશને અંતે મહાભારતનું મહાયુદ્ધ થયું. જે બહાર દિવસ ચાલ્યું અને લાખો માણસોનાં બલિદાન દેવાયાં. શ્રીકૃષ્ણ કે અર્જુન એમાંથી એકરૂએ યુદ્ધ પછી જન્મતો લાજ નથી કર્યો, તેઓએ કોઈ નવો સંપ્રદાય પણ સ્થાપ્યો નથી કે પોતાની મર્તિનું પૂજન કરવા લોકોને અનુરોધ પણ કર્યો નથી. એથી ઊલટું મહાભારત યુદ્ધના ભયંકર સંહાર અને રક્તપાત પછી રુમ્રાટ યુધિષ્ઠિર, અર્જુન અથવા પાંચ પાંડવોએ હસ્તિનાપુરમાં ૩૬ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. શ્રીકૃષ્ણ પણ સાર પછી ૩૬ વર્ષ સુધી દ્વારકામાં રહ્યા અને જીવ્યા અને યાદવાસ્થળ પછી પોતે પંચતલ પામ્યા. શ્રીકૃષ્ણના વિયોગથી દુઃખી થયેલા પાંડવોએ પણ કિમાલવપ્રસ્થાન કર્યું.

ગીતાનું તત્ત્વજ્ઞાન સર્વદેશીય છે

ગીતાનો ઉપદેશ દરેક વર્ગના અને દરેક અવસ્થાના માણસોને જન્મતના દરેક દેશ ધર્મ સંપ્રદાય કે કોમના માણસોને સંબોધાયો છે. જે લોકો પોતાનો જે ધર્મ બળવવાનો ઉપદેશ કરે છે તે ધર્મનો માર્ગ ગીતામાં જાતવેલ છે. જન્મ સાથે જ મહાયેલા-નિર્માણ થયેલા ચાર વર્ણ અને ચાર આશ્રમનું દરેક પ્રગળને પાલન કરવાનો અને દરેક વર્ણાશ્રમ ધર્મના ગુણ કર્મ આચરણ લક્ષણ અને તેના પાલનના માર્ગ ગીતા જતાવે છે. પોતપોતાના વર્ણના અને આશ્રમના જીવનનો મનુષ્યે પરિત્યાગ ન કરવો એમ તે દેહ આદેશ કરે છે. તેનું તત્ત્વજ્ઞાન એટલું સાર્વત્રિક છે કે સો કોઈ વિના સકાએ તેનો સ્વીકાર કરે. વેદો, સ્મૃતિઓ, ઉપનિષદો, બ્રહ્મસૂત્રો, અને નૈમિનિ તથા વ્યાસ જેવા મહર્ષિની મરિકાઓ અને દર્શનની ખીજ કોઈ નૈષ્ઠિક શાખાનાં મળજૂત સિદ્ધાંતો ગીતા એ સાર્વત્રિક સત્ત્વ કે નિર્વાસ છે. આથી આખા જન્મતના વિદ્વાનોને ગીતાએ મંત્રમુગ્ધ કર્યા હોય તો નવાઈ પામવા જેવું નથી. કોઈ પણ ધર્મ કે દેશના લોકોને ગીતાનો ઉપદેશ આત્માને શાંતિ આપનારો લાગે છે એ તેની અલોકિતા છે.

ગીતા બુદ્ધયુગ પછીની નથી.

ગીતાના સોળમા અધ્યાયમાં થયેલા નારિતકવાદના ઉલ્લેખ ઉપરથી કેટલાક સિદ્ધાંત-પ્રતિપાદકો એમ માને છે કે ગીતા બુદ્ધના સમય પછી થઈ. આ મતના અનુયાયીઓ રામાયણ જેવા ઐતિહાસિક ગ્રંથના અધ્યાનનું પ્રદર્શન કરાવે છે. 'વાલ્મિકિ રામાયણ ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે પિતાના આદેશનું પાલન કરવા માટે રામ વનમાં ગયા અને કેટલોક સમય ચિત્રકૂટમાં રહ્યા તેની માતાઓ, ભરત અને શત્રુઘ્ન બંને ભાઈઓ, ત્વષ્ઠિ અને બીજા કેટલાક પ્રધાનો અને સેંકડો પ્રજાજનો રામને અયોધ્યા પાછા લાવવા માટે સમજાવવા ત્યાં ગયેલા, પરંતુ તેઓ નિષ્ફળ થયા. પછી દશરથના પ્રધાન જામ્બવતિ ઋષિએ રામના નિશ્ચયને ફેરવવાની યુક્તિરૂપ પ્રવાસ કર્યો. જામ્બવતિ ૨૨૫ અનિર્ધાર્મિક મહર્ષિ હોવા છતાં તેમણે રામને અયોધ્યામાં તેહી જવાના ઉપાય રૂપે નારિતક વાદનો કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો. આમ છતાં રામે પાછા ફરવાનું કષ્ટલ ન કર્યું. ઉલટું તેમણે નારિતક વાદના ઉપદેશ માટે જામ્બવતિને કપડો આપ્યો. જામ્બવતિએ પોતે આ સત્યનો સ્વીકાર કરી પોતે રામને પાછા અયોધ્યામાં લઈ જવાના ઉપાય તરીકે જ પાખંડ મતનું વર્ણન કર્યાનું કમ્બુધરું છે. આ ઉપરથી આપણે અનુમાન કરી શકીએ કે રામાયણ યુગ પૂર્વે પણ નારિતકવાદ પ્રચલિત હતો. માટે ગીતામાં કોઈ નારિતકવાદનાં સૂત્રોની જાણ કોઈને દેખાઈ એથી એમ કદી સિદ્ધ નથી થતું કે ગીતા બુદ્ધના સમય પછીની છે.

મહાભારતમાં યવનો અને મેગેંછોનો ઉલ્લેખ છે આપણે જાણીએ છીએ કે યવનો અને મેગેંછો યુધિષ્ઠિરના ખડિયા રાજા હતા. આ હકીકત ઉપરથી શું આપણે અનુમાન કરી શકીશું કે મહાભારત મુજબમાન યુગ પછી લખાયું હતું ? અજિતારમા સૈકામાં થઈ ગયેલ વિખ્યાત ઇતિહાસકાર આલ્બેર્ટની મહાન સંસ્કૃત વિદ્વાન હતા તેમણે અરેબિક ભાષામાં ભારતનો પ્રમાણભૂત ઇતિહાસ લખ્યો છે. જેનું "અલ્બેર્ટની ઈન ઇન્ડિયા" એ નામનું પુસ્તક અંગ્રેજીમાં ભારતીય રૂપે ૧૯૧૨માં પ્રસિદ્ધ થયું છે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં એમણે ગીતા અને મહાભારતનાં અનેક અવતરણો દર્શાયા છે. અને મહાભારત અંથ ૪૦૦૦ વર્ષો પૂર્વનો છે અને ગીતામાં ૭૪૫ શ્લોક છે એવું તેણે પ્રતિપાદન કરેલું છે.

ગીતાના પ્રમાણનું-અર્પનું નિર્ણય અનુમાન

કેટલાક લોકો માને છે કે બુદ્ધને વખતે ગીતાના સાતસો શ્લોક સંલગ્નવાનો અર્જુનને સમય ન હતો તેથી તેઓ સુચવે છે કે ગીતા સાત; ચોવીસ કે સિત્તેર શ્લોકની હતી. ગીતાના પ્રમાણ વિષેનું આનું નિર્ણય અનુમાન સત્યથી વેરળું અને તરંગી જ છે. તે પ્રેતામહોનું પ્રતિપાદક ધૈર અધ્યાન અને મુર્ખાઈનું પ્રદર્શન કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચે થયેલા સંવાદ સામાન્ય વાતચીતના સ્વરૂપમાં હતો. શ્રી કૃષ્ણે તેને હૃદયગદ્ય સ્વરૂપ આપ્યું. કોઈ જે વ્યક્તિ વચ્ચે એક કલાક શાસ્ત્રાર્થ કે ચર્ચા ચાલી હોય અને આપણે તેની શબ્દશઃ નોંધ લીધી હોય તો તેના હૃદય કે દોહ હૃદય શ્લોકો બનાવી શકાય એ નિઃશંક છે. માત્ર દલીલની ખાતર આપણે સ્વીકારીએ કે શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચે પદ્યમાં સંવાદ થયેલો તો પણ સાવમા પીસતાલીસ શ્લોકો સંવાદમાં બોલતાં માત્ર એક કલાક લાગે. અઘાની અને અવિચારી

માણસો ન્યારે મીતાનો વિચાર કરે છે ત્યારે હમરો પૃથ્વીના પાદિત્યપૂર્ણ ડીકા બાધ્યોયુક્ત ગીતા તેઓની નજરે તરતી લાગે છે આવી નખળી વિચારસરણિથી નિર્માલ્ય અનુમાનો બંધાય છે. ખરી હકીકત એ છે કે કૃષ્ણાર્જુન સંવાદને શ્રી વ્યાસે મ્યોકમક કયો અને ખરેખરો 'સંવાદ' કલાક કે દોઢ કલાકથી વધુ ચાલ્યો ન હતો. ન્યારે માણસની સામે લાકડો, શુક્રો, સ્વજનો વડીલો, પુત્રો, ભત્રીજા, ભાણેજો, મિત્રો, રાજકર્તાઓ વગેરે લાખો મનુષ્યોનો સંહાર પોતાને હાથે થવાનો સમય નજર સામે આવી ઉભો રહે ત્યારે મને તેવા કંઈક હૃદયનો મનુષ્ય પણ કંપો ઉઠે થઈ જાય ભયથી મુઝાઈ જાય. દુઃખ, મુંઝવણ અને દયાથી અભિભૂત બને એ સ્વાભાવિક છે. પછી તે મનુષ્ય મને તેટલો વિદ્વાન શરવીર હોય તો પણ ધીર હતાકાંડમાંથી પાછું હઠવાનો ભાવના થાય જ. અર્જુન વેદવેદાંગપારંગત મહાન શરવીર ધ્વજિય હતા છતાં તે મનુષ્ય હતા તેથી મનુષ્યોચિત શોક દુઃખ સંતાપથી તે આવા વિષમ સમયે વ્યામોહ પામે એ સ્વાભાવિક હતું. કર્ણની ઇદંત શક્તિથી ખટોલચતુ મરણ થયું ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ હર્ષ પામી તાલીઓ પાડવા લાગ્યા ત જોઈ પુષ્કરિ પોતાના મહાન યોદ્ધાના મરણ વખતે દુઃખ પામવા તે બદલે હર્ષ પ્રગટ કરવાનું કારણ પુઠ્ઠાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે હે રાજા એ શક્તિ અર્જુન માટે જ કર્ણે રાખી સાચવી હતી ને તે શક્તિ અર્જુન પર તેણે ફેંકી હોત તો અર્જુન મરી જત તોને હું પણ બચાવી શકત નહીં અને અર્જુનની પાછળ હું પણ મરી જત એવો મને તે વહાલો છે. શ્રીકૃષ્ણ જેવા યોગી પુરુષ પણ અર્જુનના મૃત્યુથી પોતે પણ મરી જવા સુધીની મનની નિર્જનતા બતાવે છે તો પછી અર્જુનને સ્વજનોનો સંહાર કરવા ટાણે દયા દુઃખ અને ગ્હાનિ ઉપજી અને યુદ્ધમાંથી પાછા ફરવા તૈયાર થાય તેવે કટોકટીને વખતે ફરી તેને લાવા તૈયાર કરવા શ્રીકૃષ્ણને પોતાના ભુદ્ધિ બળનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરવાનો વખત આવે તેમાં કેટલો સમય લાગશે એ મેંમાંથી કાઢ જાણતું નહોતું.

બન્ને સૈન્યમાં લાવા તૈયાર થઈ ઉભેલા પિતા અને પિતામહ સરખા વૃદ્ધો આચાર્યો મામા ભાઈઓ પુત્રા, પૌત્રા, મિત્રા રનેડીઓ વગેરેને જોઈ આ બધાને મારે મારે હાથે હંધવા? અને એ સૌ મારા આત્મજનોને હંધશે? આવા વિચારે ઉત્પન્ન થયેલી કરણથી અર્જુન કહેવા લાગ્યા 1 “અરે કૃષ્ણ, લડવા તૈયાર થઈ ઉભેલા આ બધા સ્વજનોને જોઈ મારાં ઘાત્ર શિથિલ થઈ જાય છે, મો સુકાય છે, શરીરમાં ધુમરી વધુ છે, ફેવાડાં ઉભાં થાય છે, હાથમાંથી ઘાંડીવ ધનુષ્ય પડી જાય છે, આમડી બળવા લાગી છે, અપશુકનો દેખાય છે. આ સ્વજનોને હણી હું માફ કદ્યાણુ જોતો નથી. હે કૃષ્ણ મારે વિજય રાજ્ય કે સુખ જોતાં નથી. જેઓ માટે અમે રાજ્ય મેળવવાં છે તેઓ તો યુદ્ધમાં મરવાના જ થયા છે. આ બધા મને ભલે હણે પણ હું તેઓને ત્રણે લોકો રાજ્ય મળવું હોય તો પણ હણવાનો નથી તો પછી આ પૃથ્વી માટે કેમ હણું આ કુલક્ષયનું પાપ કરવા અમે તૈયાર થયા? અરે રે જાતિ ધર્મ કુળધર્મ નાશ કરી રાજ્ય અને સુખને લોકો અમે ભયંકર પાપ કરવા તૈયાર થયા. ભલે મને કૌરવો હણે”

એમ કહી બાણ સાથેનું ધનુષ્ય નીચે નાખી ઈર્ષ રથોપર ઉપર અર્જુન બેસી ગયા.

આ રીતે રણમૂમિમાં ધનુષખાણ ફેંકી દઈ યુદ્ધનો ઇનકાર કરી અર્જુનને બેસી ગયા. તે વખતે એના મનપર કેટલો કાળંકર આઘાત થયો હતો એની કલ્પના કરવી મોઢાંજે. આ મામલો એવો બન્યો હતો કે અર્જુન રથોપરથી ઉપર બેઠા પછી લડાઈ બંધ જ પડવાની હતી અને લશ્કર વિખેઈ જઈ પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા જવાનો અને પાંડવો પાછા વળ વગરે રખડી રજાની મરી જવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. “લડાઈને ટાણે ગીતા સંલગ્નાવવાનો વખત નહોતો” એમ કહેનારા વસ્તુ રિયતિનો વિચાર કરી શક્યા નથી. જ્યાં યુદ્ધ બંધ પડી જવાનો વખત હતો ત્યાં યુદ્ધ ટાણે સંલગ્નાવવાના સમયના માપનો હીસાજ ક્યાં કરવાનો રહે છે? અર્જુનને જોયું કે બન્ને લશ્કરના મહારથીએને હાથે બંને લશ્કરનો દાળોવાટો થઈ જવાનો છે. એટલે હીકરા કે હીકરાના હીકરા પણ મરી જશે પછી કેને માટે યુદ્ધ કરી રાજ્ય મેળવવું. અર્થાત યુદ્ધ કરવાનું જ અર્જુનને માંડી વાળ્યું હતું ત્યાં ૧-૨ કે ૪ કલાકના સમયની ક્યાં વાત હતી? એ વખતે શ્રી કૃષ્ણને મહાન ધર્મ સંકટ આવી પડ્યું હતું, તેઓ જણતા હતા કે જો અર્જુન લડાઈ નહીં કરે તો આ યુદ્ધ હમેશને માટે બંધ પડશે અને પાંડવો હમેશને માટે રખડી રજાની જશે. લડાઈ વિના ૧ ગામ પણ કૌરવો આપે એમ નથી, કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓ લડાઈ વિના પૂરી થાય તેમ નથી; એવા અનેક વિચાર અને ચિંતાના આક્રમણે તેમનામાં જે કાંઈ છુટ્કિ, વિદ્યા, મૌન શક્તિ હતાં તેનો ઉપયોગ કરી અર્જુનને યુદ્ધ માટે તૈયાર કર્યા. તે કામમાં ૧-૨ કલાકમાં જ શ્રી કૃષ્ણને સૂઝળતા મળી ગઈ હતી માનો કે અર્જુન સમજ્યા ન હોત તો દ્રૌપદી યુધિષ્ઠિર બીમ વગેરે પણ તેને યુદ્ધ કરવા માટે સમજાવત અને તેમ કરતાં એક બે કે વધુ દિવસ નિકળી જાત અને તેટલો વખત યુદ્ધ બંધ રહેત. એ વખતનાં યુદ્ધ, ધર્મને અનુસરી બન્ને પક્ષ તરફથી યુદ્ધ વાજતો દારા જાહેર થયા પછી જ શરૂ થતાં હતાં. અર્જુનનો મોઢ મટ્યો ત્યાર પછી યુધિષ્ઠિર શત્રુ પક્ષમાં રહેલા બીજા પિતામહ, દ્રોણ વગેરે વડીલોને પ્રણામ કરી આશીર્વાદ અને યુદ્ધ કરવાની રજા લેવા ગયા. તેની પાછળ શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવો પણ ગયા. તેઓએ આશીર્વાદ આપ્યા પછી સામસામી વ્યવસ્થિત જોડવાઈ ગયેલી સેનાઓએ યુદ્ધ શરૂ થયું હતું યુદ્ધ વખતે ગીતા સંલગ્નાવવાનો વખત નહોતો એમ કહેનારાની માન્યતા એવી છે કે જાણે અર્જુનની માનસિક દશા ગમેનેવી યઈ હોય પણ તેણે અને શ્રીકૃષ્ણે પાંચ પંદર મિનિટમાં ગીતાનું કામ પતાવી લડવા મંડ્યું જોઈએ. આ લડાઈ પછી આવનારાં પશ્ચિમને જે આઘાત અર્જુનના મનપર થયો તેની કલ્પના નહિ કરી શકનારાની આ દ્રષ્ટિ છે ખરી રીતે એ વખતનો અર્જુનનો મોઢ વિઠળજના શ્રીકૃષ્ણને ચિંતામાં નાખનારાં હતાં સમાધાનની વાટાઘાટમાં શ્રી કૃષ્ણને ૮-૧૦ દિવસ ગાળવા પડ્યા હતા તેમ અર્જુન ન સમજ્યા હોય તો ૧-૨ કે વધુ દિવસો પણ તેને સમજાવવામાં પસાર થાત, છતાં તે ન સમજ્યા હોત તો અર્જુનને પડતા મુકો બીજા ચાર લાઈએને આશ્રય કરી શ્રીકૃષ્ણ પોને યુદ્ધ કરત અને તેટલો વખત યુદ્ધ અટકી પડત કુટુંબ કબીલાનો વિનાશ કરી મેગવેલા ગાળ્ય પ્રત્યે અર્જુનનો વૈરાગ્ય એવો ઉમ બન્યો હતો કે ધનુષ બંધ ફેંકી દઈ દયા અને

કરેણીથી તે પરાધીન થઈ ગયા હતા એ મોહ દયા કરેણી વિહ્વળતા પાંગ દસ
 મિનીટના શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશથી મટી ગયા હોત તો અર્જુનને એ બધા ખોટા
 દ્યાર્દભાવનો ટોંગ કે દંભ કયો હતો એમ કહી શકાત. આ બધી ચર્ચાથી એ ફક્ત
 ચાપ છે કે જે ભયંકર આપત્કાળના અંજોત્રામાં શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને ઉપદેશ કર્યો તેમાં
 તેમને સફળતા મળી ગઈ એ બધું આવી પડેલ સંજોગ અને અર્જુનના મનની
 યદ્ય પડેલી તે વખતની રિયલિટી બંધ બેસતું જ હતું. અને શ્રી કૃષ્ણ-અર્જુન
 વચ્ચેનો એ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષામાં થયેલા ૧-૨ કલાકના સંવાદને વ્યાસ મહર્ષિએ ૭૪૫
 શ્લોકમાં રચ્યો એ ઘટનામાં શંકાને અશક્યપણાને સ્થાન નથી. આ પ્રસંગ પરત્વે સંશય
 ઉપજવનારાઓનાં માનસ જ વરતુ રિયલિટીને ઝાળખી નથી શક્યાં અથવા તો કુટુંબ
 વત્સલતાદીન કે રોહીનીન જીવનવાળા પશ્ચિમના માનસ પાછળ હિંદના વિદ્વાનો પણ દરદાર
 ગયા છે એમ કહી શકાય. આ વખતે ધડીભર આપણે એવી કલ્પના કરી લઈએ કે અર્જુનને
 ઠેકાણે આપણે છીએ, આપણા શત્રુઓનો સંહાર કરવા યુદ્ધને આંગણે ઉભા છીએ.
 અને શત્રુઓનો સંહાર કર્યા પછી આપણને સ્વર્ગ સરખું સામ્રાજ્ય કે અટળકે અશ્વર્થ
 મળવાનું છે પરંતુ તે મળવા પહેલાં આપણા પુત્રો પૌત્રો અને વહાલા આસજનો
 કે નેઓ આપણે મેળવેલાં એ રાજ્ય કે અશ્વર્થ ભોગવવાના છે તેઓનો તો નાશ થઈ
 જવાનો રોયે સો ટકા સંભવ છે અને તે પણ ૧૦-૧૫ દિવસમાં જ, તો તે વખતે
 આપણા મનની કેવી દશા થવા સંભવ છે? શું એ બધાના ભોગે આપણે એ સંપત્તિ
 મેળવવા તૈયાર થાઈશું? તો અર્જુનના મનની દીનદશા વખતે એક એ કલાક યુદ્ધમાં
 રિલેવ થયો હોય તો તેમાં અશક્ય શું છે?

ઉપર ચર્ચાઈ ગયેલ છે છતાં એ હકીકત જીદા સ્વરૂપે પુનઃકિત દોષ સ્વીકારીને
 કહેવી પડે છે. અર્જુન યુદ્ધના મુખ્ય નાયક હતા. શ્રીકૃષ્ણે સમજાવ્યા છતાં ને
 તેણે લડવાનું છોડી દીધું હોત તો મહાભારતનું યુદ્ધ અટકી જવાનો અથવા તો
 થોડા દિવસો કે મહીનાઓ સુધી લંબાવાનો સંભવ હતો. ને યુદ્ધ લડાઈ નહોત
 તો દુર્યોધન વગેરે દુષ્ટ કૌરવો અકર્તૃ રાજ્ય ભોગવ્યા કરત અને પાંડુરાજ સૌથી મોટા
 હોવાને બીધે તેના પુત્રો રાજ્યના ખરા હકદાર હતા તેઓને પાંચ મામ પણ આપવા
 તૈયાર ન થતા દુર્યોધનાદિ કૌરવોની દુષ્ટતાથી પાંડવોને રખડી રક્ષણ જાહેરી કાઢવી
 પડત, તેમ જ એ યુદ્ધમાં અસંખ્ય યોદ્ધાઓએ બતાવેલાં અપૂર્વ દિવ્ય સૌધ પરાક્રમ શરીરબળ
 શસ્ત્રબળ, અર્જુનનું ધનુષ્યબળ, બીમનું બાહુબળ, બીષ્મ અને દ્રોણનું દેવતાઓનો
 પણ પરાજય કરે તેવું શસ્ત્રબળ, કર્ણનું અદ્ભુત પરાક્રમ, ધૃષ્ટાકેયનું આકાશ યુદ્ધ
 અનેક મહારથીઓ સામે એકલો ઝંજીમતો ૧૬ વર્ષના અભિમન્યુનું યુદ્ધ કૌરવ્ય,
 શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચેનો રત્ન, અભિમન્યુ પ્રત્યેનો શ્રીકૃષ્ણનો પ્રેમ, મરેલાઓને
 જીવતા સ્વરૂપે પરલોકમાંથી બોલાવવાની બાસની શક્તિ, શ્રી કૃષ્ણનું ભુદ્ધિ ચાતુર્ય
 એ અને ખીલ તે યુદ્ધને અંગે બનેલાં દિલ માટે ગૌરવ લેવા જેવા કોટીકો આશ્ચર્યો
 જાણવાનું સોમાગ આપણે મળત નહી. પૃથ્વીને ભારરૂપ થયેલા અધર્મો રાજ્યો
 જીવતા રહ્યા હોત તો પૃથ્વીપર અનેક અનર્થો ઉભા થાત. બીમ શ્રી કૃષ્ણ અને ખીલઓએ
 કેરેલી પ્રતિજ્ઞા નિષ્ફળ નાત. સેંકડો રાજ્યો અને સભ્યો વચ્ચે રત્નસ્વરૂપ દ્રોપદીને

ચોટલો પકડી પોતોની દાસી બનાવવા કારણભામાં ઢસડી લાવનાર દુશાસન તથા સભા વચ્ચે હાંસી કરનારા દુર્યોધનાદિને શિક્ષા ન મળત. બધાં કરતાં અપ્રિય એ યાત્ર કે જગતમાં દિલ્લે ઉચું રમાય આપનારૂં, જગતને કદ્યાણુને માર્ગે લઈ જનારૂં મહાભારત ન રચાત ને જગતને જ્ઞાન અને આત્મ શાંતિ આપનારી ગીતા પણ ન રચાત આ બધું કેટલું અનર્થકારક ગણાત ?

અર્જુન યુદ્ધ ભૂમિમાં હાજર થયા અને બન્ને સૈન્યોનું નિરીક્ષણ કર્યું સારે લઠવા જિભેલા અર્થાત મરવા તૈયાર થયેલા વડીલો યુર્યો સગાઓ અને કુટુંબીઓને દોડા અને વિચાર્યું કે આ લઠાઈમાં બન્ને પક્ષના તમામનો સંહાર થઈ જવાનો છે જે ધ્રુવ પૌત્રોને માટે આપણે રાજ્યક્ષત્રી મેળવવા લડવાના છીએ તેઓ તો મરણ પામવાના છે તો પક્ષી આપણે આ રાજ્ય કોને માટે મેળવવા ધાર્યું છે. આવી વિચારોની ગડમથલમાં મુંઝાઈ ગયેલા અર્જુન ઉપર દયા રનેહ અને કુટુંબ વત્સલતાની લાગણીએ જોર કરી પનાંધીન બનાવી દીધા હતા. તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ વિના બીજો કોઈ તેને યુદ્ધમાં પ્રેરી શક્યો નહોત. અર્જુન જેવા વિદ્વાન વીરને ષલ્લવાદ્દારા જગતનું સાચું સ્વરૂપ રજુ કરનાર શ્રીકૃષ્ણને કેટલી ચિંતા અને મનોબળામાંથી પસાર થવું પડ્યું હશે ? આવે કટોકટીને વખતે અર્જુનને ઠેકાણે લાવવા માટે કેટલો સમય લાગશે એની ગણતરી શ્રી કૃષ્ણ આગળથી કરી શકે ખરા ? કાળના મોઢામાં પ્રવેશવા તૈયાર થયેલા આત્મજનોને જોતાં હૃદયને કંપાવી નાખતા ભાવોયે અર્જુનને જૂતકાળનાં અપમાન કષ્ટ જુલાવી યંભાવી દીધા. તેમાંથી લડવાની પ્રેરણા આપનાર શ્રીકૃષ્ણના ગીતારૂપી ઉપદેશને અરયાને કહેનાર ધણે ભાગે પશ્ચિમના સંસ્કાર અને પશ્ચિમની વિદ્યાજ કારણરૂપ છે. તેઓ કુટુંબપ્રેમ અને પાપભીતતાના સાચા તરવો જાણી શકતા નથી.

યુરોપની ગઈ લઠાઈ અને કોરીયાની વર્તમાન લઠાઈ એ પશ્ચિમના સંસ્કાર અને માનસનું પ્રતિબિંબ છે. જેમાં લડનારાઓએ લાખો નિર્દોષ સ્ત્રીઓ બાળકો વૃદ્ધોની કતલ કરી છે, કરી રહ્યા છે, ગામના ગામ દેશના દેશ ખેડાન મેદાન કરી નાખ્યા છે, અજાણેની મીલકતોનો નાશ કર્યો છે. ત્યારે આજના કરતાં બધું જ દુઃખો ધરાવનાર એ પૂર્વકાળની આર્યોની લઠાઈઓમાં લઠાઈના મેદાનમાં ભાગ લેનારા વાદન હાકનારા અને બીજા લઠાઈને લગતાં કામકાજ કરનારા નોકર ચાકરા પણ સુરક્ષિત રહેતા. બુદ્ધ્યે ચુક્યે પણ તેવા ઉપર હથિયાર પડતું નહીં અને સહેરા કે ગામડામાં વસતા પ્રજાજનોના હમેશનાં કામકાજ, વેપાર ધંધા અને વહેવારમાં કંઈ બાધ આવતો નહીં. મુસલમાની શાસન અને હેલા ૫૦-૬૦ વર્ષના સમય પહેલાંના કાળ સુધી પણ હિંદમાં આર્યોએ હિંદુઓએ કે ક્ષત્રિઓએ આ જ લઠવાની પ્રણાલી ધર્મને આજળ રાખી ચલાવી છે. આ બધું જોતાં અર્જુન જેવા વીર વિદ્વાન ક્ષત્રિયને લઠાઈમાં પાઠો જોડવા માટે તેણે જે શાઓનું અધ્યયન કર્યું હતું અને શ્રીકૃષ્ણ પણ જે શાઓ ભણ્યા હતા. તે શાઓના જ્ઞાનનો જ ઉપયોગ ઉચિત હોતો તે કરીને શ્રીકૃષ્ણે સફળતા મેળવી.

મહાભારતમાં ગીતાને ક્ષેપક કહેનારનો મતિબ્રમ

લઠાઈ વખતે ષલ્લ ઉપદેશ અરયાને કહેનારા કેટલાક અજ્ઞાનીઓને શાઓનું કે સંશોધન દ્રષ્ટિનું જ્ઞાન નથી. એક વરદ્ધ કોઈ મન્યમાં પાછળથી ધુસારી દેવામાં આવી

હોય તો તેને લગતા આધાર ઉલ્લેખ ખીજા શાસ્ત્રમાંથી મળી શકે નહીં, બીજામંડળમાં ગીતાના અર્થના વ્યસ પોતે ગીતાની રચના પછાત ગીતાના પ્રલોકોનું પ્રમાણ આપે છે. તેમ મહાભારતના શાંતિપર્વ આશ્વમેધિક પર્વ અને બીજા ધરુ ઠેકાણે ગીતાનો ઉલ્લેખ આવે છે. સેંકડો ઠેકાણે ગીતાને મળતા પ્રલોકો લાખો અને વિધાનો મળે છે. તે બતાવે છે કે ગીતાની રચના મહાભારત કાવ્ય મહર્ષિ વ્યાસે રમ્યું ત્યારે તેણે જ કરી છે. અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા આલેશનકારાચારી માંડી એક હજાર વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા વિદેશી વિદ્વાન એક બેરૂની જેવા વિદ્વાનો દ્વારા મહાભારતમાં ની ૭૪૫ પ્રલોકોની ગીતાનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે. હજારો વર્ષ પહેલાં રચાયેલાં ૧૮ પુરાણો ઉપપુરાણોમાં, વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથોમાં, ભગવદ્ ગીતાના ઉલ્લેખો અવતરણો મળી આવે છે, એ બધાં પ્રમાણોની નોંધ આ પ્રસ્તાવનામાં રાખી નથી, પણ એ બધાથી સિદ્ધ છે કે પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં થયેલા મહાભારતના યુદ્ધ વખતે ગીતામાં વર્ણવેલો ઉપદેશ શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને કરેલ હતો અને મહાભારતની રચના વખતે જ ગીતાને મહર્ષિ વ્યાસે પ્રલોકબદ્ધ કરી છે. ગીતાને કોષ્ટક કે પાછળથી મહાભારતમાં દાખલ કરી દેવામાં આવી એમ કહેનારા ખોટા છે.

સમર ભૂમિમાં ગીતાના ઉપદેશ સંબંધે મત બાંધવામાં લો. તિલક જવા પણ ભુલ ખાય છે

સમર ભૂમિમાં અર્જુનને ગીતાનો ઉપદેશ અપાયો હોય તો પચીસેક પ્રલોકોમાં કે પાંચ દસ મીનીટમાં જ હોવો જોઈએ સંપૂર્ણ ગીતાનો ઉપદેશ આપવાનો તે સમય નહોતો આમ કહેનારાઓને ઉપરના વિવેચનમાં જવાબ મળી જાય છે. અર્જુન જેવો ચાર વેદ અને છએ શાસ્ત્રમાં પારંગત મહારથી વિદ્વાનને રથેજા મતિભ્રમને મટાડવા માટે કેવો વિદ્વાન અને કેવું ગહન જ્ઞાન ધરાવનાર સફળ થાય એનો વિચાર તેઓ કરતા નથી. શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનના આ સંવાદ વખતે આપણે એ દ્રષ્ટિ રાખવાની છે કે અર્જુન યુદ્ધ મંદિરે ઉતાવળા નહોતા પણ યુદ્ધ લડવાની જ ના પાડી દીધી હતી તેને ફરી લડાઈમાં જોડવા તૈયાર કરવા શ્રીકૃષ્ણે પોતાની શુદ્ધિનો પ્રાધિકાર કરવાનો એ સમય હતો. જો પાંચ પચીસ મીનીટની વાતચીત કે ઉપદેશથી અર્જુનનો મોહ નીકળી ગયો હોત તો અર્જુને બધાવેલી બધા દુઃખ હોલ એ બધું નાટક અજાત.

આપણને આશ્ચર્ય અને દુઃખ થાય છે કે આ માન્યતા ધરાવનારાઓમાં લોક માન્ય તિલક પણ જળ્યા છે. એમના શ્રી ભગવદ્ ગીતા રહસ્યના વિષય પ્રવેશ નામના પ્રકરણમાં તેઓ લખે છે કે “યુદ્ધની ઉતાવળમાં શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને દશ વિશ પ્રલોક કે ગીતાનો સાર કહ્યો હોય એ રાક્ય છે સંજયે તે ધૃતરાષ્ટ્રને વિસ્તારથી કહી હોય એ પણ સંભવિત છે એ રીતે વ્યાસે શુકને કહી અને વેશંપાયને જનમે-જન્યને કહી અને સુતે શૌનકને કહી અથવા મહાભારતના રચનારે જ આવડું વિરલત સ્વરૂપ આપ્યું હોય.”

લોકમાન્ય પ્રત્યે રાગદારી પુરૂષ તરીકે અપાર માન છતાં મારે દુઃખ સાથે કહેવું પડે છે કે ગીતા વિષેનું લોકમાન્યનું આ વિધાન, શાસ્ત્રનું અપૂર્ણ જ્ઞાન, પશ્ચિમની કેળવણી, પશ્ચિમના વિદ્વાનોના ગીતા સંબંધે મંતવ્યો વર્ણવેલી તેમના મનપર પડેલી છાપ અને આ પ્રશ્ન સંબંધે સંશોધક દ્રષ્ટિથી હંદા ઉતરવાનો અવકાશભાવ વર્ણવે કારણ સંભવી શકે છે.

આમજ બધાંબધા પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્ર પાંડુ વગેરેના જન્મ પહેલાં જ શુકદેવ સ્વર્ગે ગયા હતા તો વ્યાસે શુકદેવને ક્યારે ગીતા સંભળાવી અને શુકે તેમાં ક્યારે ઉમેરો કર્યો ? રણ ભૂમિમાં જે બનતું બોલતું તે વ્યાસની કૃપાથી મળેલા દિવ્ય ચક્ષુ અને દિવ્ય જ્ઞાનદ્વારા સંજય બધું જાણી શકતા, અને જે બનતું તે જ તેઓ ધૃતરાષ્ટ્રને કહેતા હતા. જે બનાવ બન્યો હોય, જે શબ્દો બોલ્યા હોય તેથી વધુ એકાએક શબ્દ પણ કહેવાનો તેને અધિકાર નહોતો. સંજય પ્રથમ પદે રહેલા ધુરધર નિદાન હતા રણભૂમિમાં જે બન્યું હોય તે વાતને વધારીને કહેવાની તેને જરૂર પણ નહોતી, આ રીતે તો તેનાપર તથા વૈશંપાયન, સૂત, ઐતકાદિ ઉપર ખોટા બોલાનો આક્ષેપ મુઠાવેલો થાય છે, કારણ જે ન બન્યું હોય કે ન બોલાયું હોય તે કહેવું કે ઉમેરવું એનો અર્થ બીજો નથી. તેમ ધૃતરાષ્ટ્ર પણ રણભૂમિમાં જે બન્યું હોય તેજ સાચા રૂપમાં જાણવા માત્રતા હતા. વળી શ્રી કૃષ્ણ અર્જુન વચ્ચેના દશ વીચ શ્લોકની ગીતાને મહાભારતના રચનારા વ્યાસે આવકુ મોટું રૂપ આપ્યું હોય તો મહર્ષિ વ્યાસ પણ ખોટા બોલનારા ખોટું લખનારા ગણાય લેકમાન્ય જેવા આદર્શ પુરૂષ આવું કહે તે પછી બીજા અર્ધ દગ્ધો કે પશ્ચિમની પછવાડે દસડાતા તરંગી લોકો બકે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે

શ્રીકૃષ્ણ-અર્જુનનો સંવાદ સંસ્કૃત ભાષામાં થયો હતો

રામાયણના કાળથી માંડી આપણે ગયીએ છીએ કે ત્યારે પ્રાકૃત એટલે પ્રત્યેક દેશની રચાનિક ભાષા અને સંસ્કૃત એમ ભાષાઓ આખા જગતમાં બોલાતી હતી હનુમાન સીતાજીને રામનો સંદેશો આપતી વખતે વિચાર કરે છે કે:—

वाचं चोदाहरिष्यामि मानुषीमिव संस्कृतां ॥

यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृतां ॥

रावणं मन्ममाना मां सोता भीता भविष्यति ॥

“જે હું બ્રાહ્મણના જેવી સંસ્કૃત ભાષામાં બોલીશ તો અને રાવણ સમજીને સીતા ભય પામશે માટે અનુબંધના જેવી લૌકિક સંસ્કૃત ભાષામાં જ બોલું એ ઉચિત છે ”

આ ઉપરથી જણાય છે કે મહાભારત કાળ પહેલાં હજારો વર્ષથી દિંદિમાં લૌકિક સંસ્કૃત અને દિવ્ય સંસ્કૃત એમ બે રીતની સંસ્કૃત ભાષા પ્રચલિત હતી. એટલે રચાનિક પ્રાકૃત ભાષા સાથે મુખ્ય રાજભાષા સંસ્કૃત ચાલતી તેમાં લેકવર્ણની સંસ્કૃત જામાન્ય અને ઉચ્ચ વર્ણની સંસ્કૃત સારી ગણાતી મહાભારત કાળ પછી બે હજાર વર્ષના સમયનું નિરીક્ષણ કર્યું તો જણાશે કે લૌકિક સંસ્કૃત માગધી અને પાલો ભાષા જેવું સ્વરૂપ લીધું. પછીથી તે જુના જુના દેશમાં બોલાતી હાલની ભાષાઓમાં રૂપાંતર પામી

એ પ્રાચીન સમયમાં બહેલા ગણેલા અને ઉચ્ચ વર્ણના લોકો ધણે ભાગે સંસ્કૃતમાં અને સામાન્ય લોકો, મામધી પાલી કે દેશ પગ્તેની પ્રાકૃત ભાષામાં વાત ચીત કરતાં સંસ્કૃત નાટકોમાં જુના જુના ઉચ્ચ નીચાં પાત્રો વચ્ચે બોલાતી ભાષાઓથી આપણે તે સમજી શકીએ છીએ.

આ ઉપરથી એ કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે કે શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન ચાર વેદ છ શાસ્ત્રના કાણેલા પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા એટલે યુદ્ધ પ્રસંગે જાને વચ્ચે સંસ્કૃતમાં જ સંવાદ થયો હતો. અને શ્રીકૃષ્ણે દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર ઉપનિષદાદિના પ્રમાણો સાથે આપી અર્જુનના મનનું સમાધાન કર્યું હતું. એટલે શ્રી કૃષ્ણ અર્જુન વચ્ચેના ગદ્ય પદ્યાત્મક સંસ્કૃત સંવાદને મહર્ષિ વ્યાસે પોતાની યોગશક્તિના પ્રભાવથી શ્લોક બદ્ધ કર્યો. શ્રી કૃષ્ણનો આ અદ્ભુત પાંડિત્ય પૂર્ણ ઉપદેશ જગતને ઉપકારક લાગવાથી શ્લોકબદ્ધ કરી તેના ૧૮ અધ્યાય પાડી તેનું સ્વતંત્ર ગીતા એવું નામ આપી તેના શ્લોકની સંખ્યા પચ્ચ નેાંધી. તેથી આ ગીતા શાસ્ત્રની અપૂર્વ મહત્તા રચપાઠી. આજે તત્ત્વજ્ઞાનના સેંકડો ગ્રન્થો છતાં, અને જુદાં જુદાં શાસ્ત્રો ઉપનિષદો વગેરેમાં ગીતાથી પચ્ચ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન કરેલાં છતાં ગીતાને જગતમાં અપૂર્વ રથાન મળ્યું એ વ્યાસ મુનિનો જ પ્રતાપ છે.

શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન વચ્ચેનો સંવાદ, એ વિદ્વાનો પરસ્પર ચર્ચા કરે તે રીતનો થયો હતો એ વાત આપણે લક્ષમાં રાખવા જરૂર છે, એ સંવાદ એકાદ કલાક ચાલ્યો હોય તો એટલા વખતના સંવાદને શ્લોક બદ્ધ કરતાં તેના ૭૦૦ થી ૮૦૦ શ્લોક રચી શકાય એમાં સંશય નથી. આજે પચ્ચ એ વિદ્વાનોના એકાદ કલાકના સંવાદને ફોર્મમાં પકડી લેવામાં આવે અને તેમાં કાંઈ પચ્ચ ન્યૂનાધિકતા કર્યા વિના તેના શ્લોક રચવામાં આવે તો ૭૦૦ થી ૮૦૦ શ્લોક અવશ્ય થાય.

જે શ્લોક રૂપે આપણે ગીતા વાંચીએ છીએ તે રીતે શ્લોક બદ્ધ સંવાદ જાને વચ્ચે થયો ન હોતો એ નક્કી છતાં આપણે ધડીભર દ્રશ્યંત રૂપે સ્વીકારી લઈએ તો પચ્ચ ૭૦૦ કે ૭૪૫ શ્લોકમાં થયેલી વાતચીતને એકાદ કલાકથી વધુ સમય લાગે નહીં. ૭૪૫ શ્લોક લખવાના અને બોલવાના સમયની સરખામણી કરી શકાય નહીં. એક વરત વાંચવા બોલવામાં જેટલો સમય લાગે તેથી ૧૫ થી ૨૦ ગણો સમય લખવામાં જાય. જાને વચ્ચે ગીતા શ્લોક રૂપે બોલાઈ હોય તો પચ્ચ એકાદ કલાકથી વધુ વખત લાગે નહીં. ગીતાને કંઈક કરનારા ૪૦-૫૦ મિનીટમાં ગીતાનો સંપૂર્ણ પાઠ કરી દેય છે. ખરી વાત એ છે કે શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન વચ્ચે જે સંસ્કૃત ભાષામાં સંવાદ થયેલો તેને એકાદ કલાકથી વધુ સમય લાગ્યો નહોતો અને તે સંવાદને વ્યાસે શ્લોક બદ્ધ કર્યો તેના પાઠમાં પચ્ચ એકાદ કલાકથી વધુ સમય લાગતો નથી.

આ ઠેકાણે એ પચ્ચ આપણે સમજી શકીએ છીએ કે ગીતા રૂપે શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને ઉપદેશ આપ્યો. છતાં તેને ખાતરી ન હોતી કે અર્જુન પાંછા લગ્નના તૈયાર થાશે અર્જુનને લગ્નમાં ઉતારવાનું કામ તેને અશક્ય લાગ્યું હતું તેથી તત્ત્વજ્ઞાનના ઉપદેશ સાથે ૧૧મા અધ્યાયમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે પોતાની યોગશક્તિ દ્વારા ત્રિરાટ સ્વરૂપનું દર્શન કરાવીને લગ્નના ઉમેલા બેઠ પક્ષના યોધાઓ મરેલાં જ છે એવું જ્ઞાન કરાવવું પડ્યું હતું. અર્થાત અર્જુનનો યુદ્ધ લાગ આજના સુધરેલાની મજાનો પ્રમાણે દસ પંદર મીનીટમાં મટી જાયો જોહજો એમ શ્રીકૃષ્ણ માનતા ન હતા તેને તો અર્જુનનો મોઢ પોતાને પચ્ચ બપોર આધાત કરનારો લાગ્યો હતો. અર્જુનના ચત્ત્વામયથી યુદ્ધ અટકી પડી એમ લાગ્યું હતું. તેમ એ યુદ્ધ શરૂ થવા પછી ૧૮ દિવસ ચાલશે કે વધુ એકાદ દિવસ એની પચ્ચ કોષને ખખર નહોતી. અર્જુન દમ

ફેંકી દઈ લઈવા તૈયાર થયેલા યોધાઓનો વખત બરબાદ કરી રહ્યા હતા એમ માનવાનું કારણ નહોતું કે જેથી અર્જુનને મનાવી લઈ ૫-૧૫ મીનીટનાં ઉપદેશનું કામ પતાવી ગાંઠીવ ધનુષ્ય હાથમાં લઈ લડાઈ માટે ઉતાવળ કરતા અર્જુનને કંઈપી શકાય. કદાચ અર્જુન તુરત ન સમજ્યા હોત તો તેને સમજાવવામાં વધુ દિવસો નીકળી ગયા હોત છેવટે તેને બાળુએ રાખીને યુદ્ધ લડવું પડ્યું હોત અને પાંડવોને રાજ્યના ધણી બનાવ્યા હોત આ બધો વિચાર કરતાં અર્જુનના મોઢથી યુદ્ધને કેટલું મોઢું થયું એ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી.

રથભૂમિ ઉપર ગીતાનો ઉપદેશ કહેવા સાંભળવાનો બન્યોને વખત ન હોતો એમ કહેનારાનાં વિધાન બીજી દ્રષ્ટિથી વિચાર કરતાં પણ હાસ્યાર્પદ લાગે છે.

પ્રથમ તો જાણે એમ કહેનારા એવું માનતા લાગે છે કે અર્જુન એણું કાણેલા હતા એટલે શ્રીકૃષ્ણે હાલની ગીતાનો ઉપદેશ કર્યો હોય તો ધણી દિવસો સુધી ખોટી થવું પડે. એમ કહેનારાની નજર હાથમાં ગીતાપર મહિનાઓ સુધી પ્રવચનો કરનારા વિદ્વાનો સાધુઓ સંન્યાસીઓ પ્રત્યે દોડે છે જેઓ ગીતાપરનાં અનેક ભાષ્યો વાર્તિકો વગેરે દ્વારા બહુનારા સાંભળનારાને ઉપદેશ આપે છે. આવી દ્રષ્ટિ રાખનારાઓનાં વિધાન કે માન્યતા હાસ્યાર્પદ વિચારકીન, વસ્તુસ્થિતિના જ્ઞાન વિનાનાં જ ગણી શકાય.

આ બધી ચર્ચાથી આપણને ખાતરી થાય છે કે શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનના સંવાદના સમયની દ્રષ્ટિથી ગીતાનું પ્રમાણ બાંધવામાં લોકમાન્ય નિલક પણ જુલ ખાઇ ગયા છે. ખરી રીતે એ સંવાદ એક બે કલાક ચાલ્યો હોય અને તેટલો વખત યુદ્ધનો પ્રારંભ થવામાં વિલંબ થયો હોય તો તેમાં અશક્ય કે અસંભવિત જેવું કંઈ નહોતું મહા બાયકર યુદ્ધના ૧૮ દિવસોમાં થયેલા લાખો યોદ્ધાઓના સંહાર પછી ૫-૧૦ બ્યક્તિઓ જ બચ્યા હતા. એવા પ્રલયશયી વિનાશની કંઈપના અર્જુન જેવા વીર પુરૂષને લક્ષાઈના મોમ વખતે આવતાં ફ્યા લામણી રનેક વગેરે ભાવોને આધીન થઈ અર્જુન યુદ્ધ પડતું મુકવાના નિર્ણય પર આવ્યા પછી તેને કેકાણે લાવવામાં અમુક વખત લાગવો જોઈએ કે અર્જુનને અમુક વખત ઉપદેશ સાંભળી યુદ્ધમાં દોડવું જવું જોઈએ એમ કહેનારાને કંઈ કોટીમાં મુકવા ? લોકમાન્યે ભલે ગીતા ઉપર પોતાની સ્વતંત્ર મરાઠી ટીકા લખી પણ તેમાં તેમણે કહેલા આવાં અનેક વિધાનો જુલ ભરેલાં છે. તેનું કારણ રાજકારણમાં તેઓની પ્રવૃત્તિનો પ્રત્યેક ધણી રોકાઈ જવાથી ગીતા સંબંધેનું વધુ અનુસંધાન કે સંશોધન કરવાનો વખત તેઓ મેળવી શક્યા ન હતા એ કંઈપી શકાય છે. એ સ્થિતિમાં તેમણે આવા મદન શાસ્ત્રમાં માયું મારવું જોઈતું નહોતું અથવા તો વિદ્વાનો દ્વારા તે વિષયનું પૂરું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી આમાં પડવા જરૂર હતી. તેમ કયાં વિના પોતાના મનમાં આવ્યા તે વિધાન કરવાથી ગીતા જેવા શાસ્ત્રને તમા બ્યાસ જેવા દેવતાઈ પુરૂષને એમને હાથે અન્યાય થવા જેવું બન્યું છે.

શ્રી કૃષ્ણે શ્લોકબદ્ધ ઉપદેશ ન કર્યો હોય તેથી ગીતાની

મહત્તા ઘટતી નથી

આપણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ મહેશ, ઈશ્વર દેવો કષિણે, શ્રી રામચંદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ વગેરેનાં મુખમાંથી બોધપ્રદ પ્રમાણભૂત ઉપદેશ વાંચીને રામાયણ, મહાભારત, પુરાણો, ઉપનિષદો સ્મૃતિઓ વગેરે દ્વારા વાંચીએ છીએ પરંતુ તે તે બોધનારી અને તેને હાંદ બદ્ધ કરનારી બ્યક્તિઓ

જુદી જુદી હોય છે. પાત્રો અને તેના મુખમાં કાચરૂપે વસતુ મુકનાર એક જ વ્યક્તિ હોતી નથી. અને તેમ હોવાથી તે ઇતિહાસની કે તે પાત્રોની કે તેઓના ઉપદેશની મહત્તા મૌલિકતા કે પ્રમાણભૂતતા ઓછી થાતી નથી.

અર્જુનને આપેલા શ્રી કૃષ્ણના ઉપદેશને શ્રી વ્યાસે 'હૃદયજ્ઞ સ્વરૂપ આપ્યું' તેથી તેની મહત્તા જરાય ઓછી થતી નથી. ઉલટું તેથી તે ગીતાની કોર્તિ અને મહત્તા વધે છે. શ્રી કૃષ્ણ ઇશ્વરના અવતાર ખરા પણ ક્ષત્રિય હતા. આથી તે ચાર વર્ણના ઉપદેશક કે ગુરુ ન બની શકે. તે અર્જુનને ઉપદેશ તો આપે છે પણ સાથે સાથે ખાસ જણાવે છે કે એ તેનો અધિકાર નથી. આપદ ધર્મને અનુસરી તેમ કરવું પડ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે તેનો ઉપદેશ બ્રહ્મસૂત્ર, ઉપનિષદ, વગેરે ઉપર નિર્ભર છે. તે દ્વાગ પોતે વિદ્વાન ઉપદેશકની પેઠે ધણું જ અગત્યનું અને ઉપયોગી જ્ઞાન આપે છે કે જેથી તે પ્રમાણભૂત તરીકે અર્જુનને ગળે ઉતરે. રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત અને પુરાણોમાં આપણે ઘણે ઠેકાણે વાંચીએ છીએ કે શ્રી રામે શ્રીકૃષ્ણે અને બીજા ક્ષત્રિયોએ વખતો વખત કહેલું છે કે બ્રહ્મણ્યો દર્શાવેલે કે ઉપદેશોએ માર્ગે ચાલવું એ પોતાનાં સ્વજનો અને બાળકોને માટે કલ્યાણકારી અને ચાર વર્ણની પ્રજાને માટે વિધેય છે. વ્યાસે ગીતાને ૭૪૫ શ્લોકમાં પદ્યરૂપ ન કરી હોત તો ચારેય વર્ણોના ધાર્મિક અને ઐહિક ધર્મોનો નિશ્ચય કરવાનો તેનો હેતુ સફળ ન થયો હોત. શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે હું તો તુને આપદ ધર્મ તરીકે આ કટોકટીને વખતે કહેવા યોગ્ય કહું છું પણ સાચું જ્ઞાન તો તુને બ્રહ્મણ્યોજ આપશે. ઉપદેશ્યન્તિ સે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિનઃ. તને ઉપદેશ આપવાનો જેનો અધિકાર છે તે તત્ત્વજ્ઞાનમાં નિપુણ વિદ્વાન મહર્ષિઓ તુને સાચો માર્ગ બતાવશે. તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપત્તેન પરિપ્રશ્નેન સેવયા. “તે તું તેમને વંદન કરીને, વિનયથી પ્રશ્નો પૂછીને અને તેઓની સેવા કરીને મેળવ” જ્યારે વ્યાસે એ સંવાદને પદ્યાત્મક બનાવ્યો ત્યારે આ બધા દોષ દૂર થાય છે અને ગીતા ચારે વર્ણને સ્વીકાર્ય બને છે. “આપ્યું” શ્લોકગ્રન્થ મહાભારત શ્રી વ્યાસની રચના છે પણ તેની અંગ્રજી ભાષણશીતા શ્રીકૃષ્ણના મુખમાંથી શ્લોકગ્રન્થ રીતે નીકળેલી છે. આ માન્યતામાં સાપ્રદાયિક દુઃપ્રસાદ શિવાય બીજું કશું નથી. ટૂંકમાં વ્યાસની પદ્યરચનાથી શ્રી કૃષ્ણના ઉપદેશનું મહત્ત્વ વધ્યું છે અને ધર્મ સંસ્થાપના માટેનો શ્રી કૃષ્ણનો ઇશ્વરી અવતાર ઘણો સફળ થયો છે.

ગીતાનો અભ્યાસ અને સંશોધન કાર્ય

રસશાળાના સરસ્વતી ગ્રંથ ભંડારની હસ્તપ્રતો

ગોલકમાં ગુરુવર્ષ ૨૦. કેરલરામ શાસ્ત્રી પાંસિના સંસ્કૃતના અભ્યાસનાં સમયમાં અમો વિદ્યાર્થીઓને તેઓ ગીતા ભણાવતા સંભળાવતા સારથી ગીતા પ્રત્યે આકર્ષણ હતું. સારપછાના વર્ષોમાં મહાભારત વંચેલ પણ સારે ગીતાની શ્લોક સંખ્યા પ્રત્યે લક્ષ મૂક્યું નહોતું પરંતુ ૨૦-૨૨ વર્ષ પહેલાં મનન પૂર્વક વાંચેલા મહાભારતમાં ગીતાની સમાપ્તિ પછીના અભ્યાસના પ્રારંભમાં ગીતાનાં શ્લોકનું પ્રમાણ વાંચ્યું ત્યારે ૭૪૫ શ્લોક પૈકી શ્રી કૃષ્ણના ઘટના ૪૫ શ્લોક કથા હોવા જોઈએ એની શોધખોળ કરવાની જ્ઞાતિ જાગી પડી તો ઘણી ડાપેલી અને હરતસિમિત મહાભારતની પ્રતો તપાસી દરેકમાં ગીતાના

શ્લોકનું પ્રમાણ ૭૪૫ હતું. એટલે આ શ્લોકવાળી ગીતા મેળવવા માટેના પ્રયત્નો થકે કર્યા. ઇ. સ. ૧૯૧૦માં રસથાળા ઓપધાત્રમની સ્થાપના થયા પછી તેની પ્રગતિ સાથે હસ્તલિખિત ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરવા માંડ્યો તેમાં પણ ગીતાની હસ્તપ્રતો મળતી મળતો તેના અભ્યાસ અધિક શ્લોકની દ્રષ્ટિએ કરતો હતો. આ સંગ્રહ ચાલુ છે અને એ સાથે ગીતાની હસ્ત પ્રતો પણ હજી મળ્યા કરે છે.

આજે ૪૦ વર્ષના પરિશ્રમ પછી શ્રી જીવનેશ્વરી મંથલંકારને મોટે ભાગે સંસ્કૃતનાં વિવિધ સાહિત્યનાં હળરો હસ્તલિખિત પુસ્તકોની માલિકી ધરાવવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. વેદો, ષ્ઠાણ્ય ગ્રંથો, ગીર્માસા, ઉપનિષદો, સ્મૃતિઓ ધર્મશાસ્ત્રો, પુરાણો, મહાભારત, વાલ્મીકી રામાયણ, ચાંકર સ્માર્ત, શુકાદિત, રામાનુજ આદિ સાંપ્રદાયિક ગ્રંથો, વેદાંત, ઇતિહાસ, કર્મકાંડ, રતોત્ત, મંત્રતંત્ર, જ્યોતિષ, આયુર્વેદ, કામશાસ્ત્ર, ધાતુવાદ, રત્નશાસ્ત્ર, વૃક્ષાપુર્વદ, પર્વાયુર્વેદ, અર્થશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્યશાસ્ત્ર, નાટ્યશાસ્ત્ર, અલંકારશાસ્ત્ર, પ્રાચીન ગુજરાતી, પ્રાચીન હિન્દી, પ્રાચીન મરાઠી, બંગાળી, તેલુગુ, તામીલ, મલયાલમ, ટીએડીયન વગેરે ભાષાના વિવિધ વિષયોના ૧૭૦૦૦ સુધારે હળર હસ્તલિખિત પુસ્તકો આ લંકારમાં છે. દરેક હસ્તપ્રત ઉપર હુંકી નોંધ દર્શાવતું આખા ચે સંગ્રહનું એક સ્વચ્છ પત્ર (કટેલોગ) તૈયાર થઈ ગયું છે. તેનું પ્રકાશન જેમ અને તેમ જલદી થશે.

૨૧ વધારાના શ્લોક અને ૨૫૦ જેટલા પાઠાંતરવાળી સંવત ૧૨૩૬ની ગીતા

શ્રી જીવનેશ્વરી મંથ લંકારમાં આજે ગીતાની ૧૫૫ હસ્તપ્રતો છે. જેમાં ૩૫૬ કોષમાં પાઠબેદ છે છતાં મોટે ભાગે સમાન પાઠવાળી જ રહેવાય. ધર્મી વર્ષો પહેલાં સુરતમાંથી મળેલ હસ્તલિખિત પુસ્તકોનાં ૪૮ પોટલામાંથી નીકળેલી ગીતા સંવત ૧૨૩૬ની પ્રત ઉપરથી સંવત ૧૫૬૪માં લખેલી પ્રતિલિપિ છે, તેમાં ૨૦ વધારાના શ્લોક અને પ્રચલિત ગીતામાં જોવામાં નથી આવતા એવા ૨૫૦ પાઠબેદો છે. તે ધણે ભાગે કારમીરી પ્રતને મળતી આવે છે. આ પ્રત પાર્શ્વમાત્રાની છે. તેમાં સમાપ્તિના હેલા પોનામાં નીચે પ્રમાણે સમયનો ઉલ્લેખ છે.
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां मोक्षसंन्यासयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ ૧૮ ॥ तत्समाप्तोगीता-
 त्समाप्तिमेवेत् ॥ श्री ह्रीं. ॐ। शुभंभूयात् ॥ नन्दन्तु यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ छ। श्रीः।
 छ। श्रीः। सां १२३६ वर्षे मिनि ज्येष्ठ शुक्लपंचम्यां गुरोदिने पूर्ण। इति श्रीमद्भ-
 गवद्गीतासमाप्ता ॥ गगानंकर पठनार्थे ॥ गणपतव्यासेन स्तंभतीर्थे लिखित।
 छ। प्रतिलिपी सं १५९४ वर्षे वैश्व... पूज्या चिमलगणी शिष्यामुनीसिंहविमला
 आवेद्यावहती।

આ હસ્ત પ્રતમાં ૧૨ આખાં પાનાં એટલે ૨૪ પૃષ્ઠ, તેમાં લખેલાં ૨૩ પૃષ્ઠ છે. તેનું માપ ૧૦.૩" x ૪.૩" છે. દરેક પૃષ્ઠમાં ૧૯ થી ૨૦ લીટીઓ છે. એક કોર મળી ૪૦ લીટી થાય. આ પછી માત્રામાં વખાવેલ છે, આ ગીતાની પ્રથમાવૃત્તિ ૧૯૩૬ના ઓગસ્ટ (સંવત ૧૯૯૨ના અષાઢ)માં મુજ શ્લોક સાથે ગુજરાતી ટીકા અને ૨૫૦ પાઠ બેદનું પ્રનિપાદન કરતી સિદ્ધિદાત્રી નામની સંસ્કૃત ટીપ્પણીના ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે બહાર

પાડેલી. સારપછી સને ૧૯૪૭ના જુન (સંવત ૧૯૮૪ના જ્યેષ્ઠ) માં મૂળ શ્લોક સાથે સિદ્ધિદાત્રી ટિપ્પણીનું ઇંગ્રેજી ભાષાંતર અને ૩ અધ્યાય ઉપર ચંદ્રધંટા નામની મારી સ્વતંત્ર સંસ્કૃત ટીકા તેના ઇંગ્રેજી ભાષાંતર સાથે પ્રસિદ્ધ કરી હતી. આ ગીતાએ જનતાના વિદ્વાનો અને સંશોધકોનું કાસ્મીરી પ્રત કરતાં વધારે લક્ષ્ય આકર્ષ્યું. આનાથી વિદ્વાનોમાં ખુબ અભિપ્રાયો અને રસ ઉત્પન્ન થયા છે. આથી ગીતાના તત્ત્વજ્ઞાનમાં હિંદુ ઉપરાંત ભારત તથા યુરોપ અમેરિકા અને જનનના ખીળ ફેટલાયે દેશોના વિદ્વાનોએ તથા વર્તમાન પત્રોએ ઉડા રસ બ્જાત કર્યો છે. આ હસ્ત પ્રતના ૨ પૃષ્ઠના બ્લોક આમાં છાપ્યા છે.

૭૪૫ શ્લોકવાળી ભોજપત્રી ગીતા

ચંદ્રધંટા સંસ્કૃત ટીકા સાથે ઉપર ખતાવેલી ગીતા પ્રસિદ્ધ કરવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં સને ૧૯૪૯માં કાશીથી મળેલ હસ્તપ્રતોની પોથીઓમાંથી પાશ્વમાત્રાની ભોજપત્ર ઉપર લખાયેલી ગીતા અચાનક પ્રાપ્ત થઇ. આ પ્રત વચ્ચેથી ઉઠેલવી તેના પરથી નવી લખવી એ મોટા કષ્ટનું કામ હતું તે થોડા મહીનામાં પૂર્ણ કર્યું. આ ગીતાનો જેમ જેમ અભ્યાસ કરતો ત્યો તેમ અને જે હર્ષ થયો છે તેનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી. ૩૦ વર્ષના ગીતા ઉપરના તપના ફળ રૂપે આ ગીતા મળી હોય તેવું આશ્ચર્ય આનંદ અને સુખ ઉપજ્યું. આ ગીતામાં ૨૦ પાનાં એટલે ૪૦ પેજ છે. પેજની લંબાઈ ૧૧ ઇંચ પોળાઈ ૩૧૧ ઇંચ છે. દરેક પેજમાં ૧૪ થી ૧૬ પંક્તિઓ છે લખાણ પાર્શ્વ માત્રા-પદી માત્રામાં છે આના પ્રારંભમાં નીચે પ્રમાણે છે.

॥ ૐ નમઃ ॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી શારદાયૈ નમઃ ॥ શ્રી પ્રહ્લા વિષ્ણુ મહેશ્વરેભ્યો નમઃ ॥ અથ શ્રી ભગવદ્ ગીતા પ્રારંભઃ ॥ ૐ નમઃ ॥ અથ પ્રથમાધ્યાયઃ ॥ ધૃતરાષ્ટ્ર ઉવાચ ॥ ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે સર્વેશ્વરસમાગમે ॥ સમાપ્તિર્મા

તત્ર શ્રી વિજયોભૂતર્ધુવાણીનિમત્તિર્મમ ॥ ૮૨ ॥ इति श्री भगवद् गीता समाप्ता ॥ વિક્રમ સંવત ૧૯૬૫ માઘ શુદ્ધ ૧ પ્રતિપત્તિ છિ. મંદવાસરે ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ આ પ્રમાણે છે. આ ગીતાની હસ્તપ્રતનાં ૨ પાનાના બ્લોક આ સાથે છાપ્યા છે. રસજ્ઞાનના અવસાવમાંથી જનતા વખતમાં આ જાતના સંશોધનનું કામ એક વર્ષ પૂર્ણ કર્યું. આમાં જે મત્સ્યમારી પરિશ્રમ કરવો પડ્યો છે તે આના કામના અનુભવીઓજ નાણી શકે. સંશોધનને અંતે ૧૯૪૧ના અક્ટોબરમાં આ ભોજપત્રી ગીતા રાષ્ટ્રલ ૧૬ પેજ સાદકમાં પ્રસિદ્ધ કરી. જેમાં ગીતા વિષયક કેટલાક મહત્વના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરનારી ૫૯ પાનાની સંસ્કૃત અને તેનાં ભાષાંતરરૂપે ૮૭ પાનાની ઇંગ્રેજી પ્રસ્તાવના આપી હતી. આ ૭૪૫ શ્લોકવાળી ભોજપત્રી ગીતાનો પાઠ જનતા સમક્ષ મૂકતાં મારા જ્ઞાનને પાર રહ્યો ન હતો. મારી આશ્ચર્ય હતી કે એ ગીતાની આશુત્થિ સાથે હું અહારે અખ્યાતની ચંદ્રધંટા સંસ્કૃત ટીકા આપું છું તે પૂરી લખવા મટે અને આજ સુધીમાં વખત મળ્યો નહિ. મિત્રો તથા મીના રસિક વિદ્વાનોનો આશ્રય થયો કે ટીકા સાથે છપાવતાં થલો સમય નીકળી નથી મટે ભોજપત્રી ગીતા મૂળ માત્ર જલદી પ્રસિદ્ધ કરવી એટલે તેમ કરેલું.

સારપછી ગુજરાતી પ્રજાની માગણીથી આ ૭૪૫ શ્લોકની ભોજપત્રી ગીતાની સમશ્લોકી ગીતા ગુર્જરી સને ૧૯૪૮ ના એપ્રિલમાં બહાર પાડેલી. એ રીતે પ્રાચીન ગીતાની ૪ આવૃત્તિ બહાર પડ્યા પછી આ પાંચમી આવૃત્તિ ગીતા રસિકોના હાથમાં મુકું છું. ગીતા ગુર્જરી સંસ્કૃતના વિદ્વાનોને પણ ઘણી પ્રિય થઈ પડી. તેથી મૂળશ્લોક સાથે સમશ્લોકી છાપવાની માગણી આવવા લાગી તેના કારણે વ્યાજબી હતી. જોઓ મૂળ સંસ્કૃત શ્લોક કે ગુર્જર સમશ્લોકી બેમાંથી જોના પાઠ કરવા ધારે તે કરી શકે, શ્લોક સાથે સમશ્લોકીની કવિતાની, તેની રસિકતાની અને અર્થ સંદર્ભની તુલના કરી શકે તે માટે સંસ્કૃત શ્લોકની સામે જ ગુજરાતી સમશ્લોકી છાપી છે. આ આવૃત્તિ ગીતા રસિકોને આનંદ આપશે એમ માનું છું.

સત્તર વર્ષ પહેલાં કે અધ્યાયની ચંદ્રવંટા સંસ્કૃત ટીકા છપાયા પછી અદારે અધ્યાયની ટીકા પ્રસિદ્ધ કરવાની હિંદ અને વિદેશના વિદ્વાનોની માગણીઓને હું સંતોષી શક્યો નથી તેથી મને શરમ અને દુઃખ થાય છે. તેનું મુખ્ય કારણ સ્તેદી મિત્રો જાણે છે તેમ રસજાળાના કામકાજમાં, શાસ્ત્રીય સંશોધનોમાં તથા રવીકારેશ વ્યવસાયોમાં શુચિરાયેલી મારી વ્યવસાયાત્મિકતા ભુલે છે. આ કામ માટે અવ્યવસાયાત્મિકતા-એકાગ્ર ભુલિ ધારણ કરી ગીતા માટે બે મહિનાનો સમય હું ૧૭ વર્ષમાં મેળવી શક્યો નથી. આ વાતથી અનુદયાને આશ્ચર્ય લાગે પણ મારી પ્રવૃત્તિ જાણનારાઓને આ વાત સમજાય એમ છે. તેથી ધોં સુધી વાટ જોઈ નિરાશ થયેલા દેશ પરદેશના વિદ્વાનોની ક્ષમા માગું છું અને હવે તે કામ જોમ અને તેમ જલદી પૂર્ણ કરવા ખાત્રી આપું છું જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોનાં સંશોધન અને ખીર્જ કામમાં મારે હમેશાં ૧૨-૧૪ કલાક રોકાવું પડે છે છતાં મારા મુત્રોએ હવે રસજાળાનો ધણો ખરો બોળે ઉપાડી લીધો હોવાથી હું ગીતાની ટીકા તથા ખીર્જ જુનાં નવાં અધુરાં સંશોધનો પૂર્ણ કરી લઈશ. હવે પછી આયુર્વેદ અને રસાયન શાસ્ત્રના સંશોધનોમાં જ બાકીનું આયુષ્ય ગાળવા મેં નિર્ણય કર્યો છે.

ગીતાના શ્લોકોની તુલના

વ્યાસ સ્વીકૃત શ્લોક સંખ્યા મહાભારત બીજા પર્વ અધ્યાય ૪૩, શ્લોક ૪-૫	અચલિત ગીતાની શ્લોક સંખ્યા	સં. ૧૨૩૬ની અદિ છાપેલી તથા કેશ્મીરી અને જર્મનીમાં છાપેલી ગીતાની શ્લોક સંખ્યા	ભોજપત્રી ગીતાની શ્લોક સંખ્યા	પર્યાન ગીતાની શ્લોક સંખ્યા	
શ્રી કૃષ્ણોક્ત	૬૨૦	૫૭૫	૫૮૬	૬૨૧	૬૦૫
અર્જુનોક્ત	૫૭	૮૪	૬૩	૬૫	૫૭
સંજયોક્ત	૬૭	૪૦	૪૦	૬૮	૬૭
ધૃતરાષ્ટ્રોક્ત	૧	૧	૧	૧	૧૬
કુલ...	૭૪૫	૭૦૦	૭૨૦	૭૫૫	૭૪૫

ભોજપત્રી ગીતામાં જે વધારાના ૧૦ શ્લોકો છે તેમાં ૧ શ્રીકૃષ્ણનો, ૮ અર્જુનના અને ૧ સંજયનો એ પ્રમાણે છે. આ વિષે એમ કહી શકાય કે લઘીયાઓએ કેટલાક

ત્રિપદી શ્લોકોની દ્વિપદીમાં ગણતરી કરી અંકો લખ્યા હોય. મહાભારત, પુરાણો વગેરેમાં સંદર્ભને માટે કેટલાયે ત્રિપદી શ્લોકો જોવામાં આવે છે. તે રીતે જે ત્રણ પદના શ્લોકોમાં લઘીયે ૨ પદમાં આંકડા લખી નાંખ્યા હોય તો થોડાક વધારાનાં પદો મળી દશ શ્લોક વધારે ગણતરીમાં આવે. વળી અર્જુન અને સંજયને નામે જોલાયેલા શ્લોકો સંજયના મુખમાંથી નિકળ્યા છે કારણુ શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુનનો સંવાદ ધૃતરાષ્ટ્રને કહી સંભળાવનાર સંજય દ્વારા. ગીતાનું મહત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહેલા શ્લોકોમાં છે, સારે આ ભોજપત્રી ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે ક્ત ૬૨૧ શ્લોક પુરેપુરા છે. શ્રીકૃષ્ણના અને સંજયના શ્લોકોમાં ૧ એક શ્લોકનો વધારો ત્રિપદીના વિચારે ગણનાપાત્ર નથી. તદુપરાંત પ્રચલિત ગીતામાં અર્જુને ક્ત શ્લોકો ૮૪ છે જ્યારે આ આવૃત્તિમાં ૬૫ છે. એટલે વ્યાસે ક્ત સંખ્યા કરતાં આઠ વધારે થયા. આ વધારો લખનારે ૩ પદના ૨ પદ કર્યાં હોય તેથી બની શકે છતાં શ્રીકૃષ્ણના મુખના ૪૫ હુટતા શ્લોક આ ગીતા પૂરા કરે છે એટલે ગીતા અંગે જાણવાનાં તત્ત્વ અંકિત નથી. આથી હું કારપૂર્વક કહી શકું છું કે વ્યાસે ક્ત શ્લોક સંખ્યાને સંપૂર્ણ રીતે મળતી આ ભોજપત્રી ગીતા ધણી જ પ્રમાણભૂત છે.

આ બીતા વિષે અદ્યુત વાત તો એ છે કે આણુ વંચાતી પ્રચલિત ગીતાના ૭૦૦ શ્લોકો તથા કાશ્મીરી પ્રતમાંના વધારાના શ્લોકો તથા બધા પાઠોએ આમાં મળી આવે છે. તે ઉપરાંત તે પ્રતમાં નથી એવા કેટલાક વધારાના શ્લોકો અને પાઠોએથી ૭૪૫ શ્લોકની સંખ્યા આ ગીતા પૂર્ણ કરે છે.

આ પ્રસ્તાવનામાં ગીતા સંબંધી ઉપરિચિત કરાયેલા થોડા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી છે છતાં પણ પ્રશ્નો હજી ચર્ચવા બાકી છે, જે ચર્ચાના ટીકાવાળા ગીતામાં ચર્ચવા ઇચ્છા છે. મેં પ્રસિદ્ધ કરેલી ગીતાના પાઠોએ માટેની મારી દલીલો વાંચી ઉપરિચિત થયેલા વિદ્વાનો અને જ્ઞાતાનિવેદકોના વિવાદાત્મક મુદ્દાઓ અને તર્કવિતર્કોનો તથા ગીતા સંબંધે શ્રી તેલંગ જેવા વિદ્વાનોને દ્વાયે અસંબંધ પ્રશ્નો ઉપરિચિત કરી ગીતા સંબંધે અવળે માગે દોરી જનારી ચર્ચાઓથી ગીતાની મહત્તા ધટાડવા જેવું થયું છે તે સંબંધે મારું લખવા જેવું છે. તે દ્વાયે પછીની આવૃત્તિમાં બનશે. આ ભોજપત્રી ગીતાના પાઠ એટલા તો પ્રસંગ સાથે બંધાયેલતા છે અને વિશેષ શ્લોકો એટલા તો યથાર્થ અને સંદર્ભસંકલિત છે કે આપણે મંત્રમુગ્ધ બનીએ છીએ. હજારો વર્ષથી માનવજાત અને આપણે ગીતાના આ સંપૂર્ણ પાઠથી વંચિત રહ્યા એનો વિચાર કરતાં આપણને ખેદ થાય છે.

ગીતાની કેટલીક નોંધપાત્ર છાપેલી આવૃત્તિઓ

આજ સુધીમાં ગીતાની છપાયેલી આવૃત્તિઓ પૈકી કેટલીક ૭૪૫ શ્લોકની દૃષ્ટિયે ગણનાપાત્ર છે. પહેલી સંવત ૧૯૬૦ માં છપાયેલી શ્રી મહામાહેશ્વરાચાર્ય રાજનક અભિનવ શુભાચાર્ય દ્વારા ગીતાચં સંગ્રહ નામની ટીકા સહિત કાશ્મીરી પ્રત. બીજી જર્મનીમાં મારા મિત્ર સંસ્કૃતના અખર વિદ્વાન પ્રો. શ્રાદેરે રોમન લિપિમાં ૧૯૧૨ છાપેલી. ત્રીજી શ્રી ચંકરાચાર્ય, જ્ઞાનંદગિરિ અને શ્રીધરની ટીકા સમેત ૬૭ વર્ષ પહેલાં કલકત્તામાં છપાયેલી છે. ચોથી બંદારકર ઓરિએન્ટલ રિચર્સ દર્નરટટયુટ, પૂનામાં શ્રી તાડપત્રીકરે કાશ્મીરી પ્રતને મળતી મુળપાઠની આવૃત્તિ પ્રો. શ્રાદેરની પ્રતને આધારે પ્રસિદ્ધ કરી છે. પાંચમી પંક્તિ શ્રી. ના.

તાડપત્રીકરે / સને ૧૯૩૯ માં રાજનક રામકવિ કૃત સર્વતોક્ષા નામની ટીકા સાથે કાશ્મીર પાઠને અનુસરતી ગીતા આનંદાશ્રમ પ્રેસ પુનામાં છપાવેલી છે.

આ બધામાં અભિનવ ગુપ્તની ટીકાવાળી શ્રીનગરમાં છપાવેલી કાશ્મીરી ગીતા ધૃષ્ટી અગત્યની છે. આ આવૃત્તિ જે મહદંશે અમારી હસ્તપ્રતને મળતી આવે છે તે પાઠભેદો અને અધિક શ્લોકોના પ્રશ્ન ઉપર સારો પ્રકાશ પાડે છે. કલકત્તાની આવૃત્તિમાં ભોજપત્રી ગીતા સાથે મળતા કેટલાક પાઠભેદો દર્શાવાયા છે. શુદ્ધ ધર્મ મંડલની ગીતા પ્રચલિત ગીતાનું ઊંચ ભિન્ન હરેલું સ્વરૂપ જ છે. અહીં તેને લક્ષ્યમાં એટલા માટે લેવામાં આવી છે કે મંડલે વ્યાસસ્વીકૃત ૭૪૫ શ્લોકસંખ્યા સ્વીકારે છે એમ જણાવ્યું છે પણ ખરી રીતે તેમ નથી.

(૧) કાશ્મીર પાઠવાળી અભિનવગુપ્તની ટીકા:—આ ગીતાની અગત્ય અને મૌલિકતા અભિનવ ગુપ્તની ટીકામાં ખાસ નથી. ગીતાના સંશોધન કામ કરનારાઓ માટે કે ગીતાની ૭૪૫ શ્લોકની ઐતિહાસિકતા સિદ્ધ કરવા માટે આ ગીતા ઉપયોગી છે, બાકી ટીકા એટલી અપૂર્ણ અને સંક્ષિપ્ત છે કે ટિપ્પણી પણ ધણીવાર આપાથી વધારે વિસ્તૃત હોય છે. કેટલીક જગ્યાએ તે બીજી ટીકાઓ કરતાં વિચિત્ર રીતે નોખી તરી આવે છે. તેના અર્થો ધણીવાર શુદ્ધ વેદાંતિઓને ફિઝિકર થાય ખરા પણ તે વસ્તુસ્થિતિને વિકૃત કરે છે. કાખલા તરીકે નીચેના અર્થો સ્વાભાવિકતા અને ઐતિહાસિક સત્યથી વેગળા છે. ઇર્મદેવેશ શબ્દનો અર્થ “ધન્વિયોનું નિવાસસ્થાન શરીર”; સર્વેશ્વર સમાગમેનો અર્થ “અનુરાગ, વિરક્તિ, ક્રોધ અને ક્ષમા જેવી પરસ્પર વિરુદ્ધ માનસિક અવસ્થાઓનું નિવાસસ્થાન શરીર; ધૃતરાષ્ટ્રે પોતાના પુત્રો અને અનુયાયીઓ માટે જે વાપર્યો છે તે મામકા: શબ્દનો અર્થ “શુદ્ધ જ્ઞાનમાંથી નીપજતા વિચારો”—ફિઝિકલ અકુર્વતનો અર્થ “જેણે વિચારોને અંકુશમાં રાખ્યા છે” ત્રીજા અધ્યાયમાં જ્યાં નિલ નૈમિત્તિક મનોને ઉલ્લેખ છે; તેમ જ પ્રગ્નપતિએ મનુષ્યો માટે કેવી રીતે મનુષ્યમં રચે અને મનુષ્યોએ અને દેવોએ પોતપોતાના જુદા જુદા ધર્મોનું કેમ પરિપાલન કરવું એ સમજાવ્યું છે ત્યાં શ્રી અભિનવગુપ્ત કહે છે કે દેવા એટલે “ધન્વિયોની કીડાવૃત્તિ” અને માવયતઃ એટલે “ધન્વિયોની એ વૃત્તિને તૃપ્ત કરવી” યજ્ઞ અને કર્મ શબ્દોના તે આધ્યાત્મિક અર્થ મટાવે છે. આવા અર્થો તદ્દન નવા હોવા ઉપરાંત અવ્યવહાર છે. જ્યાં સીધે સીધી ક્રમક્રમ પ્રમાણે મનો કરવાની વાત હોય ત્યાં તેની બાબત આધ્યાત્મિક અર્થમાં પોતે અને ખીજને નામે કરે છે. આમ એમણે ઐતિહાસિક જતના મુળમાં કુકારાધાત ક્યો છે. યજ્ઞાદિ નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મ કરવા બેઠે એવા ગીતાનાં સ્પષ્ટ સામ્પ્રદાયિક અર્થો આ અર્થો વિપરીત છે. ધણાને શંકા થશે કે, ધણા મે મયોના સમર્થ અને પ્રચેતા, શૈવ સંપ્રદાયના અધ્યક્ષી અને સનાતન ધર્મના મહાન પદ્મપાતી આચાર્ય શ્રી અભિનવ ગુપ્તની આ ટીકા હશે કે અભિનવ ગુપ્ત નામધારી કાષ્ઠ અન્ય વિદ્વાનની એ રચના હશે? એમ । જેવા આચાર્ય કાટિના વિદ્વાન આવી સંક્ષિપ્ત અને વિકૃતાર્થવાળી ટીકા ન જ લખે. આ ટીકાથી આપણને બહુ અર્થભેદ કે વિશેષ જ્ઞાન મળતું નથી. પરંતુ ગીતાના શ્લોકોનો પાઠ અને ધણી પાઠભેદોને સંગ્રહ એ આ કાશ્મીરી ગીતાને મહત્વનું સ્થાન આપે છે અને ૭૪૫ શ્લોકવાળી મુળ ગીતાના ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

(૨) શુદ્ધધર્મ મંડળની ગીતા માઈલાપોર મદ્રાસમાં આ નામની કોઈ સંસ્થા તરફથી એક ગીતા બહાર પડી છે, આ ગીતાને હિંદ કે વિદેશના ગીતાના અભ્યાસી વિદ્વાનોએ મહત્વ આપ્યું નથી, છતાં કેટલાક વિદ્વાનોને એ મંડળની ગીતાનો મોઢ હોય છે એમ લાગવાથી આ ગીતાની નોંધ મેં આપી કરી છે. તેણે બીજાપરના ગીતા 'સમાપ્તિ પછીના ૪૪ મા અધ્યાયમાં વેદવ્યાસે કરેલી ૭૪૫ શ્લોકની ગણતરી સ્વીકારી પોતાની ગીતામાં ૭૪૫ શ્લોક ગોઠવી દીધા છે ખરા પણ આ ગોઠવણમાં આ મંડળે ભારે અનર્થ કર્યો છે. હજારો વર્ષથી વંચાતી ૭૦૦ શ્લોકની ગીતામાંથી ૬૬૬ શ્લોક આ ગીતામાં લીધા છે બાકીના ૪૭ કાઢી નાખ્યા છે અને મહાભારતના બીજા પર્વના ૮૨ શ્લોક ઉમેરી ૭૪૫ શ્લોકની સંખ્યા પુરી કરી છે. આ ગીતામાં ૨૬ અધ્યાય નાખ્યા છે. દરેક અધ્યાયનું નામ તેઓએ પોતાની કલ્પના પ્રમાણે પાડ્યું છે. પહેલા અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણના મુખનો એક પણ શ્લોક નથી અને છેલ્લે ૨૬મા અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણના ૩૧ શ્લોક છે તે સિવાયના ૨૪ અધ્યાયમાં દરેકમાં શ્રીકૃષ્ણના મુખમાં ૨૪ શ્લોક મુક્યા છે અને દરેક અધ્યાયના પ્રારંભના એક એ શ્લોક અર્જુન કે અર્જુનના મુખમાં મુક્યા છે. વળી હવેથી અધ્યાયમાં પ્રચલિત ગીતાના શ્લોકો એવા સેળસેળ કરી દીધા છે કે જેથી શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશના ચાલુ પ્રસંગ સાથે અનુસંધાન બીજાકુલ મળતાં નથી, તે અમે આપેલા પરિશિષ્ટમાં શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાના અધ્યાયના ક્રમમાં શ્લોક સંખ્યા આપી પ્રચલિત ગીતાના કયા કયા અધ્યાયના તે શ્લોક છે એ બતાવ્યું છે તે ઉપરથી ખ્યાલમાં આવશે.

આ મંડળે મળ ગીતાને ૧૮ અધ્યાયમાં જેમની તેમ રહેવા છપ્ પછી ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષર અને ૨૫ તત્ત્વ જેવી પોતાની મન્યતા પ્રમાણે ૬-૮ અધ્યાય વધારી દીધા હોત તો કોઈને વાંધા આવત નહી, કારણ વધારાના અધ્યાય જેને યોગ્ય હાજત તે સ્વીકારત પણ ૧૮ અધ્યાયની વેદવ્યાસ રચિત ગીતાનું વીંધણ સુધંધ કરી જે દયા કરી છે તેની કેટલાક અંગ્રેજી ભણેલા સાક્ષરોને ખબર નથી કે પ્રચલિત ગીતાનું કેટલું વિકૃત સ્વરૂપ આ મંડળે કરી નાખ્યું છે. તેઓને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવા માટે બીજા પરિશિષ્ટમાં આ શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતા મટે અને થોડા વિસ્તારથી સ્પષ્ટતા કરી છે (બુદ્ધિ પરિશિષ્ટ ૨)

ગીતા ૭૪૫ શ્લોકની હોવા વિષે આધારો તથા તેનાં ફારસી ભાષાંતરો

ઉપનિષદો વગેરેનાં અરેબિક અને ફારસીમાં ભાષાંતર થયાં છે. એ જ રીતે મુસલમાન આદલાહોના સમયમાં ગીતાનાં પણ તે તે ભાષાઓમાં ભાષાંતર થયેલાં. આલિમ ફત્તહના ઊંડા અભ્યાસી અને અરેબિક અને ફારસી ભાષાના કાદિમના મદા વિદ્વાન બનારસના શીયુન મુનશી પશ્ચિમ મહેલ પ્રસાદજીએ માલતી સદન પુસ્તકાલયમાં ગીતાનું ફારસી ભાષાંતર જોયેલું. તેમાં લખેલું હતું કે "સમ્રાટની આજ્ઞાથી ૭૪૫ શ્લોકાત્મક ગીતાનું અત્યુત્તમ ફત્તહે ભાષાંતર કર્યું છે"

ગીતાના ફારસી ભાષાંતરની જાણ એ દસ્તખતો જાણતી છે. લંડનની ઇન્ડિયા કોલેજની લાઈબ્રેરીમાં તે ૧૬૪૯ અને ૧૯૫૦ એમ બે નંબરની પ્રતો છે. તે ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતાનાં ભાષાંતર છે. જર્મન-મુઢના મ.રા મિત્ર બલદારી શ્રી પંચેલી દરિયામજ મહારાજ લખે છે કે "બનારસના હિંદ હાઉસેસ મદારાજ સાહેબના

પુસ્તકાલયમાં ૭૪૫ શ્લોકવાળી શાહ અભિ દસ્તગિર રચિત ગીતા ૧૬૫ અને ૧૬૬ નંબરે ફારસી ભાષાંતરવાળી છે.” મહારાજ સાહેબે જલ્દયારીશ્રીને તેની નકલ આપવાનું વચન આપેલું પરંતુ પંચોક્ષીજીના ખેડગનક અવસાનને લીધે અમે તે નકલ મેળવી શક્યા નહિ મદાસના “હિંદુ” પત્રે અમારી ગીતાની આવૃત્તિની સમાલોચના કરતાં ગીતાના આ ફારસી ભાષાંતરના અસ્તિત્વ વિષે શંકા ઉઠાવેલી. તેના ઉત્તરમાં તા ૧૫-૮-૧૯૩૭ ના “હિંદુ” કેમ્બ્રી ઇંગ્રેજ પેપરમાં બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના પ્રિન્સિપલ શ્રી કે. વી. રંગસ્વામી આયગરે નીચે પ્રમાણે પત્ર લખેલો જે હિંદુ પેપરમાં છપાયો હતો તે ઇંગ્રેજ પત્રનું આ નીચે ગુજરાતી ભાષાંતર છે.

“ભારતીય ઇતિહાસના અભ્યાસીઓને અત્યુલ ફઝલ અને તેના ભાઈ ફેઝીનાં ગીતાનાં ભાષાંતરો જાણીતાં છે. પહેલું પદમાં છે અને હજી સુધી અમુદ્રિત છે ફેઝીનું ભાષાંતર પદમાં છે. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના ફારસીના પ્રાધ્યાપક અને વિખ્યાત ફારસી વિદ્વાન મુનશી મહેશ પ્રસાદે મને કહ્યું છે કે ફેઝીનું પુસ્તક ઘણી વખત લાહોર, જલંદર, અલ્લાહાબાદ, ગ્વાલિયર અને જયપુર એવાં સ્થળોએ છપાયું છે. આટલી બધી અમુદ્રિત આવૃત્તિઓ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં ડૉ. નાગરાજ શર્માના અભ્યાસીઓને આ આવૃત્તિની પણ ખબર નથી એ નવાઈ પામવા જેવું છે. શાહ અભિ દસ્તગીરનું ફારસી ભાષાંતર પણ પદાત્મક છે અને તે પણ હજી સુધી પ્રસિદ્ધ થયું નથી. બનારસના મહારાજ સાહેબના પુસ્તકાલયમાં તેની એક હસ્તપ્રત છે તે રાજવૈદ્યનું વિધાન સાચું છે.”

“જમની પાસેથી રાજવૈદ્યને ફારસી પ્રત વિષે જાણવા મળ્યું તે પ્રાધ્યાપક મહેશ પ્રસાદે કેટલાક મહિનાઓ પહેલાં આ ભાષાંતર અને પ્રચલિત ગીતા અને આ ભાષાંતરના તફાવત તરફ મારું ધ્યાન દોર્યું હતું. તેમાં વધારાના શ્લોકો છે તે મને ખાસ કહેવામાં આવ્યું હતું મેં તેમને સૂચના આપી હતી કે તેમણે તેની હકીકતનું પૃથક્કરણ કરતો અને તેઓ તેમ જ પ્રચલિત ગીતાના વૈષમ્યનું નિરૂપણ કરતો એક લેખ તૈયાર કરવો અને તે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના મુખપત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરવો. તેમણે તે કબૂલ તો કર્યું પણ વિખ્યાત ફારસી અને ઉર્દૂ કવિ ધાલિખનું સ્મારક જીવનચરિત્રમાં પૂર્ણ કરવામાં પોતાની નવરાશનો સમય તેઓ વાપરતા હોવાથી તે લેખ હજી સુધી લખાયો નથી. જ્યારે લેખ તૈયાર થશે ત્યારે પ્રચલિત ગીતા કરતાં જુદા પાઠ ઉપર રચાયેલી ગીતાની ફારસી આવૃત્તિ વિષેની બધી શંકાઓ દૂર થશે. ‘ગીતાનો નૂતન અભ્યાસ’ એ શીર્ષક નીચેના લેખની સમાલોચનાના સામાન્ય તાત્પર્યની દ્રષ્ટિએ આ હકીકત શ્રી રાજવૈદ્યને અંગે આપણે જાણી શકીશું.”

શ્રીયુત્તમશી મહેશ પ્રસાદજી, પર્યંતના પ્રોફેસર, બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી એમનો પત્ર તા. ૧૫-૬-૧૯૩૭ નો આવેલો તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે.

ગીતાના ફારસી અનુવાદના અસ્તિત્વની સાબિતી.

XXXX આપને જાણીને હર્ષ થશે કે લંડનની ઈન્ડિયા એફિસ લાઇબ્રેરીમાંથી હસ્તલિખિત પુસ્તકો મેળવવાની મેં વ્યવસ્થા કરી છે. આ મહિનાની આખર સુધીમાં તે મને મળી જશે.

દાર્શનિક દિગ્દર્શનના મહારાજના રાજ્યના પુસ્તકભંડારમાંથી ચાહ અલી દસ્તગીરની ગીતાની એક નકલ મેળવવાની પણ મેં વ્યવસ્થા કરી છે. આ કામ પછું આ મહિનાના અંત સુધીમાં પૂર્ણ થશે.

તેની ગીતાના અંતમાં અનુલ કૃષ્ણે લખેલું છે કે તેણે ૭૪૫ શ્લોકોના ભાષાંતર કરેલું છે અને એ શ્લોકોની ગણતિવાર સખ્યા નીચે મુજબ છે.

શ્રી કૃષ્ણ ૬૦૫, અર્જુન ૫૭, સંજય ૬૭, કૃતરાજ ૧૬, કુલ ૭૪૫

ફારસીમાં ૭૫૫૯લી એ પ્રતો અસરે મળી શકે એમ છે. બને ફૈઝીને નામે અડેલી છે. એક ઉદાહરણ છે (I)

આલ બરૂનીના સમયની ગીતા ૭૪૫ શ્લોકોની હતી

ઇ. સ. ૧૦૬૦ માં થઈ ગયેલા વિખ્યાત ઇતિહાસકાર આલ બરૂની ધણો સમય ભારતમાં રહી સંસ્કૃત ભણી ધણાં આર્થ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન સંપાદિત કર્યું હતું. તેમણે અરેબિકમાં એક પ્રસિદ્ધ પુસ્તક લખ્યું છે જેનું "અલબરૂની ઇન ઇન્ડિયા" "ભારતમાં આલ બરૂની" એવા શીર્ષક નીચે સને ૧૯૧૨માં અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર થયું છે. તેમાંથી જાણવા મળે છે કે આલ બરૂનીએ ૭૪૫ શ્લોકવાળી ગીતાનો અભ્યાસ કર્યો હોય, એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલ છે. તેમ જ તેના પુસ્તકમાં ગીતાના કેટલાક શ્લોકોનું ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે તે શ્લોક પ્રચલિત ગીતામાં મળતા નથી જ્યારે કેટલેક સ્થળે ભાષાંતર મુખ્ય બાબતોમાં ધણું જુદું પડતું લાગે છે.

શ્રી આલ શંકરાચાર્ય ૭૪૫ ને જદલે ૭૦૦ શ્લોકવાળી ગીતાનો કેમ સ્વીકાર કરે છે ?

કેટલાક માણસો એ પ્રશ્ન ઉઠાવે છે કે આચરે ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલા જન્મદ્યુત આલ શંકરાચાર્યે ૭૦૦ શ્લોકોની ગીતાને કેમ પ્રમાણજુત માની ? અને ૭૪૫ શ્લોકોની ગીતાનું સંશોધન કેમ ન કર્યું ? ઉત્તરમાં આપણે રહી શકીએ કે શ્રી શંકરાચાર્યના સમયમાં

(1) પશ્ચિમ શ્રી મહેશપ્રસાદજી સાથે પછાથી આ બાબતમાં પત્રવ્યવહાર કરવાનું કે હસ્તલિખિત ગીતા લખાવી મંગાવવાનું જન્યું નથી કારણ રસથાળાની હમેશની પુરી રીકાણુંને લઈ આ કામ માટે અવગણ મેળવતી શકેલા નથી.

ગીતા ઉપર ધણી ટીકાઓ ઉપલબ્ધ હતી. આ હકીકત ગીતા ઉપરના એમના પોતાના બાળ્ય ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. તો એ બધાં બાળ્યો કે એ પ્રાચીન સમયમાં લખાયેલી ટીકાઓ આજે ક્યાં ? તેમ જ સૈકાઓ થયાં જે કૃતિની હાથોહાથ નકલો થયા કરતાં લલિયાતે હાથે તેમાં ત્રુટિઓ અને રોષો રહી જવાની શક્યતા પણ રહેલી છે. વળી પ્રાચીન સમયમાં આજની પદ્ધતિપ્રમાણે સંશોધન પ્રવૃત્તિ ન હતી. આથી જુદા જુદા પ્રાંતમાં પ્રચલિત પુસ્તકો પોતાના સ્થાનથી દૂર જતાં સમય લાગતો ગીતાના ૭૪૫ શ્લોક હતા એમ મહા-ભારતમાં જણાવેલું છતાં તે સંજોગે હિંદના કોઈપણ વિદ્વાને એ ખટતા ૪૫ શ્લોક શોધવાની પ્રવૃત્તિ આજ સુધી કરી નહિ. પણ જર્મનીના સંસ્કૃત પંડિત અને કિલ યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર આદરને ફાળે આ યશ જાય છે. તેઓ ધણે વખત હિંદમાં રહેલા ત્યારે અર્ધિર્વૃષ્ટ્ય સંહિતા વગેરે ગ્રંથો સંશોધન કરી પ્રસિદ્ધ કરેલાં. તે અરસામાં યુરોપનું પહેલું યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું એટલે હિંદી સરકારે તેને હિંદમાં અટકમાં રાખ્યા ત્યારે શાએના અભ્યાસ સંશોધનમાં વખત ગાળતા. ત્યારે નિર્ણય સાગરમાં જાપેલા ગીતાના ટીકાઓવાળા પુસ્તકમાં ગીતાઈ સંપ્રદાય નામની ટીકા બહુ ઝીણા અક્ષરમાં જાપેલી તેમજે વાંચી એ ટીકા ૭૪૫ શ્લોકને પુષ્ટિ આપનારી છે એ સાંસુધી કોઈ વિદ્વાનના ખ્યાલમાં આવેલું નહિ, પરંતુ પ્રો. આદર પંડિતે આ ટીકામાં પ્રચલિત ગીતા કરતાં ધણા જુદા પાઠોને જોઈ કાશ્મીરી ગીતા કોઈ જુદા પાઠની હોવી જોઈએ એમ નક્કી કરી ગીતાની પ્રાચીન હસ્તપ્રતોનું સંશોધન કરવા માંડ્યું. ત્યાર પછી તેમને ધીટીશ મ્યુઝીયમમાં કાશ્મીરની શારદા લિપિમાં બેભાષ્યપર લખેલું ગીતાનું પુસ્તક મળ્યું. તેમાં અસ્તિવશ્યસની ટીકાને અનુસરતા પાઠ જેવામાં આવ્યા. ત્યાર પછી એમને સર્વતોલસદ્રા નામની ટીકા પણ મળી. જેમાં સાથે શ્લોકો પણ હતા. ત્યારપછી તેમજે રોમન લિપિમાં આખી ગીતા જાપી. આ રીતે કાશ્મીરી પ્રાંતની પ્રસિદ્ધિ પછી જ ગીતા વિષેની સંશોધન પ્રવૃત્તિ તરફ વિદ્વાનોનું લક્ષ્ય ખેંચાયું. તેથી એ સંભવ છે કે શ્રી શંકરાચાર્યના સમયે કાશ્મીરમાં પ્રચલિત ગીતા સૈકાઓ સુધી દક્ષિણ તરફ ગઈ ન હોય.

એમ પણ સંભવિત છે કે ઠર વર્ષોની નાની વયે કૈલાસવાસ થયો તેથી શ્રી શંકરાચાર્યને બીજા અનેક પ્રવૃત્તિઓને લઈ સાચી ગીતાના સંશોધન માટે સમય જ ન મળ્યો હોય. આમ હોવાથી પોતાની પાસેની હસ્તપ્રતોપર આધાર રાખી તેમજે બાળ્ય લખ્યું હોય. શ્રી શંકરાચાર્યે ધણાં જ મોટાં રાજ્યો ઉપર પોતાનો પ્રભાવ પાડ્યો હતો. એટલે રાજ તરફના દિશાના લયથી શ્લોકોએ તેના બાળ્યમાં કંઈ ફેરફાર કે સંશોધન તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરવાની હિંમત કરી નથી. શ્રી શંકરાચાર્ય અવતારી પુરુષ અને મુખ્ય ધર્માચાર્ય તરીકે સ્થાપિત થયા પછી તેમજે ગીતા સંજોગે જે સ્વીકાર્યું તેમાં કંઈ ન્યૂનાધિક હોવું ન જ જોઈએ એવી ધાર્મિક શ્રદ્ધાથી પણ તેની પાછળના કોઈ વિદ્વાનોએ આ બાબતમાં સંશોધન કર્યું લાગતું નથી, એટલું જ નહિ પણ શ્રી શંકરાચાર્યે જે સ્વીકાર્યું તે જ સાચું છે અને તેની વિરુદ્ધમાં જવું કે તેમજે નહિ સ્વીકારેલાને સ્વીકારવું કે તેનું અસ્તિત્વ રહેવા દેવું એ પણ પાપ મનાતું હોય અને તેને લઈ શંકરમત સિવાયની ટીકાઓ કે બાળ્યોનો ધર્મધેલાઓએ નાશ કર્યો હોય. ત્યારથી શ્રી શંકરાચાર્યે જે કંઈ કહ્યું છે તેમાં શંકા લાવવામાં કે કંઈ સૂચન કરવામાં ધાર્મિક લાગણીનું ઉત્કલ્પન મણાતા લાગ્યું છે. શ્રી શંકરાચાર્યના સમય પછી એટલી ઉચ્ચપાયાય થઈ કે આ દિશામાં કામ કરવાનો કોઈને ઉત્સાહ ન હતો, શ્રી

સંકરચાર્ય પછીના તેજના ઉત્તરાધિકારીઓ તથા બીજા સંપ્રદાયના આચાર્યોએ પણ ૭૦૦
 શ્લોકવાળી ગીતાનો જ સ્વીકાર કર્યો. મહાભારતમાં કહેલ ૭૪૫ શ્લોક સંખ્યા ઉપા
 નથી. તેઓનો ઉદ્દેશ મુખ્યત્વે કરી સંશોધનનો નહિ પણ પોતાના સંપ્રદાયનો ફલાવો
 કરવાનો જ હોવાથી તેઓએ ગીતાના શ્લોકના અર્થો એવા કર્યા. તેઓએ ગીતાનું સંશોધન
 કરવાનો કે ખૂટતા શ્લોકો મેળવવાનો કદિ વિચાર ન કર્યો. કારણ દરેક સંપ્રદાયના આચાર્યનાં
 જીવન મોટે ભાગે પોતાનો સંપ્રદાય વધારવામાં અને તેને લક્ષતા પુસ્તકો રચવામાં
 ગયો છે. વિદ્વાનો અને સાહિત્યકારોએ પણ આજ સુધી આ વિષય ઉપર ઓછું જ્ઞાન
 આપ્યું છે. તેઓએ પણ શ્રી શંકરાચાર્યની ૭૦૦ શ્લોકવાળી ગીતા સ્વીકારી લીધી.
 હાલમાં જ ન્યારે ગીતા ઉપર ધણી હસ્તપ્રતો મળી આવે છે અને તેના ઉપર સંશોધન
 થવા કરે છે ત્યારે જનતાને જાણ થઈ છે કે તેઓ આજ સુધી જે પ્રચલિત ગીતા વાંચતો
 હતો તે અપૂર્ણ છે અને મૂળ ગીતા ૭૪૫ શ્લોકની હતી તે વાત સ્પષ્ટ છે.

ઉપસંહાર

ગીતા મહાન શાસ્ત્ર છે. તેના ઉપર દિંદ અને દુનીયાના અનેક વિદ્વાનોએ
 પોતપોતાની દૃષ્ટિ અને શુદ્ધિની મર્યાદા પ્રમાણે સેંકડો મન્યો લખ્યા છે, અનેક ટીકાઓ
 સંસ્કૃત અને દુનિયાની ભાષામાં થઈ છે. આજે આખી દુનિયાનો દરેક કોમ, ધર્મ કે સિદ્ધાંતના
 મનુષ્યો ગીતામાં વધુ વેલા જાનને મહાન રજી સ્વીકારી રહ્યા છે ૭૪૫ શ્લોકની ગીતા ન્યારે
 અસ્તિત્વમાં આવી ત્યારે વિદ્વાનોમાં મોટો ધોભ થઈ રહ્યો કારણ ૨૫૦ થી ૩૦૦ પાઠ ભેટા
 અને ૪૫ શ્લોક વધુ મળી જતાં ગીતા સંખ્યા વિદ્વાનોએ બાધેલા અનેક સિદ્ધાંતોમાં પરિવર્તનો
 થવા લાગ્યાં છે. ઇટાલીનાં મહાન કવિત્રી સંસ્કૃતનાં વિદુષી શ્રી ગેશીએલા નોવારો ક્યુકાટી
 નામનાં મિત્ર બહેને મને એક પત્રમાં લખેલું કે “તમારી ગીતા ખરેખર સાચી
 ગીતા છે. અને તેના ૩ અધ્યાય પર તમે લખેલી ટીકા એટલી બધી
 માર્મિક સાચા તરવો રજુ કરનારી લાગી છે કે હું અને મારા અનેક
 વિદ્વાન મિત્રો બાકીની ટીકાની આતુરતાથી રાહ જોઈએ છીએ. આ ટીકાથી
 ગીતા સંખ્યા અમોએ બાધેલા ઘણા સિદ્ધાંતો અમારે બદલવા પડ્યા છે. અમને
 જણાયું છે કે સાચી ગીતા અમે હવે જ વાંચીએ છીએ.”

હજારો વર્ષ પછી ગીતા શાસ્ત્રની અને ગીતા વાંચનાર જ્ઞાતિઓની ખરી સેવાનું
 પ્રથમ માન પંડિત શ્રાદરને ફાળે જાય છે અને પછી બીજું માન ગોંડલ રસરાજા મેળરી
 સહી છે એમ આભરલાખાનો રોષ સ્વીકારીને મારે કહેવું પડે છે.

ગીતા સંખ્યા અનેક વિદ્વાનોએ અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કર્યા છે અને આ ૭૪૫ શ્લોકની
 ગીતા પ્રસિદ્ધિમાં આખા પછી વધુ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે, એ બધાનું પૃથકરણ કે નિરાકરણ
 કરવાનું આ હુંકી પ્રસ્તાવનામાં શક્ય નથી છતાં પણ આ પ્રસ્તાવનામાં થોડે અંશે પ્રયત્ન
 કર્યો છે. પ્રસ્તાવનાને લાંબી કરવાની પ્રતિજ્ઞા નહીં છતાં ચર્ચાને ૨૫૪ ૨૫માં સમજાવવા માટે
 લાંબી થઈ ગઈ છે અને આ પ્રસ્તાવનાનાં પરિશિષ્ટો નાખવાં પડ્યાં છે છતાં ઘણા પ્રશ્નો
 અર્થવા રહી ગયા છે તે બીજા પ્રસંગ ઉપર રાખું છું.

શ્રી શુવનેશ્વરી પીઠ ગોંડલ

ચિ. શ્રીચરણતીર્થ: ॥

સંવત ૨૦૦૮, ફાલ્ગુન શુકલ ૩ શુક્રવાર

(રસેશાચાર્ય શ્રી ચરણતીર્થ-મહારાજ)

પ્રસ્તાવના—પરિશિષ્ટ ૧

પ્રસ્તાવનાના ચોથા પાનાના ૧ લા પ્રાગ્રાફના અંતમા ૨૫મી લીટીમાં બતાવ્યા પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ મહાભારત યુદ્ધ ઇતિહાસ હતા એ વાતની પુષ્ટિ આપનારા થોડાં પ્રમાણો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે.

પ્રસંગ ૧ લો

પૂતમાં પાંડવો રાજપાટ સર્વસ્વ હારી મથા પછી હેલ્લો દા ૧૩ વર્ષ વનવાસ ભોગવવાનો હતો. તેમા હાર્મા એટલે દ્રૌપદી સાથે પાંચે પાંડવો દૈત વનમાં મથા. આ પાંડવોના સમાસબધી ધણા રાજ્યો અને વાડવો સાથે શ્રીકૃષ્ણ પશુ મળવા આવ્યા. પાંડવોની કુદૃશા જોઇ રાણે ભરાયેલા શ્રીકૃષ્ણે બધા વચ્ચે કહ્યું કે

વાસુદેવ ઉવાચ—દુર્યોધનસ્ય કર્ણસ્ય શકુનેશ્ચ દુરાત્મનઃ ।

દુ શાસનચતુર્થાનાં ભૂમિ પાસ્યતિ ક્ષોણિતં ॥ ૫ ॥

પતાન્નિદ્રત્ય સમરે યેચ તસ્ય પદાનુગાઃ ।

તાંશ્ચ સર્વાન્વિનિર્જિત્ય સદ્વિતાન્સનરાધિપાન્ ॥ ૬ ॥

તતઃ સર્વેભિર્પિચામો ધર્મરાજં યુધિષ્ઠિરં ।

નિકૃત્યોપચરન્ વધ્ય પપ ધર્મ સનાતન ॥ ૭ ॥ ॥ ઘન અ ૧૨ ॥

“દુર્યોધન કણ્ઠે શકુની અને ચોથો દુષ્ટ દુઃશામન એનું લોહી ભૂમિ પીશે. કૌરવો અને તેની પડખે ચડેલા બીજા રાજ્યોને જીતીને આપણે યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક કરશું કપટથી વર્તનારો વધ કરવા ચોખ્ખ મથાયા છે”

ભારપછી દ્રૌપદી અને શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ

દ્રૌપદી ઉવાચ—સ્ત્રીધર્મિણી ચેપમાના ક્ષોણિતેન પરિપ્લુતા ॥

પ્રકવચ્ચા વિઠ્ઠાસ્મિ દુચિતા કુરુસંસદિ ॥ ૬૩ ॥

દાસીભાવેન મા મોક્તુમીપુસ્તે પાપચેતસ ॥

જીવત્સુ પાંડુપુત્રેષુ પાંચાલેષુ ચ વૃષ્ણિષુ ॥ ૬૪ ॥

સમાયા પરિકૃષ્ટાહમેકવચ્ચા રજ સ્વલા ॥

ધિગ્બલં ભીમસેનસ્ય ચિક્ષુ પાર્થસ્ય ચ પૌરુષ ॥

યત્ર દુર્યોધન કૃષ્ણ મુદ્ધર્તમપિ જીવતિ ॥ ૭૮ ॥

દત્યુક્ત્વા પ્રારદત્કૃષ્ણા મુખ પ્રચ્છાદ્ય પાણિના ॥

યાષ્ણપૂર્ણેન કંઠેન ક્રુદ્ધા વચનમબ્રવીત્ ॥ ૧૨૨ ॥

નૈવ મે પતયઃ સન્તિ ન પુત્રા ન ચ વાન્ધવાઃ ॥

ન ભ્રાતરો નચ પિતા નૈવ ત્વ મધુસૂદન ॥ ૧૨૫ ॥

યે માં વિપ્રવૃતાં શુદ્રૈરુપેક્ષ્ય વિશોકવત્ ॥

ન ચ મે શામ્યતે દુય કર્ણો મે પ્રાહસત્ત્વા ॥ ૧૨૬ ॥

॥ ઘનપર્વ અ ૧૨ ॥

વાસુદેવ ઉવાચ—રોદિપ્યંતિ સ્ત્રિયો હ્યેવ યેપાં ક્રુદ્ધાસિ ભામિનિ ॥

યોમત્સુશરસંચ્છન્નાન્ શોણિતૌઘ પરિપ્લુતાન્ ॥ ૧૨૮ ॥

નિહતાન્ ગહ્નમાન્વીક્ષ્ય શયાનાન્ વસુઘાતલે ॥
 યત્સમર્થં પાંડુવાનાં તત્ કરિષ્યામિ મા શુચઃ ॥ ૧૨૧ ॥
 સત્યં તે પ્રતિજ્ઞાનામિ રાણાં રાત્રો ભવિષ્યસિ ॥
 પતેત્ ઘોર્હિમવાન્ શીર્યેત્ પૃથિવી શકલીભવેત્ ॥
 શુષ્યેત્તોયનિધિઃ કૃષ્ણે ન મે મોઘં વચો ભવેત્ ॥ ૧૨૨ ॥

॥ વન પર્વ અ. ૧૨ ॥

દ્રૌપદી કહે છે

“અરે કૃષ્ણ, માસિક ધર્મમાં રહેલી, કંપતી, લોહીવાળાં લુગડાંથી ભરેલી, એકવચ્ચવાળી અને કૌરવોની સભામાં ખેંચી બહુ દુઃખી કરી. લોહીથી ખરડાએલી એવી અને પાંડવો, મારા પિતા પશ્વના પાંચાળો અને યાદવો જીવતા છતાં રાજાઓની સભામાં લોપી એ પાપી લોકો અને દાસી કરી મોજવવા છત્કતા હતા. હે કૃષ્ણ, ભીમસેનના બળને, અને અર્જુનના પરાક્રમને ધિક્કાર છે કે એક વચ્ચ પહેરણું, રજસ્વલા એવી અને ભરસામાં ખેંચી છતાં આ દુનિયામાં દુર્યોધન એક ક્ષણવાર પણ જીવી શકે છે.” એમ કહી દ્રૌપદી બેઠાંથી મોઢું ઠાંકી રાવા લાગ્યાં અને આંસુથી રોકાઈ ગયેલા ગળાથી ક્રોધ પામેલાં દ્રૌપદી ફરી બોલ્યાં “હે કૃષ્ણ, હું માનું છું કે પતિઓ મારા નથી, પુત્રો માં નથી, કુટુંબીઓ કે ભાઈઓ મારા નથી, પિતા મારા નથી અને તમે પણ મારા નથી; માઈ કોઈ નથી નીકર જાણે કોઈ અન્યું ન હોય જાણે રૂંવાડું કે ધગડું ન હોય તેમ એ છુદ્ડ કૌરવોએ તિરકારાયેલી અને જોષ રહ્યાં એ સભામાં કર્ણે મારી મચકરી કરેલી એ દુઃખ અને રોજ બાળ્યા કરે છે.”

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે

“હે દ્રૌપદી, રૂદન કરો માં. તમે જેના ઉપર ક્રોધ્યાં છો એ તમારા શત્રુઓની ક્ષીઓ તમે જેમ રૂવો છો તેમ રોસો. અર્જુનના બળથી કપાયેલા, લોહીની ધારાઓથી ખરડાયેલા, પૃથ્વીપર સુતેલા, હજાયેલા પોતાના પતિઓને જોષ તેની ક્ષીઓ તમે રૂવો છો તેમ રોસો. પાંડવો માટે જે કાંઈ કરવા જેવું હશે તે હું કરીશ એ ખાત્રી રાખો. દુઃખી ન થાઓ. હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે પાંડવો રાજા થશે અને તમે તેની પટરાણી બનશો. આકાશ નીચું પડે, દિશાંસુ પર્વત ભાંગી ભુકો થાય, પૃથ્વીના કટકા થાય, સમુદ્ર સુકાય પણ હે દ્રૌપદી માઈ વચન મિથ્યા જવાનું નથી એ ખાત્રી રાખો.”

પ્રસંગ ૨ જે

પાંડવોનાં વનવાસનાં ૧૩ વર્ષ પુર્ગ થયા પછી વિરાટ નગરમાં પાંડવોના સમા સંબંધી રાજાઓ, શ્રીકૃષ્ણ, યાદવો બધા ભેગા થયા. બધાએ વિચાર કરી લગાઇની તૈયારી કરી. પાંડવોની ૭ અક્ષૌહીણી સેના અને કૌરવોની ૧૧ અક્ષૌહીણી સેના ભેગી થઇ. યુદ્ધ જાહેર થયા પહેલાં સમાધાન માટે કેશીય કરવા બધાને મત થયો. એટલે દ્રુપદરાજના પુરોહિતને ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે વશી કરવા મોકલવા, સારપછી ધૃતરાષ્ટ્રે સંજયને પાંડવો પાસે લગાઇ ન કરવા માટે સમજાવવા મોકલ્યા પરંતુ એક પણ ગામ આપવાનું સ્વીકાર્યું નહીં. પછી ઉવટે શ્રીકૃષ્ણે દ્વંતરીકે જઇ સમાધાન માટે પ્રયત્ન કરી જેવા બધાને મત થયો એટલે શ્રીકૃષ્ણ સમાધાન માટે બનતું કરવા દરિતનાપુર જવા તૈયાર થયા. તે વખતે સુધિષ્ઠિર અર્જુન નકુલ અને સહદેવ બધાએ શ્રીકૃષ્ણને સંદેશ આપ્યા પછી દ્રૌપદી અને કૃષ્ણ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ.

द्रौपदी उवाच-कृष्णा दाशार्हमासीनमग्रवीच्छोककशिता ॥ १ ॥
 साहं केशग्रहं प्राप्ता परिक्रिष्टा सभांगता
 पश्यतां पांडुपुत्राणां त्वयि जीवति केशव ॥ २४ ॥
 जीवत्सु पांडुपुत्रेषु पांचालेष्वथ घृष्णिषु
 दासीभूतास्मि पापानां सभामध्ये व्यवस्थितौ ॥ २५ ॥
 धिक् पार्थस्य घनुष्मत्तां भीमसेनस्य धिगू यत्
 यत्र दुर्योधनः कृष्ण मुहूर्तमपि जीवति ॥ २६ ॥
 यदि तेहमनुग्राह्या यदि तेस्ति कृपा मयि ॥
 धार्तराष्ट्रेषु वै कोपः सर्वः कृष्ण विधीयतां ॥ २७ ॥
 इत्युक्त्वा मृदुसंहारं ब्रजिनाग्रं मुददर्शनम्
 सुनीलमसितापांगी सर्वगधाधिवासितं ॥ २८ ॥
 केशपाशं वपारोह्य गृह्य धामेन पाणिना
 अश्रुपूर्णेक्षणा कृष्णा कृष्णं वचनमब्रवीत् ॥ २९ ॥
 अय ते पुंडरीकाक्ष दुःशासनकरोद्धतः ॥
 स्मर्तव्यः सर्वे कार्येषु परेषां संधिमिच्छता ॥ ३० ॥
 यदि भोमार्जुनो कृष्ण कृष्णो संधिकामुक्तो
 पिता मे योत्स्यते वृद्धः सह पुत्रैर्महारथैः ॥ ३१ ॥
 पद्मैव महावीर्याः पुत्रा मे मधुसूदन
 अभिमन्युः पुरस्कृत्य योत्स्यते कुरुभिः सह ॥ ३२ ॥
 दुःशासनभुजं श्याम संचिह्नं पांसुगुठित
 यद्यहं तु न पश्यामि वा शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३३ ॥
 प्रयोदश हि वर्षाणि प्रतीक्षन्त्या गतानि मे
 विधाय हृदये मन्युः प्रदीप्तमिव पावकं ॥ ३४ ॥
 इत्युक्त्वा चाप्परद्धेन कंठेनायतलोचना
 रुरोद कृष्णा सोत्कप सस्वरं चाप्पमद्गद ॥ ३५ ॥

दासुदेव उवाच-तामुवाच महोवाहुः केशवः परिसांतवयन्
 अचिराद् द्रक्ष्यसे कृष्णे रुदतीर्भरतस्त्रियः ॥ ३६ ॥
 पद्मं ता भीरु रोत्स्यन्ति निहतशक्तिवांघवाः
 हतमित्रा हतयत्ना येपां नुहन्ति मामिनि ॥ ३७ ॥
 धार्तराष्ट्राः कालपक्वा न खेत् शृण्वन्ति मे वचः
 शेष्यन्ते निहता भूमौ श्वशृगालादनीकृताः ॥ ३८ ॥
 बलेद्धि हिमवान् शैलो मेदिनी शतधा फलेत्
 द्यौः पतेच्च सनक्षत्रा न मे मोघं वचो भवेत् ॥ ३९ ॥
 सत्यं ते प्रतिजानामि कृष्णे चाप्पो निगृह्यतां
 हतामित्रान् धिया युक्तान् अचिराद् द्रक्ष्यसे पतीन् ॥ ४० ॥
 ॥ उद्योग पर्व अष्टमः ८९ ॥

પાંડવો અને બીજા રાજાઓ વચ્ચે બેઠેલા કૃષ્ણ પાંચે જાહેર શોકથી-દુઃખથી સંપૂર્ણ ગયેલાં દ્રૌપદી કહેવા લાગ્યા—

“હે કૃષ્ણ! પાંડવોના દેખતાં, તમે જીવતાં, પાંડવો જીવતાં, પાંચાળો અને યાદવો જીવતાં મારો ચોટલો પકડી મને દુઃખી કરી સભામાં લાવવામાં આવી. અરે કૃષ્ણ હું એ પાપીયાઓની દાસી જેવી પરાધીન થઈ સભામાં ઉભી રહી. અરે અર્જુનના ધનુર્ધારીપણાને અને બીમના બાહુબળને ધિક્કાર છે કે મારાપર અંટલા સંસ્કાર થવા છતાં અરે કૃષ્ણ, એક ઘણું પણ દુર્યોધન જીવતો રહે છે. હે કૃષ્ણ, તમે મારાપર ઉપકાર કરવા ઇચ્છતા હો કે તમારી મારાપર કૃપા હોય તો ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો ઉપર તમારો ભયંકર ક્રોધ ઉતારજો.” એમ કહી કાળ સુવાળા ઝગધી દ્રુપદોથી સુવાસિત કરેલા બાધિકા અંગ્રેહાને છોડી એ સુંદર ચોટલાને પોતાના ડાબા હાથમાં પકડી, આંશુની ધારા ચાલી જાય છે એવાં દ્રૌપદી કૃષ્ણને કહેવાં લાગ્યાં. “દુઃશ્મનો સાથે મુલેહની વાટાઘાટ કરેા લારે હે કૃષ્ણ, દુઃશાસનને હાથે પકડેલા આ મારા ચોટલાને યાદ કરજો. જો બીમ અને અર્જુન નમાલા થઈ મુલેહ કરવા ઇચ્છશે તો મારા વૃદ્ધ પિતા પોતાના મહારથી પુત્રોને સાથે લઈ લાશે. મારા પાંચ પુત્રો અભિમન્યુને આગળ કરી કૌરવો સાથે લાશે. જ્યાં સુધી દુઃશાસને જે હાથે મારો ચોટલો પકડ્યો છે એ હાથ કપાઈ જઈ ધુડમાં રજાળાયેલો હું જોઉં નહીં ત્યાં સુધી મારા હૃદયને ક્યાંય શાંતિ થવાની નથી. કૃષ્ણ, બળતા અગ્નિ જેવા આ ક્રોધને મેં હૈયામાં રાખ્યો છે તેને તેર વરસ વીતી ગયાં છે” એમ કહી મૂળતાં દ્રૌપદી આંશુથી રૂંધાયેલ અવાજે પોક પોકે શવા લાગ્યાં.

દ્રૌપદીને આશ્વાસન આપતાં શ્રી કૃષ્ણ બોલ્યા. “હે દ્રૌપદી! તમે જેઓ ઉપર ક્રોધા છો એ કૌરવો, મિત્રો અને સૈન્યો સાથે થોડાજ વખતમાં હજારો જાણી અને તેઓની સ્ત્રીઓ શરો. કાળથી ધેરાયેલા ધૃતરાષ્ટ્રના દિશાઓ જો માઈ કહેવું નહિ ગણકારે તો તેઓ હજારો પૃથ્વીપર પડશે અને તેને કુતરાં શિયાળામાં ખાશે. હિમાચળ ચળે, પૃથ્વી ના સો દટકા થાય, આકાશ પડે પણ માઈ વેચુ બોલું નહિ થાય. તમે શતાં જાનાં રહો. હું તમને પ્રતિજ્ઞાથી કહું છું થોડાજ વખતમાં તમારા પતિના અનુઓ હજારો જાણી અને તમે તમારા પતિને રાજગાદી પર બેઠેલા જોશો.”

આ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણની પ્રતિજ્ઞા હતી તે યુદ્ધ વિના પુરી થઈ શકે એમ નહોતી.

લારપણીને ‘એક’ પ્રસંગ છે. કૌરવ પાંડવોના વિનાશ થયા પછી સતી ગાંધારીએ આ સંહાર અટકાવવાની શક્તિ છતાં શ્રી કૃષ્ણે યુદ્ધ અટકાવ્યું નહીં એમ કહી શ્રી કૃષ્ણને શાંપ આપ્યો છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે શ્રી કૃષ્ણ ધારત તો યુદ્ધ અટકાવી શકત પણ યુદ્ધ અટકાવવાની તેમની ઇચ્છા મોળા હશે એમ લાગે છે.

પ્રસંગ ૩જો

રણસંભામમાં જાહેરપર પડેલા દુર્યોધન, દુઃશાસન, યકુનિ, અભિમન્યુ, દુર્યોધનનો પુત્ર લક્ષમણ અને બીજા સેંકડો યોધાઓની સ્ત્રીઓ પોતપોતાના પતિના અગ્નિ વળગી ફાટ કરતી હતી ત્યાં શ્રી કૃષ્ણને આગળ કરી ગાંધારી દરેકની પાંચે જાહેર પોતાનું દુઃખ શોક જણાવતાં હતી. (આ હૃદયભેદક ક્ષણ રસપૂર્ણ વર્ણન બી પર્વમાં વર્ણવા જેવું છે.)

‘કૃષ્ણની આગળ પુત્રો પૌત્રો અને મરલા સંબંધીઓનાં નામ લઈ વિલાપ કરતાં’ ગર્જિતી મુઠ્ઠા ખાઈ પૃથ્વી પર ઢળા પડ્યાં દુઃખ શોકથી જ્ઞાન ભુલી બઈ ધીરજ’ ગુમાવી ગાંધારીએ આ યુદ્ધને બધો દોષ શ્રી કૃષ્ણ ઉપર નાખી શાપ આપતાં કહ્યું કે—

ગાંધારી ઉવાચ—તતઃ કૌપવરીતાંગી પુષ્પશૌર્યપરિપ્લુતો ॥

જગામ શૌરિ દોષેણ ગાંધારી વ્યથિતેન્દ્રિયા ॥૩૮॥

પાંડવા ઘાતેરાપ્રાશ્ચ દગ્ધાઃ કૃષ્ણ પરસ્પરમ્ ॥

ઉપેક્ષિતા ચિનશ્યન્તસ્ત્રવયા કસ્માઽઙ્ગનાર્દન ॥૩૯॥

શક્તેન વહુભૃત્યેન વિપુલે તિષ્ઠતા યલે ॥

ઉમયત્ર સમર્થેન શ્રુતવાક્યેન ચૈવ હિ ॥૪૦॥

ઇચ્છતોપેક્ષિતો નાશઃ કુરુણાં મધુસૂદન ॥

યસ્માત્તયા મહાવાહો ફલં તસ્માદવાપ્નુહિ ॥૪૧॥

પતિશુશ્રૂપયા યન્મે તપઃ કિંચિદુપાજિતં ॥

તેન ત્વાં દુરવાપેન શપ્સ્યે ચક્રગદાઘરમ્ ॥૪૨॥

યસ્માત્પરસ્પર ધનત્તો જ્ઞાતયઃ કુરુ પાંડવાઃ ॥

ઉપેક્ષિતાસ્તે ગૌવિન્દ તસ્માઙ્ગાતીન્વચિપ્સ્યસિ ॥૪૩॥

ત્વમપ્યુપસ્થિતે વર્ષે પદ્મિણે મધુસૂદન ॥

હતજ્ઞાતિર્હતામાત્યો હતપુત્રો ઘનેચરઃ ॥૪૪॥

અનાયત્તદવિજ્ઞાતો લોકેષ્વનમિલક્ષિતઃ ॥

કુત્સિતેનાભ્યુપાયેન નિચનં સમવાપ્સ્યસિ ॥૪૫॥

તવાપ્યેવં હતપ્લુતા નિહતજ્ઞાતિયાંધવાઃ ॥

છિયઃ પરિપતિષ્યન્તિ યદ્યતા મરત્તિછિયઃ ॥૪૬॥

વૈશંપાયન ઉવાચ—તચ્છ્રુત્વા ઘચનં ઘોરં વાસુદેવો મહામના ॥

હવાચ દેવી ગાંધારીમીપદમ્યુરસ્મયન્નિવ ॥૪૭॥

જાનેહમેતદપ્યેવં ઘોર્ણં ઘરસિ ક્ષત્રિયે ॥

દૈવાદૈષ ચિનશ્યન્તિ ઘૃષ્ણયો નાત્ર સંશયઃ ॥

પરસ્પરકૃતં નાશં યતઃ પ્રાપ્સ્યન્તિ યાદવાઃ ॥૪૮॥ સ્ત્રીપર્વે અ૦ ૨૫૧

કોપથી વિહવળ મરલા, પુત્રોના શત્રુથી ઘેરાયેલા, અને અંતરમાં દુઃખ શોકથી બળી રહ્યા છે એવાં ગાંધારી, આ વિનાશમાં બધો વાંક શ્રીકૃષ્ણનો છે એમ માની શાપ દેતાં કહેવા લાગ્યાં. “અરે કૃષ્ણ, પાંડવો અને કૌરવો પરસ્પર કપાઈ ગયા. હે કૃષ્ણ, તમે તેઓને નાશ પામતા અટકાવો કેમ નહિ? તમે કેમ ઉપેક્ષા કરી કેમ મરવા દીધા? તમે સૈન્યબળમાં, સરીર બળમાં અને ભુદિબળમાં બધી રીતે મહીલાના છો. તમે ધારત તો આ નાશ અટકાવી શકત. પણ તમે નાશ થવા દીધો. માટે હે કૃષ્ણ તેવું ફળ તમે ભોગવો. ને મેં પતિની સેવાએ કઈ તપ કર્યું હોય તો એ તપ વડે તું તમને શાપ આપું છું. હે કૃષ્ણ તમે, કુટુંબી એવા કૌરવ પાંડવોને એકબીજાને હજારો રાક્ષસો નહિ, એકબીજાને નાશ થવા દીધો માટે તમારા કુટુંબીઓનો ઘનજીવનો નાશ તમારા કેમનાં થશે. અજબની ૩૬ મે

‘વધે’ તમારા પુત્રો, પૌત્રો, સર્માં, પ્રધાનો સૌ હજારો જશે અને તમે પણ વનમાં નિરાધાર દશર્માં કાઈ નહિ જાણી શકે તેમ જીવે હાલ્યે મરશે, આજે અમારા કુટુંબીઓની અને બીજા રજુમાં પડેલાઓની બીઓ પોતાના પતિઓ પાછળ છાતીફાટ રૂદન કરે છે તેમ તમારી બીઓ પણ રોશે.”

સતી ગાંધારીનાં બચકર વચન સાંભળી બરા અંબીરતાથી શ્રી કૃષ્ણ તેને કહેવા લાગ્યા “હે સતી ક્ષત્રિયાણી, તમે કહો છો તે સાચું છે, તમે કષ્ટ સહન કરી તપ કરેલ છે તેથી તમે કલ્યા પ્રમાણે જ બનશો એ હું પણ જાણું છું. યાદવો પોતાના નશીમે જ એક બીજા સાથે લડી નાશ પામશે”

આ અને આવા બીજા ધણા પુરાવા છે જે જોતાં મહાભારતનું યુદ્ધ શ્રી કૃષ્ણ ઇચ્છતા હતા એમ સાબીત થાય છે. કૌરવોનો નાશ કરી યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક કરવાની, દ્રૌપદીના ૧૪ વરસથી બળતા વૈરાગ્યને શાંત કરવાની અને પાંડવોને આપેલાં કષ્ટોનો અને દ્રૌપદીના અપમાનનો બદલો લેવાની પોતાની બચકર પ્રતિજ્ઞાઓ સાચી કરવા માટે શ્રી કૃષ્ણ પોતે યુદ્ધને અનિવાર્ય માનતા હતા કે યુદ્ધને ઇચ્છતા હતા એ વાત સત્ય હતી છતાં પણ પોતે દૂત તરીકે ગયા ત્યાં દૂતનું કામ પણ પૂરેપૂરું અને દૂતને જાણે એવું કર્યું હતું. અર્થાત સમાધાન કરવાના ઉપાય બાકી રાખ્યા નહોતા. કદાચ આ રીતે પોતાના પ્રયાસથી સમાધાન થઈ જત અને પાંડવોને બધું” રાજ્ય આપવાનું કુર્યોધન સ્વીકારત તો શ્રી કૃષ્ણ એ કમુજ્જ કરી લેત અને ચારપાંચ અપરાધીઓનો બીજી રીતે નાશ કરાવી પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓ સ્વત્વ કરત. અર્થાત પોતાને યુદ્ધ ઇષ્ટ છતાં સમાધાન પણ ઇષ્ટ હતું અને તે માટે શ્રી કૃષ્ણ પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કર્યો હતો. સતી ગાંધારીના કહેવા પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણે પોતાનું બળ અને શુદ્ધિ વાપરીને કુર્યોધનાદિને ઠેક કરી યુદ્ધ અટકાવવા સુધીની હદે ગયા નહિ એ પણ ખરી વાત હતી.

પ્રસ્તાવના—પરિશિષ્ટ ૨

શુદ્ધ ધર્મમંડળ, માધલાપેર (મદ્રાસ)ની

૨૬ અધ્યાયની ગીતા

પ્રસ્તાવનાને ૩૦ મે પાને બીજા પારિઆફને છેડે પરિશિષ્ટ ૨નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના હિંદુ અને વિદેશના અભ્યાસી વિદ્વાનોએ કે સામાન્ય જનતાએ શુદ્ધ ધર્મમંડળની ગીતાને મહત્ત્વ આપ્યું નથી, મહત્ત્વ આપવા જેવું પણ આમાં કાંઈ નથી; છતાં મહાભારતનો ઇતિહાસ, ગીતાના ઉપદેશનો પ્રસંગ તથા ગીતામાં ઉપદેશોના સંકલિત નુપગઠિત ક્રમબદ્ધ લોક બ્યવહારમાં અને પરલોકના કલ્યાણમાં ઉપયોગી તત્ત્વોની શ્લોક રચના શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનના સંવાદને અનુનક્ષીને ભગવાન વેદવ્યાસે કરી છે તે શાસ્ત્રના અબદ અલકરૂપ બધાયેના ચરીરને કુરૂપ કરનારૂં તત્ત્વ આ ગીતામાં જોવામાં આવતાં ગીતાભ્યાસી વિદ્વાનો અને પ્રજાને સાવચેત કરવાનું યોગ્ય માન્યું છે માટે આ વિધાન આ ગીતાને મહત્ત્વ આપનારા થોડા સન્નજનોને અપ્રિય લાગશે છતાં સહ વસ્તુ પ્રગટ કરવી એ પણ કર્તવ્ય છે. આ ગીતાની માંડણી અને પૂર્વ ભૂમિકા અતુર વકીતની શૈલીથી અગ્રેજી અને સરકૃત ભાષામાં એવી રચી છે કે ગીતાના ઊંડા અભ્યાસી ન હોય એવા શિક્ષિત જનો તે પ્રત્યે સ્વાભાવિક આકર્ષાય.

પ્રથમ તો આ મંડળે પોતાની ગીતા માટે મહાભારતને આધારરૂપ માન્યું છે, છતાં એક લાખ શ્લોકનું મહાભારત તેને માન્ય નથી. “મહાભારતનું મૂળ નામ ભારત હતું તેમાં ૨૪ હજાર શ્લોક હતા. પછી તેમાં ઉમેરો થતાં લાખ શ્લોકનું બની મહાભારતને નામે ઓળખાવા લાગ્યું એ ૨૪ હજાર શ્લોકના મહાભારતમાં ૨૪ અધ્યાયની પ્રત્યેક અધ્યાયના ૨૪ શ્રીકૃષ્ણ સુખના શ્લોકવાળી ગીતા હતી.” આવી મતભગની વિચિત્ર માન્યતા આ મંડળની છે. એ એવીજ હજાર શ્લોકવાળું ભારત કયું ? તેની હરતપ્રત કે શુદ્ધ ધર્મની ગીતાનું તેમાં અસ્તિત્વ વગેરે પ્રમાણ કે આધાર કયાંય નથી. ૨૪ હજાર શ્લોકના ભારત માટે તેઓ મહાભારતના આદિ પર્વનો આધાર આપે છે હારે એ પર્વમાં લાખ શ્લોકના મહાભારતનો ઉલ્લેખ છે તેનો સ્વીકાર કરતા નથી. જે અન્યને પોતે પ્રમાણરૂપ માને છે તેને જ પોતે અપ્રમાણ ગણે છે આ વિચિત્રતા છે, જમાનાનો પ્રભાવ છે. સ્વત્ પ્રાણી અંધવિચ્છોને કહે છે કે—

जनमेजयस्य राज्ञेयः सर्वसत्रे महात्मनः

समीपे पाण्डिवेन्द्रस्य सुपुण्या विविधाः कथाः ॥

कथिताश्चापि विचित्रा य वेशपायनेन वै ॥

श्रुत्वाहं ता विचित्रार्थी महाभारत संस्थिता

आदिपर्वे च ૧, શ્લોક ૧૧

“મહાત્મા જનમેજય રાજાના સર્પ યજ્ઞમાં એ રાજા સન્મુખ વૈશ પાયને આ વિચિત્ર અર્થવાળી પુણ્યકારી મહાભારતમાંની વિવિધ પ્રકારની કથાઓ કહી તે સાંભળી હું આંધી આગ્યો છું.”

ક્ષેત્રે વિચિત્રધૌર્યસ્ય કૃષ્ણદ્વૈપાયનઃ પુરા ।
 ઉત્પાદ્ય ધૃતરાષ્ટ્રં ચ પાંડું વિદુરમેવ ચ ॥
 તેષુ જાતેષુ વૃદ્ધેષુ ગતેષુ પરમાં ગતિં ।
 અગ્રચીત્ ભારતં લોકે માનુષેસ્મિન્ મહાનૃપિઃ ॥
 સસદસ્યૈઃ સદાસીનઃ શ્રાવયમાસ ભારતં ॥ આદિપર્વ અ. ૧-૧૭

“વિચિત્ર ધૌર્યની ઓઝોમાં વ્યાસે ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુર તથા પુત્રો ઉત્પન્ન કરેલા. એ ત્રણે વૃદ્ધાવસ્થાને પામી મરણ પામ્યા સાર પછી જન્મજન્મના ચક્રમાં ઋષિએ આ ભારત મનુષ્યલોકમાં પ્રકટ કરી બધાને સંબળાવ્યું.”

इदं शत सहस्रं तु लोकानां पुण्यकर्मणां ॥
 उपाख्यानिः सह ज्ञेयं आद्यं भारतमुत्तमं ॥
 चतुर्विंशतिसाहस्रीं चक्रे भारत सहितां ॥
 उपाख्यानैर्विना तावद् भारतं प्रोच्यते दुर्धनः ॥
 एकं शतसहस्रं तु मानुषेषु प्रतिष्ठितं ॥

આદિપર્વ અ. ૧-૧૦૧-૧૦૭

“પુણ્યશાળી લોકો માટે ઉપાખ્યાનો કથા ઇતિહાસ લાગે સાથેનું ભારત એક લાખ શ્લોકનું છે. ઉપાખ્યાન ઇતિહાસ શિવાયના કેવળ જ્ઞાન કાળના ૨૪ ચોવીસ હજાર શ્લોક ભારતમાં છે પણ ઉપાખ્યાનો સાથે એક લાખ શ્લોકનું મનુષ્યોના કલ્યાણ માટે આ જન્મતમાં રહેલું છે.”

अस्मिन्स्तु मानुषे लोके वैशंपायन उक्तवान् ॥
 शिष्यो व्यासस्य धर्मात्मा सर्ववेदविदां वरः ॥

एकं शतसहस्रं तु मयोक्तं वै निबोधत ॥ આદિપર્વ અ ૧-૧૦૯

શ્રુત પુરાણી કહે છે હે ઋષિઓ, “ચારે વેદ જાણનારા, ધર્માત્મા વ્યાસના શિષ્ય વૈશંપાયને આ મનુષ્ય લોકમાં એક લાખ શ્લોકનું મહાભારત વર્ણવ્યું છે તે હું તમોને કહું છું તે સંબળો.” આ રીતે મહાભારત એ લાખ શ્લોકની સંદિતા છે. વેદ જેવું ઉચું રથાન ધરાવે છે. તેનાં પ્રમાણે મહાભારતના ખીજાં પર્વ અને ખીજાં શાસ્ત્રોમાંથી અનેક આપી શકાય એમ છે.

આ રીતે મહાભારતના આદિ પર્વના ૧ લા અધ્યાયમાં મહાભારત અને ભારત બંને શબ્દોનો પ્રયોગ મહાભારત માટે કરેલો છે. હતાં મનો કે અન્યકારે એકલો ભારત શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો હોય તો પણ વિદ્વાનોએ અને ગ્રન્થએ આવા મહાન ગ્રન્થને મહાભારત નામ પાછળથી આપ્યું હોય તો પણ તેથી એમ નથી કહવું કે તેનું ભારત નામ હતું અને ૨૪ હજાર શ્લોક હતા. તેમાં ઉમેરો ચતાં મહાભારત નામ પડ્યું. તેમ આદિ પર્વમાં તથા ખીજાં ખણે ઠેકાણે મહાભારતના એક લાખ શ્લોક વ્યાસે રચ્યા હતા એવા પ્રમાણે મળે છે, હતાં મહાભારતમાં એક લાખ શ્લોક નહોતા એમ કહેવાનું શું કારણ છે? એક લાખ શ્લોકવાળું શાસ્ત્ર રચવું એ હાલના વિદ્વાનોને માટે પણ અશક્ય નથી તો વ્યાસ જેવા અવતારી પુરુષ માટે અશક્ય શા માટે માનવું જોઈએ?

ખરી વાત એ છે કે હાલના સુધરેલા અને ઈશિજી ભણેલા, ઈશિજી સંસ્કાર-વાળા અને પશ્ચિમના વિધાનોથી દોરાતા ભણેલા ગણેલા લોકોનાં નિર્જન માનસ, નિર્જન હૃદય અને નિર્જન મગજમાં એ પ્રાચીન ઋષિ મુનિઓની દિવ્ય શક્તિઓ રચાન પામતી નથી.

આ રીતે શુદ્ધ ધર્મ મંડળવાળા મહાભારતને ભારત ગણે છે અને ૧ લાખ શ્લોકના એ ગ્રન્થને ૨૪ હજારનો કહે છે અને તેમાં પોતાની ૨૪ અધ્યાયની ગીતાનો પ્રવેશ દેવે છે. આ બધું શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ, પરંપરા વિરૂદ્ધ છે અને પાંચ પાંચ હજાર વર્ષથી આજવા આવતા મહાભારત અને ગીતાના અખંડ પ્રવાહ તોડવા જેવો દુરાગ્રહ છે. આ એક પોતાના નવા સંપ્રદાયની નવીનતા દેખાડવાનો પ્રયાસ માત્ર છે.

ગીતામાં, અનુગીતામાં કે બીજાં તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક શાસ્ત્રોમાં ૨૫ તત્ત્વોનું વર્ણન છે માટે શ્રી ભગવદ્ ગીતામાં દરેક અધ્યાયના ૨૫ શ્લોક જોઈએ અને ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષર હોવાથી શ્રીકૃષ્ણ દરેક અધ્યાયમાં ૨૪ શ્લોકથી વધુ ન જ બોલી શકે આવી બેહુદી ગણતરી કરી દરેક અધ્યાયમાં અર્જુનના કે સંજયના એક બે શ્લોક અને ૨૪ શ્રી કૃષ્ણના મળી દરેક અધ્યાયમાં ૨૫ તત્ત્વોનું આરોપણ કરેલ છે. આવી વિચિત્ર વાત કયાંય સંકળી નથી, જોઈ નથી. શ્રી હંસયોગીને આ મંડળ સ્વધિકાર પુરુષ ગણે છે તેવા પુરૂષે ગીતા ઉપર આવી સાઠવધારી કરીને અનધિકાર ચેષ્ટાથી ભારે અનય કર્યો છે. એ જ રીતે વાલ્મીકી રામાયણ કે બીજાં શાસ્ત્રોની દશા એમણે કરી હોય તો પ્રાચીન ઇતિહાસ પુરાણો વાંચનારાઓએ સાવચેત રહેવું.

મહાભારતનાં બીજા પર્વના ૪૨ મા અધ્યાયમાં ૧૮ અધ્યાયની ગીતા પૂરી થવા પછીના ૪૩ મા અધ્યાયના પ્રારંભમાં વેદવ્યાસે કહેલું ગીતાના શ્લોકનું પ્રમાણ પદ શત્તાનિ સર્વિશાનિ શ્લોકાનાં ગ્રાહ કેશવઃ વગેરે ૩ પદોને આધાર આ મંડળે આપી ૭૪૫ શ્લોકની ગીતાનો પોતે સ્વીકાર કર્યો છે અને પોતાની ગીતા ૭૪૫ શ્લોકની છે, મહુ ગીતામાં ઘટતા ૪૫ શ્લોક પોતે ગોતી કાઢવા છે અને સંશોધન દ્રષ્ટિએ ૮ અધ્યાયનો ઉમેરો કર્યો છે આવો દેખાવ કર્યો છે. આ ગીતામાં હંસ ન ઉતરનાર આ વાત માની હોય એ સ્વાભાવિક છે પણ આ ગીતાનો અભ્યાસ કરનારને સંમગ્ધ જાય છે કે વસ્તુ-સ્થિતિ તેથી ઉઘટી જ છે.

ખરી રીતે આ ગીતા રચનારે નવું કાંઈ શોધ્યું નથી ઉઘટું ચાલુ ગીતાના મૂળ ૭૦૦ શ્લોકોમાંથી ૩૫-૪૦ શ્લોક કાઢી તેને ઠેકાણે મહાભારતના જુદાં જુદાં પર્વોના અને બીજા ગ્રન્થોના ૮૦-૮૨ શ્લોક ધારી દર્ધ ૭૪૫ શ્લોકનો મેળ કરી દીધો છે. શ્રીકૃષ્ણના મુખના પૃથ પ્લોક રાખ્યા છે, પણ તે પોતાની ૨૬ અધ્યાયની ગીતામાં એવી રીતે વીળી સુધી અસ્ત વ્યસ્ત આડા અવળા હંમધડા વિના ગોઠવી દીધા છે કે જેથી ચાલુ ગીતા એનું અમલ સ્વરૂપ ગુમાવી કુખડી રઈ ગઈ છે. તે અમે નમુના તરીકે આપેલા થોડા અધ્યાયોના કોહા ઉપરથી જાણી શકાશે કે આ ગીતાના કયા અધ્યાયમાં ભગવદ્ ગીતાના કયા કયા અધ્યાયોના કયા કયા અંકોનાં શ્લોકો નાખ્યા છે.

શ્રી ભગવદ્ ગીતામાં પ્રારંભથી માંડી ક્રમાભિ સૂચી ચાલી આવતી વિષયની સંકલ્પના પૂર્વાપર સબંધ, એકવાક્યતા અને અર્જુનના મનમાં ઉત્પન્ન થતા એક પછી એક પ્રશ્નોનું ક્રમબદ્ધ સૂક્ષ્મ રીતે શ્રી કૃષ્ણે કરેલુ સમાધાન વગેરે જે અનુક્રમે છે તે આ મંડળની ગીતામાં સાવ બગાડી નાખી, સંકલ્પના, બળજબાની ક્રમબદ્ધ તરતો અસ્પષ્ટ કરી નાખ્યાં છે. ગીતા જેવા મહાન શાસ્ત્રને મનુષ્ય તુલ્ય બલ કરી તેના અંગ પ્રત્યંગ વિકલ રીકૃત કરી નાખ્યાં છે. શ્રી શંકરાચાર્ય, શ્રી રામાનુજાચાર્ય, શ્રી વદનુજાચાર્ય વગેરે સંપ્રદાયના આચાર્યો અને અમરણીઓએ પોતાપે તાના સંપ્રદાયને શાસ્ત્રોય ઠરાવવા માટે પ્રધાનતરી ઉપર પોતાપોતાની સ્વતંત્ર ટીકાઓ લખી તેમ ભગવદ્ગીતા ઉપર પણ દરેકે પોતાપોતાના મતને અનુસરી લખ્યું છે. ગીતામાં ૪૫ શ્લોકની શોધખોળ બલે કોઈ આચાર્ય નથી કરી છતાં ગીતા જે સ્વરૂપે શ્રી શંકરાચાર્યના વખતથી વંચાતી આવી છે તેનું સ્વરૂપ કોઈએ બગાડ્યું નથી. આ મંડળે પણ પોતાના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ માટે મૂળ ગીતાનું ૧૮ અધ્યાયનું સ્વરૂપ બળવી રાખી પોતાના મનઃક્રમતા અર્થે કર્યાં હોત, પોતાની માન્યતાને અનુસરી ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષર ૨૫ તત્ત્વ કે ખીન્ન કોઈ વેદાંતનાં વિધાન આગળ કરી મહાભારતના કે ખીન્ન અંથના શ્લોક લખી છ આઠ અધ્યાય ધાલી દઈ પોતાના સંપ્રદાયની વિશેષ પ્રકારની ગીતા રૂપે પ્રસિદ્ધ આપી હોત તો જુદી વાત હતી એ અર્થબેદ કે વધારાના અધ્યાય ઠીક લાગત તે માનત. પણ આણે તો આઠ અધ્યાયના તમામ શ્લોકને મંત્રપાના પાનાની પેઠે વીખી નાખી ૨૨૭ પડેલાં ગોઠવી દીધા છે અને ૮૨ શ્લોક ગીતા બદલના ધુસારી ૧૬ ૭૪૫ શ્લોકોને મેળ દેખાડે છે. આ કારણે શીતો જેવા શાસ્ત્ર માટે શીત્યનીય છે. પછી તે કરનાર મોટો થોગી હોય કે સિદ્ધ હોય પણ થોગ્ય કહી શકાશે નહીં. પાંચ દળર વર્ષથી વંચતી આવતી ગીતા ઉપર આ મંડળે કરેલી આ દશાને ૬૭ પણ સુધારે તો સાંકે ગણાશે. આ ગીતામાં ૧ લા અને ૨૬ મા અધ્યાયને ઝોલું ૩૬૮૫ આપ્યું છે. ખરી ગીતા વચલા ૨૪ અધ્યાયને કહે છે. છતાં ૧ લા અને ૨૬ મા અધ્યાયોમાં ભગવદ્ ગીતાના ચોમ શ્લોકો હોય છે. ભૂમિકા રૂપી ૧ લા અધ્યાયમાં ૮૦ શ્લોક ચાલુ ગીતાના પહેલા અને ખીન્ન અધ્યાયના નાખ્યા છે. અને ૨૪ શ્લોક બીજા પર્વના ૨૩ મા અધ્યાયના નાખ્યા છે. આ ગીતામાં બદલના શ્લોક કયા અંથના અને કેટલા છે અને કઈ રીતે આઠા અવળા ગોઠવ્યા છે તે આ ગીતા વાંચનાર જાણી શકે એમ નથી. કારણે રચનારે તે વાત અંધારામાં જ રાખી છે, એટલે મહાભારત વાંચ્યું ન હોય કે ગીતાનો પુરો અભ્યાસ ન કર્યો હોય તેને તો આ ગીતા પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ નવી શોધખોળ જેવી અને આકર્ષક લાગે. ભગવદ્ગીતા મહાભારતના બીજા પર્વમાં ૨૫ થી ૪૨ અધ્યાય સુધીમાં છે. ગીતાના પ્રારંભ પહેલાંના ૨૩ મા અધ્યાયમાં રણસંગ્રામને મોખરે અર્જુનનો રથ ઉભો રાખી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને પોતાની ધૃષ્ટ દેવતા દુર્ગાની રતુનિ કરવાનું સૂચન કર્યું. સારે અર્જુન રથ ઉપરથી નીચે ઉતરી બે હાથ જોડી નમસ્કૃતે સિદ્ધ સેનાનો એ ૧ લા શ્લોકથી આરંભી વીજ્યસે સિદ્ધચારણે સુધીના ૧૬ શ્લોકમાં દુર્ગાની રતુનિ કરે છે જેથી દુર્ગા અંતઃક્રિયામાં પ્રગટ થઈ અર્જુનને વરદાન આપે છે. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ બંને લશ્કરોની વચ્ચે અર્જુનનો રથ ઉભો રાખે છે ત્યાં બંને પક્ષના સજા સંબંધીઓને જોઈ અર્જુનને દયા ઉપજતાં દર્શનાર કેહી દીધે છે અને ગીતાનો પ્રસંગ ઉભો થાય છે.

શુદ્ધ ધર્મ મંડળવાળાએ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પોતાની ગીતાના પહેલા અધ્યાયમાં બીજા પર્વના ૨૩ મા અધ્યાયના દુર્ગા સ્તુતિના ઉપર કહેલા થોડા શ્લોક ગોઠવી દીધા છે. એના ૧ લા અધ્યાયમાં ૧ લો શ્લોક ઘર્મદેવે કુરુદેવેવાળી ધૃતરાષ્ટ્રને અને પદ્યમુક્તવાર્જુન વાળો છેલ્લો સંજયને રાખી બાકીના શ્લોક ભગવદ્ગીતાના ૧ લા તથા ૨ જા અધ્યાયના તથા દુર્ગા સ્તુતિના અને થોડા બીજા અન્યના નાખી ૫૪ શ્લોકોનો પોતાનો ૧ લો અધ્યાય પુરો કરેલ છે.

બીજા અધ્યાયની શરૂઆતના ૪ શ્લોક ભગવદ્ગીતાના ૨ જા અધ્યાયનો ૧૦ મો, ૧૧ મો, ૨ જો અને ૭ મો લઘુ બાકીના ૨૦ શ્લોક મહાભારતના કે બીજા અન્યના નાખી બીજો અધ્યાય પુરો કરેલ છે.

દેશના ૨૬ મા અધ્યાયમાં ભગવદ્ ગીતાના ૨, ૩, ૪, ૭, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૫, અને ૧૮ મા અધ્યાયોના જુદા જુદા મળી ૫૩ અને ૨૫ શ્લોક બીજા કોઈ અન્યના નાખી ૭૮ શ્લોકોનો ૨૬ મો અધ્યાય પુરો કર્યો છે. વચલા ૨૪ અધ્યાયોની પણ આ દશા છે તે નમુના રૂપે આપેલા કોઈ એવાથી જણાશે.

આ મંડળના અગ્રણી પંડિત કે ટી. શ્રીનિવાસાચાર્યના લખવા પ્રમાણે આ મંડળની આ ગીતાના શૈલક કે પ્રાપ્ત કરનાર તેમના માતામહ હતા કે જેઓ શુદ્ધ ધર્મ મંડળના એક અગ્રણી ગણાતા, કોઈ પણ સંપ્રદાય, મંડળ કે સંસ્થાને તેના આગેવાનની માન્યતા પ્રમાણેનું પુસ્તક મળતું મેળવતું અશક્ય નથી. પણ આતું ગીતાનું વિચિત્ર રૂપ પાંચ હજાર વર્ષમાં કોઈએ નથી કર્યું તે આ મંડળના આગેવાને કર્યું છે એ દુઃખજનક વાત છે. ગીતા તો ધણી જાતની છે પણ જેને ભગવદ્ ગીતા કહેવાય છે તે તો મહાભારત યુદ્ધને પાંચ હજાર વર્ષ વીત્યા છતાં આખી દુનિયામાં એક જ પ્રકારે વંચાય છે. તેમાં ઘટતા ૪૫ શ્લોક માટે કે પાદભેદ માટે શૈલકબોળ થાય એ જુદી વાત છે. અરીસાપર પડેલી ધુડને સાફ કરવાથી ચોખ્ખું મોઢું દેખાય છે તેમ પાદભેદ અને ઘટતા શ્લોક મળવાથી મૂળ ગીતા વધુ ઉત્તમ સ્વરૂપે પ્રકાશી છે પણ પાંચ હજાર વર્ષ પછી શુદ્ધ ધર્મ મંડળે કર્યું તેવું ભગવદ્ ગીતા ઉપર કોઈએ કર્યું નથી.

આ મંડળની ગીતાની અધ્યાયવાર સમાલોચના કરીએ અને પ્રત્યેક અધ્યાયના કોઈ તથા ભગવદ્ગીતાના જુદા જુદા અધ્યાયોના સેષભેગ કરેલા શ્લોકોને લઘુ પ્રત્યેક અધ્યાયના થતા અર્થ શાસ્ત્રાર્થ સાથે ભગવદ્ ગીતાના અર્થના સામ્ય અસામ્યનું વર્ણન કરીએ તો ૨૦૦ થી ૨૫૦ પાનાનું પુસ્તક થાય તેથી આ પરિશિષ્ટમાં દિગ્દર્શન રૂપે મંડળની ગીતાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

આ મંડળના નિષ્કામકોને મારી વિનંતિ છે કે તેઓએ ચલુ ગીતા ઉપર કરેલા અભ્યાસના અપરાધનું પરિમાર્જન કરવું જોઈએ અને તેમના અગ્રણી આચાર પુરુષે સનાતન વૈદિક ધર્મના આધાર સ્તંભ અને જરૂરતા તત્વજ્ઞાનના અયોમાં સ્તંભરૂપ ગણાતા ગીતાશત્રને ક્ષીણ નિર્જળ ન કરવો જોઈએ.

હવે અમે શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાના ૧ લો, ૨ જો, ૩ જો, ૪ થો અને ૨૦ મા અધ્યાયના શ્લોકોના કોઈ તથા ૨૬ મા અધ્યાયમાં ચાલુ ગીતાના શ્લોકોનો ખીચડો કર્યો છે તે બતાવી આ પરિશિષ્ટ પૂર્વે કર્યું. આ પાંચ કોઈમાં આપેલા શ્લોકોના આકાશ ૭૦૦ શ્લોકવાળી પ્રચલિત ભગવદ્ ગીતાના સમજવા.

શુદ્ધ ધર્મમંડળની ગીતાનો ૧લો અધ્યાય

આ અધ્યાયમાં ૫૪ શ્લોક છે. તેમાં ૩૩ શ્લોક પ્રચલિત ગીતાના ૧લા તથા ૨જા અધ્યાયના અને ૨૧ શ્લોક લીધ્મ પર્વના ૨૩મા અધ્યાયના શ્રી હુર્ગાર્ચુતિને લગતા છે.

શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૧ લો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો કથા અધ્યાય	કેટલામો શ્લોક	શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૧ લો શ્લોક	લીધ્મ પર્વ અધ્યાય ૨૩ મા નો	કેટલામો શ્લોક
૧ ઘૃતરાષ્ટ્રનો	૧ લા નો	૧ લો	૧૧	"	૧ લો
૨	૧ લા નો	૨ નો	૧૨	"	૨ નો
૩	૧ લા નો	૩ નો	૧૩	"	૩ નો
૪	૧ લા નો	૧૦ મો	૧૪ થી ૨૨	"	૪ થા થી ૧૨ મો
૫	૧ લા નો	૧૧ મો	૨૩-૨૪-૨૫	"	૧૪-૧૫-૧૬ મો
૬-૭-૮ આ ત્રણ ખીજા કોષ અન્યનાં છે.			૨૬	"	૧૭ મો
			૨૭-૨૮-૨૯	"	૧૭-૧૮-૧૯ મો
૯	૧ લા નો	૧૨ મો	૩૦	"	૨૬ મો
૧૦	૧ લા નો	૧૩ મો	૩૧	"	૨૮ મો
				પ્રચલિત ગીતાનો કથા અધ્યાય	
			૩૨ થી ૪૯	૧ લા ના	૧૪ થી ૩૧ મો
			૫૦	૧ લા નો	૪૬ મો
			૫૧-૫૨-૫૩	૨ જા ના	૫-૬-૭ મો
			૫૪	૧ લા નો	૪૭ મો

શુદ્ધ ધર્મમંડળની ગીતાનો ૨જો અધ્યાય

આ ખીજા અધ્યાયમાં ૧ લો સંજયનો અને બાકી ૨૪ શ્લોક શ્રી કૃષ્ણના છે.

શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૨ જો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો કથા અધ્યાય	કેટલામો શ્લોક	૫ થી ૨૫ સુધીના શ્રી કૃષ્ણના મુખમાં મુકેતા ૨૧ શ્લોક ખીજા કોષ અન્યના છે, મદાભારતના હોય એમ જણાવું નથી તેમ મંડળવાળાએ પણ કંઈ ખુલાસો કરેલ નથી કે આ ૨૧ શ્લોક તેઓએ કથા અન્યમાંથી લઈ આવી શ્રી કૃષ્ણના મુખમાં મુક્યા છે.
૧ લો સંજયનો શ્લોક	૨ જા નો	૧૦ મો	
૨	૨ જા નો	૧ લો	
૩	૨ જા નો	૨ નો	
૪	૨ જા નો	૩ નો	

શુદ્ધ ધર્મમંડળની ગીતાનો ૩જો અધ્યાય

આ અધ્યાયમાં ૧ લો અભ્યુત્થાનો અને ૨૪ શ્લોક શ્રી કૃષ્ણના છે.

શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૩ જો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો કથો અધ્યાય	કેટલામાં શ્લોક	શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૩ જો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો કથો અધ્યાય	કેટલામાં શ્લોક
૧ લો અભ્યુત્થાનો	૧૦ માં નો	૧૭ મો	૧૨	૯ માં નો	૧૧ મો
૨	૧૦ માં નો	૧ લો	૧૩	૪ થા નો	૭ મો
૩	૪ થા નો	૬ ઠો	૧૪	૪ થા નો	૮ મો
૪	૯ માં નો	૨૯ મો	૧૫, ૧૬, ૧૭	૩ જા ના ૨૨, ૨૩, ૨૪ મો	
૫	૭ માં નો	૨૬ મો	૧૮	૪ થા નો	૫ મો
૬	૧૪ માં નો	૨૭ મો	૧૯	૪ થા નો	૧૦ મો
૭	૧૦ માં નો	૨૧ મો	૨૦-૨૧	૧૦ માં નો	૯-૧૦ મો
૮	૯ માં નો	૨૪ મો	૨૨-૨૩	૯ માં નો	૧૩-૧૪ મો
૯	૧૦ માં નો	૨ જો	૨૪	૯ માં નો	૨૨ મો
૧૦	૭ માં નો	૨૫ મો	૨૫	૪ થા નો	૯ મો
૧૧	૯ માં નો	૧૨ મો			

શુદ્ધ ધર્મમંડળની ગીતાનો ૪થો અધ્યાય

આ અધ્યાયમાં ૨ અભ્યુત્થાનો અને ૨૪ શ્લોક શ્રી કૃષ્ણના છે.

શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૪ થો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો કથો અધ્યાય	કેટલામાં શ્લોક	શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૪ થો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો કથો અધ્યાય	કેટલામાં શ્લોક
૧ લો અભ્યુત્થાનો	૧૨ માં નો	૧ લો	૧૫, ૧૬, ૧૭	૧૨ માં નો	૩, ૪, ૫ મો
૨ જો અભ્યુત્થાનો	૬ ઠો	૩૯ મો	૧૮	૪ થા નો	૨૮ મો
૩	૧૦ માં નો	૮ મો	૧૯	૪ થા નો	૧૮ મો
૪, ૫, ૬	૧૦ માં નો	૪, ૫, ૬ ઠો	૨૦	૭ માં નો	૩ જો
૭	૪ થા નો	૧૩ મો	૨૧	૬ ઠો	૩૨ મો
૮-૯	૭ માં નો	૧૬-૧૭ મો	૨૨	૪ થા નો	૨૩ મો
૧૦	૭ માં નો	૧૯ મો	૨૩	૫ માં નો	૧૬ મો
૧૧	૫ માં નો	૧૬ મો	૨૪	૪ થા નો	૧૧ મો
૧૨	૧૮ માં નો	૫૦ મો	૨૫	૧૦ માં નો	૩ જો
૧૩	૨ જા નો	૫૦ મો	૨૬	૫ માં નો	૨૨ મો
૧૪	૫ માં નો	૨૧ મો			

શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાનો ૨૦ મો અધ્યાય

આ અધ્યાયના ૨૫ શ્લોક છે તેમાં ૧૫ શ્લોક ભગવદ્ ગીતાના ૨ જી, ૩ જી, ૪ થા, ૫ મા, ૬ ઠા, ૧૦ મા, ૧૩ મા, ૧૭ મા અને ૧૮ મા અધ્યાયના છે અને ૧૦ શ્લોક ઉદ્યોગ પર્વના ૪૨ અને ૪૬ મા અધ્યાયના છે.

શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૨૦ મો શ્લોક	પ્રચલિત ગીતાનો શ્લોક	કેટલામો શ્લોક	શુદ્ધ ધર્મ ગીતા અધ્યાય ૨૦ મો શ્લોક	ઉદ્યોગ પર્વ અધ્યાય ૪૨ મા નો	કેટલામો શ્લોક
૧	૧૦ મા નો	૧૮ મો	૧૭	"	૩૫ મો
૨	૧૮ મા નો	૪૫ મો	૧૮	"	૩૭ મો
૩	"	૪૬ મો	૧૯	"	૧૩ મો
૪	૨ જી નો	૧૨ મો		પ્રચલિત ગીતાનો	
૫	૧૩ મા નો	૧૯ મો		કથો અધ્યાય	
૬	"	૨૧ મો		૩ જી નો	૧૭ મો
૭	"	૩૩ મો	૨૦	૬ ઠા નો	૫ મો
૮	"	૩૨ મો	૨૧	"	૬ ઠા
૯	"	૨૩ મો	૨૨	૪ થા નો	૨૭ મો
	ઉદ્યોગ પર્વ અધ્યાય ૪૬ મા નો		૨૩	૧૩ મા નો	૨૮ મો
	"	૧	૨૪	૫ મા નો	૧૭ મો
૧૦	"	૨ જી નું ૫ઘ			
૧૧	"	૨ જી નું ૫ઘ			
૧૨	"	૮ મો			
૧૩	"	૧૦ મો			
૧૪	"	૧૧ મો			
૧૫	"	૧૨ મો			

આ પ્રમાણે બાકીના બધા અધ્યાયોની દશા સમજવી. મેળ સંબંધ અનુસંધાન વિના ભગવદ્ ગીતાના ગમે તે અધ્યાયોના કે મહાભારતના શ્લોકો કે બીજા ગ્રંથના શ્લોકો ઉમેરી દરેક અધ્યાયના ૨૫ શ્લોક પુરા કરી નાખ્યા છે.

શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાના ૨૬ અધ્યાયનું સ્વરૂપ

નીચેના કોષમાં ૨ કોષમ છે. ૧ લા કોષમમાં શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાના અધ્યાયનો ૧ થી ૨૬ સુધીનો ક્રમ અને દરેક અધ્યાયનું તેણે આપેલું નામ લખેલ છે.

બીજા કોષમમાં શ્રી ભગવદ્ ગીતાના અધ્યાયોના આંકડા છે. અર્થાત ૧ લા કોષમમાં લખેલા શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાના તે તે અધ્યાયમાં ભગવદ્ ગીતાના જે જે અધ્યાયના શ્લોક લીધા છે તે બતાવેલ છે.

ભગવદ્ ગીતાના અમુક અધ્યાયનો અંક ફરીવાર આવે ત્યાં એમ સમજવાનું છે કે વચમાં બીજા અધ્યાયના શ્લોક નાખ્યા પછી તે અધ્યાયના શ્લોક ફરીને નાખ્યા છે. દાખલા તરીકે ૬ થો અધ્યાય ૬ થી. તેમાં ૧ લો શ્લોક ૩ જી અધ્યાયનો ૩૬ મો છે. પછી ચાર શ્લોક ૧૮ મા અધ્યાયના, પછી ૩ જી અધ્યાયનો એક, પછી ફરીવાર ૧૮ મા અધ્યાયનો

૧ લો શ્લોક, ૫છી ફરી ત્રીજા અં નો એક, ૫છી ૫ મા અં ના બે, ૫છી ૬ મા અં ના ચાર, ૫છી ૧૩ મા અં નો એક, ફરી ૭ મા અં નો એક, ૫છી ૧૫ મા અં ના ત્રણ, ફરી ૧૩ મા અં નો એક, ફરી સાતમા અં નો એક અને તેનો છેલ્લો ૨૫ મો શ્લોક ૧૪ મા અધ્યાયનો ૧૯ મો છે. આ રીતે મંડળની ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ભગવદ્ ગીતાના જુદા જુદા ૬ નવ અધ્યાયોના શ્લોકો ક્રમ કે મેળ વિના ગોડવી એ છઠ્ઠા અધ્યાયનું કારણ ગોતા એવું નામ આપેલ છે.

આ રીતે શુદ્ધ ધર્મ મંડળની ગીતાના કોઈ ૫થુ અધ્યાય સામે શ્રીભગવદ્ ગીતાના કોઈ અધ્યાયનો આંકડો ફરીને આવે તો સમજવું કે આમધ્યા અધ્યાયના શ્લોક ૫છી તે અધ્યાયના શ્લોક ફરી વાર સાં નાખ્યા છે.

શુદ્ધધર્મ મંડળનો ગોતાના

અધ્યાયો ૧ થી ૨૬

અધ્યાયનું નામ	અધ્યાયનો ક્રમ	શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગોતાના જે જે અધ્યાયમાંથી શ્લોક લેવામાં આવ્યા છે તે તે અધ્યાયના અંકો
ગોતાવતારનિરૂપણ નામ ૧ લો	૧	,, ૧ લા અધ્યાયના ૨૬, ૨ જા અધ્યાયના ૩ અને બીજા પર્વના ૨૩ મા અધ્યાયના ૨૧ અને ખીજા અંથના ૩ મળી ૫૪ શ્લોકોનો પહેલો અધ્યાય પુરો કરેલ છે.
નરનારાયણધર્મ ગોતા નામ ૨ જો	૨	,, ૨ જા અધ્યાયના જુદા જુદા ૪ શ્લોક લીધા ૫છી ૨૦ શ્લોક ખીજા કોઈ અંથના લઈ ૨૪ શ્લોકોનો આ અધ્યાય પુરો કરેલ છે.
અયતાર ગોતા નામ ૩ જો	૩	,, ૧૦, ૯, ૭ ૧૪, ૧૦, ૯, ૧૦, ૭, ૯, ૪, ૩, ૪, ૧૦, ૯ અને ૪ મા અધ્યાયના શ્લોક લઈ ૨૫ શ્લોકોનો આ ત્રીજો અધ્યાય પુરો કર્યો છે.
અધિકાર ગોતા નામ ૪ થો	૪	,, ૧૨, ૬, ૧૦, ૪, ૭, ૫, ૧૮, ૪, ૫, ૧૨, ૪, ૭, ૬, ૪, ૫, ૪, ૧૦ અને ૫ મા અધ્યાયના શ્લોક લઈ ૨૬ શ્લોકોનો ૪ થો અધ્યાય છે.
શિક્ષા ગોતા નામ ૫ મો	૫	,, ૬, ૨, ૭, ૬, ૨, ૧૩, ૬, ૨, ૫ અને ૩ જા અધ્યાયના મળી ૨૬ શ્લોકોનો ૫ મો અધ્યાય કર્યો છે.
કારણ ગોતા નામ ૬ ઠો	૬	,, ૩, ૧૮, ૩, ૧૮, ૩, ૫, ૬, ૧૩, ૬, ૭, અને ૧૪ મા અધ્યાયના મળી ૨૫ શ્લોકોનો ૬ ઠો અધ્યાય કર્યો છે.

કૈવલ્ય ગીતા નામ	૭ મો	” ૧ લો સ્લોક બીજા ‘અન્યનો’ છે પછી ૧૩, ૧૮, ૧૫, ૬, ૧૮, ૧૫, ૧૨, ૪ અને ૮ મા અધ્યાયના સ્લોકો લઈ સાતમો અધ્યાય પુરો કર્યો છે.
સ્વરૂપ ગીતા નામ	૮ મો	” આ આઠમા અધ્યાયમાં ૧ લો સ્લોક ૧૪ મા અધ્યાયનો ૨૧ મો લઈ પછી ૧૬ મા અધ્યાયનો ૧ થી ૨૪ સુધીના સ્લોક નાખી આઠમો અધ્યાય પુરો કર્યો છે.
સાધનત્રય ગીતા નામ	૯ મો	” ૧૭ મા અધ્યાયના ૨૮ સ્લોકમાંથી ૨૩ મો, ૨૫ મો અને ૨૭ મો સ્લોક કાઢી નાખી બાકીના ૨૫ સ્લોક આ અધ્યાયમાં લીધા છે.
મોયા ગીતા નામ	૧૦ મો	” ૭, ૧૪, ૧૮, ૧૪, ૩, ૧૪ આટલા અધ્યાયના ૨૪ સ્લોક લઈ આ દસમો અધ્યાય પુરો કર્યો છે.
મોક્ષ ગીતા નામ	૧૧ મો	” ૮, ૧૬, ૧૪, ૧, ૧૬, ૧૮, ૧૪ અને ૮ મા અધ્યાયના મળી ચોવીસ સ્લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
બ્રહ્મસ્વરૂપ ગીતા નામ	૧૨ મો	” ૧૧, ૭, ૧૧, ૧૦, ૧૮ અને ૮ મા અધ્યાયનો સ્લોકો લઈ આ ૪૦ સ્લોકનો બારમો અધ્યાય કર્યો છે તેમાં શ્રી કૃષ્ણના ૨૪ સ્લોક છે.
બ્રહ્મવિમૂતિ ગીતા નામ	૧૩ મો	” આમાં દસમા અધ્યાયના ૨૦ સ્લોકો આઠા અવળા લીધા છે. તે બિપરિત ૧૫ મા, ૧૪ મા અને ૮ મા અધ્યાયના ૬ સ્લોક લીધા છે.
પ્રાણાયામ ગીતા નામ	૧૪ મો	” આમાં બે અષ્ટાંગના અને ચોવીસ શ્રીકૃષ્ણના ૬ દ્વા અધ્યાયના આઠા અવળા લીધા છે.
પરાત્મ ગીતા નામ	૧૫ મો	” આમાં ૧૪, ૧૫, ૧૩, ૬, ૫, ૬, ૧૫, ૨, ૧૮, ૩ અને ૧૫ મા અધ્યાયના મળી ૨૪ સ્લોક લીધા છે.
અક્ષર ગીતા નામ	૧૬ મો	” આમાં ૮ મા અધ્યાયના ૧૫ સ્લોક અને ૨ જી, ૫ મા અને ૭ મા અધ્યાયના ૧૦ મળી છવીસ સ્લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
રાજવિંદ્યો ગીતા નામ	૧૭ મો	” આમાં ૬, ૫, ૧૨ અને ૫ મા અધ્યાયના સ્લોક લઈ ચોવીસ સ્લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.

પરમહંસ ગીતા નામ	૧૮ મો	,,	આમાં ૨, ૧૪, ૧૮, ૨, ૩ અને ૨ મા અધ્યાયના ૨લોક લઈ ચોવીસ ૨લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
સંન્યાસ ગીતા નામ	૧૯ મો	,,	આમાં ૫, ૬, ૧૮ અને ૩ મા અધ્યાયના ૨લોક લઈ પચીસ ૨લોકનો અધ્યાય કરેલ છે.
આત્મ ગીતા નામ	૨૦ મો	,,	આમાં ૧૦, ૧૮, ૨, ૧૩ ના મળી ૬ ૨લોક લીધા પછી ૧૦ ૨લોક ઉદ્યોગ પર્વના ૪૨ મા અને ૪૬ મા અધ્યાયના આઠા અવગા લીધા પછી ગીતાના ૩, ૬, ૪, ૧૩ અને ૫ મા અધ્યાયના મળી ૬ ૨લોક લઈ પચીસ ૨લોકનો અધ્યાય પુરો કર્યો છે.
પ્રકૃતિ ગીતા નામ	૨૧ મો	,,	આમાં ૧૨, ૭, ૨, ૩, ૧૫, ૨, ૧૮ અને ૧૩ મા અધ્યાયના મળી પચીસ ૨લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
કર્મ ગીતા નામ	૨૨ મો	,,	આમાં ૩, ૧૩, ૨, ૬, ૨, ૪, ૧૮, ૨, ૩, ૧૭, ૩ અને ૪ મા અધ્યાયના મળી પચીસ ૨લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
મક્તિ ગીતા નામ	૨૩ મો	,,	આમાં ૧૨, ૭, ૬, ૧૨, ૩ અને ૧૮ મા અધ્યાયના તથા બે ૨લોક બહારના કથાકના લઈ ચોવીસ ૨લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
જ્ઞાન ગીતા નામ	૨૪ મો	,,	આમાં ૧૮, ૪, ૧૮, ૩, ૬, ૧૦, ૬, ૪, ૨, ૬, ૪, ૬ અને ૧૧ મા અધ્યાયના ૨લોક લઈ ચોવીસ ૨લોકનો અધ્યાય કર્યો છે.
યોગ ગીતા નામ	૨૫ મો	,,	આમાં ૧૮, ૧૧, ૨, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦, ૬, ૧૭ અને ૧૮ મા અધ્યાયના ૨લોક લઈ પચીસ ૨લોકનો આ અધ્યાય કર્યો છે.
બ્રહ્મસ્તુતિનામ	૨૬ મો	,,	આમાં ૧૧, ૬, ૧૨, ૪, ૭, ૩, ૨, ૧૮, ૪, ૧૮, ૧૫, ૧૮, ૧૦, ૧૧ અને ૧૮ મા અધ્યાયના મળી ૪૬ ૨લોક લીધા છે અને ૨૫ ૨લોક બહારના કથાકના નાખી ૭૮ ૨લોકનો ઇતિહાસો અધ્યાય પુરો કરેલ છે.

॥ शुद्धिपत्रकम् ॥

अध्यायः	श्लोकः	अशुद्धं	शुद्धं	पंक्तिः
१	१	दङ्गा	दङ्गा	११
१	११	अयनेषु च	अयनेषु तुं	४
१	११	भीष्ममेवा	भीष्ममेवा	५
१	२०	घातं राष्ट्रान्	घातं राष्ट्रान्	२२
१	२६	श्वशुरान्	श्वशुरान्	१०
१	२९	सुंसते	सुंसते	१६
१	३४	श्वशुरान्	श्वशुरान्	२५
१		इती	इति	२५
२	५	त्वर्थकामस्तु	त्वर्थकामास्तु	१६
२	७	धम सम्मूढ	धर्मसम्मूढ	१९
२	७	यच्छेयः	यच्छेयः	२०
२	९	पतमुक्त्वा	पथमुक्त्वा	२४
२	११	समवेक्ष्य	समवेक्ष्य	४
२	१३	नेमे	नामी	७
२	१९	वितथाः	वितथैः	२०
२	२१	य देयं	य पनं	२३
२	२७	नानुशोचितु	नानुशोचितु	११
२	२९	जातस्य हि ध्रुवो	जातस्य हि ध्रुवं	१४
२	२९	न त्वं	नात्र	१५
२	३३	युद्धाच्छेयो	युद्धाच्छेयो	२३
२	३७	येषां च त्वं	पयां च त्वं	३
२	३७	बुद्धिरेकैव	बुद्धिरेकैव	१४
२	४५	भोगैश्वर्यं	भोगैश्वर्यं	१९
२	६०	तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता	स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते ॥	२३
२	६४	तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥	स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते ॥	३
३	२	व्यामिश्रेणेव	व्यामिश्रेणैव	१६
३	८	कर्म	कर्म	४
३	१६	मोघ	मोघं	२१
३	२०	संसिद्धि	संसिद्धि	२८
३	२३	वर्त्तमा	वर्त्तमा	७
३	२३	मनुष्या	मनुष्याः	७

प्रथमाध्यायस्य ७ मं श्लोके अंतिमचरणे काश्मीरी गीतायामिदमस्ति ॥
 सैन्ये महति ये सर्वे नेतारः शूरसंमताः ॥ इति

अध्यायः	श्लोकः	अशुद्धः	शुद्धः	पंक्तिः
३	३१	मतमिदं	मतमिमं	१२
३	३२	नानुऽवर्तन्ति	नानुवर्तन्ति	१४
३	३२	वनष्टान्	चिनष्टान्	२५
३	३८	पप सूक्ष्मः	पप सूक्ष्मः	१२
३	४४	दुष्पूरणोनलेन	दुष्पूरेणानलेन	२५
३	४७	मुच्यते	मुच्यते	५
३	५०	बुद्धेयः	बुद्धेयः	११
४	१	मनये	मनये	१९
४	५	चाजुन	चाजुन	३
४	१५	पूर्ध्वरपि	पूर्ध्वरपि	२३
४	२५	गतसंगस्य	अयं श्लोकस्त्याज्यः २३ तमोऽयमेव	
४	४५	छित्तवैषं	छित्तवैषं	२९
५	१	यच्छ्रेयान्	यच्छ्रेय	६
५	"	पतयोरेकस्तन्मे	पतयोरेकं तन्मे	६
५	२	निश्चेयस	निःश्चेयस	८
५	२	तयोस्तु	तयोस्तु	९
५	३	नित्य	नित्य	१०
५	७	कुर्वन्तपि	कुर्वन्तपि	१९
५	११	रिन्द्रियैरपि	रिन्द्रियैरपि	२६
५	२४	विमोचनात्	विमोक्षणात्	२६
५	२७	सर्वतो	अभितो	५
५	२८	नासाभ्यतर	नासाभ्यंतर	७
५	२९	भयद्वेषो	भयद्वेषो	९
५	अंते	इती	इति	१२
६	१	संन्यासी	संन्यासी	१७
६	४	कर्मस्वनुपज्जति	कर्मस्वनुपज्जते	२७
६	५	नात्मान	नोत्मान	२९
६	६	अजितारामन	अनात्मन	३२
६	७	सपा मतिः	समा मतिः	२
६	१२	नात्युच्छितं	मात्युच्छितं	१३
६	१४	समं कायशिरोप्रायं	समकार्पाशिरोप्रायं	१६
		धारयन्नचलं स्थितः ॥	धारयन्नचलः स्थितः ॥	
६	१५	मद्यितो	मद्यितो	१९
६	११	नात्मानं	नात्मानं	३

अध्यायः श्लोकः

अशुद्धं

स्थितश्चलति

चिन्तियम्म

मृत्युमत्येति

ज्ञाननिर्मयनाभ्यासात्पापं

दहति पुरुषः ॥

आत्मानमरणं कृत्वा प्रणवं

चोत्तरारणिम् ॥

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र

समदर्शनः ॥

अनेकचित्तो विभ्रान्तो

भयविभ्रष्टा छिन्नाभ्रमिव

पुण्यकृतां लोकानुपित्वा

योगभ्रष्टो

बुद्धिसंयोगं

पौर्यदैहिकम्

संसिद्धौ

कर्मिभ्यश्चाधिक्ते

सर्वाणीत्यप

नान्यत्

चलयतामस्मि

मायामतितरन्ति ते

सुरुतिनः सदाः

मामेवाऽनुत्तमां

धृदयाचिनुमि

तस्याऽचलां

सिद्धयतास्तथा

जरामरणमोक्षाय

कर्मसंश्रितः

पुरुषमुपति

युक्तो

एवं

एवं

प्राप्नोत्येते

बौद्धिम्

मामुपेत्य

शुद्धं

स्थितश्चलति

चिन्तियम्मे

मृत्युमत्येति

ईक्षते योगयुक्तात्मा २६-२७-२८

सर्वत्र समदर्शनः

आत्मानमरणं कृत्वा

प्रणवं चोत्तरारणिम् ॥

ज्ञाननिर्मयनाभ्यासात्पापं

दहति पुरुषः ॥

अनेकचित्तोऽविभ्रान्तो

भयविभ्रष्टा छिन्नाभ्र इव

पुण्यकृतां लोकानुपित्वा

योगभ्रष्टो

बुद्धिसंयोगं

पौर्यदैहिकम्

सिद्धये

कर्मिभ्यश्चाधिक्ते

सर्वाणीत्युप

नान्यत्

चलयतां चाहं

मायामेतां तरन्ति ते

सुरुतिनोऽनुत्तमां

मामेवाऽनुत्तमां

धृदयाचिनुमि

तस्याऽचलां

यान्ति सिद्धयता

जरामरणमोक्षाय

कर्मसंश्रितम्

पुरुषमुपति

युक्तो

एवं

एवं

प्राप्नोत्येते

बौद्धिम्

मामुपेत्य

पंक्तिः

५

११

२३

२६-२७-२८

२३

२५

५

६

८

९

१०

१६

६

८

१६

२३

२६

३

८

९

१२

२५

११

२३

२६

५

७

१३

२५

३

अध्यायः	श्लोकः	अशुद्धं	शुद्धं	पंक्तिः
८	३०	भूतग्रामः	भूतग्रामः	१०
८	३८	शुक्लरूपे गती	शुक्लरूपगती	२५
८	४०	तपःसु	तपःसु	२९
९	८	कल्पक्षये	कल्पक्षये	२०
९	९	भूतग्राममिमं	भूतग्राममिदं	२२
९	१०	निवर्तन्ति	निवर्तन्ति	२३
९	१५	यतयताः	दृढयताः	६
९	२३	अनन्याश्चिन्तयन्तो	अनन्याश्च विरक्ता	२२
९	३६	लोकमिमं	लोकमिमं	२१
९	३७	मामैवैष्यसि	मामैवैष्यसि	२३
१०	५	प्रयग्विधाः	पृथग्विधाः	१४
१०	९	मद्यिता	मद्यिता	२१
१०	१४	भगवान्	भगवान्	८
१०	१६	वक्तुमर्हस्य	वक्तुमर्हस्य	११
१०	१६	विभूतिरात्मनः	विभूतीरात्मनः	११
१०	१८	धृष्यता	शृण्वता	१६
१०	१९	हन्तसे	हन्त से	१८
१०	२५	भृगुरह	भृगुरहं	२
१०	२७	पेरावतं	पेरावणं	७
१०	२८	आयुधानामहं	आयुधानामहं	८
१०	३६	तेजस्तेजस्य	तेजस्तेजस्य	२४
१०	४०	मम दिव्यानां	शुभदिव्यानां	४
१०	४१	यायगच्छ त्वं	यायगच्छेस्त्वं	७
१०	४२	ज्ञानेन	ज्ञातेन	८
११	१	मदनुपक्षाय	मदनुग्रहाय	१५
११	५	भक्तयत्सलः	भक्तयत्सल	२३
११	९	शङ्कसे	शङ्कसि	२६
११	९	योगमैश्वरम्	योगमैश्वरम्	६
११	१०	दर्शयामास	दर्शयामास	९
११	११	नेकाद्भूत	नेकाद्भूत	१०
११	१३	भवेत्तुपद्	भवेत्तुगपद्	१५
११	१४	तत्रैकस्य	तत्रैकस्य	१७
११	२१	द्यायापृथिव्यो	द्यायापृथिव्यो	४
११	२१	दृष्टाद्भूतं	दृष्टाद्भूतं	५
११	२२	पुष्कलाभिः	पुष्कलाभिः	७
११	२३	विभेदितैः	विभेदितैः	८

अध्यायः श्लोकः	अशुद्धं	शुद्धं	पांक्तः
११ २७	धृतराष्ट्रस्य	धृतराष्ट्रस्य	१६
११ ३२	तथैव	तथैव	२६
११ ३३	तेजेभि	तेजेभि	२८
११ ३३	विष्णोः	विष्णोः	२८
११ ३४	आख्यादि	आख्यादि	२
११ ३६	प्रवृद्धान्	प्रवृद्धो	७
११ ३८	लोकयोरात्	वीरयोधान्	११
११ ३९	वचन	वचन	१४
११ ४१	कस्माच्चैते	कस्माच्च ते	१९
११ ४५	दृश्यतेऽचिन्त्य	दृश्यतेऽचिन्त्य	२७
११ ४८	प्रभाव	प्रभावः	७
११ ४९	सख्युः	सख्युः	९
११ ५०	पूर्वं क्रपयः	पूर्वा क्रपयः	१०
११ ५०	कर्ता जगत इव	कर्ता जगतस्त्व	११
११ ५७	घोरमुग्रं	घोरमीदृङ्	२५
११ ५९	दृष्ट्वेद	दृष्ट्वेद	३
११ ५९	सचेता	सचेताः	४
१२ ३	सर्वप्रगमचिन्त्यं	सर्वप्रगमचिन्त्यं	२४
१२ १६	उदासिनो	उदासीनो	२०
१२ २०	भ्रदघाना	भ्रदघाना	२९
१३ ४	यत्स्यमायश्च	यत्प्रभावश्च	१२
१३ १४	पाणिपादं तं	पाणिपादांतं	४
१३ १७	विभक्तेषु	च भूतेषु	१०
१३ १७	प्रसिष्णु	प्रसिष्णु	११
१३ १८	ज्ञानक्षेपं	ज्ञानं क्षेपं	१३
१३ १८	पिष्टितम्	वेष्टितम्	१३
१३ १९	पतत्	इति	१४
१३ ३३	प्रिगुर्णत्वात्	प्रिमलत्वात्	१४
१४ २	ज्ञानमुपाभित्य	ज्ञानमुपाभित्य	२
१४ १०	स त्वं	सत्यं	१८
१४ १२	भरतर्षभ	कुर्यान्न्दन	२३
१४ १५	प्रलोतस्तमसि	तमसि लीनास्तु	२९
१४ १७	प्रमादमोहो	प्रमादमोहो	५
१४ १८	सत्यस्या	सत्त्वेन	६
१४ १८	अजघन्य	जघन्य	७
१४ २३	योऽहः	यो हः	१९

अध्यायः श्लोकः	अशुद्धं	शुद्धं	पंक्तिः
१५ ४	ततः पदं तत्परिमाणितव्यं ।	ततः परं तत्पदं मागितव्यं ॥	११
१५ ४	गतो	गते	११
१५ १०	क्रामती चरः	क्रामतीश्वरः	२३
१५ १०	गृहीत्वेतानि	गृहीत्वा तानि	२४
१५ १५	गामाचिदय	मामाविदय	६
१६ १	सत्त्वशुद्धि	सत्त्वसंशुद्धि	५
१६ ८	ते	च	१९
१६ ९	पतां	एकां	२१
१६ ९	जगतोऽशुभाः	जगतोऽहिताः	२२
१६ १०	दम्भलोम	दम्भमान	२३
१६ १२	कामभोगार्थानि	कामलोभार्थम्	२८
१६ १३	लब्धमिदं	लब्धमिमं	२
१६ १४	भोगी	योगी	५
१६ १६	अनेकचित्ता विभ्रान्ता	अनेकचित्तविभ्रान्ता	८
१७ १९	मूढग्रहेण	मूढग्राहेण	१५
१७ २३	ब्राह्मणास्तेन	ब्रह्मणा तेन	२४
१८ १४	विविधा च	विविधाश्च	१२
१८ १५	पञ्चैते	पञ्च ते	१४
१८ २२	यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्	यदकृत्स्नविदेकस्मिन्	२७
१८ २७	परिकीर्त्यतेः	परिकीर्त्यते	१०
१८ ३२	बुद्धयते	मन्यते	१९
१८ ३३	सा सात्त्विकी मता	सा पार्थ सात्त्विकी	२२
१८ ३५	मोहमेव	मदमेव	२५
१८ ३६	त्रिविधं दृग्णु मे	दृग्णु मे त्रिविधं	२७
१८ ४६	तमेवाचर्य	तमेवाचर्य	२०
१८ ४७	स्वधर्मे निधनं... ..	इदं पद्यं प्रमादेनात्र मुद्रितं	२२
१८ ५८	मथितः	मथितः	१६
१८ ५९	मथितः	मथितः	१७
१८ ५९	अथ चेत्त्वमदकारं न मोक्षयसि विनक्ष्यसि ।	अथ चेत्त्वमदकाराग्र धोष्यसि विनक्ष्यसि ।	१८
१८ ६०	मिथ्ये य व्यषसायस्ते ।	मिथ्येयाध्ययसायस्ते ।	२०
१८ ६३	सिद्धि	शान्ति	२६
१८ ६५	दृढमतिस्ततो	दृढमिति ततो	३
१८ ६७	सपेधमाम्	सपेधमान्	६
१८ ७८	मदभूतम्	मदभूतम्	२

સંવત ૧૯૯૨માં આપેલી અર્પણ પત્રિકા :-

રાજવૈદ જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીયે સને ૧૯૩૬, સંવત ૧૯૯૨ ના અસાઠ શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ પહેલવહેલી આ પ્રાચીન ગીતા મૂળ શ્લોક સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર અને પાઠભેદોના ગુજરાતી શાસ્ત્રાર્થ સાથે પ્રગટ કરી ત્યારે પોતાનાં માતૃશ્રી અમૃત બાને તે અર્પણ કરી હતી. રાજવૈદની ૮ વર્ષની ઉમરે તેઓ સ્વર્ગવાસી થયાં હતાં તે વખતનું હૃદયદ્રાવક સ્મરણ આ કાવ્યમાં દેખાય છે.

બાને ચરણે

(શિખરીણી)

વસી મેવાસામાં ઋષિ સમ બહું આયુષ ગયું
ધણી પુત્રી પામ્યાં પણ મૃતનું દીઠું ન મુખદૂં ॥

ધણા દેવો પૂજી મૃતમુખ મળ્યું સંતવચને

ઈ થોડા દીનું છે ખજરજ હતી સંતમુખથી ॥ ૧ ॥

યતી ગાંડી ઘેલી મુખદૂં દિકરાનું નિરખતી

મૃતી ખાતી પીતી હરતિ ફરતી કામ કરતી ॥

લઈ હૈયે ચાંપી ફાણ પણ ન રેડેા ય મુક્તી

ગઈ સ્વર્ગે બા તું કરિ રજળતો આઠ વરસે ॥ ૨ ॥

છ માસેં તેા બાપૂ પણ તજી ગયા બાળ મૃતને

મળાવ્યો તેં કેનેં તુજ હૃદય શું નિર્દય થયું ॥

હડી કાઢી બાડી કહી વળગતો હું તુજ ગળે

ચડી ખોળે દેતેં મુખ મલકતું બેઠરા કિયાં ॥ ૩ ॥

કહી 'મારા વાલા' બધ લઈ બકી ડોણ ભરશે

'ગમા હું આ આવી' જટપટ 'શું બોલવછ' કહી ॥

'મરી બઈ તારા પરધિ' વચનો ડોણ વદશે

બધું શું તું બૂલી ગઈ ઘટિકમાં ચાલતિ યઈ ॥ ૪ ॥

ભરી બેઠું, ભારી ખડનિ લઈ આવીશ દમણાં

ધણી હોશે રાંધી મલપતિ જમાડીશ દરખે ॥

મને ગીતો ગાતી દસતિ મુવરાવીશ પડખે

ધરી એવી આશા નજર કરિ વાટું નિરખતો ॥ ૫ ॥

ઉઠી વેલી નાતી દળતિ ધરનાં કામ કરતી
 કરી પૂજા દેતી મધુર પરસાદી મુખ વિષે ॥
 જરા હું રોતો તો અનહદ થતું કુઃખ તુજને
 ભર્યું હેતેં હૈયું જનનિ તુજ કાં નિર્દય થયું ॥ ૬ ॥

જનેતા આવીને અખ ધડિજ તેડી લઈ મને
 દખાવી હૈયામાં ફરિ કદિ ન મૂકી વઈ જશે ॥
 ખન્યું સ્વપ્નું જણે, જુખ તરસ જૂલી જઠ થઈ
 ઉભો વાટું જોતો ખડકિ પર ખાને નિરખવા ॥ ૭ ॥

ખહૂ ખેંચી આંખ્યું સજડ થઈ મારી ન મટકું
 અરે ખા તો નાવી રૂદન કરિ નીરાશ થઈને ॥
 ઢળી જતો ભોયેં સરિજ હિખકાં લાં સુઘ જતો
 અરે ખાડી આવી કહિ અમકી જતો, નહિ કર્યું ॥ ૮ ॥

કુઃખી થાતી બેની વદતિ ખહુ વાતું ભુક્ષવવા
 ધડી જૂલી જતો, વળિ રટણ ખાતું જ કરતો ॥
 ઘણાં વાણાં વાયાં ગઢપણ જણાશે પણ છતાં
 સંભારી ખાડીને રૂદન કરેં છું ખાળ સરખું ॥ ૯ ॥

છત્રી હૈયે ધારી તુજ ચરણનું ધ્યાન ધરિને
 સમર્પું આ ગીતા રમરિ જનનિ તારા ચરણને ॥
 સદા પામો શાંતિ સુરનગરના નંદન વને
 ઘણી આશીશું જો નિશ દિન અમી દ્રષ્ટિ કરિને ॥ ૧૦ ॥

સંવત ૧૯૯૨ના
 અશાઠ શુક્ર ૧ મંગળવાર
 રાત્રે ૧૯૩૬

તારો પુત્ર

નોંધ

ગીતા ઉપરની ઘણી ખરી સંસ્કૃત ટીકાઓ આવશ્યકતા પ્રમાણે મેં વાંચી છે તે એ દ્રષ્ટિથી કે ગીતાનો અર્થ, ભાવ, તત્ત્વ હું જે રીતે સમજ્યો છું તેમાં કયો ટીકાકાર ટેલો જુદો પડે છે કે સહમત થાય છે. લો. તિલકની ગીતા શિવાય ગીતા ઉપરનાં હિંદી, ગુજરાતી કે બીજાં ભાષાંતર કે સમશ્લોકી મેં વાંચેલ નથી તે એવી માન્યતાથી કે મૂળમાં, સંસ્કૃત ટીકાઓ કે ભાષ્યોમાં જે સમજ શકાય છે તેથી વિશેષ ભાષાંતરમાં જણવા સમજવા જેવી વસ્તુ હોવા સંભવ નથી. ગુજરાતીમાં ગીતાનું સમશ્લોકી સંબંધે જણવામાં હતું પણ એકે સમશ્લોકી મારા વાંચવામાં આવી નહોતી. શ્રી ડાહ્યાલાલ ભાઈ બનીએ પોતાની સમશ્લોકી ગુજરાતી ગીતા સંવત ૨૦૦૪માં મને મોકલી, મેં પ્રસિદ્ધ કરેલી ગીતામાં છપાયેલા વધુ શ્લોકોને પોતાની હવે પછીની આવૃત્તિમાં ગુંથવા માગણી કરી ત્યારે મેં પહેલવેલી ગુજરાતી સમશ્લોકી ગીતા જોઈ. તેમની ગીતા માધુરી ના જુદા જુદા અધ્યાયના ગુજરાતી શ્લોકો મૂળ ગીતા સાથે મેળવી જોતાં કાવ્ય રચનામાં, ભાવમાં કે મૂળશ્લોકના અર્થમાં મને સંતોષ ન થયો, અને ઘણે ઠેકાણે અર્થાંતર, અનુસંધાન ખડિતતા વગેરે જણાયાં અને ગીતા સમશ્લોકી પ્રજા સામે મુકવાની મને ઈચ્છા થતાં ૧૫ દિવસમાં એ કામ પુરું કરી સંવત ૨૦૦૪ની રામનવમીને દિવસે ગીતા ગુર્જરીની પહેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરી. ગીતા સમશ્લોકીની બીજી કૃતિઓ સાથે આને સરખાવવાનું કામ વાંચનારા અને વિદ્વાનોનું છે. આ સમશ્લોકી લખ્યા પછી અને આ કૃતિ પ્રત્યે પ્રજાએ ને વિદ્વાનોએ જે ભાવ બતાવ્યો તે જોતાં મને લાગ્યું કે મારે આ કામ ઘણા વખત પહેલાં કરવાની જરૂર હતી. સંસ્કૃત નહીં સમજનારાઓ તથા ગુજરાતી પદમાં રસ ધરાવનારાઓ માટે ગુજરાતી ગદ્ય ટીકા કરતાં વિશેષ મહત્તા પદ્ય ટીકાની છે એમ મને હવે જણાયું છે. આવા ભાષા પદ્ય સાહિત્યથી સંસ્કૃત ઓછું જાણનારી પ્રજામાં ધાર્મિક ભાવના જળવાઈ રહે છે. ધર્મમાં દ્રઢ રાખનાર ધાર્મિક સાધન ભાષા કાવ્ય છે. તેમ વિવિધ પ્રકારનાં સંસ્કૃત સાહિત્યનો સ્વાદ, સંસ્કૃત નહિ જાણનારા કે જાણનારા સૌ આ રીતે લઈ શકે છે. આ સમશ્લોકી ગીતા પ્રસિદ્ધ થયા પછી હું જોઈ શક્યો છું કે ભાષા કાવ્ય સંસ્કૃત નહીં જાણનારાને, બોધ જ્ઞાન આપનારાં અને સંસ્કૃતજ્ઞોને આનંદ આપનારાં નિવડે છે.

આ સમશ્લોકી વાંચનારે નીચેની સૂચનાઓ ખ્યાલમાં રાખવી.

મૂળશ્લોકમાં જે શબ્દ, વિભક્તિ, કર્તા, કર્મ કે ક્રિયાપદ જે રીતે વપરાયું છે જે ભાવ દ્વનિ કે શુદ્ધ અર્થ નીકળે છે તે પ્રમાણે કવિતામાં ઉતારવાની તથા સંસ્કૃત શબ્દો કવિતામાં અશુદ્ધ રૂપે બનતાં સુધી ન હચ્ચારવા પડે તેવી કાળજી રાખી છે.

શ્લોકાર્થ ગમે તેવો માણસ સરસતાથી સમજી શકે અને તેનો અર્થ પદ વાંચતાંની સાથે જ હૃદયમાં ઉતરી બય તેવી સાવચેતી રાખી છે.

ભાષા દરેક શહેરનો કે ગામડાનો માણસ સમજી શકે તેવી સરસ અને પ્રચલિત વાપરી છે. જુદા જુદા ટીકાકારોએ સાંપ્રદાયિક ભાવનાથી ગમે તે રીતે અર્થ ઘટાવ્યા હોય પણ ઉપસ્થિત પ્રસંગને અનુસરી અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણ જે કહેવા માગે છે તે લક્ષ્યમાં રાખીને વ્યાકરણ તત્ત્વજ્ઞાની ધર્મશાસ્ત્રની અને પ્રસંગની દ્રષ્ટિથી શું અર્થ થવો જોઈએ તેનો હંડો વિચાર કરી વસ્તુતઃ જ ખરો અર્થ મને લાગ્યો છે તે સ્વીકાર્યો છે.

લગભગ ૨૭૫ પાઠભેદ અને ૪૫ વધુ શ્લોક કારમીરી અને ભોજપત્રી ગીતામાં મળીને પ્રાપ્ત થયેલ છે. તે બધાનો આમાં સમાવેશ કર્યો છે. છંદના મેળ માટે સંસ્કૃત શબ્દોના હ્રસ્વના દીર્ઘ અને દીર્ઘના દ્વિસ્વનો ધણે ભાગે સ્વીકાર કરેલ નથી. તેમ પ્રાસ મેળવવા માટે મહાન્ ભગવાન્ જવા શબ્દોના અર્ધા નૂ ને આખા ગણી છંદની અને શબ્દોની અશુદ્ધિ પણ મોટા ભાગે સ્વીકારી નથી.

ગુજરાતી શબ્દોમાં છંદ મેળ માટે હ્રસ્વ દીર્ઘમાં ફેરફાર કે બીજા લૌકિક પ્રચલિત શબ્દો સ્વીકારેલ છે. ધણે ભાગે તે તે શબ્દો બન્ને સ્વરૂપે ગુજરાતી ગદ્ય પદ્યમાં ચાલી શકે છે.

જમઃ—નયિ—નથી, મદે' મદમાં મદ્યુક્ત મદથી, દંભે—દંભથી, જમ્ય, માન્ય, કથું કથું. સાંભળ્ય સાંભળ, કયો કયો, યાવ—યાઓ, નૈ—નઈ નહિ, મને મનવડે મનથી વગેરે ગુજરાતી ધણા શબ્દો પદ્યમાં તો ખાસ કરી બધે રૂપમાં વપરાય છે. સંબોધનમાં કટલેક ઠેકાણે પ્રથમાનું એક વચન બણી જોઈને વાપર્યું છે કાઠણ તે ભાવવાહી અને શાયક લાગે છે. ગુજરાતી ભાષામાં સંબોધનમાં પ્રથમાનું એક વચન ધણે ભાગે વપરાય છે જમકે હે ભગવાન્ વગેરે.

કેટલેક ઠેકાણે છંદ પ્રાસમાં સાક્ષરી શબ્દો મુકવાથી છંદોભંગ થાતો ન હોતો છતાં લૈકિક શબ્દો હેતુપૂર્વક ગોઠવ્યા છે. જમકે રયા-રહ્યા, કયો-કહ્યો, જમ્ય-જમ. માન્ય-માન, મુનિયો-મુનિઓ ગોપિયું-ગોપિઓ, ત્યારે વગેરે આવા શબ્દો મુકવાનું બીજું કારણ શહેર અને ગામડામાં બધે વ્યવહારમાં સામાન્ય છે.

ગુજરાતીમાં દ્રષ્ટિ નો દ અને ઢ બેઈ સરખા જવા છપાય છે તેથી દ્રષ્ટિ શબ્દ દ્રષ્ટિ આવે બહુી જોઇને છાપ્યો છે પાદપૂર્તિ માટે ય કે જ જવા અક્ષરોનો ઉપયોગ ક્યાંક કર્યો છે પણ ઘણે ઠેકાણે તો સંસ્કૃત એવ શબ્દના અર્થમાં જ અક્ષર વાપર્યો છે કે જ્યાં મૂળ શ્લોકમાં જે વસ્તુ ઉપર કર્તાયે બાર મુક્યો છે. તુ એવ ચ વગેરે પ્રત્યય ના અર્થ શ્લોકમાં જે વસ્તુ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તેને પાદપૂર્તિ માટે જતા કર્યા નથી કે જરૂર ન હોય કે તે નાખવાથી અર્થાંતર થાતું હોય ત્યાં નહિ નાખવાની સાવધાની રાખી છે.

જે જ શાસ્ત્રીય શબ્દો જમ કે અવ્યય યુક્તાત્મા નિષ્કલ ક્ષેત્ર ક્ષેત્ર પ્રસંગ પર વગેરે શબ્દો કે જના અર્થ કરતાં સમશ્લોકી નો વિસ્તાર થાય તેવા શબ્દો એમના એમ રાખ્યા છે.

આ ગીતા કંઠરથ કે નિલપાઠ કરનારને સુગમ પડે અને એક પ્રકારની ધાર્મિક ભાવના બગૃત રહે એ દ્રષ્ટિથી અર્જુન ઉવાચ, મગવાન્ ઉવાચ એ શબ્દ એના એ રાખ્યા છે અને અધ્યાયનો પ્રારંભ અને સમાપ્તિ પણ સંસ્કૃત રાખેલ છે.

પ્રસંગ પરત્વે શબ્દોના અર્થ કરવા માટે શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચા કરી એક વાતને આગળ પાછળનો સંબંધ કે મેળ મેળવી સિદ્ધ કરવાથી ઘણું વિસ્તાર થઇ જાય. સને ૧૯૩૬ માં મે છપાવેલી ગુજરાતી ગીતામાં પાઠભેદને સમજાવતાં ગુજરાતીનાં ૨૦૦ પાનાં અને અંગ્રેજીનાં ૧૧૩ પાનાં થયાં હતાં. એટલે તેવા શબ્દોના વિવેચનમાં કે પ્રસંગ પરત્વે ઉપરિચિત થતા પ્રશ્ન પ્રત્યુત્તરમાં ઉતરતાં આ પુસ્તકનો ઘણું વિસ્તાર થઈ જાય તેમ તે ચર્ચા સમશ્લોકી વાંચનારાને જરૂરની નથી. તેથી પાઠભેદ વગેરેની ચર્ચા આમા આપી નથી.

૧ લા અધ્યાયના દશમા શ્લોકમાં અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત શબ્દ સેન્યના વિશેષણ રૂપે વપરાયા છે, અને તેનો સ્પષ્ટ અર્થ વિશાળ અને નાનું એવા છે ત્યારે અપર્યાપ્ત નો અર્થ નજીવી ન ગણવા જવી અને પર્યાપ્ત

જોઈએ તેટલી આવે અર્થ 'ઢટલાકે' ગુજરાતી સમશ્લોકીમાં કરેલ છે. આ અર્થ ખોટો છે. કૌરવોની ૧૧ અને પાંડવોની ૭ અક્ષૌહિણી સેના હતી. એટલે કૌરવોની સેના મોટી અને પાંડવોની નાની છે એવો ઉધાડી વાત છે, છતાં દુર્યોધન પોતાની સેનાને નાની-નજીવી કેમ કહી શકે ? વળી લંકાઈની તૈયારી વખતે રાજા ઉઠીને પોતાના અગ્રગણ્ય યોધાને પોતાની સેના મોટી છતાં માલ વિનાની કે નાની કહી ઉત્સાહભંગ શા માટે કરે ? આ ઠેકાણે મેં તેનો અર્થ અમર્યાદ અને મર્યાદિત કર્યો છે. આ એક દાખલો, એટલા માટે દૃઢ છું કે આવા ઉપરિચિત થતા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતાં વિસ્તાર ધણું યથ જાય માટે પુસ્તકમાં આપેલ નથી.

ગીતા એ ઉપનિષદોને અનુસરતું જ્ઞાન હોવાથી તેના શ્લોકોના છંદ વૃત્તમાં વિચિત્ર આકર્ષક આર્ષ પ્રયોગો છે. ઉપનિષદો પ્રમાણે એક જ શ્લોકમાં બધે વૃત્તનો સમાવેશ થયેલો છે. ગંભીર વિષય છતાં બાષાની સરળતા પ્રાસાદિકતા અને ક્રમવાર આદ્યો આવતો બોધક સંદર્ભયુક્ત સળંગ પ્રવાહ વેગ એ અને ખીજું ઘણું જોતાં તેની અતિ પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે. એ બધું જળવાઈ રહે તે ધ્યાનમાં રાખી શ્રી વ્યાસ મુનિની મૂળ ભાવવાહી રચના પ્રમાણે જ વૃત્ત જ રીતે મૂળમાં છે તે પ્રમાણે ગુજરાતીમાં ઉતારેલ છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યને ગુજરાતી કવિતા રૂપે રચવા પ્રસિદ્ધ કરવા મેં જ ઉપેક્ષા કે ઉદાસીનતા આજ સુધી રાખી છે તેમાં મેં ભૂલ કરી છે એમ મને લાગ્યું છે. ગીતાની સમશ્લોકી પ્રજા સન્મુખ મુકવામાં મેં ૧૩ વર્ષનો વિલંબ કર્યો છે. એમ મને લાગે છે ત્યાર પછી મેઘદૂત, સાંદર્થ લહરી, ચંડીપાઠ, રઘુવંશ, કુમાર, કિરાત નૈષધ, માધ કાવ્યના ઢટલાક સર્ગો અને એકાદ સંસ્કૃત નાટક વગેરેને ગુજરાતી સમશ્લોકીમાં મેં ઉતાર્યાં છે. રસરાજાના કામ માટે શેકાતા આહીના છાપખાનાની પરાધીનતાને લઈ તે છપાવી શકાયો નથી.

જેની માતૃભાષા ગુજરાતી કે કાઠીઆવાડી છે એવા સંસ્કૃતના પ્રખર વિદ્વાનોને મારી પ્રાર્થના છે કે વિશાળ વિવિધ વિષયોથી સંસ્કૃત સાહિત્ય સરપૂર છે તેનો લાભ સંસ્કૃત ન જાણનારી પ્રજા લઈ શકે અને ગુજરાતી ભાષા વધુ પુષ્ટ થાય એ માટે દરેક સંસ્કૃતના વિદ્વાને પોતાની જીવન યાત્રામાં અને તેટલાં સંસ્કૃત ગ્રંથોને ગુજરાતી પદાત્મક કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે.

ઉતાવળને લઈ મુક્તિ મુધારવામાં લુપ્ત થઈ ગઈ છે તો શુદ્ધિપત્રક પ્રમાણે આ આખી ગીતા મુધારી લીધા પછી પાઠ કરવા કે વાંચવા બલામણ છે.

આ રીતે આજ પ્રજાની સેવામાં ગુજરાતી ગીતા ગુર્જરીની બીજી આવૃત્તિ રજુ કરું છું પહેલી આવૃત્તિની કવિતામાં ટેટલેક ટેકાણે મુધારો મધારો કરેલ છે.

ગોંડળ સંવત ૨૦૦૮
વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ શુક્રવાર

શ્રી ચરણતીર્થ
(રસેશાચાર્ય શ્રી ચરણતીર્થ મહારાજ)
(પૂર્વાશ્રમ—રાજવૈદ્ય જી. કા. શાસ્ત્રી)

॥ अथ श्रीमद् भगवद्गीता पाठक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमद् भगवद् गीता माला मंत्रस्य भगवान् वेदव्यास ऋषिः । अनुष्टुप् छंदः । श्री कृष्णो देवता । अशोच्यानन्वशोचंस्त्वं माझ-
वन्नाभिभापसे इति बीजं । सर्वं धर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज इति
शक्तिः । अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः इति कीलकं । यद्
आत्मनः सकुटुम्बिनः कल्याणार्थं जपे विनियोगः ।

॥ अथ करन्यासः ॥

नैनं छिन्दति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः । इति अंगुष्ठाभ्यां नमः ।
न चैनं कलेदयन्त्यापो न शोषयति मातुः । इति तर्जनीभ्यां स्वाहा ।
अच्छेद्योयमदाहोयमक्छेद्योऽशोष्य एव च । इति मध्यमाभ्यां वषट् ।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः । इति अनामिकाभ्यां हूं ।
पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः । इति कनिष्ठिकाभ्यां वौषट् ।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च । इति करतल करपृष्ठाभ्यां फट् ।

॥ अथ हृदयादि न्यासः ॥

पश्यादित्यान् वसून् रुद्रान् अश्विनौ मरुतस्तथा । इति हृदयाय नमः ।
बहून्पट्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि पांडव । इति शिरसे स्वाहा ।
इहैकस्थं जगन् कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरं । इति शिखायै वषट् ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद् द्रष्टुमिच्छसि । इति कवचाय हूं ।
नच मां शक्ष्यसि द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा । इति नेत्र त्रयाय वौषट् ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरं । इति अस्त्राय फट् ।

अथ ध्यानं ।

- पार्याय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेन स्वयं
 व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्ये महाभारते ।
 अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनी- ।
 मम्व त्वामनुसन्दधाभि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम् ॥ १ ॥
 नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविन्दायतपत्रनेत्र ।
 येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः ॥ २ ॥
 ममन्न पारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये ।
 ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः ॥ ३ ॥
 सर्वोपनिषदा गावो दोग्धा गोपालनन्दनः ।
 पार्यो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत् ॥ ४ ॥
 वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
 देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥ ५ ॥
 भीष्मद्रोणतटा जयद्रथजला गान्धारनीलोत्पला
 शल्यग्राहवती कृपेण चटनी कर्णेन बेलकुला ।
 अभत्यामविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी
 सोत्तीर्णा खलु पाण्डवै रणनदी कैवर्तकः केशवः ॥ ६ ॥
 पाराशर्यवचःसरोजममलं गीतार्थगन्धोत्कटं
 नानाख्यानककेसरं हरिकयासम्योधनावोधितम् ।
 लोकेः सज्जनपदप्रदैरहरहः पेपीयमानं मुदा
 भूयाद्भारतपङ्कजं कलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे ॥ ७ ॥
 मूकं करोति वाचाल पङ्गुं लङ्घयते गिरिम् ।
 यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम् ॥ ८ ॥
 यं ब्रह्मा वरुणेन्द्ररुद्रमरुतः स्तुन्वन्ति दिव्यैः स्तवै-
 र्वेदैः साङ्गपदक्रमोपनिषदैर्गायन्ति यं सामगाः ।
 ध्यानावस्थितसंस्थितेन मनसा पश्यन्ति यं योगिनो
 यस्यान्तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥ ९ ॥

! અથ ધ્યાનં ।

બોધી અનુનને સ્વયં હિ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ નારાયણે ।

વ્યાસે જ રચિ છે પુરાણમુનિયે મધ્યે મહાભારતે ॥

અદ્વૈતામૃત વર્ષિણી ભગવતી અડ્ઢાર અધ્યાયની ।

હે ગીતા જનની રમરૂં સતત હું સંસારને તારતી ॥ ૧ ॥

પ્રણામ હે વ્યાસ અગાધ બુદ્ધે । ચક્ષુ ખિલ્યાં પંજક પ્રુષ્પ જવાં ॥

તમે મહાભારત તેલ પૂર્યો । સદ્ જ્ઞાન દીવો અચળ પ્રજ્વલ્યો ॥ ૨ ॥

શરણાર્થી પારિજાત અંકુશ યદિ હાથમાં ॥

ગીતા સુધાને દોનાર જ્ઞાની શ્રી કૃષ્ણને નમઃ ॥ ૩ ॥

બધી ઉપનિષદ્ ગાયું દોનાર ગોપનંદન ॥

વત્સ પાર્થ, સુધી ભોક્તા, ગીતામૃત જ દૂધ છે ॥ ૪ ॥

વસુદેવપુત્ર દેવ કંસચાણુર નાશન ॥

દેવકી હર્ષદાતાને વંદું કૃષ્ણ જગદ્ગુરુ ॥ ૫ ॥

ભીષ્મ દ્રોણ તટા જયદ્રથ જળા, કાળર્મીઢ છે શાકુની ।

શલ્યે ઝૂડવતી કૃપે જ વહતી પૂરાણિ કર્ણે કરી ॥

અશ્વસ્થામ વિકર્ણ ધોર મધ્યુ, લેઢાણિ કુર્યોધિને ।

તાર્યા પાંડુ સુતો જ એ રણનદી તારા બન્યા ઠેશવ ॥ ૬ ॥

વેદ-વ્યાસ તણાં ઉદાત્ત વચનો ગીતાર્થ સંગ્રાધ્ય જ ।

નાનાખ્યાનક ઠેસરૂં, હરિકથાઓથી જ ખીલેલ જ ॥

વિશ્વે સન્નજનભૂંગ સંધયિ સદા પીવાતું જ હર્ષથી ।

કલ્યાણું કળિદોષ નાશક કરો શ્રી ભારત પંકજ ॥ ૭ ॥

કરે વાચાળ મૂંગાને ઠેકાવે પ્હાડ પંચુને ॥

જની કૃપા, વંદું તેને પ માનંદ કૃષ્ણને ॥ ૮ ॥

બ્રહ્મા વારુણ ઈંદ્ર રુદ્ર મરૂતો જને રત્ને સ્તોત્રથી ।

જને ગાય જ સામગાન વિવિધે જ સાંગ વેદો વડે ॥

જને ધ્યાન પરાયણાત્મ મનથી જોઇ શકે યોગિઓ ।

પાને પાર નહીં સુરાસુર ગણો તે દેવને છે નમઃ ॥ ૯ ॥

गीता माहात्म्यम् ।

पृथ्वी उवाच

भगवन्परमेशान भक्तिरव्यभिचारिणी ।
मारब्धं भुज्यमानस्य कथं भवति हे प्रभो ॥ १ ॥

विष्णुरुवाच

मारब्धं भुज्यमानो हि गीतं भ्यासरतः सदा ।
स मुक्तः स सुखी लोके कर्मणा नोपलिप्यते ॥ २ ॥
महापापादिपापानि गीताध्यानं करोति चेत् ।
कचित्स्पर्शं न कुर्वन्ति नलिनीदलमम्बुवत् ॥ ३ ॥
गीतायाः पुस्तकं यत्र यत्र पाठः प्रवर्तते ।
तत्र सर्वाणि तीर्थानि प्रयागादीनि तत्र वै ॥ ४ ॥
सर्वे देवाश्च ऋषयो योगिनः पन्नगाश्च ये ।
गोपाला गोपिका वाऽपि नारदोद्धवपार्षदैः ॥ ५ ॥
सहायो जायते शीघ्रं यत्र गीता प्रवर्तते ।
यत्र गीताविचारश्च पठनं पाठनं श्रुतम् ।
तत्राहं निश्चितं पृथिवि निवसामि सदैव हि ॥ ६ ॥
गीताश्रयेऽहं तिष्ठामि गीता मे चोत्तमं गृहम् ।
गीताज्ञानमुपाश्रित्य त्रीन् लोकान्पालयाम्यहम् ॥ ७ ॥
गीता मे परमा विद्या ब्रह्मरूपा न संशयः ।
अर्धमात्राक्षरा नित्या स्वानिर्वाच्यपदात्मिका ॥ ८ ॥
चिदानन्देन कृष्णेन प्रोक्ता स्वमुखतोऽर्जुनम् ।
वेदत्रयी परानन्दा तत्त्वार्थज्ञानसंयुता ॥ ९ ॥
योऽष्टादशजपो नित्यं नरो निश्चलमानसः ।
ज्ञानसिद्धिं स लभते ततो याति परं पदम् ॥ १० ॥
पाठेऽसमर्थः सम्पूर्णे ततोऽर्घं पाठमाचरेत् ।
तदा गोदानञ्च पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥ ११ ॥

॥ અથ ગીતા માહાત્મ્યં ॥

॥ પૃથ્વો ઉવાચ ॥

પરમેશ્વર હે દેવ, વિશુદ્ધ ભક્તિ આપની ॥
પ્રારબ્ધ ભોગવે એને, થાય છે કેમ હે પ્રભો ॥ ૧ ॥

॥ વિષ્ણુઃ ઉવાચ ॥

પ્રારબ્ધ ભોગવે તોય, ગીતાશ્યાસ પરાયણ ॥
તે મુક્ત તે સુખી લોકે, બંધાય નહિ કર્મથી ॥ ૨ ॥

કરેલાં જ મહાપાપ, ગીતાનું ધ્યાન જ કરે ॥
સ્પર્શે કદી ન તે, જેમ, પાણી કમલપાનને ॥ ૩ ॥

ગીતાનું પુસ્તક જ્યાં છે, જ્યાં તેનો પાઠ થાય છે ॥
ત્યાં વસે સધળાં તીર્થો, પ્રયાગાદિક પાવન ॥ ૪ ॥

સધળા ઋષિઓ દેવો, યોગિઓ તેમ પત્રગો ॥
ગોપો ને ગોપિયું પાળા, તથા નારદ ઉદ્ધવ ॥
સહાયક બધા થાય, જ્યાં ગીતા પાઠ થાય છે ॥ ૫ ॥

અર્ચ્યા શ્રવણ ગીતાનું, તથા પઠન પાઠન ॥
તે સ્થાને નિશ્ચયેં નિત્ય, હે પૃથ્વી હું વસું જ છું ॥ ૬ ॥

ગીતાશ્રયે રહું, મારું, ગીતા છે ધર ઉત્તમ ॥
ગીતાના જ્ઞાનને ઓથેં, પાછું છું તણ લોકને ॥ ૭ ॥

ગીતા મારી પરા વિદ્યા, બ્રહ્મરૂપી ન સંશય ॥
અર્ધમાત્રાક્ષરા નિત્યા, અનિર્વાચ્ય પદાત્મિકા ॥ ૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણે સચ્ચિદાનંદે, સ્વમુખેં કહિ પાર્થને ॥
વેદત્રયી પરાનંદ, તત્ત્વાર્થ જ્ઞાનયુક્ત જ ॥ ૯ ॥

બણે અઠાર અધ્યાય, રોજ જ સ્થિર ચિત્તથી ॥
પામે છે જ્ઞાનની સિદ્ધિ, પછી પામે પરંપદ ॥ ૧૦ ॥

અર્ધપાઠ કરે, પૂર્ણ, પાઠમાં જ અશક્ત છે ॥
તેથી જ્ઞાનનું પ્રુણ, પામે એમાં ન સંશય ॥ ૧૧ ॥

त्रिभागं पठमानस्तु गङ्गास्तानफलं लभेत्	।
पठंशं जपमानस्तु सोमयागफलं लभेत्	॥१२॥
एकाध्यायं तु यो नित्यं पठते भक्तिसंयुतः	।
रुद्रलोकमवाप्नोति गणो भूत्वा वसेच्चिरम्	॥१३॥
अध्यायं श्लोकपादं वा नित्यं यः पठते नरः	।
स याति नरतां यावन्मन्वन्तरं वसुन्धरे	॥१४॥
गीतायाः श्लोकदशकं सप्त पञ्च चतुष्टयम्	।
द्वौ त्रीनेकं तदर्धं वा श्लोकानां यः पठेन्नरः	॥१५॥
चन्द्रलोकमवाप्नोति वर्षाणामयुतं ध्रुवम्	।
गीतापाठसमायुक्तो मृतो मानुषतां व्रजेत्	॥१६॥
गीताभ्यासं पुनः कृत्वा लभते सुखितमुत्तमाम्	।
गीतेत्युच्चारसंयुक्तो त्रियमाणो गतिं लभेत्	॥१७॥
गीतार्थश्रवणासक्तो महापापयुतोऽपि वा	।
वैकुण्ठं समवाप्नोति विष्णुना सह मोदते	॥१८॥
गीतार्थं ध्यायते नित्यं कृत्वा कर्माणि भूरिशः	।
जोवन्मुक्तः स विज्ञेयो देहान्ते परमं पदम्	॥१९॥
गीतामाश्रित्य चऽवो भूभुजो जनकादयः	।
निर्धूतकल्मषा लोके गीता याताः परं पदम्	॥२०॥
गीतायाः पठनं कृत्वा माहात्म्यं नैव यः पठेत्	।
वृथा पाठो भवेत्तस्य श्रम एव हुदाहतः	॥२१॥
एतन्माहात्म्यसंप्रयुक्तं गीताभ्यासं करोति यः	।
स तत्फलमवाप्नोति दुर्लभां गतिमुत्तमाम्	॥२२॥

सुत उवाच

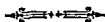
माहात्म्यमेतद्गीताया मया प्रोक्तं सनातनम्
गीतादौ वा पठेद्यस्तु गीतान्ते तत्फलं लभेत् ॥२३॥

છ અધ્યાય બાણે તેને, ગંગાસ્નાન મળે ફળ ॥	॥
ત્રણ અધ્યાયના પાઠે, ફળ છે સોમયાગનું, ॥ ૧૨ ॥	॥ ૧૨ ॥
એક અધ્યાય હંમેશાં, નિત્ય જ ભક્તિથી બાણે ॥	॥
ચંદ્રલોક મેળવીને, ગણ થી ને વસે ધણું ॥ ૧૩ ॥	॥ ૧૩ ॥
યથાશક્તિ બાણે ગીતા, રોજ સન્નન જ જન ॥	॥
તે મન્વંતર પૂર્યત, મનુષ્ય જન્મ મેળવે ॥ ૧૪ ॥	॥ ૧૪ ॥
દશ શ્લોક જ ગીતાના, પાંચ કે સાત ચાર જ ॥	॥
બે ત્રણ એક કે અર્ધા, જ બાણે શ્લોક માનવ ॥ ૧૫ ॥	॥ ૧૫ ॥
ચંદ્ર લોક મેળવે છે, વર્ષ દસ હજાર તે ॥	॥
ગીતાનો પાઠ કરતો, મરે, જન્મે મનુષ્યમાં ॥ ૧૬ ॥	॥ ૧૬ ॥
કરી અભ્યાસ ગીતાનો, પામે ઉત્તમ મોક્ષને ॥	॥
ગીતા ઉચ્ચાર સાથે જ, મરે સદ્ગતિ મેળવે ॥ ૧૭ ॥	॥ ૧૭ ॥
સુણે જ અર્થ ગીતાના, મહાપાપી છતાંય તે ॥	॥
વેકુંઠ લોક પામે છે, વિષ્ણુ સાથે જ તે રમે ॥ ૧૮ ॥	॥ ૧૮ ॥
ગીતાર્થ ચિંતવે નિત્ય, ભલે કામ ધણું કરે ॥	॥
જીવતાં મુક્ત તે જાણે, અંતે પામે પરં પદ ॥ ૧૯ ॥	॥ ૧૯ ॥
જનકાદિક રાજાઓ, ગીતાના આશ્રયે ધણા ॥	॥
પાપમુક્ત થઈ લોકે ગાયા, પામ્યા પરંપદ ॥ ૨૦ ॥	॥ ૨૦ ॥
ભણ્યા વિના જ માહાત્મ્ય, ગીતાનો પાઠ જ કરે ॥	॥
થાય નિષ્ફળ તે પાઠ, શ્રમરૂપ કહેલ છે ॥ ૨૧ ॥	॥ ૨૧ ॥
પાઠ માહાત્મ્યની સાથે, ગીતાનો જન જ કરે ॥	॥
ગીતાનું ફળ પામે છે, ગતિ કુલંભ લોકની ॥ ૨૨ ॥	॥ ૨૨ ॥

॥ છુત્ત ઉવાચ ॥

આ મેં માહાત્મ્ય, ગીતાનું કહ્યું છે જ સનાતન ॥	॥
ગીતાના પાઠની પૂર્વે, અંતે છે ફળ વાંચતાં ॥ ૨૩ ॥	॥ ૨૩ ॥

॥ હૃતિ શ્રી ચારાહપુરાણે ગીતામાહાત્મ્ય ॥

॥ अनुक्रमणिका ॥

श्री भगवद् गीतानो परिचय पृष्ठ १ थी ४०

प्रस्तावना परिशिष्ट, शुद्धधर्म मंडल माइला पोर मद्रासनी

२६ अध्यायनी गीतानी समालोचना पृष्ठ ४१ थी ५१

शुद्धिपत्रक पृष्ठ ५२ थी ५७

नोध पृष्ठ ५८ थी ६२

अर्पण पत्रिका चाने चरणे पृ. ६३ थी ६४

श्री मद्भगवद् गीता पाठक्रमः न्यास ध्यान माहात्म्य आदि पृ. ६५ थी ७१

अध्यायः	अध्यायानुं नाम	श्लोक संख्या	पृष्ठ
१ सैन्यदर्शननं अर्जनशोका नामकः प्रथमोऽध्यायः		४६	१ थी ७
२ सांख्ययोग नामकः द्वितीयोऽध्यायः		८१	९ थी १२
३ कर्मयोग नामकः तृतीयोऽध्यायः		५१	२२ थी ३०
४ ज्ञानकर्म संन्यास नामकः चतुर्थोऽध्यायः		४४	३० थी ३६
५ संन्यासयोग कर्मयोगो नामकः पंचमोऽध्यायः		३०	३६ थी ४२
६ ध्यानयोग ब्रह्मप्राप्ति योगो नाम षष्ठोऽध्यायः		५३	४२ थी ५०
७ ध्यानयोग ब्रह्मप्राप्ति मार्गयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः		३१	५० थी ५४
८ अक्षर पर ब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः		४०	५५ थी ६०
९ अक्षर पर ब्रह्मयोगो नाम नवमोऽध्यायः		३७	६१ थी ६६
१० ध्यानयोग ब्रह्मप्राप्ति मार्गदर्शनयोगो नाम दशमोऽध्यायः		४२	६७ थी ७४
११ विराटस्वरूप दर्शनं नाम एकादशोऽध्यायः		६३	७४ थी ८४
१२ धर्माभूतं नाम द्वादशोऽध्यायः		२०	८४ थी ८६
१३ प्रकृतिपुरुष क्षेत्रक्षेत्रज्ञादिवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः		३६	८७ थी ९२
१४ सगुण निगुण स्थिति वर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः		२७	९२ थी ९६
१५ प्रकृतिपुरुष क्षेत्रक्षेत्रज्ञवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः		२४	९७ थी १००
१६ दधी आसुरी सम्पत्तिद्वय आसुरभूतसर्गो नाम	षोडशोऽध्यायः	२४	१०१ थी १०४
१७ त्रिविधभक्षाऽऽहारव्रतपेदानादि वर्णनं नाम	सप्तदशोऽध्यायः	२८	१०५ थी ११०
१८ त्रिगुण जगद्विराट्पूवैकं ब्रह्मप्राप्तियोगो नाम	अष्टादशोऽध्यायः	८०	११० थी १२१

कुल श्लोकसंख्या ७५७

श्री भोजपत्री गीतायाः प्रचलित गीताया अधिक

श्लोकाः पाठमेदाश्च

पृ. १२२ थी १५१

॥ श्रीमद् भगवद् गीता प्रारंभः ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ भोजपत्री भगवद् गीता ॥

॥ प्रथमोऽध्यायः १ ॥

ॐ नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री शारदायै नमः ॥

श्री ब्रह्मविष्णुमहेश्वरेभ्यो नमः ॥

अथ श्री भगवद् गीताप्रारंभः ॥ ॐ नमः ।

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे सर्वक्षत्रसमागमे ॥
मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥१॥
संजय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ॥
आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥२॥
पश्यतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ॥
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥३॥
अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ॥
युधामनो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥४॥
धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ॥
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥५॥
युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ॥
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥६॥
अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ॥
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥
सैन्ये महति ये सर्वे नेतारः गरसंमताः ॥७॥
भवान्भीष्मश्च कर्णश्च द्रुपः शल्यो जयद्रथः ॥
अश्वत्थामा चिकर्णश्च सौमदत्तिश्च वीर्यवान् ॥८॥
अन्ये च बहवः शूरा मर्धे त्यक्तजीविताः ॥
नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदाः ॥९॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ भोजપત્રી ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ પહેલો અધ્યાય ૧ ॥

ૐ નમઃ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી શારદાયૈ નમઃ ॥

શ્રી વ્રહ્મવિષ્ણુમહેશ્વરેભ્યો નમઃ ॥

અથ શ્રી ભગવદ્ ગીતા પ્રારંભઃ ॥ ૐ નમઃ ।

॥ ઘૃતરાત્ર ઉવાચ ॥

ધર્મરૂપ કુરુ ક્ષેત્રે જ્યા મળ્યા છે બધા નૃપો

॥

મારાને પાડુ પુત્રોયે કહે સજય શુ કર્યું

॥ ૧ ॥

॥ સત્ત્વ ઉવાચ ॥

હારે દુર્યોધને જોઈ સજ્જ પાડવ સૈન્યને

॥

જહ દ્રોણાચાર્ય પાસે જોડયો વચન ભૂપતિ

॥ ૨ ॥

હે શુર પાડુ પુત્રોની મોટી સેના જુઓ તમે

॥

તમારા બુદ્ધિમાન્ ગિર્ધ્યે રચી દ્રુપદના સુતે

॥ ૩ ॥

મોટા ધનુર્ધર શૂરા સરખા બીમ અર્જુન

॥

યુધિષ્ઠિર ને વિરાટ રાજ દ્રુપદ શૂર છે

॥ ૪ ॥

ધૃષ્ટકેતુ ચૈકિત્તાન કાશીરાજ પગક્રમી

॥

પુરુજિત ને કુતિભોજ શૈભ્ય ને નરપુગવ

॥ ૫ ॥

વિક્રાન્ત ને યુધામન્યુ ઉત્તમોજ્જ બળાદ્ય છે

॥

અભિમન્યુ દ્રૌપદીના પાત્રે પુત્રો મહારથી

॥ ૬ ॥

અમારા સૈન્યમાં જ જ સેનાનાયક શૂર છે

॥

સાંભળો હે દ્વિજશ્રેષ્ઠ કહુ છું સર્વ જાણવા

॥

મોટી સેના વિષે સર્વે નેતાઓ શૂરમાન્ય જ

॥ ૭ ॥

તમે બીજા અને કર્ણ કૃપ શલ્ય જયદ્રથ

॥

અશ્વત્થામા ને વિકર્ણ સોમદત્તિ પરાક્રમી

॥ ૮ ॥

શૂરા ધણાયે બીજા છે માર્યાં મૂકી રણે ચડ્યા

॥

બધા વિવિધ રાક્ષસાના ધારનારા તથા રણે

॥

તેઓ વિવિધ યુદ્ધના અણુનારા બધાય છે

॥ ૯ ॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्	॥
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम्	॥१०॥
अपनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः	॥
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि	॥११॥
तस्य संजनयन्हर्षं क्रुश्वृद्धः पितामहः	॥
सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं धर्मा प्रतापवान्	॥१२॥
ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणघाऽऽनकगोमुखाः	॥
सहसैवाऽभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत्	॥१३॥
ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्पन्दने स्थितौ	॥
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शंखा प्रदध्मतुः	॥१४॥
पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः	॥
पौंड्रं धर्मा महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः	॥१५॥
अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः	॥
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ	॥१६॥
काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः	॥
पुष्टगुम्फो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः	॥१७॥
पांचालश्च महेष्वासो द्रौपदेयाश्च पंच च	॥
सोमद्रश्च महापातुः शंखान्दध्मुः पृथक् पृथक्	॥१८॥
स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्	॥
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलोऽभ्यनुनादयन्	॥१९॥
अथ व्यवस्थितान्दध्मौ धार्तराष्ट्रान्कपिष्वजः	॥
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुस्साम्य पाण्डवः	॥
हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते	॥२०॥
वभयोः सेनयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽञ्जुत	॥२१॥
यावदेताभिरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान्	॥
कर्मणा सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुपमे	॥२२॥

અપાર છે અમારું આ સૈન્ય ભીષ્મ પિતામહે	॥
રક્ષેલું, સૈન્ય તેઓનું મર્યાદિત વૃકાદરે	॥૧૦॥
વ્યૂહોના સર્વ માર્ગોનાં દ્વારોમાં સૌ વિભાગથી	॥
રહેલા ભીષ્મને રક્ષો ચારેકાર થકી તમે	॥૧૧॥
ભીષ્મ હુખાવતા તેને કુરુવૃક્ષ પિતામહ	॥
સિંહનાદ કરી ઉચો વગાડ્યો શંખ શૌર્યથી	॥૧૨॥
પછી શંખો નગારાં ને ઢોલ વાજીત પડ્યમ	॥
તત્કાળ વાગવા માંડ્યાં પ્રચંડ શબ્દ તે થયો	॥૧૩॥
ધોળા બેડેલ ચારેય ધોડાથી જળરા રથે	॥
બેઠેલા અર્જુને કૃષ્ણે વગાડ્યા દિવ્ય શંખને	॥૧૪॥
પાંચજન્ય શંખ કૃષ્ણે અર્જુને દેવદત્તને	॥
કૂર ભીમે વગાડ્યો સાં વિશાળ પૌડૂ શંખને	॥૧૫॥
અનંત વિજય શ્રીમાન કુતિપુત્ર યુધિષ્ઠિરે	॥
નકુળે સહદેવે સાં સુધોષ મણિપ્રપ્તક	॥૧૬॥
ઠાશીરાજ ધનુર્ધારી શિખંડી ને ચહારથી	॥
ધૃષ્ટદ્યુમ્ન ને વિરાટ અપરાજિત સાસકી	॥૧૭॥
ધનુર્ધારીજ પાંચાલ પાંચેય દ્રોપદી સુત	॥
અભિમન્યુ મહાબાહુ શંખો સૌએ જુદા જુદા	॥૧૮॥
વગાડ્યા તે મહાશબ્દ હૃદયો ઠારવો તણાં	॥
ચીર્ષા આઠાસ કૃષ્ણને ચક્રછંદા આડતો દ્વન્નિ	॥૧૯॥
લડવા સન્નજ ઉભેલા ઠારવોને ઠપિધ્વજ	॥
દ્વેષાતાં બેઠ શસ્ત્રોને ઉગ્રાગ્રી સ્વધનુધ્યને	॥૨૦॥
અર્જુને કૃષ્ણને વાક્ય આ પ્રમાણે કહ્યું નૃપ	॥
આ બંને સૈન્યની વચ્ચે ઊભો રાખો પ્રભો રથ	॥૨૧॥
નથી કું એઈ સર્વેને લડવા આવનારને	॥
મારી સાથે ઢાલુ થોપા લઠસો આ સ્વાગિણે	॥૨૨॥

योत्स्यमानानवेशेहं य एतेऽत्र समागताः	॥१॥
धृतराष्ट्रस्य दुर्युद्धेयुद्धे प्रियचिकीर्षवः	॥२॥
एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत	॥
उभयोः सेनयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्	॥२४॥
भोष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम्	॥
उवाच पार्थ पश्यतान्समवेतान् क्रुस्निति	॥२५॥
तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः पितृनथ पितामहान्	॥
आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान् पौत्रान् सखींस्तथा	॥
श्वसुरान् सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि	॥२६॥
तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्वन्धून्वस्थितान्	॥
कृपया परयाऽऽविष्टः सीदमानेऽब्रवीदिदम्	॥२७॥
दृष्ट्वेमान्स्वजनान्कृष्ण युयुत्सून्समवस्थितान्	॥
सीदन्ति सर्वंगात्राणि सुखं च परिशुष्यति	॥२८॥
येषुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते	॥
गांडीपं मृंसते हस्तात् त्वक् चैव परिदह्यते	॥२९॥
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः	॥
निमित्तानि च पश्यामि निपरीतानि केशव	॥३०॥
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वाऽऽहवे स्वपान्धवान्	॥
न कांक्षे विजयं कृष्ण न राज्यं न सुखानि च	॥३१॥
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा	॥
येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च	॥३२॥
त एवमे स्थिता योद्धुं प्राणांस्त्यक्त्वा सुदुस्त्यजान्	॥
आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः	॥३३॥
मातुलाः श्वसुराः पौत्राः श्यालाः संपन्धिनस्तथा	॥
एताव हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन	॥३४॥
भविष्येऽद्यैक्यराज्यस्य हेतोः किमु महीकृते	॥
विहस्य धार्तराष्ट्रास्तः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन	॥३५॥

લડવા ઈચ્છનારાને જોઈં આવ્યા અહીંજ ન	॥
યુદ્ધમાં રાખવા રાજ કુણુદ્ધિ ધૃતરાષ્ટ્રને	॥૨૩૩॥
સુણી અર્જુનના શબ્દ શ્રીકૃષ્ણે તે મહારથ	॥
રાખ્યો બન્ને સૈન્ય મધ્યે કહે છે પાર્યને પ્રભુ	॥૨૩૪॥
લીખ દ્રોણ મુખી જ્યાં છે જ્યાં છે બીજા ઘણા નૃપો	॥
ને અર્જુન મળેલા આ કૌરવોને રણાંગણે	॥૨૩૫॥
ઉભેલા લડવા જોયા પિતા તુલ્ય પિતામહો	॥
ગુરુ મામા ભાઈ પુત્રો પૌત્રો મિત્રો સખીજનો	॥
સાસરા સ્નેહી સખંધી દીઠા બે સૈન્ય મધ્યમાં	॥૨૩૬॥
ઉભેલા સર્વ બાધાઓને તેઓને જોઈં અર્જુન	॥
હયાથી દુષ્પ પાત્રીને આમ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું	॥૨૩૭॥
જોઈં આ સ્વજનોને ન લડવા સજ્જ થૈ રયા	॥
પીડાય છે સર્વ અંગો મોઢું બહુ સુકાય છે	॥૨૩૮॥
કંપે છે દેહ મારો ને રોમાંચ થઈં બધે છે	॥
ખસે ગાંડીવ હાથેથી ચામડી દેહની બળે	॥૨૩૯॥
ભસે છે મન મારું ને હું ઊભી શકતો નથી	॥
શકુનો જાઉં છું આંહી અવળાં હાનિકારક	॥૨૪૦॥
નથી કલ્યાણ જોતો હું બાધવોને રણે હણી	॥
ન ઇચ્છુ છુ વ્રજ્યને ન ઈચ્છુ રાજ્યને સુખો	॥૨૪૧॥
રાજ્યથી ભોગથી શુ છે લાભ જીવિતથી ન શું	॥
જેઓ માટે રાજ્ય ઇચ્છું ન માટે વૈભવો સુખો	॥૨૪૨॥
તેઓજ લડવા ઊભા દુસ્સજ પ્રાણને તજી	॥
આચાર્યો છે પિતાઓ છે પુત્રો છે ને પિતામહો	॥૨૪૩॥
મામાઓ સાસરાઓ ને પૌત્રો શાળા કુટુંબિઓ	॥
મને ભલે હણે તેઓ હણવા ઈચ્છતો નથી	॥૨૪૪॥
પણ ત્રિલોકરાજ્યાર્ય પૃથ્વી માટે શું હું લડું	॥
કૌરવોને હણી થાય અમોને શી પ્રસન્નતા	॥૨૪૫॥

पापमेवाऽऽश्रयेदस्मान्हृत्वैतानाततापिनः	॥
तस्मान्नाहौ वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान् स्वयान्धवान्	॥
स्वजनानिह कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव	॥३६॥
यद्यप्येते न पश्यन्ति छोभोपहतचेतसः	॥
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम्	॥३७॥
कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम्	॥
कुलक्षयकृतं दोषं संपश्यद्भिर्जनार्दन	॥३८॥
कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः	॥
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत	॥३९॥
अधर्माभिपचात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः	॥
स्त्रीषु दुष्टासु चार्ण्येय जायते वर्णसंकरः	॥४०॥
संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च	॥
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः	॥४१॥
योपैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः	॥
वत्सायन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः	॥४२॥
वत्सत्रकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन	॥
नरके नियतं वासे भवतीत्यनुशुश्रुम	॥४३॥
अहो यत महत् पापं कर्तुं व्ययसिता वयम्	॥
यद्राज्यसुखलोभेन स्वजनान्हन्तुमुद्यताः	॥४४॥
यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः	॥
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत्	॥४५॥
एवमुक्त्वाऽर्जुनः संख्ये शोकसंविप्रमानसः	॥
वत्सृज्य सशरं चापं रथोपस्थ उपाविष्टात्	॥४६॥

इती श्री भगवद्गीतायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

આતતાપી છત્રા લાગે અમને પાપ આ હણ્યે	॥
હણી ની અડીયે માટે પુત્રો ને પુત્રાર્થના	॥
સ્વજનોને હણી કેમ સુખી થાય અમે પ્રભો	॥૩૬॥
ધેરાયા લોભથી તેઓ જે કે જોતા નથી જ્યુ	॥
કુળક્ષયતણુ દેવ મિત્રદ્રોહી પાતક	॥૩૭॥
પાપોથી હઠવા પાણુ અમોએ ન વિચારતુ	॥
કુળક્ષય તણુ પાપ બાણનારા છતા પ્રભો	॥૩૮॥
કુળક્ષય થયે નાશે કુળ વર્મો સનાતને	॥
ધર્મ નષ્ટ થયે આણુ અવર્મા કુળ આ થશે	॥૩૯॥
અધર્મ વધવાથી તો થાશે દોષી કુળસ્ત્રિયો	॥
વર્ણસકર સનાનો થાશે દુષ્ટ સ્ત્રિયો થકી	॥૪૦॥
કુળ ને કુળહત્યારા તેથી સૌ નરકે જશે	॥
પિતરો, પડશે હેઠા પિંડ તર્પણ હીન એ	॥૪૧॥
કુળને હણનારાના વર્ણસકર નકારક	॥
નષ્ટ થાશે જાતિધર્મો કુળધર્મો પુરાતન	॥૪૨॥
કુળધર્મો મનુષ્યોના જન્મોના નષ્ટ થાય છે	॥
હમેશી નરકે વાસ થાય છે એમ સાંભળ્યુ	॥૪૩॥
અહો ધૈયા મહાપાપ તૈયાર કરવા અમે	॥
હણવા સ્વજનોને આ રાજ્યના મુખવેલથી	॥૪૪॥
મને નિશસ્ત્રને તેઓ સામે નહિ થનારને	॥
થાશે મારૂં ઘણું શ્રેય હણ્યો શસ્ત્રવારિયો	॥૪૫॥
સંગ્રામમાં કહી એમ શોક વ્યાકુળ અર્જુન	॥
છાડી ધનુષ્ય ને બાણ રથોપરથી હળી પડ્યો	॥૪૬॥

॥શ્લોક ૪૭ મધ્યમ ભગવદ્ ગીતામાં સૈનદર્શન અર્જુન શોક નામનો પહેલો અધ્યાય સંપૂર્ણ ॥૧॥

॥ श्री भगवानुवाच ॥

- त्वं मानुष्येणोपहतान्तरात्मा विषादमोहाभिभवाद्विसंज्ञः ॥
 कृपागृहीतः समवेश्य चञ्चूनभिः प्रपन्नान्मुखमन्तकस्य ॥११॥
- ॥ अशोकाननुशोचंस्त्वं प्राज्ञवत्प्राभिभाषसे ॥
 गतासु न गतासूश्च नानुशोचति पण्डिताः ॥१२॥
- न ह्येवाहं जातु नासं न त्वं नेपे जनाधिपाः ॥
 न चैव न भविष्यामः क्वे वयमितः परम् ॥१३॥
- ॥ देहिनेऽस्मिन् यथा देहे कोमारं घ्रायनं जरा ॥
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धोस्तत्र न मुह्यति ॥१४॥
- ॥ मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ॥
 आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥१५॥
- ॥ यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुष पुनर्यम ॥
 समदुःखसुखं श्रीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥१६॥
- नाऽसतो विद्यते भावो नाऽभावो विद्यते सदा ॥
 उभयोरपि दृष्टोन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥१७॥
- ॥ अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ॥
 विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥१८॥
- ॥ आदरवत्ते च यत्रास्ति वर्तमानेपि तत्तथा ॥
 वितथाऽसदृशाः सन्तेऽप्यितथा इव लक्षिताः ॥१९॥
- ॥ अन्नवन्त हि मे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ॥
 विनाशिनोऽयमेवस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥२०॥
- ॥ य येन वेत्ति हन्तारं यश्चेन मन्यते हविम् ॥
 उभौ तौ न विजानीते नाऽयं हन्ति न हन्यते ॥२१॥
- ॥ जायते म्रियते वा फेदायि नायं भूत्वा भविता वा न भूय ॥
 अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥२२॥

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

- ૧૧૧) ॥ તું મોહથી વિહુળ થય ચિત્ત વિષાદ મોહેં કરિ માન બૂધ્યો ॥
- ૧૧૨) ॥ જ બંધુઓ કાળ સુખે પડ્યા છે એને નિહાળી જ બન્યો કૃપાળુ ॥૧૨॥
- ૧૧૩) ॥ ન શોક યોગ્યને શોચે તું હાલું બોલતો નથી ॥
- ૧૧૪) ॥ મરેલાને જીવતાને પંડિતો શોચતા નથી ॥૧૨॥
- ૧૧૫) ॥ પૂર્વે હું ન હતો યું તૂં યું આ નોતા નગધિપો ॥
- ૧૧૬) ॥ યું હવે આપણે સર્વે પછી જન્મે હયું નહી ॥૧૩॥
- ૧૧૭) ॥ આ દેહમાં જીવને છે બાદ્ય યૌવન વૃદ્ધતા ॥
- ૧૧૮) ॥ તેમ બીજે દેહ પામે મુકાતો નથિ ધૈર્યવાન્ ॥૧૪॥
- ૧૧૯) ॥ શાબ્દ સ્પર્શાદિ શીતોષ્ણ સુખ દુઃખ કરે બધા ॥
- ૧૨૦) ॥ આવે છે બળ છે બળી અનિલ સહવા સદા ॥૧૫॥
- ૧૨૧) ॥ ન પીડે એ બધા જને સમાન-દુઃખ ને સુખ ॥
- ૧૨૨) ॥ જ ધીર નરને પાસે મોક્ષ લાયક તે બને ॥૧૬॥
- ૧૨૩) ॥ જપત તું નથિ અસ્તિત્વ નથી અભાવ સત્ તણે ॥
- ૧૨૪) ॥ બંનેને અંત દેખે છે તત્ત્વજ્ઞાની જનો બધા ॥૧૭॥
- ૧૨૫) ॥ જેનાથી આ બધું વિંધ વિસ્તર્ધુ, અંતહીન તે ॥
- ૧૨૬) ॥ ન તે અખંડ આત્માનો કોઈ નારા કરી શકે ॥૧૮॥
- ૧૨૭) ॥ નથી પેલાં અંતે અંતે તેમ આ વર્તમાનમાં ॥
- ૧૨૮) ॥ મિથ્યા સાથે ભગી લાગે ન મિથ્યા હોય તેમ તે ॥૧૯॥
- ૧૨૯) ॥ આ દેહો અંતવાળો છે આત્મા નિલ અમાપના ॥
- ૧૩૦) ॥ ન નારા પામનારાનાં માટે તું લડ અર્જુન ॥૨૦॥
- ૧૩૧) ॥ જ આને હણેનો માને હણાયો સમજ જ જ ॥
- ૧૩૨) ॥ અજ્ઞાની બેઠ છે આત્મા ન હણે ન દણાય છે ॥૨૧॥
- ૧૩૩) ॥ ન જન્મે છે ન મરે છે કદાપિ નાં એ જન્મી જન્મશે ના ફરીને ॥
- ૧૩૪) ॥ અજો નિરાશાસતો ને ધુનિઓ નોં દણ્યો નોં પામ્યે શરીરે ॥૨૨॥

वेशऽविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्	॥
कथं स पुरुषः पार्थ हन्यते हन्ति वा कथम्	॥२३॥
वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णानि नरोऽपराणि	॥
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही॥	२४॥
नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः	॥
न चैनं कलेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः	॥२५॥
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमहेद्योऽशोष्य एव च	॥
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः	॥२६॥
अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते	॥
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसे	॥२७॥
अर्धवन्नं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम्	॥
तथापि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि	॥२८॥
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतम्य च	॥
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि	॥२९॥
अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत	॥
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का पदिदेवता	॥३०॥
आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्ददति तथैनमन्यः	॥
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित्	॥३१॥
देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत	॥
तस्मात् सर्वाणि भूतानि नात्र शोचितुमर्हसि	॥३२॥
स्वधर्ममपि यावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि	॥
धर्मोर्द्धि युद्धाच्छेयोऽन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते	॥३३॥
यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृणु	॥
सुकृतात् क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम्	॥३४॥
अथ चेत् त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न कर्षिष्यसि	॥
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि	॥३५॥
अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽन्ययाम्	॥
संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते	॥३६॥

- ૧ અવિનાશી નિલ આત્મા જે બધું અજ અવ્યય ॥
- ૨ કેમ તે પાર્થ પુરુષ હણાય કેમ વા હણે ॥૨૩॥
- ૩ મનુષ્ય જુનાં કપડાં તણને હવે છે નવાં જમ મનુષ્ય બીજાં ॥
- ૪ છોડી દઈ જીર્ણ શરીરને તે બીજાં નવાંને સમ મેળવે છે ॥૨૪॥
- ૫ ન એને શસ્ત્ર કાપે છે બાળે ના અગ્નિ તેહને ॥
- ૬ સોડવે જળ એને ના ન વાયુ સુકવી શકે ॥૨૫॥
- ૭ ન છેદાતો બળાતો ના સડતો ના સુકાય ના ॥
- ૮ સર્વવ્યાપી સ્થાણુ નિલ અવ્યયો ને સનાતન ॥૨૬॥
- ૯ અવ્યક્ત ને આ અચિંત્ય વિકારહીન આ જ છે ॥
- ૧૦ આત્માને આમ બાણીને શોક નો કરવો ધટે ॥૨૭॥
- ૧૧ જન્મતો અથવા માને મરતો નિલ માન્ય વા ॥
- ૧૨ તારે તથાપિ હે પાર્થ ન શોક કરવો ધટે ॥૨૮॥
- ૧૩ નિશ્ચે જન્મેલનું મૃત્યુ મૃતનો જન્મ નિશ્ચયે ॥
- ૧૪ ન ટાળ્યું એ ટળાયે છે માટે શોક ન તું કરે ॥૨૯॥
- ૧૫ મૃગ અવ્યક્ત બૂતો છે મધ્યમાં વ્યક્ત થાય છે ॥
- ૧૬ મળે અવ્યક્તમાં અતે શોક કયાં કરવો ધટે ॥૩૦॥
- ૧૭ એને જુએ કાઈ આશ્ચર્ય પેટે આશ્ચર્યવત્ કાઈ એને કહે છે ॥
- ૧૮ આશ્ચર્યવત્ અન્ય સાંભળે છે છતાંય બાણી શકતો ન કાઈ ॥૩૧॥
- ૧૯ બંધાના દેહમાં આત્મા અવધ્ય નિલ છે સદા ॥
- ૨૦ માટે સર્વ મનુષ્યોનો શોક તું ના કરે કવચિત્ ॥૩૨॥
- ૨૧ જોઈ સ્વધર્મ સત્રીનો ધૂળવું ન ધટે તુંને ॥
- ૨૨ ધર્મયુક્ત વિના બીજું સત્રીનું એય નો દિસે ॥૩૩॥
- ૨૩ દેવેશ્વરથી મળેલું આ ખૂલેલું સ્વર્ગ બારણું ॥
- ૨૪ સુકૃતે સત્રિયો પામે યુક્ત આર્તું ધનંજય ॥૩૪॥
- ૨૫ ધર્મરૂપ છતાં તું આ સંગ્રામ ન કરીશ જો ॥
- ૨૬ તેથી સ્વધર્મ ને કીર્તિ ગુભાવી પાપ પામશે ॥૩૫॥
- ૨૭ અપકીર્તિ બધા લોકો તારી ફેલાવશે બધે ॥
- ૨૮ દુઃખાંતર મૃત્યુથી મોહું અપકીર્તિ કુલીનની ॥૩૬॥

भयाद्विनाशपरतं संस्पन्दते त्वां महारथाः ॥ ११७ ॥
 येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ११८ ॥
 अवाच्यवादांश्च बहुन्वदिष्यन्ति तयाऽहिनाः ॥ ११९ ॥
 निन्दन्तस्त्वव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १२० ॥
 हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ॥ १२१ ॥
 तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कुरुनिश्चयः ॥ १२२ ॥
 सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ॥ १२३ ॥
 ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ १२४ ॥
 एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धियोगे त्विमां शृणु ॥ १२५ ॥
 युद्धया युक्तो यया पार्थ कर्मफलं प्रहास्यसि ॥ १२६ ॥
 नेहातिक्रमनाशोस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ॥ १२७ ॥
 स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य वायते महतो भयात् ॥ १२८ ॥
 व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकं कुरुनन्दन ॥ १२९ ॥
 बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ १३० ॥
 यामिमां पुष्पितां द्वाचं प्रवदन्त्यधिपतिभिः ॥ १३१ ॥
 वेदवादपराः पार्थ नाहमदस्तोतिज्ञादिभिः ॥ १३२ ॥
 कामात्मानं स्वर्गं च जन्मकर्मकलेष्ववः ॥ १३३ ॥
 क्रियाविशेषबहुला भोगैश्वर्यगता इति ॥ १३४ ॥
 भोगैश्वर्यमस्तुतानां तथाऽपहृत्येव सा ॥ १३५ ॥
 व्यवसायात्मिका बुद्धिः कुर्यादा न द्विधीयते ॥ १३६ ॥
 त्रैगुण्यधिपया चेदा निस्त्रैगुण्यो भवति ॥ १३७ ॥
 निर्द्वयो नित्यमचक्ष्यो नियोगश्चेन् आत्मवान् ॥ १३८ ॥
 यावानर्थ उदपाने सर्वतः सप्लुतोदके ॥ १३९ ॥
 तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानता ॥ १४० ॥
 कर्मण्यस्त्वधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥ १४१ ॥
 मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥ १४२ ॥
 योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनं नृप ॥ १४३ ॥
 सिद्धयसिद्धयोः समो सृत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ १४४ ॥

યુદ્ધથી વિરમ્યો ખીકે યોધાઓ માનશે તને	॥
જાઓમાં માન પામ્યો તું ત્યાં તારી લઘુતા થશે	॥૩૭॥
ન બોલવાનાં વચનો શત્રુઓ બોલશે તને	॥
નિંદતા બળને તારા તેથી દુઃખ વધુ કર્યું	॥૩૮॥
હણારો તો સ્વર્ગ પામે જીતીને ભોગને મહી	॥
માટે અર્જુન બેઠો થા કરી નિર્ણય યુદ્ધનો	॥૩૯॥
સુખ દુઃખ સમાં મની લાભાલાભ જ્યાજ્યા	॥
કર યુદ્ધ પછી તેથી પાપને પામશે નહિ	॥૪૦॥
આ તુંને સાંખ્યની બુદ્ધિ કહી સાંભળ યોગની	॥
જે બુદ્ધિ બાણિને પાર્થ છૂટીશ કર્મ અંધથી	॥૪૧॥
પ્રલવાય નથી આમાં ન અતિક્રમનાશ છે	॥
અદ્ય આ પણુ જો કર્મ રહે મોટા ભયો થકી	॥૪૨॥
વસાયાત્મિકા બુદ્ધિ એકલી જડ રૂપ છે ॥ વ્યવસાયવિનાનાની તપસ્વી મુનિઓ તણી ॥	
બુદ્ધિઓ બહુશાખાળી અનંત શક્તિયુક્ત છે	॥૪૩॥
જે આ વાણી વઢે મૂર્ખા ફળ વર્ણન સંયુત	॥
ખીનું બધુંય ખોટું છે વેદવાદ પરા નરા	॥૪૪॥
કામાત્મા સ્વર્ગેના લોભી લાભેચ્છુ જન્મકર્મના	॥
ભોગૈશ્વર્યપ્રાપ્તિ માટે નાના ક્રિયા પરાપણુ	॥૪૫॥
ભોગૈશ્વર્ય લંપટોનાં આ બુદ્ધિથી હયાં મન	॥
વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિ નથી યોગ્ય સમાધિમાં	॥૪૬॥
વેદો ત્રિશુણ સાથે છે યાજ ત્રિશુણહીન તું	॥
નિર્દ્વંદ્વ નિત્ય સત્વસ્થ નિર્યોગ ક્ષેમ આત્મવાન્	॥૪૭॥
જરૂરી જળ ખીવાની જટલી છે સરોવરે	॥
તેટલી સર્વ વેદોમાં બલુતા વિપ્રનેજ છે	॥૪૮॥
અધિકારો કર્મના છે કદાપિ ફળના નથી	॥
ન કર્મફળહેતુ થા ન હો વૃત્તિ અકર્મમાં	॥૪૯॥
રહીને યોગમાં કર્મ કર્યેજ સંગ છોડિને	॥
સમત્વ યોગ છે બહુયોગ સમ સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં	॥૫૦॥

यस्य सर्वे समारंभा निराशीर्वन्धनास्त्विह	॥
त्यागे यस्य हुतं सर्वं स त्यागी स च बुद्धिमान्	॥५१॥
दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय	॥
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः	॥५२॥
बुद्धियुक्तो जहातीमे उभे सुकृतदुष्कृते	॥
तस्माद् योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्	॥५३॥
कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः	॥
कर्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम्	॥५४॥
यदा ते मोहकलिलं बुद्धिव्येतितरिष्यति	॥
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च	॥५५॥
श्रुतिविप्रतिपत्ता ते यदा स्थास्यति निश्चला	॥
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि	॥५६॥
अर्जुन उवाच	
स्थिरप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव	॥
स्थिरधीः किं प्रभाषेत किमासीत ब्रजेव किम्	॥५७॥
श्रीकृष्ण उवाच	
प्रजहाति यदा कामान् सर्वान्पार्थ मनोगतान्	॥
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते	॥५८॥
दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः	॥
वीतरागभयक्रोधः स्थिरधीर्मुनिरुच्यते	॥५९॥
यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्	॥
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता	॥६०॥
यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीय सर्वतः	॥
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते	॥६१॥
विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः	॥
रसवजै रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते	॥६२॥
यत्तस्याऽपि हि कीन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः	॥
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः	॥६३॥

આરંભો સર્વ જના છે સ્વાર્થ બંધનહીન જ	॥
હોમાયુ ત્યાગમાં જનુ તે ત્યાગી તેજ બુદ્ધિમાન	॥૫૧॥
સધણું કર્મ આયુ એ ખસેદ્ય બુદ્ધિયોગથી	॥
બુદ્ધિને શરણે જ-તું કુદ્ર છે કૃણ હેતુઓ	॥૫૨॥
બુદ્ધિવાળો તજ છે તે બને સુકૃત કુકૃત	॥
માટે તું યોગમાં જોડા યોગ છે કર્મ કૌશળ	॥૫૩॥
બુદ્ધિશાળી મનુષ્યો એ તજીને કર્મનું કૃણ	॥
કર્મ બંધનથી મુક્ત થઈ પામે પગપદ	॥૫૪॥
ન્યારે તારી બુદ્ધિ મોહજળને જે તરી જશે	॥
ત્યારે પામીશ વૈરાગ્ય શ્રોતવ્ય શ્રુત બેઈમાં	॥૫૫॥
વેદોથી દ્રઢ જે બુદ્ધિ યાશે નિશ્ચળ ને સ્થિર	॥
સમાધિયોગ્ય તે બુદ્ધિ ત્યારે યોગ તું પામશે	॥૫૬॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

સમાધિમાં રહેવાની કે ભાષા સ્થિર બુદ્ધિની	॥
શુ બોલે સ્થિરધી યોગી કેમ બેસે હરે ફરે	॥૫૭॥

॥ શ્રી ભગવાન ઉવાચ .

છોડે છે કામના ન્યારે મનમં રમતી બધી	॥
આત્માથી મન સંતોષી સ્થિરપ્રજ્ઞ તદા કહેા	॥૫૮॥
ઉદ્વેગી નહી કુખોમાં સુખોમાં જ વિરક્ત છે	॥
થાય ક્રોધ વિનાનો જ કેવળ સ્થિરધી મુનિ	॥૫૯॥
ન લંચટ બધામાં જ પામી શુભ અશુભને	॥
ન વખાણે ન ધિકારે સ્થિરપ્રજ્ઞ જ તે મુનિ	॥૬૦॥
કામ્યો જમ અંગોને સંકાયે તેમ આ કરે	॥
પદાર્થોથી ઇન્દ્રિયોને સ્થિરપ્રજ્ઞ જ તે મુનિ	॥૬૧॥
નિવૃત્તિ વિષયો પામે ઉપવાસી મનુષ્યના	॥
એનો રસ વિનાનો એ નિવૃત્ત પામશે રસ	॥૬૨॥
વિદ્વાન્ પુરુષની પાર્થ નિયમે રહેતાં છતાં	॥
પ્રમાથી ઇન્દ્રિયો એની પરાણે મનને હરે	॥૬૩॥

तानि संपन्म मनसा युक्त आसीत् यत्परः	॥
वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता	॥६४॥
ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते	॥
संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते	॥६५॥
क्रोधाद्भवति संमोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः	॥
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति	॥६६॥
रागद्वेषविमुक्तस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्	॥
आत्मबन्धैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति	॥६७॥
प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते	॥
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते	॥६८॥
नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना	॥
न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम्	॥६९॥
इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते	॥
तदस्य हरति प्रज्ञां चायुर्नावसिर्वाभसि	॥७०॥
तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः	॥
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः स्थिरप्रज्ञा च सा स्मृता	॥७१॥
या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी	॥
यस्यां जाग्रति भूतानि सा रात्रिः पश्यतो मुनेः	॥७२॥
आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्	॥
तद्वत्कामायं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी	॥७३॥
यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः	॥
विज्ञानतामविज्ञातं विज्ञातमविजानताम्	॥७४॥
प्रतिबोधेन तद् ब्रह्म विदित्वा लभ्यतेऽमृतम्	॥
ब्रह्म लब्ध्वा नैव किञ्चिल्लब्धयमवशिष्यते	॥७५॥
ब्रह्मज्ञानं ब्रह्मलाम एकमेव द्विधोदितम्	॥
ज्ञात्वा लब्ध्वाध्यायेत् तत् शान्तिमाप्नोति शाश्वतीम्	॥७६॥
विहाय कामान् यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः	॥
निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति	॥७७॥

તેને નિયમમાં રાખી મનથી થાય મત્પર	॥
વશ્ય છે ઈંદ્રિયો જની કવળ સ્થિરપ્રજ્ઞ તે	॥૬૪॥
ચિંતવે વિષયોને જ નરને સંગ થાય છે	॥
સંગથી થાય છે કામ કામથી ક્રોધ થાય છે	॥૬૫॥
ક્રોધથી થાય છે મોહ મોહથી સ્મૃતિનાશ છે	॥
તેથી બુદ્ધિ તણા નાશ નષ્ટ છે બુદ્ધિ નાશથી	॥૬૬॥
વિરક્ત રાગદ્વેષોથી રવવશ્ય ઈંદ્રિયોવડે	॥
વિષયોમાં ફરે વશ્યઆત્મા પામે પ્રસન્નતા	॥૬૭॥
પ્રસન્નતા હરે તેનાં જરૂર સર્વ દુઃખ ને	॥
પ્રસન્ન ચિત્તવાળાની સુબુદ્ધિ સ્થિર થાય છે	॥૬૮॥
નથી અસ્થિરને બુદ્ધિ નથી તેમજ ભાવના	॥
ન શાંતિ ભાવના શૂન્યે સુખ ક્યાંથી અસાંતને	॥૬૯॥
ફરતી ઈંદ્રિયોને જ મન દોરવણી કરે	॥
તેની બુદ્ધિ હરે જમ જલમાં વાયુ વાણુને	॥૭૦॥
માટે જને ઈંદ્રિયો છે વશ્યમાં ઈંદ્રિયોતણા	॥
વિષયો યોગિને જને સ્થિર બુદ્ધિ જ બાણુવે	॥૭૧॥
બગે છે સંયમી તેમાં જ રાત સર્વ લોકની	॥
બગે છે માનવો જમાં તે રાત યોગિરાજની	॥૭૨॥
સદા ભરાતા સ્થિર છે છતાંયે સમુદ્રમાં જમ જળો પ્રવેશે	॥
બધાં પ્રવેશે લ્યમ કામ જમાં તે શાંતિ પામે નહિ કામભોગી	॥૭૩॥
જનું અમત છે મત જનો મત ન બાણુતો	॥
જ્ઞાનિયોથી ન બાણુલું બાણુનું જ બાણુતા નથી	॥૭૪॥
તે બ્રહ્મ જ્ઞાનથી બાણી યોગી અમૃત મેળવે	॥
બ્રહ્મને મેળવી કાંઈ પામવાનું રહે નહિ	॥૭૫॥
બ્રહ્મજ્ઞાન બ્રહ્મલાભ એક છે બે પ્રદારનું	॥
બાણીને મેળવીને તે કાયમી શાંતિ પામશે	॥૭૬॥
છાડી બધી કામનાને ઈચ્છાહીન ફરે નર	॥
નિર્મળો, નિરહંકાર પામે છે તે જ શાંતિને	॥૭૭॥

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा यस्य हृदि स्थिताः ॥
 स भवत्यमृतो मर्त्यो ब्रह्म चात्र समश्नुते ॥७८॥
 यदा सर्वे प्रमिथन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ॥
 स भवत्यमृतो मर्त्य एतावदनुशासनम् ॥७९॥
 मिथ्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ॥
 क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ॥८०॥
 एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ॥
 स्थित्वास्यामन्तकालेपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥८१॥

इति श्री भगवद्गीतायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ तृतीयोऽध्यायः ३ ॥

अर्जुन उवाच

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ॥
 तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥१॥
 व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ॥
 तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥२॥

श्री भगवानुवाच

लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ ॥
 ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥३॥
 न कर्मणामनारम्भान्नैककर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ॥
 न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥४॥
 न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ॥
 कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥५॥
 कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ॥
 इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥६॥

છૂટી બધા બધા કામ હૈયામાં સ્થિર જહુના	॥
નર તે થાય અમર બ્રહ્મને લાંબ મેળવે	॥૭૮॥
મેઘાય દિલની બ્યારે અનિયંત્રા સર્વ વિશ્વમાં	॥
નર તે થાય અમર બહુ એ શાસ્ત્ર શાસન	॥૭૯॥
મેઘાય અનિયંત્રા હૈયાતણી છેઘાય સંશયો	॥
નાશે તેનાં બધાં કર્મો બેઠીને તે પરાવર	॥૮૦॥
આ સ્થિતિ બ્રહ્મની પામી મૂંઝાતા નથી યોગીઓ	॥
અંતકાળે રહી જમાં બ્રહ્મ સાયુજ્ય મેળવે	॥૮૧॥
॥ इति श्रीमद् भगवद् गीतायां सांख्य योग नामक द्वितीयोऽध्यायः संपूर्णः ॥२॥	

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ तृतीयोऽध्यायः ३ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

શ્રેષ્ઠ છે કર્મની બુદ્ધિ માનો છે બે તમે પ્રભો	॥
દોરો છે ધોર કર્મોમાં શા સાડ તોપછી મને	॥૧॥
તમારાં મિશ્ર છે વાક્યો બુદ્ધિને મૂંઝવે તમે	॥
તેમાં એક કહેા નિશ્ચે જથી કલ્યાણ મેળવું	॥૨॥
॥ श्री भगवान् उवाच ॥	
આ વિશ્વમાં બે પ્રકારે નિષ્ઠા છે તે તુને કહી	॥
સાંખ્યોની જ્ઞાન યોગેથી કર્મયોગે જ યોગિની	॥૩॥
વિના આરંભ કર્મોતું નૈષ્કર્મ્ય મળતું નથી	॥
માત્ર સંન્યાસ લેવાથી સિદ્ધિને પામતો નથી	॥૪॥
ક્ષણ માત્ર ન કોઈ છે કર્મ જ કરતો નથી	॥
પરાધીન થઈ કર્મ કરે પ્રકૃતિના શુભે	॥૫॥
કર્મેન્દ્રિયોને હઠથી કાબુ રાખી (૧) મને સમરે	॥
મુઠાત્મા વિષયોને જે મિથ્યાચારી જ તે જન	॥૬॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्याऽऽरभतेर्जुन	॥
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते	॥७॥
नियतं कुरु कर्म त्वं कर्मज्यायो ह्यकर्मणः	॥
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः	॥८॥
यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः	॥
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर	॥९॥
सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः	॥
अनेन प्रसविष्यध्वमेव वोस्त्विष्टकामधुक्	॥१०॥
देवान्भावयताऽनेन ते देवा भावयन्तु वः	॥
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ	॥११॥
इष्टान्कामान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः	॥
तैर्दत्तान्प्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः	॥१२॥
यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः	॥
मुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्	॥१३॥
अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः	॥
यज्ञाद् भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः	॥१४॥
कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम्	॥
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्	॥१५॥
एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः	॥
अथायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति	॥१६॥
यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः	॥
आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते	॥१७॥
नैव तस्य कृतेनार्यो नाऽकृतेनेह कश्चन	॥
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्धव्यपात्रयः	॥१८॥
तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर	॥
असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पूरुषः	॥१९॥
कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः	॥
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि	॥२०॥

મનથી ઇંદ્રિયોનો જ કરી કાળુ કરે બધું	॥
કર્મેન્દ્રિયેં કર્મયોગ અમોહી બન્ય બાણવો	॥૭॥
અકર્મથી કર્મ મોહુ તો કર્મ કર રોજનું	॥
ન કર્મ કર જો તુ તો શરીર ન ટકી શકે	॥૮॥
બંધાયો કર્મથી લોક કરે યજ્ઞ સિવાય જો	॥
લપટાયા વિના કર્મ માટે તુ કર અર્જુન	॥૯॥
યજ્ઞ સાથે પ્રજા સર્જી પ્રજાપતિ પછી કહે	॥
વધારો સૃષ્ટિ આનાથી થાઓ આ ઇષ્ટ કામદ	॥૧૦॥
દેવોને યજ્ઞથી પૂજે સૌને દેવો જ રક્ષશે	॥
પરસ્પર સહાયેથી શ્રેષ્ઠ કલ્યાણુ પામશે	॥૧૧॥
સંતુષ્ટ યજ્ઞથી દેવો ઈચ્છેલા કામ આપશે	॥
ડીધુ દેવે ન અર્પાને ખાય તે ચોર બાણવો	॥૧૨॥
યજ્ઞ બાકી જમે સત સુકાય સર્વ પાપથી	॥
પાપી તે ખાય છે પાપ રાધે છે જ સ્વકારણે	॥૧૩॥
પ્રજા અન્ન થકી થાય અન્ન વર્ષાદથી બને	॥
વર્ષાદ યજ્ઞથી થાય કર્મથી યજ્ઞ થાય છે	॥૧૪॥
ઉપજ્યુ બ્રહ્મથી કર્મ બ્રહ્મ અક્ષરથી થયુ	॥
માટે બધે રહેલુ આ રયુ છે બ્રહ્મ યજ્ઞમાં	॥૧૫॥
ચાલતું વિશ્વતુ ચક્ર ઝોને અનુસરે ન જ	॥
જન પાપી વિલાસી છે જીવે છે તે નિરર્થક	॥૧૬॥
જ આત્મામાં પ્રીતિવાળો આત્મામાં તૃપ્ત થાય જ	॥
જ છે સતુષ્ટ આત્મામાં તેને કાર્ય નથી કયુ	॥૧૭॥
કરે ક ન કરે તેવો તેને છે સંરખું બધું	॥
ન તેને સર્વ લોહામાં લેવા દેવા કયુજ છે	॥૧૮॥
આસક્ત ન થઈ માટે કર્તવ્ય કર કર્મ તું	॥
અનાસક્ત કરે કર્મ પામે તે બ્રહ્મને નર	॥૧૯॥
સિદ્ધિને કર્મથી પામ્યા રાજાઓ જનકાદિક	॥
લોક સમ્રાટને માટે તારે એ કરવું ધટે	॥૨૦॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः	॥
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते	॥२१॥
न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन	॥
नानावासमवासव्यं प्रवर्तेऽथ च कर्मणि	॥२२॥
यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः	॥
मम वर्त्मानुवर्तते मनुष्या पार्थ सर्वशः	॥२३॥
उत्सीद्वयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम्	॥
संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः	॥२४॥
सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत	॥
कुर्याद्विद्वांस्तथाऽसक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम्	॥२५॥
न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम्	॥
योजयेत्सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन्	॥२६॥
प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि भागशः	॥
अहंकारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते	॥२७॥
तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः	॥
गुणा गुणार्थे वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते	॥२८॥
प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु	॥
तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचारयेत्	॥२९॥
मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा	॥
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्ध्यस्य विगतज्वरः	॥३०॥
ये मे मतमिदं नित्यमनुवर्तन्ति मानवाः	॥
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः	॥३१॥
ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुवर्तन्ति मे मतम्	॥
सर्वज्ञानविमूढास्तान् वनष्टान् विद्म्यचेतसः	॥३२॥
सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि	॥
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति	॥३३॥

જ જ મોટા આચરે છે તે તે લોટા કરે બધા	॥
પ્રમાણ બાધે જ મોટા તેને અનુસરે પ્રજા	॥૨૧॥
કરવાનું નથી મારે કશુંયે ત્રણ લોકમાં	॥
ન મળેલું તેમ કાંઈ નથી મેળવવાપણું	॥
તથાપિ કર્મમાં નિલય પ્રવર્તું છું ધનંજય	॥૨૨॥
કર્મમાં સાવધાનીથી જો હું અનુસરું નહિ	॥
મને અનુસરે સર્વે મારું જોઈ પ્રજા બધી	॥૨૩॥
નાશ પામે સર્વ લોક જો હું કર્મ કરું નહિ	॥
ચાઉં સંકરનો કર્તા હણું આ સર્વ લોકને	॥૨૪॥
કર્મમાં મગ્ન થઈને અજ્ઞાની કર્મ જ કરે	॥
કરે વિદ્વાન્ અનાસક્ત લોકસંગ્રહ સારૂ જો	॥૨૫॥
ન બુદ્ધિમેદ જન્માવે અજ્ઞાને કર્મસંગિને	॥
યોજ કર્મ બધા વિદ્વાન્ પોતે આચરતો થકા	॥૨૬॥
ગુણોવડે પ્રકૃતિના અનેક કર્મ થાય છે	॥
કરું છું હું જોમ માને અહંકાર વિમૂઢધી	॥૨૭॥
ગુણકર્મ વિભાગોના તત્વને બણનાર જ	॥
ગુણો અર્થે ગુણો વર્તે લોભાભો માનિને નથી	॥૨૮॥
આવા ગુણે મુગ્ધ જ છે આસક્ત ગુણકર્મમાં	॥
તે અપૂર્ણજ્ઞ અજ્ઞાને પૂર્ણજ્ઞ ન ચળાવવા	॥૨૯॥
મારામાં સર્વ કર્મેને મૂકીને જ્ઞાનચિત્તથી	૮
આશાને મમતાહીન થઈને લડ તું સુખે	॥૩૦॥
જોઓ આ મત મારાને પાળશે નિલ સન્નજનો	॥
શ્રદ્ધાજી દ્રેષ છોડેલા મૂકાય સર્વ પાપથી	॥૩૧॥
નિંદી આ મત મારાને જોઓ અનુસરે નહિ	॥
સર્વજ્ઞાન વિમૂઢને બહુજે નારાય પામતા	॥૩૨॥
પોતાની પ્રકૃતિ પેઠે જ્ઞાનિ પણ કરે જ છે	॥
પ્રાણી પ્રકૃતિને પામે તેમાં નિમિદ્ધ શુ કરે	॥૩૩॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥
 तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥३४॥
 श्रेयान्स्वधर्मो विंशुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥
 स्वधर्मे तिथनं श्रेयः परधर्मोदयादपि ॥३५॥

अर्जुन उवाच

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पुरुषः ॥
 अनिच्छमानोऽपि बलादाक्रम्येव नियोजितः ॥३६॥
 भवत्येष कथं कृष्ण कथं चैव विवर्धते ॥
 किमात्मा कः किमाचारस्तन्ममाऽऽचक्ष्व पृच्छतः ॥३७॥

श्री भगवानुवाच

एव सूक्ष्मः परः शत्रुर्देहिनामिन्द्रियैः सह ॥
 सुखतन्त्र इवासीने मोहयन्पार्थ तिष्ठति ॥३८॥
 कामक्रोधमयो धारः स्तम्भहर्षसमुद्भवः ॥
 अहंकारोऽमिमानात्मा दुस्तरः पापकर्मभिः ॥३९॥
 हर्षमस्य निवर्त्येष शोकमस्य ददाति च ॥
 भयं चास्य फरेत्येष मोहयंस्तु मुहुर्मुहुः ॥४०॥
 स एष कलुषः क्षुद्रश्छिद्रप्रेक्षी धनंजय ॥
 रजःप्रवृत्तो मोहात्मा मनुष्याणामुपद्रवः ॥४१॥
 काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ॥
 महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥४२॥
 धूमेनाऽऽव्रियते बहूनिर्यथादशौ मलेन च ॥
 यथोल्बेनाऽऽवृते गर्भस्तथा तेनाऽप्यमावृतः ॥४३॥
 आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणः ॥
 कामरूपेण कान्तेय दुस्स्वरूपनिलेन च ॥४४॥
 इन्द्रियाणि मनोबुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ॥
 एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य वैरिणम् ॥४५॥

રાગદ્વેષ રહેલા છે ઈંદ્રિયોના પદાર્થમાં	॥
બન્નેને વશ નો પામે એને છે વિદ્વદારક	॥૩૪॥
સ્વધર્મમાં જ કહ્યાણુ ખામીયુક્ત બલ રહ્યો	॥
પરધર્મ બલે ખાત્યે પાળિયે ક યવાવિયે	॥
સ્વધર્મમાં મૃત્યુ સાર ન ઉત્પતિ વિધર્મમાં	॥૩૫॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

ઠાણે દોર્યો તો પછી આ કરે છે પાપ પૂરુષ	॥
ધમ્મતો ન છતાં જાણે પરાણુયે અન્યથી કરે	॥૩૬॥
જન્મે છે કમ તે કૃણુ વધે છે કમ તે સદા	॥
યુ તેનું રૂપ છે કવો આચાર તે મને કહો	॥૩૭॥

॥ શ્રી ભગવાન ઉવાચ ॥

આ સૂક્ષ્મ શત્રુ મોટા છે વસતો ઈંદ્રિયો સદ	॥
સુખિયો યદ્ય યેઠો છે રહે મોહ પમાડતો	
ધોર કામ ક્રોધરૂપી ઉદ્ભવ્યો સ્તબ્ધધર્મથી	
અભિમાન અહંકાર પાપીઓથી જ દુસ્તર	
મટાડી હર્ષને આના આપે છે શોક એમને	
ભયભીત કરે છે એ નાખે છે મોહમાં ફરી	॥૩૮॥
તે આ દુષ્ટ દુષ્ટરૂપ પોટય જોઈ જતો ધુસ્તી	॥
મોહાત્મા દુઃખકારી એ વૃદ્ધિ પામે રજેગુણે	॥૪૧॥
કામ છે એ ક્રોધ છે એ યયેલા જ રજેગુણે	॥
ખાધરો ને મહાપાપી વેરી એને જ જાણુ	॥૪૨॥
ધુંવાડે અગ્નિ ઢાંકેલો અરીમો રજથી દિસે	॥
વીંટાયો પડદે ગર્ભ વીંટયો તેણે જ તેમ આ	॥૪૩॥
માનીતો તે સદા શત્રુ ઢંકાપુ માન તેહથી	॥
ન પૂરાતા અગ્નિ જવો કામરૂપી જ શત્રુ એ	॥૪૪॥
ઈંદ્રિયો મન ને બુદ્ધિ એનું સ્થાન ગણાય છે	॥
પમાડે મોહ એનાથી ઢાંકીને માન જીવનું	॥૪૫॥

इन्द्रियेभ्यः परं चेतः चेतसः सत्त्वमुत्तमम्	॥
सत्त्वादथ महानात्मा महतोऽव्यक्तमुत्तमम्	॥४६॥
अव्यक्तात्तु परं ब्रह्म व्यापकं चाप्यलिंगकम्	॥
यज्ज्ञात्वा मुच्यते जीवो ह्यमृतत्वं च गच्छति	॥४७॥
तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ	॥
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्	॥४८॥
इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तमयौ च यौ	॥
पृथगुत्पद्यमानानां ज्ञात्वा धीरो न शोचति	॥४९॥
इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः	॥
मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेयः परतस्तु सः	॥५०॥
एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्याऽऽत्मानमात्मना	॥
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम्	॥५१॥

इती श्री भगवद्गीतायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥

श्री भगवानुवाच

एवं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्	॥
विवस्वान् मनये प्राह मनुर्दिक्षाकवेऽब्रवीत्	॥१॥
एवं परंपराख्यातमिमं राजर्षयो विदुः	॥
स काष्ठेनेह महता योगो नष्टः परंतप	॥२॥
स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः	॥
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्यतदुत्तमम्	॥३॥

अर्जुन उवाच

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्ततः	॥
कथमेतद्विज्ञानीषां त्वमादौ प्रोक्तवानिति	॥४॥

ઈંદ્રિયોથી ચિત્ત જોયું ચિત્તથી સત્વ ઉત્તમ	॥
સત્વથી તે મહાન્ આત્મા તેથી અવ્યક્ત ઉત્તમ	॥૪૬॥
શ્રેષ્ઠ અવ્યક્તથી બ્રહ્મ વ્યાપી રૂપવિહીન છે	॥
જે જાણી થાય છે મુક્ત પામે છે મોક્ષને સદા	॥૪૭॥
માટે પ્રથમ તું પાર્થ કાબુમાં લઇ ઈંદ્રિયો	॥
હરતા જ્ઞાન વિજ્ઞાન એ પાપી કામને હણ્ય	॥૪૮॥
ઈંદ્રિયોના જુદા ભાવ પામતા ઉદ્યારત જે	॥
જુદા પેદા થતા જાણી ધીરને શોક ના થતો	॥૪૯॥
ઈંદ્રિયો પર કેવાય મન ઈન્દ્રિયથી પર	॥
મનથી પર છે બુદ્ધિ બ્રહ્મ છે પર બુદ્ધિથી	॥૫૦॥
બુદ્ધિથી પર જાણીને ઝકકી મન આત્મથી	॥
કષ્ટદાયી કામરૂપી શત્રુને હણ્ય અર્જુન	॥૫૧॥

॥ इति श्रीमद् भगवद् गीतायां कर्मयोग नामकं स्तुतीयोऽध्यायः संपूर्णः ॥ ३ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥

॥ श्री भगवान् उवाच ॥

વિવસ્વાન્ નૃપને પૂર્વે અખડ યોગ મે કહ્યો	॥
કયોતો મનુને તેણે ઈક્ષ્વાકુને મનુનૃપે	॥૧॥
પરંપરાથી આવેલો શીખ્યા રાજર્ષિઓ	॥
ધણા કાળ થયા તે જ યોગ નષ્ટ થયો હતો	॥૨॥
તને મેં તે જ આ યોગ કહ્યો બહુ પુરાતન	॥
અક્ત ને મિત્ર મારો છે માટે ઉત્તમ શુભ આ	॥૩॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

વિવસ્વાન તણે પૂર્વે તમારો જન્મ છે પછી	॥
જાણું છું કેમ પૂર્વે તે તમે તેને કયો હતો	॥૪॥

श्री भगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चाजुन	॥
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप	॥५॥
अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्	॥
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया	॥६॥
यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत	॥
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम्	॥७॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्	॥
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे	॥८॥
जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः	॥
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन	॥९॥
धीतरागभयक्रोधा मन्मया मद्व्यपाश्रयाः	॥
षहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः	॥१०॥
ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्	॥
मम चत्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः	॥११॥
कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः	॥
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा	॥१२॥
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागतः	॥
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम्	॥१३॥
न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कामः क्लेश्वपि	॥
इति मां योभिजानाति कर्मभिनं स पश्यते	॥१४॥
एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः	॥
कुरु कर्मण्य तस्माच्च पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्	॥१५॥
किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः	॥
ततो कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात्	॥१६॥
कर्मणोपि हि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः	॥
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः	॥१७॥

॥ શ્રી ભગવાન ઉવાચ ॥

- વીણા મારો ધણા જન્મ તારા જન્મ ધણા ગયા ॥
 બહુ જ તે બંધાને હું તું ન બાણ પરંતપ ॥૫॥
- અજ ને અવ્યયાત્મા હું હું પ્રજ્ઞ પ્રાણિભંજનો ॥
 રહી પ્રકૃતિમાં જન્મું મારી માયાતણા ગુણે ॥૬॥
- વિશ્વમાં ધર્મનો નાશ જ્યારે જ્યારે જ થાય છે ॥
 વધે અધર્મ ત્યારે હું આત્માને સરબું જ છું ॥૭॥
- રક્ષા માટે સાધુઓની કુદ્યોના નાશ કારણે ॥
 ધર્મની સ્થાપના માટે જન્મું હું હું યુગે યુગે ॥૮॥
- દિવ્ય જન્મ કર્મ માફે બહુ જ આમ તત્ત્વથી ॥
 તજ દેહ ફરી જન્મ ન પામે પામશે મને ॥૯॥
- ભય રાગ ક્રોધહીન મારામાં થઈ તન્મય ॥
 ધણાએ જ્ઞાન તપથી લગ્યા મારા સ્વરૂપમાં ॥૧૦॥
- લજ જ લાવથી જગ્યા તેઓને તેમ હું લબું ॥
 બય છે મેં બતાવેલો મારો પાર્થ બધા જનો ॥૧૧॥
- યજ છે અહિં દેવોને પામવા સિદ્ધિ કર્મની ॥
 મનુષ્યલોકમાં તુત યાય છે ત્રિદિવ્ય કર્મથી ॥૧૨॥
- સર્વોર્થા મેં ચાર વર્ણોને વિભાગે ગુણકર્મના ॥
 તેનો કર્તા મને બાણ અકર્તા તોય અવ્યય ॥૧૩॥
- મ મને કર્મ બાધે છે ન ઈચ્છા ફળમાં મને ॥
 જ બહુ છે મને એવો બંધાય નહિ કર્મથી ॥૧૪॥
- સુસુષ્કઓવેં પૂર્વેના એમ બાણી કર્યું બધું ॥
 તે માટે કર તું કર્મ પૂર્વએયે જ જ કર્યું ॥૧૫॥
- મુઝાયા પલ વિદ્વાનો શું કર્મ શું અકર્મ છે ॥
 કહીય કર્મ તૂને જ બાણી મુકારા દુષ્ટથી ॥૧૬॥
- કર્મથી બાણું નિથે બાણું યે વિકર્મથી ॥
 અકર્મે બાણું નિથે શુદ્ધ છે કર્મની ગતિ ॥૧૭॥

कर्मण्यकर्म यः पश्यत्यकर्मणि च कर्म यः ॥

। स बुद्धिमान्मनुष्येषु स चेत्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥१८॥

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसंकल्पवर्जिताः ॥

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥१९॥

त्यक्त्वा कर्मकलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ॥

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः ॥२०॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥

शरीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥२१॥

यदृच्छालाभसन्तुष्टो दृढातीतो विमत्सरः ॥

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥२२॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥

यज्ञायारभतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥२३॥

अहमर्त्तं सदाश्रय इति हि ब्रह्मवेदनम् ॥

ब्रह्मविद् ग्रसति ग्रामान्सर्वं ब्रह्मात्मनैश्च हि ॥२४॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥

यज्ञायारभतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥२५॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ॥

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ॥२६॥

देवमेवापरे यज्ञं योगिनः समुपासते ॥

। ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वयति ॥२७॥

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वयति ॥

। शब्दादीन् विषयानन्ये इन्द्रियाग्निषु जुह्वयति ॥२८॥

। सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ॥

। आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वयति ज्ञानदीपिते ॥२९॥

। द्रव्ययज्ञास्त्वपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ॥

। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशिनवन्तः ॥३०॥

। अपाने जुह्वन्ति प्राणं प्राणेऽपानं तथाऽपरे ॥

। प्राणापानगनी रुध्वा प्राणापामपरायणाः ॥३१॥

અકર્મ કર્મમાં દોષે જુવે કર્મ અકર્મમાં	॥
તે બુદ્ધિમાન મનુષ્યોના તે જાણ્ય સર્ગકર્મકૃત	॥૧૮॥
જેના બધા સમારંભો કામ સંકલ્પ વર્જિત	॥
જેનાં કર્મ બળ્યાં જ્ઞાને તેને પંડિત જાણવો	॥૧૯॥
છોડી કર્મકૃણાસક્તિ નિલ વૃક્ષ નિરાશ્રય	॥
પ્રવૃત્ત કર્મમાં એવો તે કાંઈ કરતો નથી	॥૨૦॥
કામુમાં ચિત્ત ને આત્મા છોડી જાળળ આશ જે	॥
દેહનું જે કરે કર્મ પાપને પામતો નથી	॥૨૧॥
દૈવેચ્છાવાસ સંતોષી દ્વંદ્વ મત્સરથી પર	॥
સમ સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં તે ન બધું કર્મથી	॥૨૨॥
સંગહીન અને મુક્ત જ્ઞાનમાં સ્થિત ચિત્ત જે	॥
યજ્ઞાર્થે કર્મ આરંભે બ્રહ્મમાં લીન થાય છે	॥૨૩॥
હું અન્ન, અન્ન ખાનારો બ્રહ્મનું જ્ઞાન એજ છે	॥
બ્રહ્મ જાણિયા દ્યે છે બધુંય બ્રહ્મદાદથી	॥૨૪॥
સંગહીન અને મુક્ત જ્ઞાનમાં સ્થિત ચિત્ત જે	॥
યજ્ઞાર્થે કર્મ આરંભે પ્રવેશે બ્રહ્મમાં બધું	॥૨૫॥
બ્રહ્માર્પણ બ્રહ્મ દેવિ બ્રહ્મ બ્રહ્માગ્નિમાં હુત	॥
એ રીતે જાણવું બ્રહ્મ બ્રહ્મ કર્મ સમાપિથી	॥૨૬॥
દેવને, યજ્ઞને કાંઈ ઉપાસે યોગિઓ કઈ	॥
બીજ બ્રહ્માગ્નિમાં હોમે યજ્ઞથી યજ્ઞને ધણા	॥૨૭॥
શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોને દા દોમે છે સંયમાગ્નિમાં	॥
કાંઈ શબ્દાદિ વિષયો દોમે છે ઇન્દ્રિયાગ્નિમાં	॥૨૮॥
સર્વ ઇન્દ્રિય કર્મોને બીજાઓ પ્રાણકર્મને	॥
આત્મ સંયમ યોગાગ્નિમાં હોમે જ્ઞાન વ્રીપિત	॥૨૯॥
દ્રવ્યયજ્ઞ તપોયજ્ઞ યોગયજ્ઞ કરે કઈ	॥
સ્વાધ્યાય ને જ્ઞાનયજ્ઞ તપસ્વી યોગિઓ કરે	॥૩૦॥
દોમે અપાનમાં પ્રાણ પ્રાણમાં વાં અપાનને	॥
પ્રાણાપાનગતી રોકી પ્રાણાયામ પરાયણ	॥૩૧॥

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति	॥
सर्वेप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः	॥३२॥
यज्ञशिष्टामृतमुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्	॥
नायं लोकोऽस्य यज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम	॥३३॥
एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे	॥
कर्षजान् विद्धि तान् सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे	॥३४॥
श्रेयान् द्रव्यमयाद्यज्ञात् ज्ञानयज्ञः परंतप	॥
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते	॥३५॥
तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया	॥
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः	॥३६॥
यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव	॥
येन भूतान्यशेषाणि द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि	॥३७॥
अपि चेदसि पापिभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः	॥
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव धृजिनं संतरिष्यसि	॥३८॥
यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन	॥
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा	॥३९॥
नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते	॥
तत्त्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति	॥४०॥
अद्वावान् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः	॥
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति	॥४१॥
अज्ञश्चाश्रद्धानश्च संशयात्मा विनश्यति	॥
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्पनः	॥४२॥
योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम्	॥
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय	॥४३॥
यथा रविः सर्वरसान्मिसुक्ते हुताशनश्चापि हि सर्वमक्षः	॥
तथैव योगी विषयान्प्रसुक्ते न लिप्यते पुण्यपापैश्च शुद्धः	॥४४॥
तस्मादज्ञानसंभूतं इत्थं ज्ञानासिनाऽऽत्मनः	॥
छित्तैवं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत	॥४५॥
इति श्री भगवद्गीतायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥	

પ્રાણેમાં પ્રાણને હોમે બીજ નિશ્ચિત ભોજન	॥
અથા એ યજ્ઞના જ્ઞાતા બાળીને પાપ યજ્ઞથી	॥૩૨॥
જન્મતાં યજ્ઞશિષ્ટાન્ પામે બ્રહ્મ સનાતન	॥
અન્ને નિષ્કુળ લોકો છે યજ્ઞહીન મનુષ્યને	॥૩૩॥
અનેક યજ્ઞ એ રીતે પોમે છે બ્રહ્મને મુખે	॥
એ યજ્ઞો કર્મના બહુય બહુ તૂં મોક્ષ પ્રાપ્તે	॥૩૪॥
દ્રવ્યયજ્ઞ થકી શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનયજ્ઞ પરંતપ	॥
અર્ધા કર્મ ક્રિયા પાર્ય જ્ઞાનમાં લીન થાય છે	॥૩૫॥
તે જ્ઞાન પ્રણિપાતેથી સેવાથી પરિપ્રશ્નથી	॥
તત્ત્વદર્શી જ્ઞાનિઓ જ તે તને ઉપદેશસે	॥૩૬॥
જ બેણી તું ફરી મોહ આ પ્રમાણે નહિ પામશે	॥
જથી અર્ધા પ્રાણિઓને પોતામાં બેશ ને હુમાં	॥૩૭॥
છતાં તું સર્વ પાપીથી પોતાને પાપિયો ગણે	॥
જ્ઞાન રૂપી બ્રહ્મણથી તું સર્વ પાપ તરી જશે	॥૩૮॥
બળતો અગ્નિ કાષ્ટોને કહે છે જન્મ ભસ્મ તે	॥
જ્ઞાનાગ્નિ સર્વ કર્મોને તેમ ભસ્મ કરે સદા	॥૩૯॥
નથી જ્ઞાન સમુ બીજું પવિત્ર વિશ્વમાં કશું	॥
યોગ સિદ્ધ થયેલો જ, કાળે બધું સ્વ આત્મમાં	॥૪૦॥
શ્રદ્ધાળુ જ્ઞાન પામે છે પુર્ણ ઈન્દ્રિયનિમ્મહી	॥
પામી જ્ઞાન મંહાશાંતિ પામે થોડાજ કાળમાં	॥૪૧॥
અજ્ઞાની ને અશ્રદ્ધાળુ પામે છે નાશ સંશયી	॥
નથી આ લોક ને બીજે સંશયાત્મા નથી સુખી	॥૪૨॥
તન્મ્યાં છે કર્મ યોગે ને જ્ઞાનથી સંશયો હણ્યા	॥
તે આત્મજ્ઞાનિ ને કર્મો કદાપિ બાધતાં નથી	॥૪૩॥
બંધે યથા સૂર્ય બધાં રસોને, છે જન્મ અગ્નિ પંચુ સર્વભક્ષી	॥
યોગી તથા એ વિષયો જ સેવે છતાં ન બંધાય જ પુણ્ય-પાપે	॥૪૪॥
માટે અજ્ઞાન સંબૂત દુઃખસ્થ સ્વ સંશય	॥
કાપી જ્ઞાનાસિથી, હૃદયે પ્રવેશ કરે યોગર્થી	॥૪૫॥
॥ શ્રી યોગેશ્વર મહાવિદ્યોત્તર ગીતાયો જ્ઞાન કર્મ સંન્યાસ નામ અવ્યયોપનિષદ સંપૂર્ણ ॥૪૬॥	॥૪૬॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ पंचमोऽध्यायः ५ ॥

अर्जुन उवाच

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ॥
पच्छ्रेयान् एतयोरेकस्तन्मे ब्रूहि विनिश्चितम् ॥१॥

श्री भगवानुवाच

संन्यासः कर्मयोगश्च निश्चयसकराबुभौ ॥
तयोस्तु कर्मसंन्यासात् कर्मयोगो विजिग्यते ॥२॥

ज्ञेयः स निर्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ॥
निर्वद्वो हि महाबाहो सुखं बन्धाद् विमुच्यते ॥३॥

सारूप्ययोगा पृथग्भालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ॥
एकमप्यास्थितः सम्यग्बुधयोर्विन्दते फलम् ॥४॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरनुगम्यते ॥
एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥५॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्नुमयोगिनः ॥
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥६॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ॥
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥७॥

नैव किञ्चित् करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ॥
पश्यन् शृण्वन् स्पृशन् जिघ्रक्षन् गच्छन् श्वसन् स्वपन् ॥८॥

प्रलपन् विक्षपन् गृह्णन्मुनिपन्नमिषन्नपि ॥
इन्द्रियाणोन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयेत् ॥९॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ॥
लिप्यते न स पापेन पद्मपद्ममिवाम्भसा ॥१०॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केशैरिन्द्रियैरपि ॥
योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगं त्यक्त्वात्मसिद्धये ॥११॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ પાંચમો અધ્યાય ૫ ॥

અર્જુન ઉવાચ

વખાણો કર્મસંન્યાસ વખાણો ફરિ યોગને ॥

બેમાંથી એક જ એવું મને નિશ્ચે કહો ફરી ॥૧॥

શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ

સંન્યાસ ને કર્મયોગ બન્ને કલ્યાણકારિ છે ॥

કર્મસંન્યાસથી શ્રેષ્ઠ કર્મયોગ જ અણુવે ॥૨॥

દ્રેષ તૃષ્ણા નથી જને સંન્યાસી તે જ અણુવે ॥

યથેદો દ્વંદ્વથી મુક્ત છૂટે છે બંધથી સુખે ॥૩॥

કહે જુદા સાંખ્ય યોગ અગ્રો, ન પડિતો કહે ॥

યથેદો એકમાં લીન બન્નેનું ક્ષણ મેળવે ॥૪॥

જ સ્થાન સાંખ્યથી પામે યોગથી તે પમાય છે ॥

સાંખ્યને યોગને એક જુએ છે તેજ દેખતો ॥૫॥

યોગાશ્રયઃપ્રવિના પામે સંન્યાસ બહુ કંટથી ॥

તત્કાળ પ્રહાને પામે યોગયુક્ત મુનીશ્વર ॥૬॥

યોગયુક્ત વિશ્વહાત્મા જીવાત્મા ને જીતેન્દ્રિય ॥

સર્વ પ્રાણી આત્મરૂપ ન બધાય કરેછતાં ॥૭॥

માને યોગી તત્ત્વવેત્તા હું કાંઈ કરતો નથી ॥

જુવે મુણે સ્પૃશે સૂંધે ખાપ બપ સસે મુવે ॥૮॥

બોલે રૂવે દ્યે ઉઘાડે વીચે છે આખ એ બધું ॥

ઇન્દ્રિયું સ્વ પદાર્થમાં વર્તે છે એમ ધારતો ॥૯॥

પ્રહમાં કર્મ અર્પિતે જ કરે સંગ છોડિને ॥

બંધાય નહિ પાપે તે યથા કેમજને જળ ॥૧૦॥

એકલી ઇન્દ્રિયુંથી કે કાંઈથી મનશુદ્ધિથી ॥

સિદ્ધિ માટે તજી સંગ કરે છે કર્મ યોગિયો ॥૧૧॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्	॥
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निषद्ध्यते	॥१२॥
सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्याऽऽस्ते सुखं वशी	॥
न वद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन्	॥१३॥
न कर्तृत्वं न कर्माणि छोकस्य सृजति प्रभुः	॥
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते	॥१४॥
नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः	॥
अज्ञानेनाधृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः	॥१५॥
ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः	॥
सैषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम्	॥१६॥
तदबुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः	॥
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धातकल्मषाः	॥१७॥
स्मरन्तोऽपि सुहृस्त्वेतत्स्पृशन्तोऽपि स्वकर्मणि	॥
सक्ता अपि न सज्जन्ति पङ्के रविकरा इव	॥१८॥
विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि	॥
शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः	॥१९॥
ब्रह्मैव तेजितः स्वर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः	॥
मिथौपि हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः	॥२०॥
न ब्रह्मण्यैतिप्रयं प्राप्य नोद्विजेत् प्राप्य चाप्रियम्	॥
स्थिरबुद्धिरनंभूदो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः	॥२१॥
बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा चिन्दयात्मनि यः सुखम्	॥
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमव्ययमश्नुते	॥२२॥
ये हि संसर्गज्ञा भोगा दुःखयोनय एव ते	॥
आयन्तवन्तः कान्तेऽपि न तेषु रमन्ते बुधः	॥२३॥
शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोचनात्	॥
कामक्रोधोद्वेगं वेगं स योगी स सुखी मनः	॥२४॥
अन्तःसुखेनारामस्तपान्तज्योतिरेव यः	॥
स पार्य परमं योगं ब्रह्मभूतोधिगच्छति	॥२५॥

શાંતિ પામે યોગ્ય તે જ કર્મના ફળને તજ	॥
અયોગ્ય જ કર્મ ખાંધે આસક્ત કર્મનાં ફળે	॥૧૨૧॥
મનથી સર્વ કર્મોને તજી થાય સુખી વશ	॥
નવદ્વાર પુરે જીવ ન કર્તો ન કરાવતો	॥૧૨૩॥
ન કર્તૃત્વ ન કર્મોને લોકનાં સરજે પ્રજા	॥
ન કર્મ ફલ સંયોગ પ્રવર્તે એ સ્વભાવથી	॥૧૨૪॥
ન દેયે છે કાર્યનું પાપ ન લિયે પુણ્ય કાર્યનું	॥
ધેરાણું જ્ઞાન અજ્ઞાને તેથી મુંઝાય માનવો	॥૧૨૫॥
આત્માના જ્ઞાનથી જનું પામ્યું અજ્ઞાન નાશ ને	॥
સૂર્ય પેઠે પ્રકાશે છે બ્રહ્મજ્ઞાન જ તેહનું	॥૧૨૬॥
બ્રહ્મશુદ્ધિ બ્રહ્મ ચિત્ત બ્રહ્મ નિષ્ઠા પરાયણ	॥
જ્ઞાનથી ઘોઈ પાપોને ફરી જન્મે ન બચ જ	॥૧૨૭॥
ફરી ફરી સ્મરે એને સ્પર્શે સ્વકર્મમાં છતાં	॥
બળ્યા છતાં ન બંધાય ગારામાં સૂર્ય ક્ષીરણો	॥૧૨૮॥
વિદ્યા વિનય સયુક્ત વિપ્રમાં ગાય હસ્તિમાં	॥
શ્વાન ચંડાળમાં બ્રહ્મજ્ઞાનિઓ સમદર્શિ છે	॥૧૨૯॥
આ લોક સ્વર્ગ તેને છે જનુ છે સામ્યમાં મન	॥
બ્રહ્મ છે સમ નિર્દોષ તેથી તે બ્રહ્મમાં રહ્યા	॥૧૩૦॥
હર્ષે ન પ્રિય પામીને ન દ્વેષ અપ્રિય પ્રતિ	॥
સ્થિર શુદ્ધિ સાવધાન બ્રહ્મજ્ઞ બ્રહ્મમાં રહે	॥૧૩૧॥
આત્મામાં સુખ પામે છે બ્રહ્મ સ્પર્શે ન લુપ્ત જ	॥
જેડાયો બ્રહ્મ યોગે તે અખંડ સુખ મેળવે	॥૧૩૨॥
ભોગો સંસર્ગના જ તે કુપ જન્માવનાર છે	॥
આદિ ને અંત વાળા છે વિદ્વાન્ તેમાં રમે નહી	॥૧૩૩॥
કામ ક્રોધ તણુ વેગ સહે આહો જ જ બન	॥
ચત્તીર છોડતાં પેનાં તે યોગી તે સુખી નર	॥૧૩૪॥
અંતરાશ્રમ જ અંતઃસુખી અંતઃપ્રકાશવાન્	॥
બ્રહ્મભૂત જ તે સિદ્ધ પામે પરમ યોગને	॥૧૩૫॥

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः	॥
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः	॥२६॥
कोमक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम्	॥
सर्वतो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम्	॥२७॥
स्पर्शान्कृत्वा बहिर्षासांश्चक्षुश्चैवान्नरे भुवोः	॥
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यतरचारिणौ	॥२८॥
यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः	॥
विगतेच्छाभयक्रोयो यः सदा मुक्त एव सः	॥२९॥
भोक्तारं यज्ञतपसा सर्वलोकमहेश्वरम्	॥
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति	॥३०॥

इती श्री भगवद्गीतायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ षष्ठोऽध्यायः ६ ॥

श्री भगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः	॥
स संन्यासी च योगी च न निरर्गिनर्न चाक्रियः	॥१॥
यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव	॥
न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन	॥२॥
आरुक्ष्योर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते	॥
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते	॥३॥
यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुपज्जनि	॥
सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते	॥४॥
उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत्	॥
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः	॥५॥
बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनैवात्मात्मना जितः	॥
अजितात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत्	॥६॥

નિષ્પાપી ઋષિઓ સર્વે પામે છે બ્રહ્મભોક્ષને	॥
સર્વપ્રાણિહિતે મગ્ન યતાત્મા દ્વંદ્વહીન જે	॥૨૬॥
કામ ક્રોધ વિનાના જે યતિયો ચિત્તનિગ્રહી	॥
તે આત્મ જ્ઞાનિઓને તો સર્વત્ર બ્રહ્મભોક્ષ છે	॥૨૭॥
બાહ્ય સ્પર્શ કરી બહાર ભૂમધ્યે નેત્રને ધરી	॥
ફરતા નાસિકામાર્હો પ્રાણપાન સમા કરી	॥૨૮॥
વશ્યેન્દ્રિય મનો બુદ્ધિ મુનિ ભોક્ષપરાયણ	॥
ઈચ્છા ભય ક્રોધહીન જે છે મુક્ત સદાય તે	॥૨૯॥
ભોક્તા હું યજ્ઞ તપનો સર્વલોક મહેશ્વર	॥
સ્નેહી બધા પ્રાણિયોનો બાણી શાંતિ જ મેળવે	॥૩૦॥

॥ इति श्रीमद् भगवद् गीतायां संन्यासयोग कर्मयोग नामक पंचमोऽध्यायः संपूर्णः ॥५॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ पष्ठोऽध्यायः ६ ॥

॥ श्री भगवान् उवाच ॥

ઈચ્છા ન કર્મફળની રાખીને કર્મ જે કરે	॥
તે સંન્યાસી જ તે યોગી ન નિરંજિ ન અક્રિય	॥૧॥
જને કહે છે સંન્યાસ તેને બાણ્ય જ યોગ તું	॥
યોગી થાતો નથી દોઈ સંકલ્પોને તજ્યા વિના	॥૨॥
યોગે બધા ઈચ્છતા ને મુનિને કર્મ કારણ	॥
શમ કારણ કેવાય યોગારૂઢ યથા પછી	॥૩॥
ન્યારે ન ઇન્દ્રિયાર્થોમાં લોભાય, નહિ કર્મમાં	॥
સર્વસંકલ્પ સંન્યાસી એ યોગારૂઢ બાણ્યો	॥૪॥
ઉદ્ધારે આત્મથી આત્મા આત્માને દુઃખિ ના કરે	॥
આત્મા જ મિત્ર આત્માનો આત્મા છે શત્રુ આત્મનો	॥૫॥
છંત્યૌ આત્માવડે આત્મા તેનો આત્મા જ મિત્ર છે	॥
શત્રુત્વે અજ્ઞતાત્માને વર્તે આત્મા જ શત્રુવત્	॥૬॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परात्मसु समा मतिः	॥
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः	॥७॥
ज्ञानविज्ञानतृप्तोत्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः	॥
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टादमकांचनः	॥८॥
सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु	॥
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते	॥९॥
इदं तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः	॥
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः	॥१०॥
योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः	॥
एकाकी यतचित्तात्मा निराशोरपरिग्रहः	॥११॥
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः	॥
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम्	॥१२॥
तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः	॥
उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये	॥१३॥
समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः	॥
सपश्यन्नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन्	॥१४॥
प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिभूते स्थितः	॥
मनः संयम्य मचितो युक्त आसीनमत्परः	॥१५॥
युञ्जन्नेवं सदात्मानं यद्भक्तोऽनन्यमानसः	॥
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति	॥१६॥
योगोस्ति नैवात्यशतो न चैकान्तमनश्चतः	॥
न चानिस्वप्नशीलस्य नातिजागरतोऽर्जुन	॥१७॥
युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु	॥
युक्तस्वभावबोधस्य योगो भवति दुःखहा	॥१८॥
यदा विनिर्मुक्तं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते	॥
निःस्पृहः सर्वकांसेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा	॥१९॥
यदा दीपो निवातस्यो नैगते सोपमा स्मृता	॥
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनि	॥२०॥

સમયુદ્ધિ પરાત્મામાં છે જીતાત્મા પ્રશાંતને	॥
શીતોષ્ણુ સુખદુઃખોમાં તેમ માનાપમાનમાં	॥૭॥
જ્ઞાન વિજ્ઞાનથી વૃક્ષ કૃટસ્થ ને જીતેન્દ્રિય	॥
તે યોગી, સમ છે જીને માટી પત્થર કાંચન	॥૮॥
સ્નેહી મિત્ર ઉદાસીમાં મધ્યસ્થ દ્વેષ્ય બંધુમાં	॥
સાધુઓમાં પાપિઓમાં સમાન યુદ્ધિ ધન્ય છે	॥૯॥
જીત્યો આંહી જ સંસાર જીતું છે સામ્યમાં મન	॥
નિર્દોષ છે સમ બ્રહ્મ માટે તે બ્રહ્મમાં રયા	॥૧૦॥
યોગિયેં જોડવો આત્મા નિત્ય એકાંતમાં રહી	॥
એકલો મનને રોકી નિઃસ્પૃહી અપરિચ્છ	॥૧૧॥
પવિત્ર સ્થાનમાં રાખી, પોતાનું સ્થિર આસન	॥
ન જાયું ન ઘણું નીચું, કૌશેયાજીન દ્ભેનું	॥૧૨॥
કરીને મન એકાગ્ર કાળુ ચિત્તેન્દ્રિય ક્રિયા	॥
જોડવો આસનેં બેસી, આત્મશુદ્ધ્યર્થે યોગને	॥૧૩॥
સ્થિર થૈ સરખાં રાખી, દેહ મરતક ડોકને	॥
સ્વ નાસિકાગ્રેને જોતો, દિશાઓને ન પેખતો	॥૧૪॥
ભયહીન પ્રશાંતાત્મા, બ્રહ્મચારીનતેં રહ્યો	॥
કાળમાં મનને રાખી, બેસે મારે પરાયણુ	॥૧૫॥
આત્માને એમ જોડીને, બીજ મન ન રાખતો	॥
સક્ત મારો મોક્ષ શાંતિ, પામે મારે વિષે રહી	॥૧૬॥
ન યોગ બહુ લક્ષીને, ભૂખ્યો રેનારને નહિ	॥
નથી ઘણું જગતાને અતિ, લાંબણને નથી	॥૧૭॥
યોગ્યાહાર વિહારીને, કામોમાં યોગ્ય વર્તતા	॥
યોગ્ય સૂતા જગતાને, દુઃખમ્મ યોગ યાય છે	॥૧૮॥
ન્યારે [ચિત્ત પરાવેલું] આત્મમાં સ્થિર યાય છે	॥
નિઃસ્પૃહી સર્વકામોથી હારે યોગ્ય જ યોગમાં	॥૧૯॥
વા વિનાને રચળે દીવો, જમ ભાં હલ્લતો નથી	॥
આત્મમાં જોડતો યોગી, ઉપમા સ્થિર ચિત્તની	॥૨૦॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवनात्	॥
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुज्यति	॥२१॥
सुखमात्यन्तिकं यत्तद् बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्	॥
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः	॥२२॥
यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः	॥
यस्मिन् स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते	॥२३॥
तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम्	॥
स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा	॥२४॥
संकल्पप्रभवान्कामास्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः	॥
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः	॥२५॥
शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिगृहीतया	॥
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत्	॥२६॥
यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरम्	॥
ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव शमं नयेत्	॥२७॥
प्रज्ञातमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम्	॥
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम्	॥२८॥
युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः	॥
सुखेन ब्रह्मसंयोगमत्यन्तमधिगच्छति	॥२९॥
स ब्रह्मा स शिवः सेन्द्रः सोक्षरः परमः स्मृतः	॥
स एव विष्णुः स प्राणः स कालाग्निः स चन्द्रमाः	॥३०॥
स एव सर्वं यद् भूतं यच्च भव्यं सनातनम्	॥
ज्ञात्वा तं मृत्युमश्न्येति नान्यः पन्था विमुक्तये	॥३१॥
सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि	॥
संपश्यन् ब्रह्मपरमं याति नान्येन हेतुना	॥३२॥
ज्ञाननिर्मथनाभ्यासात्पापं दहति पूरुषः	॥
आत्मानमरणिं कृत्वा प्रग वं चोत्तरारणिम्	॥
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः	॥३३॥

જ્યાં જ્યાં ઉપરમે ચિત્ત, રોકલું યોગમાર્ગથી	॥
જ્યાં આત્માથી સ્વઆત્માને સંતુષ્ટ જોઈ આત્મમાં	॥૨૧॥
બુદ્ધિ આદ્ય ઈંદ્રિયુંથી પર જ સુખ છે ધણું	॥
જ્યાં રહીને જ જાણે છે તત્ત્વથી ચળતો નથી	॥૨૨॥
આ લાભ મેળવી બીજો, અદ્ભુત માનતો નથી	॥
જ્યાં રહેતો મદ્દાદુ ખે કદી તે ચળતો નથી	॥૨૩॥
દુઃખ નાશક તે જાણે પ્રસિદ્ધ વિયોગ યોગ નામથી	॥
તે નિર્દે જોડવો યોગ, દ્રઢતા યુક્ત ચિત્તથી	॥૨૪॥
સંકલ્પથી થયેલા જ, સધળા કામને તણ	॥
મનથી ઈંદ્રિયો સર્વે, બધેથી વશમાં કરી	॥૨૫॥
ધીમેં ધીમેં શાંત થાય, ધારણા યુક્ત બુદ્ધિથી	॥
પરોવી મન આત્મામાં બીજું કંઈ ન ચિંતવે	॥૨૬॥
જ્યાં જ્યાંથી બહાર નિકળે, મન અસ્થિર ચચળ	॥
ખેંચી લાં લાં થકી તેને, પોતામાં કરવું વશ	॥૨૭॥
એ શાંત મનના યોગીને મળે સુખ ઉત્તમ	॥
રજેશુલુ વિનાયુ ને, નિર્દોષ બ્રહ્મ રૂપ જ	॥૨૮॥
આત્માને જોડતો એમ, જ યોગી વશ ચિત્તને	॥
સુખેથી બ્રહ્મનો યોગ, પામે છે નિર્દેય જ તે	॥૨૯॥
તે બ્રહ્મા શિવ ને ઇંદ્ર, તે છે પરમ અક્ષર	॥
તે વિષ્ણુ પ્રાણ છે તે જ, કાળાગ્નિ ચંદ્રમા જ તે	॥૩૦॥
થયેલું ને થવાનું જ, વિશ્વ તે છે સનાતન	॥
તરે જાણી મૃત્યુને એ બીજો માર્ગ ન મુક્તિને	॥૩૧॥
પોતામાં સર્વભૂતો ને, પોતાને સર્વભૂતમાં	॥
જોતો પરબ્રહ્મ પામે, નહિ બીજા ઉપાયથી	॥૩૨॥
કરી અરણિ આત્માને, ઝાંકાર ઉત્તરારણિ	॥
જ્ઞાન નિર્મથનાશ્ચાર્ય, બાળે છે સિદ્ધ પાપને	॥
બુવે છે યોગયુક્તાત્મા બધેય સમદૃષ્ટિથી	॥૩૩॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ॥
 तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥३४॥
 यस्तु सर्वाणि भूतानि आत्मन्येवानुपश्यति ॥
 सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते ॥३५॥
 सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ॥
 सर्वथा वर्तमानोपि स योगी मयि वर्तते ॥३६॥
 आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ॥
 सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥३७॥

अर्जुन उवाच

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ॥
 एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात् स्थितिं स्थिराम् ॥३८॥
 चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम् ॥
 तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥३९॥

श्री भगवानुवाच

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ॥
 अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥४०॥
 असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ॥
 वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥४१॥

अर्जुन उवाच

अयतः श्रद्धयोपेतो योगावलितमानसः ॥
 लिप्तमानः सतां मार्गं प्रमूढो ब्रह्मणः पथि ॥४२॥
 अनेकचित्तो विभ्रान्तो मोहस्थेन वशंगतः ॥
 अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥४३॥
 कच्चिन्मयविभ्रंशाच्छ्रमाभ्रमिव नश्यति ॥
 अप्रतिष्ठो महाबाहो विनाशो वाऽविगच्छति ॥४४॥
 एतन्मे संशयं कृष्ण ह्येसुमहस्यशेषतः ॥
 त्वदन्यः संशयस्यास्य क्लेशो न ह्युपपद्यते ॥४५॥

જુવે છે સર્વ મારામાં, જુવે છે જ બધે મને ॥
 નથી હું દૂર તેનાથી, મારાથી દૂર તે નથી ॥૩૪॥
 સઘળાં પ્રાણિયોને જ, પોતામાં જ જુવે સદા ॥
 પોતાને સર્વ ભૂતોમાં, ન પછી જાણવાપણ ॥૩૫॥
 રહેલા સર્વભૂતોમાં, એકતાથી બન્ન મને ॥
 ગમે ત્યાં તે વસે તોય, મારામાં તે વસે સદા ॥૩૬॥
 આત્મા પેડે જ બીજને, ગણે જ મુખદ્વંખને ॥
 સમાન ભાવથી તે જ, એક યોગી ગણાય છે ॥૩૭॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

તમે આ જ કહ્યો યોગ, સામ્યથી મધુસૂદન ॥
 નથી ચંચળતાથી હું, જાણું એની સ્થિતિ સ્થિર ॥૩૮॥
 ચળ મંથનકારી ને, બળદૂં દ્રઢ છે મન ॥
 તેનો નિઝહ માતું છું, બાંધવો જમ વાયુને ॥૩૯॥

॥ ઓ મગધાન ઉવાચ ॥

ન થાય વશ એવું એ, અવશ્ય ચળ ચિત્ત છે ॥
 વશ થાય જ અભ્યાસે, વૈરાગ્યે અથવા મન ॥૪૦॥
 આત્મા વશ નથી જને, યોગ અપ્રાપ્ય છે સદા ॥
 વશ્યાત્માને પ્રયત્નેથી, મને યોગ ઉપાયથી ॥૪૧॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

અદ્ય પ્રયત્ન બ્રહ્મણ, યોગથી ચળ ચિત્તને ॥
 બ્રહ્મનો માર્ગ ભુવેલો, સંતોનો માર્ગ ઈચ્છતો ॥૪૨॥
 વ્યગ્રચિત્ત સ્થૈર્યહીન, થયેલો મોહને વશ ॥
 ન પામી યોગની સિદ્ધિ, પામે છે તે કઈ ગતિ ॥૪૩॥
 તે બન્ને લોકથી બ્રહ્મ, ન પામ્યો સ્થિરતા જ જ ॥
 વાયુથી વાદળાં જમ, શુ પામે નાશ તે જન ॥૪૪॥
 મારા સંશયને કાપો, સંપૂર્ણ રીતથી પ્રભો ॥
 આ સશય મટાડે જ, નથી બીજે તમોવિના ॥૪૫॥

॥ श्री भगवानुवाच ॥

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते	॥
नहि कल्याणकृत् कश्चिद् दुर्गतिं जातु गच्छति	॥४६॥
प्राप्य पुण्यकृतांल्लोकानुपित्वा शाश्वतीः समाः	॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टाऽभिजायते	॥४७॥
अथवा योगिनामेव जायते धीमतां कुले	॥
एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम्	॥४८॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पार्वदैहिकम्	॥
ततो भूयोपि यतते संसिद्धौ कुरुनन्दन	॥४९॥
पूर्वाभ्यासेन तेनैव कियते ह्यवशोऽपि सन्	॥
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते	॥५०॥
प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः	॥
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम्	॥५१॥
तपस्विभ्येऽधिको योगी ज्ञानिभ्यश्च मतोऽधिकः	॥
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन	॥५२॥
योगिनामपि सर्वेषां मद्भक्तेनान्तरात्मना	॥
अर्द्धावान् भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः	॥५३॥
इति श्रीभगवद्गीतायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥	

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ सप्तमोऽध्यायः ७ ॥

श्री भगवानुवाच

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रितः	॥
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु	॥१॥
ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः	॥
यज्ज्ञात्वा न पुनः किञ्चिद् ज्ञातव्यमवशिष्यते	॥२॥
मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये	॥
यनतामपि भिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः	॥३॥

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

આ લોક પરલોકેં વા તેનો નાશ થતો નથી	॥
કલ્યાણ કરતો ઠાઠ, દુર્ગતિ પામતો નથી	॥૪૬॥
પામીને પુણ્યશાળીના, લોકને ત્યાં રહી ધણું	॥
યોગશ્રદ્ધ જ જન્મે છે, શુદ્ધ શ્રીમંત ને ગૃહે	॥૪૭॥
દ્યે વા જન્મ યોગિયોના, વિદ્વાનોના કુળો વિષે	॥
મળવો જન્મ આવો તે, ધણું દુર્લભ માનવું	॥૪૮॥
ત્યાં જન્મી બુદ્ધિનો યોગ, પામે છે પૂર્વ દેહનો	॥
તેથી ફરી કરે યત્ન, યોગની સિદ્ધિ પામવા	॥૪૯॥
આધીન થઈ જોડાય, અભ્યાસેં પૂર્વ જન્મના	॥
જ્ઞાસુ યોગનો શબ્દ બ્રહ્મથી પર થાય છે.	॥૫૦॥
પ્રયત્નશીળ યોગી જ, ધોવાયાં પાપ જહાનાં	॥
થઈ સિદ્ધ ધણા જન્મે, પછી પામે પરા ગતિ	॥૫૧॥
તપસ્વીથી શ્રદ્ધ યોગી, જ્ઞાનીથી પણ ઉત્તમ	॥
કર્મીઓથી શ્રદ્ધ યોગી, માટે યોગી જ તું બન્ય	॥૫૨॥
બધા યોગિજનોમાંના, મારામાં મન રાખિને	॥
ગણવો તે ધણો પાત્ર, શ્રદ્ધાજી જ મને ભજ	॥૫૩॥

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાયાં ધ્યાનયોગ બ્રહ્મપ્રાપ્તિયોગો નામ પઠોઽધ્યાયઃ સંપૂર્ણઃ ॥૬॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ સત્તમોઽધ્યાયઃ ૭ ॥

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

મારામાં મન આસક્તિ, રાખી જોડાય યોગમાં	॥
બધું નાંભળ્ય એ જમ, મને જણી શકીશ તું	॥૧॥
જ્ઞાન વિજ્ઞાન સાથેતું, સંપૂર્ણ કહું છું તને	॥
જ જણી ન ફરી કાંઈ, રહે છે જણવાપણું	॥૨॥
સિદ્ધિ માટે કરે ડોક, હજારોમાં પ્રયત્ન ને	॥
પ્રયત્નશીળ સિદ્ધોમાં, મને ડોક જ ઓળખે	॥૩॥

॥ श्री भगवानुवाच ॥

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते	॥
नहि कल्याणकृत् कश्चिद् दुर्गतिं जातु गच्छति	॥४६॥
प्राप्य पुण्यकृतांश्लोकानुपित्वा शाश्वतीः समाः	॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभद्राऽभिजायते	॥४७॥
अथवा योगिनामेव जायते धीमतां कुले	॥
एतद्वि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम्	॥४८॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पार्वदैहिकम्	॥
ततो भूयोपि यतते संसिद्धौ कुरुनन्दन	॥४९॥
पूर्वाभ्यासेन तेनैव कियते ह्यवशोऽपि सन्	॥
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते	॥५०॥
प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः	॥
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम्	॥५१॥
तपस्विभ्येऽधिको योगी ज्ञानिभ्यश्च मतोऽधिकः	॥
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन	॥५२॥
योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना	॥
श्रद्धावान् भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः	॥५३॥
इति श्रीभगवद्गीतायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥	

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ सप्तमोऽध्यायः ७ ॥

श्री भगवानुवाच

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रितः	॥
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु	॥१॥
ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः	॥
यज्ज्ञात्वा न पुनः किञ्चिद् ज्ञातव्यमवशिष्यते	॥२॥
मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति मिद्वये	॥
यतनामपि मिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः	॥३॥

પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ, આકાશ, બુદ્ધિ ને મન	॥
અહંકાર, પ્રકૃતિ છે, મારી આઠ પ્રકારની	॥૪॥
તેથી ય જાણ્ય બીજી જ, મારી પ્રકૃતિ છે પરા	॥
જીવરૂપી જ જનાથી, પ્રવર્તે છે બધું જગત્	॥૫॥
આનાથી જ બધા પ્રાણી, જાણ્ય ઉત્પન્ન થાય છે	॥
હું છું આ સર્વજનો, પ્રલયોત્પત્તિકારક	॥૬॥
મારાથી ભિન્ન કાંઈ આ, સમગ્ર વિશ્વમાં નથી	॥
મારામાં આ પરાવાયું, પારા દોરા વિષે જ્યમ	॥૭॥
જળમાં રસ રૂપેં છું, પ્રભા છું ચંદ્ર સૂર્યમાં	॥
ઝાંકાર વેદમાં, શબ્દ આભેં, શૌર્ય નરો વિષે	॥૮॥
સુગંધ ભૂમિમાં હું છું, તેજ અગ્નિ વિષે જ હું	॥
જીવનં સર્વભૂતોમાં, તપસ્વિઓ વિષે તપ	॥૯॥
બીજ આ સર્વ ભૂતોનો, મને જાણ્ય સનાતન	॥
બુદ્ધિ હું બુદ્ધિમાનોમાં, તેજ તેજસ્વિઓ વિષે	॥૧૦॥
બળ હું બળવાનોનું, કામ રાગ વિવર્જિત	॥
ધર્માનુસારી છું કામ, સમગ્ર પ્રાણિઓ વિષે	॥૧૧॥
જ જ સાત્વિક ભાવો છે, જ છે રાજસ તામસ	॥
મારાથી તે, ન તેમાં હું, તે મારામાં જ જાણ્ય	॥૧૨॥
ત્રિગુણાવૃત્ત ભાવોથી, સર્વ મોહિત આ જગત્	॥
મને નથી જાણ્યું તે, એનાથી પર અવ્યય	॥૧૩॥
દેવી ત્રિગુણાળી આ, મારી માયા દુરલ્ભા	॥
મારે જ શરણે આવે, એ માયાને જ તે તરે	॥૧૪॥
ન મારે શરણે આવે, મૂઠો ને કુદ્ધ માણસો	॥
માયાયે જ્ઞાનહીનો એ, પામ્યા આસુર ભાવને	॥૧૫॥
પુણ્યશાળી મને પૂજે, મનુષ્યો ચાર જાતના	॥
ધનાર્થી, દુઃખી, જીજ્ઞાસુ, જ્ઞાનવાન્ ભરતર્ષભ	॥૧૬॥
તેમાં જ્ઞાની નિલયુક્ત, દ્રઢભક્તિ ત્રિશેષ છે	॥
જ્ઞાનીને હું બહુ વાલો, તેમ જ્ઞાની મને પ્રિય	॥૧૭॥

उदाराः सर्व एषैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतः	॥
आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवाऽनुत्तमां गतिम्	॥१८॥
बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्गं प्रपद्यते	॥
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः	॥१९॥
कामैस्तेरतेर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः	॥
तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियमाः स्वया	॥२०॥
यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्वितुमिच्छति	॥
तस्य तस्याऽबलं श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम्	॥२१॥
स तथा श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते	॥
लभते च ततः कामान्तर्यैव विहितान् हि तान्	॥२२॥
अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेवसाम्	॥
देवान्देवयजो यान्ति सिद्धान् सिद्धयतास्तथा	॥२३॥
यक्षान्विद्याधरान्यान्ति यन्धवांस्तत्परायणाः	॥
भूतान्भूतयजो यान्ति यदमक्ता यान्ति मामपि	॥२४॥
अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः	॥
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम्	॥२५॥
नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः	॥
मूढाऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्	॥२६॥
वेदाहं सप्रतीतानि वर्तमानानि चार्जुन	॥
अधिप्यन्ति च भूतानि मां तु वेद न कश्चन	॥२७॥
इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमोहेन भारत	॥
सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यान्ति परंतप	॥२८॥
येषां त्वन्तं गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्	॥
ते द्वंद्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः	॥२९॥
जरामरमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये	॥
ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्	॥३०॥
साधिभूताधिदेवं मां साधियज्ञं च ये विदुः	॥
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः	॥३१॥
इति श्री भगवद्गीतायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥	

જ્ઞાની મારો જ આત્મા છે, ભક્તો એ શ્રેષ્ઠ છે બધા	॥
યુક્તાત્મા તે રહેલો છે, શ્રેષ્ઠ મારી ગતિ વિષે	॥૧૮॥
અનેક જન્મને અંતે, પામે છે જ્ઞાનવાન્ મને	॥
કૃષ્ણરૂપ જગત્ માને, તે મહાત્મા સુદુર્લભ	॥૧૯॥
અનેક કામના વાળા, પૂજે વિવિધ દેવને	॥
તે તે નિયમ પાળીને, પ્રેરાતા પ્રકૃતી વડે	॥૨૦॥
જ ભક્ત જ જ ભૂતિને, પૂજે શ્રદ્ધાવડે સદા	॥
તે તે ભક્ત ત્રી શ્રદ્ધા, કરું છું અચળ સ્થિર	॥૨૧॥
તે શ્રદ્ધાયુક્ત એ ભક્ત, તેની આગમના કરે	॥
તેથી તે મેળવે લાભો, શુભ દીધેલ મેં જ એ	॥૨૨॥
તે અદ્ય બુદ્ધિવાળાનાં, કળ છે નાશવંત એ	॥
દેવ ભક્તો દેવ પામે, સિદ્ધોને સિદ્ધ સેવકો	॥૨૩॥
પામે છે યક્ષ ગંધર્વ, ને વિદ્યાધર પુજકો	॥
ભૂતપૂજક ભૂતોને, મારા ભક્તો મળે મને	॥૨૪॥
અવ્યક્ત વ્યક્ત પામેલો, માને છે અદ્ય બુદ્ધિઓ	॥
ન જાણતા પરંભાવ મારા અવ્યય ઉત્તમ	॥૨૫॥
વીંટાયો યોગ માયાથી, બધાને હું છતો નથી	॥
અજ અવ્યય હું છું ઈ, અજ્ઞાની જાણતો નથી	॥૨૬॥
જાણું છું હું યથેલાને, જાણું છું વર્તમાનને	॥
યનારાં પ્રાણિઓને હું, મને ઠા જાણતો નથી	॥૨૭॥
ઈચ્છા દ્રેષ્યકી યાતાં દ્વંદ્વ મોહવડે બધાં	॥
સૃષ્ટિમાં પ્રાણિઓ સર્વે પામે સંમોહને તદા	॥૨૮॥
પાપ નષ્ટ થયું જ જ પ્રભુચરાણી જનોતણું	॥
જ દ્વંદ્વ મોહથી મુક્ત દ્રઢતાથી ભજ મને	॥૨૯॥
મારે ઓયેં કરે યત્ન જરા મરણ સૂટવા	॥
અધ્યાત્મ કર્મ અપિષ્ત તે જાણે પૂર્ણ પ્રભને	॥૩૦॥
અધિભૂત અધિદેવ સામેનો અધિગણની	॥
મને જાણે મૃત્યુકાળે તે યોગીયો જ યોગ્ય છે	॥૩૧॥

॥શતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાયાં ધ્યાનયોગ વ્રજવાસિનાર્ગચોનો નામ મત્તમોપ્પાયઃ મંદૂર્ગઃ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ अष्टमोऽध्यायः ८ ॥

अर्जुन उवाच

किं तद् ब्रह्म किमध्यतमं किं कर्म पुरुषोत्तम ॥
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥१॥
अधियज्ञः कथं कोऽज देहेऽस्मिन्मधुसूदन ॥
प्रयाणकालेऽपि कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥२॥

श्री भगवानुवाच

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ॥
भूतभावोद्भवरो विसर्गः कर्मसंज्ञिनः ॥३॥
अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ॥
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां चर ॥४॥
अन्तर्कालेऽपि मामेव स्मरन्धृक्त्वा कलेवरम् ॥
यः प्रयाति स भङ्गायं याति नास्त्यत्र संशयः ॥५॥
यं यं वाऽपि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ॥
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभाबितः ॥६॥
तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ॥
मर्त्यर्पितमनोबुद्धिर्मांसेवैष्यस्यसंशयम् ॥७॥
अभ्यासयोगयुक्तेन चेनसा नान्यगामिना ॥
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥८॥
यथा नद्य स्यदमानाः सगुद्रे गच्छन्त्यस्तं नामरूपे विहाय ॥
तथा विद्वान्नामरूपाद्विमुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥९॥
कविं पुराणमनुशासितारमणोऽरणीयांसमनुस्मरेद्यः ॥
सर्वस्य धातारमचित्परूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥१०॥
प्रयाणकाले मनसाऽचलेन भक्त्या युक्तो योगयलेन चैव ॥
भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेक्ष्य सम्यक् स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥११॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥

અર્જુન ઉવાચ

શું તે બ્રહ્મ શું અધ્યાત્મ, કર્મ શું પુરુષોત્તમ ॥
અધિભૂત કર્યું શું છે, અધિદેવાધિયજ્ઞ શું ॥૧॥
કેમ આ વિશ્વમાં શું છે, કહો શું આ શરીરમાં ॥
મૃત્યુકાળે કેમ જાણે, તમને મન નિમ્નહી ॥૨॥

શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ

છે અક્ષર પરબ્રહ્મ, અધ્યાત્મ એ સ્વભાવ છે ॥
જન્માવે ભૂત ભાવોને, તે વિસર્ગ જ કર્મ છે ॥૩॥
અધિભૂત ક્ષરો ભાવ, અધિદૈવત પૂરૂષ ॥
આ જ દેહ વિષે હું છું, અધિયજ્ઞ પરંતપ ॥૪॥
કલેવર તજ પ્રાણી, અંતકાળે સ્મરી મને ॥
તે મારા રૂપને પામે, તેમાં શંકા ન જાણવી ॥૫॥
અથવા જ સ્મરી ભાવ, છોડે અન્તે કલેવર ॥
તે ભાવ સહ જોડાઈ, પામે તે તે જ ભાવને ॥૬॥
માટે મને હમેશાં તું, સ્મરતો સ્મરતો લડે ॥
હું માં જોડી ચિત્ત બુદ્ધિ, મને પામીશ નિશ્ચય ॥૭॥
અભ્યાસ યોગ સાથેના, સ્થિર ચિત્તવડે સ્મરે ॥
દિવ્ય પૂરૂષને પામે, જ છે પરમ નામથી ॥૮॥
નદી તણા જમ ઘણા પ્રવાહો, બળે સમુદ્રે નામ રૂપાદિ છોડી ॥
છૂટો વિદ્વાન્ નામરૂપાદિથી ને, પરાત્પરં પૂરૂષ દિવ્ય પામે ॥૯॥
કવિઃ પુરાણો શાસિતા વિશ્વનો જ, સ્મરે અણૂર્મા અણૂ રૂપને જ ॥
ધાતા બધાનો જ અચિંસરૂપ, આદિત્ય વણી તમથી જ પરો છે ॥૧૦॥
પ્રયાણ કાળે સ્થિર ચિત્તથી જ, ભક્તિ સાથે યોગબળે કરીને ॥
ધારે સમ્યક્ પ્રાણને ભૂકુટીમાં, તે તો દિવ્ય બેદ પૂરૂષ પામે ॥૧૧॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः	॥
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेणाऽभिधास्ये	॥१२॥
यच्च वाचा नाभ्युदितमभ्युद्यते च येन वाक्	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१३॥
मनुते यन्न मनसा येनाहुश्च मनोमतम्	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१४॥
यच्चक्षुषा न पश्यति येन चक्षूंषि पश्यन्ति	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१५॥
शृणोति यन्न श्रोत्रेण येन श्रोत्रमिदं श्रुतम्	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१६॥
प्राणीति यन्न प्राणेन प्राणः प्राणायते यतः	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१७॥
एतद्ध्येयाक्षरं ब्रह्म एतदेवामृतं परम्	॥
एतदेवाव्ययं ज्ञात्वा यो यदिच्छेत्तदाप्नुयात्	॥१८॥
एतदालंबनं श्रेष्ठमेतदालंबनं परम्	॥
एतदालंबनं ज्ञात्वा प्राप्नोति परमां गतिम्	॥१९॥
सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च	॥
मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम्	॥२०॥
ओमित्येकारं ब्रह्म व्याहरन्नामनुस्मरन्	॥
यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम्	॥२१॥
तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणो वाह मनश्च सः	॥
तत्सत्पममृतं चैव तद्विद्धि भरतर्षभ	॥२२॥
प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते	॥
अप्रमत्तेन योद्विष्यं शरवत्तन्मयो भवेत्	॥२३॥
धनुर्गृहीत्वैवमिदं महात्तं शरं ह्युपासानिशितं विधाप्य	॥
आयम्य तद्भागवतेन धीरो लक्ष्यं तदेवाक्षरमित्यवैहि	॥२४॥
अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः	॥
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य देहिनः	॥२५॥

જને કહે અક્ષરઃ વેદ વિજ્ઞા, જમા પેસે યનિઓ વીતરાગી	॥
જને ઇચ્છી બ્રહ્મચર્યો જ પાળે, હંકારમાં તે પદ તૂને કહું છું	॥૧૨॥
વાણીથી ઉદ્ભવ્યુ ના જ, વાણી જના થકી થઈ	॥
તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ	॥૧૩॥
મનથી જ ન માને છે, જથી થાય મનોરથો	॥
તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ	॥૧૪॥
નથી જોતું નેત્રથી જ, જુએ જથી જ ચક્ષુઓ	॥
તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ	॥૧૫॥
કાને ન સાંભળે છે જ, જનાથી કાન સાંભળે	॥
તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ	॥૧૬॥
પ્રાણીથી જ ન જીવે છે, જીવે પ્રાણી જ થકી	॥
તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ	॥૧૭॥
એજ છે અક્ષર બ્રહ્મ, એજ છે પરમામૃત	॥
એજ અવ્યય જાણીને, જ ઈચ્છે તે જઃમેળવે	॥૧૮॥
આલંબન ઐષ્ટ એ છે, એજ આલંબન પર	॥
એ આલંબનને જાણી, પામે છે પરમા ગતિ	॥૧૯॥
કરી બંધ બધાં દ્વાર, રોકી મન હૃદય વિષે	॥
મરતકે પ્રાણને ધારી, રહી યોગ સમાધિમાં	॥૨૦॥
ઓં એ એકાક્ષર બ્રહ્મ, જપતો સ્મરતો મને	॥
જ દેહને તજી જાય, તે પામે પરમા ગતિ	॥૨૧॥
તે જ એ અક્ષર બ્રહ્મ, પ્રાણ, વાણી જ છે મન	॥
તે સત્ય ને સુધા તે છે, જાણ્ય તું ભરતર્પણ	॥૨૨॥
જોઈ ધનુષ્ય, બાણ આત્મા, બ્રહ્મને લક્ષ્ય ધારિને	॥
વીંધવું સાવધાનીથી, બાણવત્ થાય તન્મય	॥૨૩॥
ઓંકાર રૂપી લઈને ધનુષ્ય, ઉપાસના તીક્ષ્ણ શરે કરીને	॥
આકર્ષિને ભાગવતે બળિષ્ઠ, તે લક્ષ્ય તે અક્ષરને જ જાણે	॥૨૪॥
રોજ એકાગ્ર ચિત્તેથી હમેશાં જ સ્મરે મને	॥
હું તો સુલભ તેને છું, નિત્યયુક્ત મનુષ્યને	॥૨૫॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो चीतरागाः	॥
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेणाऽभिधास्ये	॥१२॥
यच्च वाचा नाभ्युदितमभ्युच्यते च येन वाक्	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१३॥
मनुते यन्न मनसा येनाहुश्च मनोमतम्	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१४॥
यच्चक्षुषा न पश्यति येन चक्षूंषि पश्यन्ति	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१५॥
शृणोति यन्न श्रोत्रेण येन श्रोत्रमिदं श्रुतम्	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१६॥
प्राणीति यन्न प्राणेन प्राणः प्राणायते यतः	॥
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते	॥१७॥
एतद्ध्येयाक्षरं ब्रह्म एतदेवावृतं परम्	॥
एतदेवाव्ययं ज्ञात्वा यो यदिच्छेत्तदाप्नुयात्	॥१८॥
एतदालम्बनं श्रेष्ठमेतदालम्बनं परम्	॥
एतदालम्बनं ज्ञात्वा प्राप्नोति परमां गतिम्	॥१९॥
सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च	॥
मूर्ध्न्या ध्यायामनः प्राणमास्थितो योगधारणाम्	॥२०॥
ओमित्येकारं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्	॥
यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम्	॥२१॥
तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणो वाङ् मनश्च सः	॥
तत्सत्पममृतं चैव तद्विद्धि भूतर्षभ	॥२२॥
प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते	॥
अप्रमत्तेन षोडश्यां शरवत्तन्मयो भवेत्	॥२३॥
धनुर्गृहीत्वैवमिदं महास्रं शरं ह्युपासानिशितं विधाय	॥
आयम्य तद्भागवतेन धीरो लक्ष्यं तदेवाक्षरमित्यवैहि	॥२४॥
अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः	॥
तस्याहं सुलभः पार्यं नित्ययुक्तस्य देहिनः	॥२५॥

જને કહે અક્ષરઃ વેદ વિજ્ઞા, જમાં પેસે યનિઓ વીતરાગી ॥
 જને ઇચ્છી બ્રહ્મચર્યો જ પાળે, હંકારાં તે પદ તૂંને કહું છું ॥૧૨॥
 વાણીથી ઉદ્ભવ્યું ના જ, વાણી જના થકી થઈ ॥
 તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ ॥૧૩॥
 મનથી જ ન માને છે, જથી થાય મનોરથી ॥
 તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ ॥૧૪॥
 નથી જોતુ નેત્રથી જ, જુએ જથી જ ચક્ષુઓ ॥
 તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ ॥૧૫॥
 કાને ન સાંભળે છે જ, જનાથી કાન સાંભળે ॥
 તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ ॥૧૬॥
 પ્રાણીથી જ ન જીવે છે, જીવે પ્રાણી જ થકી ॥
 તેજ બ્રહ્મ તું જાણ્ય, ઉપાસે છે ન તે જ આ ॥૧૭॥
 એજ છે અક્ષર બ્રહ્મ, એજ છે પરમાત્મ ॥
 એજ અવ્યય જાણીને, જ ઈચ્છે તે જઃ મેળવે ॥૧૮॥
 આલબન શ્રેષ્ઠ એ છે, એજ આલબન પર ॥
 એ આલબનને જાણી, પામે છે પરમા ગતિ ॥૧૯॥
 કરી બધ બધાં દ્વાર, રોકી મન હૃદય વિષે ॥
 મરતકે પ્રાણને ધારી, રહી યોગ સમાધિમાં ॥૨૦॥
 ઓ એ એકાક્ષર બ્રહ્મ, જપતો સ્મરતો મને ॥
 જ દેહને તજી જાય, તે પામે પરમા ગતિ ॥૨૧॥
 તે જ એ અક્ષર બ્રહ્મ, પ્રાણ, વાણી જ છે મન ॥
 તે સત્ય ને સુધા તે છે, જાણ્ય તું ભરતર્થક ॥૨૨॥
 જોઈ ધતુષ્ય, જાણ આત્મા, બ્રહ્મને લક્ષ્ય ધારિને ॥
 વીંધવું સાવધાનીથી, જાણવત્ થાય તન્મય ॥૨૩॥
 જોઈકાર રૂપી લઈને ધતુષ્ય ઉપાસના તીક્ષ્ણ શરે કરીને ॥
 આકર્ષિને ભાગવતે બળિષ્ઠ, તે લક્ષ્ય તે અક્ષરને જ જાણે ॥૨૪॥
 રાજ એકાગ્ર ચિત્તેથી હૃદયેશાં જ સ્મરે મને ॥
 હું તો સુલભ તેને છું, નિત્યયુક્ત મતુષ્યને ॥૨૫॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयपशाश्वतम्	॥
नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः	॥२६॥
आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन	॥
मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते	॥२७॥
सहस्रयुगपर्यन्तमहर्षे ब्रह्मणो विदुः	॥
रात्रि युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः	॥२८॥
अव्यक्ताद् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवत्यहरागमे	॥
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके	॥२९॥
भूतप्रागः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते	॥
रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे	॥३०॥
परस्मस्मात्तु भावोऽन्यो व्यक्ताऽव्यक्तः सनातनः	॥
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्तु न विनश्यति	॥३१॥
अव्यक्तोक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम्	॥
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धोम परमं मम	॥३२॥
पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यथा	॥
यं प्राप्य न पुनर्जन्म लभन्ते योगिनोऽर्जुन	॥३३॥
यस्यान्तःस्थानि भूतानि यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम्	॥३४॥
यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः	॥
प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भारतर्षभ	॥३५॥
अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः पण्मासा उत्तरायणम्	॥
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः	॥३६॥
धूमो रात्रिस्तथा कुष्णः पण्मासा दक्षिणायनम्	॥
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते	॥३७॥
शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते	॥
अनयोर्यात्यनावृत्तिमेकयाऽऽवर्ततेऽन्यथा	॥३८॥
नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यन्ति कश्चन	॥
तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन	॥३९॥
वेदेषु गङ्गेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम्	॥
अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥४०॥	॥
इति श्री भगवद्गीतायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥	

મને પામી ફરી જન્મ, દુઃખદાતા અશાશ્વત	॥
પામે નહિ મહાત્માઓ, પામ્યા જ શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિને	॥૨૬॥
બ્રહ્મલોક થકી માંડી, પામે જન્મ ફરી ફરી	॥
મને પામ્યા પછી પાર્થ, ફરી જન્મ થતો નથી	॥૨૭॥
હજાર યુગનો જન્મો જાણે, બ્રહ્માતણે દિન	॥
હજાર યુગની રાત, તે જાણે રાત ને દિન	॥૨૮॥
વ્યક્ત અવ્યક્તથી સર્વે, જન્મે દિવસ આવતાં	॥
નાશ પામે થયે રાત્ર, તે જ અવ્યક્તમાં સદા	॥૨૯॥
પ્રાણી માત્ર બધાં જન્મી, રાતે પામે બધાં લય	॥
દિવસે તે ફરી જન્મે, પરાધીન થઈ જગત્	॥૩૦॥
તેથી બીજો પરંભાવ, વ્યક્તાવ્યક્ત સનાતન	॥
જ સર્વ પ્રાણિના નાશે, પોતે નષ્ટ થતો નથી	॥૩૧॥
તે છે અક્ષર અવ્યક્ત કહે છે તે પરા ગતિ	॥
જ્યાં જઈ ન ફરે પાછાં, તે માફે શ્રેષ્ઠ ધામ છે	॥૩૨॥
તે પાર્થ શ્રેષ્ઠ પુરૂષ, અનન્ય ભક્તિથી મળે	॥
જને પામી ફરી જન્મ, યોગિઓ પામતા નથી	॥૩૩॥
જમાં ભૂતો રહેલાં છે, જમાં વિશ્વ બધું રહ્યું	॥૩૪॥
જ કાળે મૃત્યુ પામ્યેથી, યોગિઓ ફરિ જન્મને	॥
પામે છે, વા ન પામે છે, તે કાળ કહ્યું છું હવે	॥૩૫॥
અગ્નિ, પ્રકાશ, દી, શુક્લ, છ માસ ઉત્તરાયણ	॥
તેમાં મરેલા બ્રહ્મજ્ઞો, પામે છે બલને સદા	॥૩૬॥
ધૂમ્ર રાત્રી કૃષ્ણ પક્ષ, છ માસ દક્ષિણાયન	॥
જયોતિ તેમાં ચંદ્રનું છે, જન્મે છે જ મરે યતી	॥૩૭॥
શુક્લ કૃષ્ણ ગતી બે છે, વિશ્વની નિત્ય જાણવી	॥
એકમાં ન ફરી જન્મે, બીજામાં જન્મને ધરે	॥૩૮॥
જાણનારો સૃષ્ટિ આ બે, યોગી મુઝાય તે નહિ	॥
માટે સિદ્ધ હમેશાં તૂં, યા યોગયુક્ત અર્જુન	॥૩૯॥
વેદો અને યજ્ઞ વિષે તપોમાં, દાનો વિષે જ ફળ પ્રાપ્તનું છે ॥	
તેથી અનેક પદ મેળવે છે, યોગી બધા પ્રાપ્ત થકી વિશેષ ॥૪૦॥	

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां अक्षर परब्रह्म योग नाम अष्टमोऽध्यायः संपूर्णः ॥८॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ नवमोऽध्यायः ॥

श्री भगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे	॥
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात्	॥१॥
राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम्	॥
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम्	॥२॥
अश्रद्धधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप	॥
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसार्यर्त्मनि	॥३॥
मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना	॥
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः	॥४॥
न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम्	॥
भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः	॥५॥
यथाऽऽकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान्	॥
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय	॥६॥
एवं हि सर्वभूतेषु चराम्यनभिलक्षितः	॥
भूतप्रकृतिमास्थाय सह चैव विनैव च	॥७॥
सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामकीम्	॥
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम्	॥८॥
प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः	॥
भूतमाममित्रं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्घशात्	॥९॥
न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय	॥
उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु	॥१०॥
मयाऽध्यक्षेण प्रकृतिः सृयते सचराचरम्	॥
हेतुनाऽनेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते	॥११॥
अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमास्थितम्	॥
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमुत्तमम्	॥१२॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ નવમોધ્યાયઃ ॥

શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ

કહું હું આ ધણું શુભ, ઈર્ષા રહિત છે તને	॥
વિજ્ઞાન સહિત જ્ઞાન, જાણી મૂકાશ પાપથી	॥ ૧ ॥
રાજવિદ્યા રાજશુભ, આ ઉત્તમ પવિત્ર છે	॥
પ્રત્યક્ષ ને ધર્મરૂપ, અખંડ કરવા સુખ	॥ ૨ ॥
આ ધર્મમાં અશ્રદ્ધાળુ, પુરૂષો છે પરંતપ	॥
મને ન પામી બટકે, મૃત્યુ સંસાર માર્ગમાં	॥ ૩ ॥
અવ્યક્ત મૂર્તિરૂપી મેં, વિસ્તર્યું આ જગત્ અધું	॥
મારામાં સર્વ જૂતો છે, છતાં તેમાંય હું નથી	॥ ૪ ॥
છતાં હુંમાં ન જૂતો છે જે મારા દિવ્ય યોગને	॥
જૂતધારી ન જૂતસ્થ, જૂતભાવન હું જ છું	॥ ૫ ॥
જન્મ આકાશનો વાયુ, હમેશાં વ્યાપ્ત છે બધે	॥
મારામાં સર્વ જૂતોને, રહેલાં તેમ જાણુજ	॥ ૬ ॥
એમ હું સર્વ જૂતોમાં, ફરું છું શુભ રીતથી	॥
જૂત પ્રકૃતિ સાથે હું, જોડાઈ, તે વિના પણ	॥ ૭ ॥
કલ્પક્ષયે સર્વજૂતો, મારી પ્રકૃતિમાં બળે	॥
કલ્પારંભે ફરી તેને, સર્જું છું હું જ અર્જુન	॥ ૮ ॥
હું સ્વ પ્રકૃતિ આધારે, સર્જું છું આ ફરી ફરી	॥
પરાધીન પ્રકૃતિથી, સર્વજૂત સમૂહને	॥ ૯ ॥
એવા મને બધાં કર્મો, કદાપિ બાંધતાં નથી	॥
જેઠો ઉદ્ધારીન પેઠે, વિરક્ત સર્વ કર્મમાં	॥ ૧૦ ॥
પ્રકૃતિ આશ્રયે ગારે, જન્માવે સચરાચર	॥
એ કારણ વડે નિલય, પ્રવર્તે છે જગત્ અધું	॥ ૧૧ ॥
અપમાને મને મૂઠો, જોઈ માનવ દેહમાં	॥
ન જાણતા શ્રેષ્ઠ ભાવ, મારા અવ્યય ઉત્તમ	॥ ૧૨ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः	॥
आसुरीं राक्षसीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः	॥१३॥
महात्मानंस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः	॥
भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम्	॥१४॥
सततं कीर्तयन्तश्च यजन्तश्च यतव्रताः	॥
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते	॥१५॥
ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते	॥
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम्	॥१६॥
अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाऽहमहमापधम्	॥
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम्	॥१७॥
पिताऽहमस्य जगतो माता धाता पितामहः	॥
वेद्यं पवित्रमोङ्कारोऽथर्वं क्रक् स्नाम वै यजुः	॥१८॥
गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्	॥
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम्	॥१९॥
तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च	॥
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन	॥२०॥
त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते	॥
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान्	॥२१॥
ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ॥	॥
युद्धं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते	॥२२॥
अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते	॥
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्	॥२३॥
येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः	॥
तेऽपि मामेव कान्तेय यजन्ते विधिपूर्वकम्	॥२४॥
अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रसुरेव च	॥
न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते	॥२५॥
यान्ति देवव्रता देशान् पितॄन्यान्ति पितृव्रताः	॥
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम्	॥२६॥

વ્યથે આશા-કામ વિધાવાળા નેં ક્ષુદ્ર ચિત્તના	॥
આસુરી રાક્ષસી માયા, મોહિનીમાં પડ્યા જ તે	॥૧૩॥
રક્ષા દૈવી પ્રકૃતિમાં, મહાત્માઓ મને ભજ	॥
મારામાં મનવાળાઓ, જાણી ભૂતાદિ અન્યથ	॥૧૪॥
સ્તુતિ કર્તા યજ્ઞકર્તા, નમતા ભક્તિથી મને	॥
દ્રઢવ્રતો નિત્યયુક્ત, ઉપાસે છે મને સદા	॥૧૫॥
જ્ઞાનયજ્ઞ વડે ખીજ, ઉપાસે વિશ્વમુખને	॥
એક રૂપે જુદા રૂપે બહુ રૂપે મને ભજ	॥૧૬॥
હું કંતુ, હું જ છું યજ્ઞ, સ્વધા હું, હું જ આપધ	॥
મંત્ર હું છું આજ્ય હું છું, હું અગ્નિ છું અને હવિ	॥૧૭॥
આ વિશ્વનો પિતા હું છું, માતા ધામ પિતામહ	॥
જ્ઞેય ઓંકાર ઋગ્વેદ, યજુઃ સામ અથર્વણ	॥૧૮॥
ગતિ ભર્તા પ્રજ્ઞઃ સાક્ષી, નિવાસ શરણું સુહૃત	॥
પ્રભવ પ્રલય સ્થાન નિધાન ખીજ અન્યથ	॥૧૯॥
તપૂં, થંભાવી રાખું હું, વર્ષાવું વૃદ્ધિને જ હું	॥
હું છું અમૃત ને મૃત્યુ, હું જ છું સત્ અને અસત્	॥૨૦॥
ત્રિવેદજ્ઞા સોમપા પાપમુક્ત, યજ્ઞે પૂજી સ્વર્ગને ઈચ્છતા જ	॥
તે પુણ્ય રૂપી સુર લોક પામી, ત્યાં ભોગવે ઉત્તમ દિવ્ય ભોગ	॥૨૧॥
તેઓ સ્વર્ગે ભોગવી સ્વર્ગભોગ, ક્ષીણે પુણ્યે મૃત્યુલોકે પ્રવેશે	॥
વેદવથી ધર્મને એમ પાળે, તેઓ જન્મો મૃત્યુને મળવે છે	॥૨૨॥
હું માં એકાગ્ર વૈરાગ્યે ભજ છે જ જનો મને	॥
તે બધા નિત્ય ભક્તોતું, કરું છું હું જ રક્ષણ	॥૨૩॥
જ અન્ય દેવ ભક્તો છે, યજ્ઞ છે ભક્તિપૂર્વક	॥
મને તેઓ જ પૂજ છે, વિધિથી એમ જાણું	॥૨૪॥
હું જ છું સર્વ યજ્ઞોનો ભોક્તા ને પ્રજારૂપ હું	॥
મને ન તરવથી જાણે, પડે છે એજ હેતુથી	॥૨૫॥
દેવભક્તો જ દેવોને, પિતરો ને પિતૃવ્રત	॥
ભૂતેષ્ટ પામે ભૂતોને, મારા ભક્તો મળે મને	॥૨૬॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं चो मे भक्त्या प्रयच्छति	॥
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः	॥२७॥
यत्करोपि यदश्नाति यज्जुहोपि ददासि यत्	॥
यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व भदर्पणम्	॥२८॥
शुभाशुभफलैरेवं मोक्षयसे कर्मबन्धनैः	॥
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि	॥२९॥
अचित्यमव्यक्तमनंतरूपं शिवं प्रशांतममृतं ब्रह्मयोनित्	॥
तमादिमध्यांतविहीनमेकं विभुं चिदानंदमरूपमद्भुतम्	॥३०॥
उमासहायं परमेश्वरं प्रभुं त्रिलोचनं नीलकण्ठं प्रशांतम्	॥
हृत्पुंडरीके विरजं विशुद्धं संचिंतयेद् ब्रह्मरूपं विशोकम्	॥३१॥
समोऽहं सर्वं भूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः	॥
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम्	॥३२॥
अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्	॥
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः	॥३३॥
क्षिप्रं भयति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति	॥
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मदभक्तः प्रणश्यति	॥३४॥
मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य योऽपि स्युः पापयोनयः	॥
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम्	॥३५॥
किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा	॥
अनित्यमसुखं लोकमिम प्राप्य भजस्य माम्	॥३६॥
मन्मना भय मद्भक्तो मयाजी मां नमस्कृत्य	॥
मामैष्यसि युक्स्वैयमात्मानं मत्परायणः	॥३७॥

इति श्री भगवद्गीतायां नवमोऽध्यायः ॥९॥

પત્ર પુષ્પ ફળો પાણી, અર્પે જ ભક્તિથી મને	॥
શુદ્ધાત્માનું ભક્તિ પૂર્વ, આપું સ્વીકારું છું સદા	॥૨૭॥
કર્મ જ, જમ્ય, જ હોમ્ય, દાન દે, તપ જ કાર્ય	॥
એ બધું હે કુંતિપુત્ર, મને અર્પણુ તું કર્ય	॥૨૮॥
શુભાશુભ ફળોથી તું, મુકાશ કર્મ બંધથી	॥
સંન્યાસ યોગ યુક્તાત્મા, મને પામીશ મુક્ત તું	॥૨૯॥
અચિંત્ય અવ્યક્ત અનંતરૂપ, શિવ પ્રસાંત અમૃત બ્રહ્મ યોનિ ॥	
તે આદિ મધ્યાંત વિહીન અદ્ભૂત, વિશ્વઃ ચિદાનંદ અરૂપ જ છે	॥૩૦॥
હિમા સહાયઃ પરમેશ્વર પ્રભુ, ત્રિલોચન નીલકંઠ પ્રસાંત	॥
હૃત્પદ્મમાં તે રજહીન શુદ્ધ, વિશેષ ને ચિંતવે બ્રહ્મરૂપ	॥૩૧॥
સમ છું સર્વ ભૂતોમાં, ન મને દ્વેષ્ય કે પ્રિય	॥
તેઓમાં હું મારામાં તે, ભક્તિથી જ ભજ મને	॥૩૨॥
ભજ અનન્ય ભાવેથી, દુરાચારી છતાં મને	॥
તે સાધુ જાણવો નિશ્ચે, તે સારો દ્રઢવૃત્તિ છે	॥૩૩॥
તે ધર્માત્મા સદ્ય થાય, પામે તે શાંતિ કાયમી	॥
તું નક્કી જાણજ પાર્થ, ન પામે ભક્ત નાશ તે	॥૩૪॥
મારે ઓથે રહ્યાં બીજા, જ્યો અધમ જાતિના	॥
સ્ત્રિઓ વૈશ્યો તથા શૂદ્રો, પામે તે ય પરા ગતિ	॥૩૫॥
પુછવું શું બ્રાહ્મણોનું, ભક્ત રાજર્ષિઓતણું	॥
દુઃખી અનિત્ય સંસાર, પામી ભજ મને સદા	॥૩૬॥
મારામાં મન રાખીને, મારો ભક્ત થઈ સદા	॥
પ્રણામ કરતો નિત્ય, યજતો યજ્ઞથી મને	॥
મને પામીશ આત્માને, મારામાં એમ જોડિને	॥૩૭॥

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां अक्षर परब्रह्म योगो नाम नवमोऽध्यायः संपूर्णः ॥९॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ दशमोऽध्यायः १० ॥

श्री भगवानुवाच

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः	॥
यत्सेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया	॥१॥
न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः	॥
अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः	॥२॥
यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम्	॥
असंभूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते	॥३॥
बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः क्षमः	॥
सुखं दुःखं भवो भवो भयं चाभयमेव च	॥४॥
अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः	॥
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव प्रथग्विधाः	॥५॥
महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा	॥
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः	॥६॥
एतां विभृतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः	॥
सोऽविक्रम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः	॥७॥
अयं सर्वस्य प्रभव इतः सर्वं प्रवर्तते	॥
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः	॥८॥
मच्छिन्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम्	॥
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति रमयन्ति च	॥९॥
तेषां सत्तयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्	॥
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते	॥१०॥
तेषामेवानुक्रंपार्यमहमज्ञानजं तमः	॥
नाशयाम्यात्तद्भावस्यो ज्ञानदीपेन भास्वता	॥११॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ દશમોધ્યાયઃ ૧૦ ॥

શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ

ફરી પણ મહાબાહો, મારા સદ્ વાક્યને સુણ	॥
પ્રસન્ન ચિત્તનો તું છો, માટે તારા હિતે કહું	॥૧॥
મારી ઉત્પત્તિને દેવો, ન જાણે ન મહર્ષિઓ	॥
આદિ હું છું જ દેવોનો, બધા મહર્ષિઓ તણે	॥૨॥
જાણે અજ અનાદિ જ, જાણે લોક મહેશ્વર	॥
અમોહી તે મનુષ્યોમાં, સુકાય સર્વ પાપથી	॥૩॥
બુદ્ધિ જ્ઞાન અસંમોહ, દમ સત્ય કામા શમ	॥
સુખ દુઃખ ભવો ભાવ, ભય તેમજ નિર્ભય	॥૪॥
અહિંસા સમતા તુષ્ટિ, તપ દાન તથા યશ	॥
નિંદા એ ભાવ ભૂતોના, મારાથી જ બધા બને	॥૫॥
મહર્ષિઓ સાત પૂર્વે, ચાર જ મનુષ્યો યથા	॥
થયા મારા જ મનથી, જગ્યાની આ બધી પ્રજા	॥૬॥
મારી વિભૂતિ ને યોગ, જાણે જ તત્ત્વથી જન	॥
એમાં નથી કશી શંકા, જોડાય સ્થિર યોગથી	॥૭॥
આ સર્વ વિશ્વનો તાત, પ્રવર્તે સર્વ એ ચક્રી	॥
ભાવ સંયુક્ત વિદ્વાનો, એમ માની લજ મને	॥૮॥
મારામાં ચિત્ત ને પ્રાણ, બોધ દેતા પરસ્પર	॥
નિત્ય મારી કથા કેતા, આનંદી ને રમાડતા	॥૯॥
જોડાયેલા નિત્ય તેઓ, લજતા પ્રીતિપૂર્વક	॥
આપું તેને બુદ્ધિયોગ, જથી તેઓ મને મળે	॥૧૦॥
તેઓ પર દયા રાખી, હું જ અજ્ઞાનનું તમ	॥
નાથું હું આત્મ ભાવરથ, તેજસ્વી જ્ઞાન દીપથી	॥૧૧॥

अर्जुन उवाच

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान्	॥
पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम्	॥१२॥
आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा	॥
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि माम्	॥१३॥
सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव	॥
न हि ते भगवान् व्यक्तं विदुर्देवा महर्षयः	॥१४॥
स्वयमेवात्मनाऽऽत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम	॥
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते	॥१५॥
वक्तुमहस्यशेषेण विभूतिरात्मनः शुभाः	॥
याभिर्विभूतिभिर्भोक्तानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि	॥१६॥
कथं विद्यामहं योगिंस्थामहं परिचिन्तयन्	॥
केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया	॥१७॥
विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन	॥
भूयः कथय तृप्तिर्हि श्रण्वता नास्ति मेऽमृतम्	॥१८॥

श्री भगवानुवाच

हन्तते कथयिष्यामि विभूतीरात्मनः शुभाः	॥
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे	॥१९॥
अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः	॥
अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च	॥२०॥
आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान्	॥
मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी	॥२१॥
वेदानां सामवेदोऽहं देवानामस्मि वासवः	॥
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना	॥२२॥
ऋक्षाणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम्	॥
चक्षूनां पादकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम्	॥२३॥
पुरोवसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम्	॥
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः	॥२४॥

અર્જુન ઉવાચ

પરં પ્રલ્હ પરં ધામ, પવિત્ર પરમં તમે ॥
 પુરુષ શાશ્વત દિવ્ય આદિદેવ વિષ્ણુ અજ ॥૧૨॥
 કહે છે મહર્ષિઓ સર્વે, તમે દેવર્ષિ નારદ ॥
 અસિત દેવલ વ્યાસ, કહે છે જ તમે સ્વયં ॥૧૩॥
 સાચું તે સર્વ માતું છું, કહે છે જ તમે મને ॥
 તમારા રૂપને જાણે, ન દેવો ન મહર્ષિઓ ॥૧૪॥
 તે તો તમે જ આત્માથી, સ્વયં જાણી શકો જ છો ॥
 ભૂતભાવન ભૂતેશ, દેવદેવ જગત્પતે ॥૧૫॥
 કૃપા કરી મને ઠેરો શુભ સર્વ વિભૂતિઓ ॥
 જ વિભૂતિવડે વ્યાપી, રહ્યા આ લોકમાં તમે ॥૧૬॥
 હે યોગી કેમ જાણું હું, તમને ચિત્તો થકો ॥
 કયા કયા જ ભાવોમાં, તમને ચિંતવું પ્રભો ॥૧૭॥
 વિસ્તારથી કહે યોગ, તમારી જ વિભૂતિઓ ॥
 ફરી કહે, નથી તુષિ, તમારા વાક્ય સાંભળી ॥૧૮॥

શ્રી ભગવાન ઉવાચ

કહીશ હું તુને નિર્જે, મારી શુભ વિભૂતિઓ ॥
 સુખ્ય સુખ્ય કહું તૂને, નથી અંત સવિસ્તરે ॥૧૯॥
 આત્મા છૂ હું જ હે પાર્થ, હૃદમાં સર્વના રયો ॥
 હું પ્રાણીમાત્રનો આદિ મધ્ય ને હુંજ અંત છું ॥૨૦॥
 આદિત્યોમાં જ હું વિષ્ણુ, જ્યોતિમાં રવિ અંશુમાન ॥૨૧॥
 મરીચિ મરુતોમાં છું, નક્ષત્રોમાં જ ચંદ્રમા ॥
 વેદોમાં હું સામવેદ, દેવોમાં ઇંદ્ર હું જ છું ॥૨૨॥
 મન છું ઇંદ્રિયોમાં હું, ભૂતોમાં હું જ ચેતના ॥
 હું છું શંકર રુદ્રોમાં, કુબેર યક્ષરક્ષમાં ॥૨૩॥
 વસુઓમાં પાવક હું, એરુ હું પર્વતો વિષે ॥
 પુરોહિતોમાં જ સુખ્ય, મને જાણ્ય બૃહસ્પતિ ॥૨૪॥
 રકંઠ સેનાનિઓમાં હું પ્રવાહોમાં સમુદ્ર હું

महर्षीणां भृगुरह गितामध्येकमक्षरम्,	॥
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः	॥२५॥
अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः	॥
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः	॥२६॥
उन्चैः श्रवसमभ्यानां विद्धि माममृतोद्भवम्	॥
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम्	॥२७॥
आयुधातामहं वज्रं धेनूनास्मि कामधुक्	॥
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्गाणामस्मि वासुकिः	॥२८॥
अनन्तश्चास्मि नागानां दारुणो यादसामहम्	॥
पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमनामहम्	॥२९॥
प्रल्हादश्चास्मि दैत्यानां काळः कलयतामहम्	॥
सृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं बैनतेयश्च पक्षिणाम्	॥३०॥
पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम्	॥
क्षपाणां मकरश्चास्मि स्रोतस्तामस्मि जान्हवी	॥३१॥
सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैशहमर्जुन	॥
अध्यात्मविद्या विद्यानां पादः प्रवदनामहम्	॥३२॥
अक्षराणामकारोऽस्मि वंद्यः सानासिकस्य च	॥
अहमेवाक्षयः कालो धाताऽहं विश्वतोमुखः	॥३३॥
मृत्युः सर्वहरश्चाहमुदम्बश्च भविष्यताम्	॥
कीर्तिः श्रीर्वाक् च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा	॥३४॥
बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम्	॥
मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः	॥३५॥
घृतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्	॥
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम्	॥३६॥
घृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः	॥
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुदना कविः	॥३७॥
दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम्	॥
मानं चेवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम्	॥३८॥

મહર્ષિઓમાં ભૃગુ હું, ઈં અક્ષર હું વાણિમાં	॥
જપ યજ્ઞ હું યજ્ઞોમાં, સ્થાવરોમાં હિમાલય	॥૨૫॥
પીપળો સર્વ વૃક્ષોમાં, દેવર્ષિમાં જ નારદ	॥
ગંધર્વોમાં ચિત્રરથ, સિદ્ધોમાં કપિલો મુનિ	॥૨૬॥
ઉચ્ચૈઃશ્રવા હું અશ્વોમાં, સમુદ્ર મંયને થયો	॥
ઔરશવત ગેન્ગન્દ્રોમાં, રાજ હું હું મનુષ્યમાં	॥૨૭॥
વજ્ર હું આયુધોમાં હું, ગાયોમાં કામધેતુ હું	॥
સર્પોમાં વાસુકી હું હું, પ્રજોત્પાદક કામ હું	॥૨૮॥
અનંત હું હું નાગોમાં, વરૂણ જળ દેવોમાં	॥
નિયામકોમાં યમ હું, પિતરોમાં જ અર્થમાં	॥૨૯॥
દેત્રો વિષે હું પ્રહ્લાદ, કાળ કલનકારમાં	॥
સિંહ હું હણકાઓમાં, પક્ષિઓમાં ગરુડ હું	॥૩૦॥
વાયુ હું વેગવાળામાં, રામ હું શસ્ત્રધારિમાં	॥
માછલામાં મધર હું, પ્રવાહોમાં હું જન્મવી	॥૩૧॥
સૃષ્ટિઓનો આદિ અંત, મધ્ય હું જાણ્ય અર્જુન	॥
અધ્યાત્મ વિદ્યા વિદ્યામાં, વાદ હું વાદિઓ વિષે	॥૩૨॥
અક્ષર અક્ષરોમાં હું, દ્વંદ્વ હું હું સમાસમાં	॥
કાળ અક્ષય તો હું હું, ધાતા હું સર્વતોમુખ	॥૩૩॥
સર્વનાશક મૃત્યુ હું, હું ઉદ્ભવ ભવિષ્યનો	॥
સ્ત્રિયોની કીર્તિ વાણી શ્રી, સ્મૃતિ મેધા ધૃતિ ક્ષમા	॥૩૪॥
સામ હું સામગાનોમાં, ગાયત્રી છંદમાં જ હું	॥
માર્ગશીર્ષ હું માસોમાં, વસંત ઋતુઓ વિષે	॥૩૫॥
કપટી જનમાં છૂત, તેજ તેજસ્વિઓ વિષે	॥
સત્ત્વ હું સત્ત્વવાનોમાં, જય હું વ્યવસાય હું	॥૩૬॥
વૃષ્ટિઓમાં વાસુદેવ, પાંડવોમાં હું અર્જુન	॥
મુનિઓમાં વ્યાસ હું હું, શુક્ર હું કવિઓ વિષે	॥૩૭॥
દંડ હું દંડકારોમાં, નીતિ હું છંતનારમાં	॥
મોન હું ગુપ્ત વાતોમાં, જ્ઞાન હું જ્ઞાનવાનમાં	॥૩૮॥

यच्चापि सर्वभूतानां यीजं तदहमर्जुन ॥
 न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥३९॥
 नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप ॥
 एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥४०॥
 यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ॥
 तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशसंभवम् ॥४१॥
 अथवा बहुनोक्तेन किं ज्ञानेन तच्चार्जुन ॥
 विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥४२॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

एकादशोऽध्याय ११ ॥

संजय उवाच

श्रुत्वा श्रीकृष्णवचनं राजन्पार्थोऽब्रवीत्तदा ॥
 मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ॥ १ ॥
 य-त्वयोक्तं यद्यस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥
 भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतो विस्तरशो मया ॥ २ ॥
 त्वत्तः कमलपद्माक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥
 एवमेतद्यथाऽऽत्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ॥ ३ ॥
 द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥
 मन्गसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ॥ ४ ॥
 योगीश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥
 श्रुत्वा पार्थवचः प्राह भगवान्मक्तवत्सलः ॥ ५ ॥

श्री भगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ॥
 नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ६ ॥

જે કાંઈ સર્વ ભૂતોમાં, બીજા હું હું જ અર્જુન	॥
મારા વિનાનું ઠા ભૂત, નથી ક્યાંય ચરાચર	॥૩૬॥
મારી દિવ્ય વિભૂતીનો, નથી પાર પરંતપ	॥
કહ્યું સામાન્યરૂપે આ, મેં વિભૂતીનું જ વર્ણન	॥૪૦॥
વિભૂતીરૂપ જે સર્વ, શોભા પ્રભાવયુક્ત જે	॥
તે તે બધું જાણ્યું તું જ, મારા તેજં જ ઉદ્ભવ્યું	॥૪૧॥
અથવા બહુ શું કહેવું, તુંને જ્ઞાન વિશેષ આ	॥
એક અર્થે વિશ્વ ધારી, વિશ્વમાં હું રહેલ હું	॥૪૨॥
॥ ઇતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાયાં ધ્યાનયોગ બ્રહ્મપ્રાપ્તિમાર્ગે દર્શનયોગ નામ	
દશમોઽધ્યાયઃ સંપૂર્ણઃ ॥ ૧૦ ॥	

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ એકાદશોધ્યાય ૧૧ ॥

સંજય ઉવાચ

સાંભળી કૃષ્ણના વેણ, બોલ્યો અર્જુન કે નૃપ	॥
મને કૃપા કરી શુભ, પરમાધ્યાત્મ જે કહ્યું	॥૧॥
તમારા વચનોથી તે, મારો મોહ બધો ગયો	॥
ભૂતોનો જન્મ ને નાશ, મેં સંપૂર્ણ જ સાંભળ્યો	॥૨॥
કે કૃષ્ણ તમ પાસેથી, માહાત્મ્ય દિવ્ય સાંભળ્યું	॥
એમ આ જમ પોતાને, વર્ણવો છે તમે સ્વયં	॥૩॥
તે રૂપ જેવા ઈચ્છું છું, વિગટ પુરૂષોત્તમ	॥
લાગે જો તમને શક્ય, તેને જોઈ શકીશ હું	॥૪॥
યોગીશ્વર તમે તો તો, દેખાડો દિવ્ય રૂપને	॥
પાર્યં વાણી સુણી કે છે, ભગવાન્ ભક્તવત્સલ	॥૫॥

શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ

સેંકડો ને હજારો આ, જો મારાં રૂપ અર્જુન	॥
નાના પ્રકારનાં દિવ્ય, નાના આકાર વર્ણનાં	॥૬॥

पश्यादित्यान् वसुन् रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ॥
 बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि पाण्डव ॥ ७ ॥
 इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ॥
 मम देहे गुडाकेश यवान्यद् द्रष्टुमिच्छसि ॥ ८ ॥
 न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ॥
 दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ९ ॥

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वा ततो राजन् महायोगीश्वरो हरिः ॥
 दशयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ १० ॥
 अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भूतदर्शनम् ॥
 अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ ११ ॥
 दिव्यमालांपरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ॥
 सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ १२ ॥
 दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेशुपदद्विधिता ॥
 यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १३ ॥
 तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ॥
 अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १४ ॥
 ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः ॥
 प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १५ ॥

अर्जुन उवाच

पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वास्तथा भूतविशेषसङ्घान् ॥
 ब्रह्माण्डमीशं कमलासनस्थमृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १६ ॥
 अनेकधाहृदरचक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ॥
 नान्तं न मध्यं न पुनस्तदादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥ १७ ॥
 किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतोऽदीप्तिमन्तम् ॥
 पश्यामि त्वां दुर्नितीक्ष्यं समन्तादीप्तानशर्कशुनिमप्रमेयम् ॥ १८ ॥
 त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥
 त्वमव्ययः शाश्वनपर्मणोस्त सनाननस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १९ ॥

જો આદિત્ય વસ્તુ રૂદ્ર, અશ્વિનો વાયુઓ તથા ॥
 ધણાં ન પૂર્વે જોયેલાં, આશ્વયે સરખાં જ જો ॥૭॥
 આંહી, ભેળું થયું સર્વ, વિશ્વ જો સચરાચર ॥
 આજ મારા દેહ માંહી, જોવા જ કાંઈ ઈચ્છશે. ॥૮॥
 જોઈ શકીશ નહિ તું, આ તારા નેત્રથી મને ॥
 દિવ્ય ચક્ષુ તુને આપું, જો મારા દિવ્ય યોગને ॥૯॥

સંજય ઉવાચ

પછી એમ કહી રાજન, મહાયોગીશ્વરે અહો ॥
 દેખાડયું ઐશ્વરી શ્રેષ્ઠ, રૂપ અર્જુનને મહત્ ॥૧૦॥
 અનેક સુખ નેત્રો છે, ધણાં અદ્ભુત દર્શન ॥
 દિવ્ય ભૂષણ સંયુક્ત, સજ્જ આયુધ સંયુત ॥૧૧॥
 દિવ્યમાળા વસ્ત્રવાળું, દિવ્યચંદન ચર્ચિત ॥
 બધાં આશ્ચર્ય સાથેતું, દિવ્યાનંત ધણાં સુખું ॥૧૨॥
 હજાર સૂર્ય સરખી, નક્ષત્રાં થાય એકઠી ॥
 તેવી કાંતિ મહાત્માની, નિરખી ત્યાં જ અર્જુને ॥૧૩॥
 જગત્ બધું મળેલું ત્યાં, હૃદયારું રીતથી ધણી ॥
 દેહમાં પાંડવે જોયું, વિરાળ દેવદેવના ॥૧૪॥
 તેથી વિરમય પામેલો, રોમાંચયુક્ત અર્જુન ॥
 કહે છે હાથ જોડીને, કરી નમન મરતકે ॥૧૫॥

અર્જુન ઉવાચ

દેખું છું દેવો તમ દેહ માંહે, તથા બધા ભૂત વિશેષ સંધ ॥
 પદ્મરિથત શ્રદ્ધા અને ઉમેશ, મહર્ષિઓ સર્વ જ દિવ્ય સર્પો ॥૧૬॥
 અનેક બાહુ સુખ નેત્ર પેટ, અનંત રૂપે તમને નિહાળું ॥
 ન અંત નો મધ્ય ન તમારું આદિ, જોજો છું વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપ ॥૧૭॥
 કિરીટ ને ચક્ર ગદા ધારતા ને, તેજોરાશિ કાંતિવાળા તમે છો ॥
 જોઈ સધે જ ન જોઈ શકાતા, દીપ્તાન્નિ સૂર્ય દ્યુતિ ને અમાપ ॥૧૮॥
 તમે . પરં અક્ષર બલુવાનું, તમે પરં આ જગના નિધાન ॥
 અખંડ ને શાશ્વત ધર્મરક્ષી, નિર્દોષ તમે પૂરુષ છો અનાદિ ॥૧૯॥

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यमनन्तबाहुं शशिमूर्यनेत्रम् ॥
 पश्यामि त्वां दीप्तहृताशक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥२०॥
 आवापृषिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वय्यकेन दिशश्च सर्वाः ॥
 दृष्ट्वाऽद्भुतं रूपमुग्रं तवेदग् लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥२१॥
 अमी हि त्वा सुरसङ्घा विशन्ति केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ॥
 स्वस्तीति चोक्तवैव महर्षिसङ्घाः स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥२२॥
 रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ॥
 गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घा वोक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥२३॥
 रूपं महत्ते षड्रवक्त्रनेत्रं महाबाहो षड्बाहुरुपादम् ॥
 षड्दरं षड्दंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥२४॥
 नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ॥
 दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥२५॥
 दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वा कालानलसंनिभानि ॥
 दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥२६॥
 अमी सर्वे घृतरास्पृश्य पुत्राः सर्वैः सहैवाऽवनिशालसङ्घैः ॥
 भीष्मो द्रोणः सुतपुत्रस्तथाऽसौ सहास्मदीयरपि पोधमुख्यैः ॥२७॥
 यक्षप्राणि ते त्थरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ॥
 केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाद्वैः ॥२८॥
 नानारूपैः पुरुषैर्योध्यमाना विशन्ति ते यक्षत्रमचिन्त्यरूपम् ॥
 यौधिष्ठिरा धार्तराष्ट्राश्च पोधाः शस्त्रैः कृत्वा विविधैः सर्व एव ॥२९॥
 त्वत्तेजसा विहता नूनमेव तथा ह्रीमे त्वच्छरीरप्रविष्टाः ॥३०॥
 यथा नदीनां पर्वयोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखो द्रवन्ति ॥
 तथा त्वामी नरलोकवीरा विशन्ति यक्षप्राण्यभितो ज्वलन्ति ॥३१॥
 यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतन्ना विशन्ति नाशाप समृद्धवेगाः ॥
 तथैव नाशाप विशन्ति लोकास्तथापि यक्षप्राणि समृद्धवेगाः ॥३२॥
 छेलिष्यसे प्रसमानः समन्ताल्लोकान् समग्रान् यदनैर्ज्वलद्भिः ॥
 तेजोभिरारूप्य जगत्समग्रं भासस्तपोघ्राः प्रनपन्ति विष्णो ॥३३॥

ન આદિ મધ્યાત અનંત વીર્ય, અનંત બાહુ શશિ સૂર્ય નેત્ર ॥
 પ્રકાશિતાગ્નિ સમ મોહું જનું, સ્વતેજથી વિશ્વ તપાવતા જ ॥૨૦॥
 આકાશ પૃથ્વી સ્થિત મધ્યભાગ વ્યાપ્તો, તમોથી જ બધી દિશાઓ ॥
 જોઈ તમારું રૂપ અદ્ભૂત હૈ, ત્રિલોક પીડાય અહો મહાત્મન ॥૨૧॥
 તમોમાં એ દેવસંધો પ્રવેશે, બીતા કાઈ હાથ જોડી સ્તવે છે ॥
 સ્વસ્તીતિ બોલી જ મહર્ષિસંધો, સ્તવે ઘણી રતુતિઓથી તમોને ॥૨૨॥
 રુદ્રો સૂર્યો વસુઓ સાધ્ય દેવો, વિશ્વદેવો અશ્વિની વાયુ પિત્ર ॥
 ગંધર્વ યક્ષો અમુરો સિદ્ધસંધો, આશ્ચર્યેથી સર્વ જીવે તમોને ॥૨૩॥
 ઘણાં મુખોને બહુ નેત્રવાળું, ઘણાં બાહુ ઊરવાળું પગાળું ॥
 ઘણાં પેટા ડાહુંથી વિકરાળ, જોઈ લોકો તેમ હું દુઃખપામું ॥૨૪॥
 ઘણાં રંજુ સ્પર્શતું આસને એ, મોહું કાંઈયું દીપ્ત વિશાળ નેત્ર ॥
 જોઈ તમોને વ્યથિતાંતરાત્મા, હું નો પામું શાંતિને ધારણાને ॥૨૫॥
 મુખો તમારાં વિકરાળ ડાઢનાં, જોઈ જ કાળાનળ તુલ્ય સર્વે ॥
 શુદ્ધો દિશાઓ નહિ શાંતિ પામું, પ્રસન્ન થાઓ પ્રજા વિશ્વવાસ ॥૨૬॥
 સર્વે બધા આ ધૃતરાષ્ટ્ર પુત્રો, બધાય ભૂપાલ સમૂહ સાથે ॥
 ભીષ્મ દ્રોણ કર્ણરાજ તથા આ, વળી સાથે મુખ્ય જોધા અમારા ॥૨૭॥
 ડાહૂંવડે જ વિકરાળ મોઢાં, પેસે તમારાં સઘળાં ત્વરાથી ॥
 કઈ દબાયા અહિં દાંત વચ્ચે, દેખાય છે ચૂર્ણિત મસ્તકોથી ॥૨૮॥
 નાનારૂપી લડતા પૂરુષોથી, પેસે તમારા મુખમાં અચિંત્ય ॥
 ચોધા સર્વે પાંડવો કૌરવોના, નાના શસ્ત્રોથી કપાયા બધા એ ॥૨૯॥
 હણાયેલા તેજથી તે તમારા, તેઓ પેલા દેહમાં સૌ તમારા ॥૩૦॥
 ઘણી નદીના જળવેગ જમ, સમુદ્રમાં સન્મુખ સૌ મગે છે ॥
 આ વીર લોકો વધુમાં તમારા, પેમે બધેથી બળતાં મુખોમાં ॥૩૧॥
 પતંગિયાઓ બળતા જ અગ્નિમાં, પડે બધાયે મરવા જ વેગથી ॥
 લોકો પ્રવેશે જ વિનાશ માટે, વેગ ધણીયે મુખમાં તમારા ॥૩૨॥
 ચારો આસી ચોતરફ યદી તમે, લોકો બધાંને બળના મુખોથી ॥
 પ્રભાવડે ફરિ જગત બધાને, પ્રભો તપે કાંતિ તમારી હૈ ॥૩૩॥

आख्यादि मे का भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ॥
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥३४॥

श्री भगवानुवाच

नारायणोऽहं पुरुषः शिवोऽहं ब्रह्माऽहमस्मि सकलोऽहमस्मि ॥
पूर्णोऽहमीशश्च पुरातनोऽहं हिरण्यमयो ज्ञानरूपोऽहमस्मि ॥३५॥
कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धान् लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ॥
कृतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥३६॥
तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून् सुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम् ॥
मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥३७॥
द्रोणं च भीष्मं च जगद्रथं च कर्णं तथान्यान्पि लोकवीरान् ॥
मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥३८॥

सञ्जय उवाच

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्धैरवानः किरीटी ॥
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥३९॥

अर्जुन उवाच

स्थाने दृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत् प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ॥
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥४०॥
कस्माच्चैते न नमैयुर्महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ॥
अनन्त देवेश जगन्निवास स्वमक्षरं सदसत्तः परं यत् ॥४१॥
त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥
वेत्तासि वेद्यं परमं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥४२॥
चायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥
अनादिमानप्रतिमप्रभावः सर्वेश्वरः सर्वमहाविभूते ॥४३॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूषोऽग्नि नमोनमस्ते ॥
नमः पुरस्तादथ दृष्टतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ॥४४॥
नहि त्वदन्यः कश्चिदस्तीह देव लोकप्रपे दृश्यतेऽविन्यक्तमौ ॥
अनन्तवीर्यामृतविक्रमस्त्वं व्यामोपि सर्वं च ततोऽस्ति सर्वः ॥४५॥

વિકાળ છે કાણ તમે કહો મને, પ્રસન્ન થાઓ પ્રણમ તમોને ॥
આહું વિભો આળખવા તમોને, બણી શકું ના પ્રગતી તમારી ॥૩૪॥

શ્રી મગવાનુ સ્વાચ

હું શંકુ નારાયણ હું પુરુષ, બ્રહ્મા સ્વયં હું જ સમગ્ર હું હું ॥
હું પૂર્ણ હું ઈશ પુરાતની હું, હિરણ્યમય જ્ઞાનરૂપી જ હું હું ॥૩૫॥
હું કાળ લોકક્ષયકૃત્, વધેલા લોકો બધાને ગ્રમવા પ્રવર્ત્યો ॥
વિના તારા કાઈ ના શેષ રેશે, સંન્યો માંહી સૈનીકા જ ઉભા છે ॥૩૬॥
તું હૃદય ને મેળવ કિર્તિ સારી, જાંતી શત્રુ પામ્ય સમૃદ્ધ રાજ્ય ॥
પેલાંથી મેં આ બધાને હણ્યા છે, થા તું પૃથા પુત્ર નિમિત્ત માત્ર ॥૩૭॥
જયદ્રથ દ્રોણ બળિષ્ઠ ભીષ્મ, કર્ણ તથા અન્ય જ સૈનિકાને ॥
એ મેં હણ્યા તું હણ્ય, મા મુંઝાતો, જાંતીશ યુદ્ધે લડ્ય શત્રુઓને ॥૩૮॥

સંજય સ્વાચ

સુણી એવાં વચનો કૃષ્ણકેરાં, બેઠી હાથે કંપતો અર્જુન ત્યાં ॥
વંદી પાછો કૃષ્ણને તે કહે છે, બીતો બીતો ગળ્ગળો થી નમીને ॥૩૯॥

અર્જુન સ્વાચ

તે યોગ્ય છે જ સ્તુતિથી તમારી, જગત્ બધુંયે હરખે રમે છે ॥
ભાગે દિશામાં ભયભીત રાક્ષસો, સિદ્ધો બધાયે પ્રણમે તમોને ॥૪૦॥
શા માટે આ સૌ નમે ના તમોને, સમર્થ ને બ્રહ્મા આદિકર્તા ॥
અનંત દેવેશ જગન્નિવાસ, તમે વર્ણ સત્ અસત્ થી પરં જ ॥૪૧॥
ત્વં આદિ દેવ પુરુષ પુરાણ નિધાન છો આ જગના તમે જ ॥
વેતા અને વેદ પરં સુધામ, ફેલાયું આ વિશ્વ બધું તમોથી ॥૪૨॥
વાયુ યમોગ્નિ વરુણ શશાંક, પ્રજાપતિ છો પ્રપિતામહ સ્વયં ॥
અનાદિમાનુ અપ્રતિમ પ્રભાવ, સર્વેશ્વર સર્વ મહાવિભૂતે ॥૪૩॥
ફરી નમસ્કાર હજારવાર, હોજો ફરી વાર નમો નમસ્તે ॥
વહિ અને આગળ છે પ્રણામ, બધે તમોને કઈ સર્વ રૂપ ॥૪૪॥
દેખાયે ના કો તમારા શિવાય, ત્રણે લોકે અન્ય અર્થિંસ કર્મ ॥
અનંતવીર્યેશ અમાપ વિક્રમ, વ્યાપ્યા બધે છો અતઃ સર્વરૂપ ॥૪૫॥

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्ते हे कृष्ण हे धादव हे सखेति ॥
 अजानता महिमानं तवेमं मया प्रमादात् प्रणयेन वाऽपि ॥४६॥
 यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ॥
 एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥४७॥
 पिताऽसि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य विश्वस्य गुरुर्गरीयान् ॥
 न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥४८॥
 तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीडयम् ॥
 पितेव पुत्रस्य सुखेव खल्युः प्रियः प्रियस्यार्हसि देव सोढुम् ॥४९॥
 दिव्यानि कर्माणि तवाद्भुतानि पूर्वाणि पूर्वं ऋषयः स्मरन्ति ॥
 नान्योस्ति कर्ता जगतास्त्वमेको धाता विधाता च विभुर्भवश्च ॥५०॥
 तवाद्भुतं किं नु भवेदसह्यं किंवा शक्यं परतः कीर्तयिष्ये ॥
 कर्तासि सर्वस्य यतः स्वयं वै विभो ततः सर्वमिदं त्वमेव ॥५१॥
 अत्यद्भुतं कर्म न दुष्करं ते कर्मोपमानं न हि विद्यते ते ॥
 न ते गुणानां परिमाणमस्ति न तेजसो नापि बलस्य नद्वेः ॥५२॥
 अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ॥
 तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥५३॥
 किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ॥
 तेनैव रूपेण भुजद्वयेन सहस्रपाहो भव विश्वमूर्ते ॥५४॥

श्री भगवानुवाच

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ॥
 तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यन्मे त्यदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥५५॥
 न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरग्नैः ॥
 एवंरूपं शक्यमहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥५६॥
 मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमुग्रं ममेदम् ॥
 व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्यं तदेव मे रूपमिदं प्रदद्य ॥५७॥

सञ्जय उवाच

इत्यर्जुने वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥
 आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः साम्यवपुर्महत्तमा ॥५८॥

માની સખા મેં અવિવેકથી કયું, હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સખા એ ॥
 અજણુતો મહિમા આ તમારો, પ્રમાદ કે રનેહ ચકી કદી મેં ॥૪૬॥
 જ મરકરીથી અપમાન કીધું, સૂતાં બેઠાં જમતાં રત્નતાં વા ॥
 કાં એકલાં વા બહુ લોકસામે, માફી તમારી પ્રજા આજ માયું ॥૪૭॥
 પિતા તમે લોક ચરાચરોના, મોટા તમે આ ગુરુ વિશ્વના છે ॥
 સમો નથી કેા તમથી ન મોટો, ત્રિલોકમાં છે અમિત પ્રભાવ ॥૪૮॥
 મોટે નમી દેહ નમાવિને હું, રાજી કરું છું તમને મહેશ ॥
 પિતા સુતોનું જ, સખા સખાનું, પ્રિય પ્રિયોનું જ્યમ સૌ સહે છે ॥૪૯॥
 પૂર્વે કર્યા અદ્ભુત દિવ્ય કર્મો, પૂર્વે ચયેલા ઋષિઓ સ્મરે છે ॥
 કર્તા ન બીજો જગના તમે છે, ધાતા વિધાતા ભવ ને વિભુ છે ॥૫૦॥
 અસદ્ય ને અદ્ભુત શું તમોને, અશક્ય શું છે સ્તુતિ હું કરું છું ॥
 કર્તા તમે વિશ્વ સમચના છે, તેથી વિભો વિશ્વ બધું તમે છે ॥૫૧॥
 અમાનુષી કુહર કર્મ કાંઈ, નથી તમોને ઉપમા ન દોઈ ॥
 ન માપ છે તેજનું ઋદ્ધિનું કે, પ્રભો તમારા બળનું ગુણનું ॥૫૨॥
 કદી ન બેયું, હરખ્યો હું બેઈ, તેથી ભયેં વિહવળ ચિત્ત મારું ॥
 એ પૂર્વનું રૂપ પ્રભુ બતાવે, પ્રસન્ન હો દેવ જગન્નિવાસ ॥૫૩॥
 વપુઃ ગદા ચક્ર કિરીટ ધારી, ઈચ્છું છું હું એ તમને જ બેવા ॥
 બે હાથવાળા સહજ સ્વરૂપે, યાઓ, હજારોકર વિશ્વમૂર્તે ॥૫૪॥

શ્રી ભગવાન ઉવાચ

રાજી થઈ અર્જુન આ તને મેં, સ્વરૂપ એ યોગમયે બતાવ્યું ॥
 તેજેમય શ્રેષ્ઠ અનંત આઘ, બેયું ન તારા વિણ દોઈ અન્યે ॥૫૫॥
 વેદો થકી યજ્ઞ થકી ન દાનેઃ કર્મોવડે ઉગ્ર નહિ તપોથી ॥
 ન શક્ય છે રૂપ મનુષ્ય લોકે, બેયું બિજથી તુજ વોણ પાર્ય ॥૫૬॥
 વ્યથા ન થાઓ ન વિમૂઢભાવ, બેઈ મારું ધોર આવું સ્વરૂપ ॥
 પ્રસન્ન થા બીતિ તજી ફરી તું, જો એ જ મારું અસદ્ય સ્વરૂપ ॥૫૭॥

સંજય ઉવાચ

કૃષ્ણે કહી અર્જુનને ઈ રીતે, ફરી બતાવ્યું અસદ્ય સ્વરૂપ ॥
 બીનેલને શાંત કર્યા જ એણે બની ફરી સાગ્ય શરીર કૃષ્ણ ॥૫૮॥

अर्जुन उवाच

दष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ॥
हदानीमस्मि संवृत्तः सचेता प्रकृतिगतः ॥५९॥

श्री भगवानुवाच

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ॥
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाक्षिणः ॥६०॥
नाहं वेदर्नं तपसा न दानेन न चेज्यया ॥
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥६१॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यो ह्यहमेवंविधोऽर्जुन ॥
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप ॥
मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ॥
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥६२॥

इति श्री भगवद्गीतायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ द्वादशोऽध्यायः १२ ॥

अर्जुन उवाच

एवं सनतयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥१॥

श्री भगवानुवाच

मत्पाषेदय मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ॥
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥२॥
ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं मानुपासते ॥
सर्वप्रगमविन्दयं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥३॥
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समधुद्रयः ॥
ते पाप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥४॥
क्लेशोऽधिकतरस्तेषां सर्वप्राऽव्यक्तचेतसाम् ॥
अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहबद्भिरवाप्यते ॥५॥
ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ॥
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥६॥

અર્જુન ઉવાચ

મનુષ્ય રૂપ આ સૌમ્ય, તમારું જોઈ કેશવ ॥
હવે પ્રકૃતિને પામી, થયો સ્વસ્થ સચેત હું ॥૫૬॥

શ્રી ભગવાન ઉવાચ

જ જોયું તેં રૂપ મારું, અન્ય જોઈ શકાય ના ॥
ઈચ્છે છે નિત્ય જોવા આ, રૂપને દેવતા પણ ॥૬૦॥

ન વેદોથી ન તપથી, ન દાને યજ્ઞથી નહિ ॥
જાણ્ય જોવો મને શક્ય, તેં જોયો જમ અર્જુન ॥૬૧॥

અનન્ય ભક્તિથી પાર્થ, આ પ્રકારેં મને સદા ॥
જાણી જોઈ જ તત્વેથી, ત્યાં પ્રવેશી શકાય છે ॥૬૨॥

મહર્મકૃત મત્પરમ. મદ્ભક્ત સંગવર્જિત ॥
નિર્વેરી સર્વ ભૂતોમાં, જ તે પામે મને સદા ॥૬૩॥

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां विराटस्वरूप दर्शनं नाम एकादशोऽध्यायः संपूर्णः ॥ ११ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ द्वादशोऽध्यायः १२ ॥

અર્જુન ઉવાચ

જોડાઈ નિત્ય એ રીતે, તમને ભક્ત જ ભજ ॥
ભજ અક્ષર અવ્યક્ત, બેમાં યોગજ્ઞ કાણુ છે ॥૧॥

શ્રી ભગવાન ઉવાચ

મારામાં મન રાખીને. ઉપાસે-નિત્ય જ મને ॥
ધણી શ્રદ્ધા વડે જગ્યા, તેને યોગજ્ઞ હું ગણું ॥૨॥

જ અક્ષર અનિર્દેશ્ય, અવ્યક્ત ને મને ભજ ॥
સર્વવ્યાપ્ત અચિંત્યો જ, દૃઢસ્થ અચળ દ્રુવ ॥૩॥

ઈન્દ્રિયો વશમાં રાખી, બધે સમાન યુક્તિયે ॥
તેજો પણ મને પામે, સર્વ પ્રાણિ હિતેચ્છુઓ ॥૪॥

બધે કલેશ ધણે તેને, અવ્યક્ત ચિત્ત ધારીને ॥
અવ્યક્ત ગતિને કહે, પામે છે દેહ ધારિઓ ॥૫॥

જ બધા કર્મ મારામાં, રાખી મારે પરાયણ ॥
ધરી ધ્યાને ઉપાસે છે, અનન્ય યોગથી મને ॥૬॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात्	॥
भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम्	॥७॥
मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धि निवेशय	॥
निवसिष्यसि मय्येव योगसुत्तममास्थितः	॥८॥
अथावेशयितुं नित्तं न शक्नोमि मयि स्थिरम्	॥
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय	॥९॥
अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमेा भव	॥
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि	॥१०॥
अथैतदप्यशक्तोसि कर्तुं मयोगमास्थितः	॥
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान्	॥११॥
श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद् ध्यानं विशिष्यते	॥
ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिर्निरंतरा	॥१२॥
अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च	॥
निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी	॥१३॥
संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः	॥
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मे भक्तः स मे प्रियः	॥१४॥
यस्माद्वोद्विजते लोको लोकालोद्विजते च यः	॥
हर्षमन्युभयक्रोधिर्मुक्तो यः स च मे प्रियः	॥१५॥
अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासिनो गतव्यथः	॥
सर्वारंभफलत्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः	॥१६॥
यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति	॥
शुभाशुभफलत्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः	॥१७॥
समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः	॥
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः	॥१८॥
तुल्यनिन्दास्तुतिर्मानो संतुष्टो येन केनचित्	॥
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान् मे प्रियो नरः	॥१९॥
ये तु धर्मांश्चरन्ति मयि यथोक्तं पर्युपासते	॥
श्वद्ध्याना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः	॥२०॥

इति श्री भगवद्गीतायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

કરું ઉદ્ધાર તેનો હું, મૃત્યુ સંસાર સિંધુથી	॥
ચાઉં હું સદૃય મારામાં, પ્રવેશ્યાં ચિત્ત જહનાં	॥૭૭॥
રાખ્ય તું બુદ્ધિ મારામાં, મારામાં મન ધારિને	॥
વસીશ તુંજ મારામાં, રહ્યો ઉત્તમ યોગમાં	॥૮॥
ચિત્તને સ્થિર મારામાં, રાખવાને સમર્થ થા	॥
તો તું અભ્યાસ યોગેથી, પામવા ઇચ્છજ મને	॥૯॥
કરી શકે ન અભ્યાસ, તો થા મારે પરાયણ	॥
કર્મો મને સમર્પિને, કરે તો સિદ્ધિ પામશે	॥૧૦॥
અશક્ત હો, જો એમચિ, રહી મારા જ યોગમાં	॥
સર્વ કર્મફળ ત્યાગ, કર તું નિશ્ચયી થઈ	॥૧૧॥
જ્ઞાન અભ્યાસથી શ્રેષ્ઠ, ધ્યાનથી જ્ઞાન ઉત્તમ	॥
તેથી કર્મફળ ત્યાગ, ત્યાગથી શાંત થાય છે	॥૧૨॥
ન દેખી સર્વ ભૂતોનો, કંટલાણુ સખા તથા	॥
નિર્મળો નિરહંકારી, સમદુઃખ સુખી ક્ષમી	॥૧૩॥
નિયતાત્મા જ સંતોષી, જ યોગી દ્રઢ નિશ્ચયી	॥
મન બુદ્ધિ ધરી હુંમાં, તે ભક્ત છે મને પ્રિય	॥૧૪॥
ન દુઃખાય પ્રજા જથી, દુઃખી જ ન પ્રજાવડે	॥
હર્ષ રોષ ભય ક્રોધ. એથી મુક્ત, મને પ્રિય	॥૧૫॥
ઈચ્છાહીન, શુદ્ધ હાલ્યો, ઉદારીન ગતવ્યથા	॥
આરંભ ફળનો ત્યાગી, એવો ભક્ત મને પ્રિય	॥૧૬॥
ઈચ્છા શોક દેવને જ, ન ઈચ્છે હર્ષને તથા	॥
શુભાશુભ ફળ ત્યાગી, ભક્તિવાળો મને પ્રિય	॥૧૭॥
શત્રુમાં મિત્રમાં જ છે, સમ માનાપમાનમાં	॥
શીતોષ્ણ સુખ દુઃખોમાં સમ સંગ વિવર્જિત	॥૧૮॥
તુલ્ય નિંદા સ્તુતિ મૈત્રી, સંતોષી સર્વમાં જ છે	॥
સ્થાનહીન સ્થિરમતિ, ભક્તિવાળો મને પ્રિય	॥૧૯॥
આ ધર્મામૃતને જાણે, બરાબર ઉપાસશે	॥
મારે આધીન શ્રદ્ધાળુ, તે ભક્તો છે બહુ પ્રિય	॥૨૦॥

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां धर्माश्रितं नाम द्वादशोऽध्यायः संपूर्णः ॥२२॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥

श्री भगवानुवाच

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च	॥
एतत्ते कथयिष्यामि ज्ञानं ज्ञेयं च भारत	॥१॥
इदं शरीरं कान्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते	॥
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः	॥२॥
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भात	॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम	॥३॥
तत्क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत्	॥
स च यो यत्स्वभावश्च तत्समासेन मे शृणु	॥४॥
ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक्	॥
ब्रह्मसूत्रपदैर्धैय हेतुमद्भिर्विनिश्चितम्	॥५॥
महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्तमेव च	॥
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः	॥६॥
इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः	॥
एतत् क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम्	॥७॥
अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम्	॥
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः	॥८॥
इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च	॥
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्यामम्	॥९॥
अगस्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु	॥
नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु	॥१०॥
मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभियारिणी	॥
विविक्तदेशसेवित्वमरनिर्जनसंसदि	॥११॥
अध्यात्मज्ञाननिष्ठत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम्	॥
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा	॥१२॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ૧૩ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ

પુરુષ પ્રકૃતિ બેને, ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞને તથા	॥
ઠહીશ એ બધું તૂને, જ્ઞાનને જ્ઞેયને તથા	॥૧॥
હે અર્જુન આ શરીર, ક્ષેત્ર ઠહેવાય છે સદા	॥
જ બધું ક્ષેત્રને તેને, ક્ષેત્રજ્ઞ પડિતો ઠહે	॥૨॥
પાર્થ સર્વ શરીરમાં, ક્ષેત્રજ્ઞ બધું તું મને	॥
ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞતું જ છે, જ્ઞાન તે જ્ઞાન બધું	॥૩॥
જ છે જતું જ તે ક્ષેત્ર, જથી જ જ વિકારવાન	॥
ક્ષેત્રજ્ઞનો જ સ્વભાવ, હુંકારમાં સધળું સુણ	॥૪॥
ઋષિઓએ ધણું ગાયુ, જૂદા જૂદા જ છદ્ધી	॥
હેતુવાળાં બ્રહ્મસૂત્ર પદોયે સિદ્ધ જ કર્યું	॥૫॥
મહાભૂતો અહંકાર, બુદ્ધિ અવ્યક્ત ને મન	॥
ઇન્દ્રિયો દશ ને એક, ઇન્દ્રિય ત્રાણ પાંચ છે	॥૬॥
ઈચ્છા દ્વેષ મુખ દુઃખ એકતા ચેતના ધૃતિ	॥
કહ્યું આ ક્ષેત્ર હુંકારમાં, જન્મ મૃત્યુ વિકારનું	॥૭॥
અમાનિત્વ અદંભિત્વ, અહિંસા આજર્વ ક્ષમા	॥
આચાર્યસેવા ને શૌચ સ્થિરતા મનનિગ્રહ	॥૮॥
વૈરાગ્ય ઇન્દ્રિયાર્થોમાં, નિરહકારિતા તથા	॥
જન્મ મૃત્યુ જરા વ્યાધિ, એનું દોષ નિદર્શન	॥૯॥
પુત્ર સ્ત્રી ધર આદિમાં, ન આસક્તિ ન મુગ્ધતા	॥
સમાન ભાવના નિલ, પ્રિય અપ્રિય વસ્તુમાં	॥૧૦॥
મારામાં પૂર્ણ ભાવેથી, લક્ષિત શુદ્ધ અને સ્થિર	॥
એકાંત સ્થાનમાં વાસ, અપ્રીતિ જનસંઘમાં	॥૧૧॥
અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં નિષ્ઠા, તત્ત્વજ્ઞાનાર્થ દર્શન	॥
એ લક્ષણો જ્ઞાનનાં છે, અજ્ઞાનનાં જ લિપટાં	॥૧૨॥

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते	॥
अनादिमत् परं ब्रह्म न सत्तन्नोसदुच्यते	॥१३॥
सर्वतः पाणिपादं तं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्	॥
सर्वतः श्रुतिप्रलोके सर्वमावृत्य तिष्ठति	॥१४॥
सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम्	॥
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च	॥१५॥
घहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च	॥
सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तद्	॥१६॥
अविभक्तं विभक्तेषु विभक्तमिव च स्थितम्	॥
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं प्रसिष्णु प्रभविष्णु च	॥१७॥
ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते	॥
ज्ञानज्ञेयं ज्ञानगम्यं सर्वस्य हृदि विष्टितम्	॥१८॥
एतत् क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः	॥
मद्भक्त एतद् विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते	॥१९॥
प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्वयनादी उभावपि	॥
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान्	॥२०॥
कार्यकारणकर्तृचै हेतुः प्रकृतिरुच्यते	॥
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते	॥२१॥
पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान् गुणान्	॥
कारणं गुणसंगोऽस्य सदस्योनिजन्मसु	॥२२॥
प्रशासितारं सर्वेषामणीषांसमणोरपि	॥
रूपमात्रं स्वप्नधीगम्यं जानीयात्पुरुषं परम्	॥२३॥
उपदेष्टाऽनुमन्ता च कर्ता भोक्ता महेश्वरः	॥
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेस्मिन् पुरुषः परः	॥२४॥
य एव वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणः सह	॥
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते	॥२५॥
घ्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मनमात्मना	॥
अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे	॥२६॥

જ જ્ઞેય તે ઠહું જને, જાણી અમૃત મેળવે	॥
અનાદિ જ પરબ્રહ્મ, નથી સત્ ને નથી અસત્	॥૧૩॥
બધે હાથ પગો જના, બધે નેત્ર શિરો મુખ	॥
લોકમાં છે બધે કાન, રહે વીંટાઈ વિશ્વને	॥૧૪॥
સર્વેન્દ્રિય ગુણો ભાસે, સર્વેન્દ્રિય વિવર્જિત	॥
પોષે સૌને, ન અસક્ત, નિર્ગુણ ગુણભોગી જ	॥૧૫॥
ખહાર અંદર ભૂતોમાં, રિયર તેમજ અસ્થિર	॥
નં જાણાય સૂક્ષ્મ તેથી, દૂર છે નં નજીક છે	॥૧૬॥
ન વેંચાયું વિભક્તોમાં, વેંચાયું એ છતાં દિસે	॥
વિશ્વરક્ષક તે જાણ્ય, ઉત્પત્તિ નાશ કારક	॥૧૭॥
તેજોમાં તે મહાતેજ, પર છે અધિકારથી	॥
જ્ઞાન જ્ઞેય જ્ઞાનગમ્ય, હંયામાં સર્વના રહ્યું	॥૧૮॥
એ છે-ક્ષેત્ર તથા જ્ઞાન, જ્ઞેય સંક્ષેપમાં કહ્યાં	॥
આ જાણીને ભક્ત મારો, મારામાં એક યાય છે	॥૧૯॥
અનાદિ છે એમ જાણ્ય, બેઈ પ્રકૃતિ પૂરુષ	॥
વિકારો ને ગુણોને તો, જાણ્ય પ્રકૃતિથી યથા	॥૨૦॥
કાર્ય કારણ કર્તામાં, હેતુ પ્રકૃતિ છે સદા	॥
પુરુષ સુખ કુઃખોના હેતુ ભોક્તાપણા વિષે	॥૨૧॥
ગુણો પ્રકૃતિના સેવે, પ્રકૃતિ રિયનિ પૂરુષ	॥
સદ્ અસદ્ યોનિ જન્મોત્, કારણ ગુણસંગ છે	॥૨૨॥
લોકશારાન કર્તા ને, અણુમાં પણ જ અણુ	॥
પરં પુરુષ હેમાલ, જાણવો સ્વપ્ન બુદ્ધિથી	॥૨૩॥
ઉપદેશ અનૂમંતા, કર્તા ભોક્તા મહેશ્વર	॥
પરમાત્મા કહ્યાં તેને, દેહમાં પર પૂરુષ	॥૨૪॥
જાણે પુરુષને એમ, પ્રકૃતીને ગુણે સદા	॥
વર્તે ગમે તેમ તોય, ફરી તે જન્મતો નથી	॥૨૫॥
આત્મામાં દ્વાઈ આત્માને, ધ્યાનથી કોઈ ચિત્તથી	॥
રૂપિયથી, યોગથી, બીજા, બુદ્ધે છે કર્મયોગથી	॥૨૬॥

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वाऽन्येभ्य उपासते	॥
तेऽपि चानितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः	॥२७॥
यावत्संजायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजंगमम्	॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ	॥२८॥
समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्	॥
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति	॥२९॥
समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थिनमीश्वरम्	॥
न हिनस्त्यात्मनाऽऽत्मानं ततो यानि परां गतिम्	॥३०॥
प्रकृत्यैव हि कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः	॥
यः पश्यति तथाऽऽत्मानमकर्तारं स पश्यति	॥३१॥
यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति	॥
तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपश्यते तदा	॥३२॥
अनादित्वाद्निर्गुणत्वात्परमात्माऽयमव्ययः	॥
शरीरस्थोऽपि कान्तेषु न करोति न लिप्यते	॥३३॥
यथा सर्वगतं साक्ष्म्यादोकाशं नोपलिप्यते	॥
सर्वत्रावस्थितो देहे तथाऽऽत्मा नोपलिप्यते	॥३४॥
यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः	॥
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत	॥३५॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा	॥
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ते ते परम्	॥३६॥

इति श्री भगवद्गीतायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ चतुर्दशोऽध्याय १४ ॥

श्री भगवानुवाच

परं भूपः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम्	॥
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः	॥१॥

બીજા ન જાણતા જાઓ, બીજાથી સાંભળી બજે ॥
 તેઓ પણ તરે મૃત્યુ, શ્રુતિમાં જ પરાયણ ॥૨૭॥
 જ કોઈ જીવ જન્મે છે, આંહી સ્થાવર જંગમ ॥
 ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞ સંયોગે, થયેલાં જાણ્ય અજુન ॥૨૮॥
 સમાન સર્વભૂતોમાં, રહેલા પરમેશને ॥
 ન નાશે નાશવંતોમાં, જ જીવે તેજ દેખતો ॥૨૯॥
 રયા સમાન સર્વત્ર, જ તે ઈશ્વરને જીવે ॥
 હણતો નથી આત્માને, તેથી પામે પરા ગતિ ॥૩૦॥
 કર્મો પ્રકૃતિથી સર્વે, કરાતાં સર્વ જ જીવે ॥
 જીવે અકર્તા આત્માને, કેવાય તેજ દેખતો ॥૩૧॥
 જ્યારે ભૂત પૃથગ્ ભાવ, જીવે છે એકમાં રયા ॥
 તેથી વિરતારને દેખે, તે બ્રહ્મરૂપ થાય છે ॥૩૨॥
 અનાદિત્વ નિર્ગુણત્વે, પરમાત્મા જ અવ્યય ॥
 ન કરે છે ન બંધાય, શરીરમાં રહ્યો છ-ાં ॥૩૩॥
 બંધાતું નથી સુક્ષ્મેથી, નભ જમ બધે રયું ॥
 તેમ આત્મા ન બંધાય, સર્વત્ર દેહમાં રયો ॥૩૪॥
 જમ એક પ્રકાશે છે, આ બધા વિશ્વને રવિ ॥
 સમગ્ર દેહને આત્મા, પ્રકાશે છે વરયો તથા ॥૩૫॥
 ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞનો ભેદ, ભૂત પ્રકૃતિ ભાળને ॥
 જ્ઞાન અશુધી જ જાણે તે પરં પદ મેળવે ॥૩૬॥

૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬
 ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦
 ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦
 ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦
 ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦
 ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦
 ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦
 ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦
 ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦
 ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦
 ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦
 ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૪ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ

જ્ઞાનોમાં ઉત્તમ જ્ઞાન, ઠકું ધું ધું દલ દરી ॥
 જ જાણી મુનિઓ સર્વે, પામ્યા પરમ સિદ્ધિને ॥૧॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः	॥
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथंति च	॥२॥
मम योनिर्महद् ब्रह्म तस्मिन् गर्भे दधाम्यहम्	॥
संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत	॥३॥
सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः संभवति याः	॥
तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बोजयद् विता	॥४॥
सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः	॥
निवव्रन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम्	॥५॥
तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम्	॥
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ	॥६॥
रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम्	॥
तद्विषयानि कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम्	॥७॥
तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम्	॥
प्रमादालस्यनिद्राभिरुद्विध्नाति भारत	॥८॥
सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत	॥
ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत	॥९॥
रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भारत वर्धते	॥
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा	॥१०॥
सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् प्रकाश उपजायते	॥
ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विष्टुद्धं सत्त्वमिरयुत	॥११॥
लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा	॥
रजस्येतानि जायन्ते विष्टुद्धे भरत्सम	॥१२॥
अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह इव च	॥
तमस्येतानि जायन्ते विष्टुद्धे कुरुनन्दन	॥१३॥
यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रत्यं यानि देहभृत्	॥
तदोत्तमविदां लोकानमलान् प्रतिपद्यते	॥१४॥
रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते	॥
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते	॥१५॥

મારી સમાનતા પામ્યા, તેઓ આ જ્ઞાન મેળવી	॥
જન્મે ન સૃષ્ટિ કાળે તે, ન પામે પ્રલયે વ્યથા	॥૨॥
મારાથી છે મહદ્ બ્રહ્મ, તેમાં ગર્ભ જ હું ધરું	॥
તેનાથી સર્વ જૂતોની, ઉત્પત્તિ થાય છે સદા	॥૩॥
સર્વ યોગિ વિષે જ જ, જન્મે છે મૂર્તિઓ બધી	॥
તેની બ્રહ્મ મહદ્ યોની, બીજદાતા પિતા જ હું	॥૪॥
ગુણો પ્રકૃતિથી જન્મ્યા, સત્ત્વ ને રજ ને તમ	॥
તેઓ અવ્યય આત્માને, બાંધે છે દેહમાં ગુણો	॥૫॥
સત્ત્વ નિર્મળ છે માટે, નીરોગી ને પ્રકાશક	॥
સુખ સંગ વિષે જોડે, આત્માને જ્ઞાન સગમાં	॥૬॥
તૃષ્ણા સંગે ઉદ્ભવેલો, રાગાત્મક રજેગુણ	॥
તે જોડે છે જ ક્રોધાંતેય, આત્માને કર્મસંગમાં	॥૭॥
અજ્ઞાન જન્ય તમ છે, મોહકૃત્ત્વ સર્વ જીવને	॥
પ્રમાદને વધારે છે, બાંધ આળસને તથા	॥૮॥
સત્ત્વ તો સુખમાં જોડે, કર્મમાંહિ રજેગુણ	॥
તમોગુણ જ્ઞાન ઢાંકી, જોડે છે તે પ્રમાદમાં	॥૯॥
રજને સત્ત્વને દાબી તમોગુણ વધે સદા	॥
તમને સત્ત્વને દાબી વધે છે જ રજેગુણ	॥૧૦॥
દ્વારોમાં દેહનાં સર્વ, જ્યારે પ્રકાશ થાય છે	॥
થયું જ્ઞાન ત્યેં સત્ત્વ, વધ્યું છે એમ બલુવું	॥૧૧॥
લોભ પ્રવૃત્તિ, આરંભ, અશાંતિ, કર્મની સૃષ્ટિ	॥
રજેગુણ વધે સર્વે, વધે છે જીવને સદા	॥૧૨॥
અધિકાર અપ્રવૃત્તિ, તથા મોહ પ્રમાદ જ	॥
તમોગુણ વધ્યાથી એ, ઉત્પન્ન થાય છે બધા	॥૧૩॥
જ્યારે સત્ત્વ વધ્યું હોય, જો પામે મૃત્યુ માનવ	॥
ઉત્તમ જ્ઞાનવાળાના, જન્ય નિર્મળ લોકમાં	॥૧૪॥
રજેગુણે મૃત્યુ પામી, જન્મે છે કર્મસંગમાં	॥
તમોગુણે મૃત્યુપામી, જન્મે અધમ યોગિમાં	॥૧૫॥

कर्मणः सुकृन्स्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ॥
 रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥१६॥
 सत्त्वात् संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ॥
 प्रमादमोहो जायेते तमसोऽज्ञानमेव च ॥१७॥
 ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ॥
 अधो गच्छन्ति तामसाः ॥१८॥
 नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टाऽनुपश्यति ॥
 गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥१९॥
 गुणानेतानतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान् ॥
 जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥२०॥

अर्जुन उवाच

कैलिङ्गैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ॥
 किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन् गुणानतिवर्तते ॥२१॥

श्री भगवानुवाच

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ॥
 न द्रष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि नाङ्क्षति ॥२२॥
 उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ॥
 गुणा वर्तन्त इत्येव योऽज्ञस्तिष्ठति मेहते ॥२३॥
 समदुःखसुखस्वप्नः समलोप्टाश्मकाश्चनः ॥
 तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥२४॥
 मानावमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ॥
 सर्वारंभफलत्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥२५॥
 मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ॥
 स गुणान्समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥२६॥
 ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याव्ययस्य च ॥
 शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥२७॥

इति श्री भगवद्गीतायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

કહે સુકૃત કર્મોનું, રૂપ સાત્વિક નિર્મળ ॥
 ફળ રાજસનું કુઃખ, અજ્ઞાન ફળ તામસ ॥૧૬॥
 થાય છે સત્વથી જ્ઞાન, રજથી લોભ થાય છે ॥
 પ્રમાદ મોહ અજ્ઞાન, થાય છે એ તમોગુણે ॥૧૭॥
 સ્વર્ગમાં સત્વથી જાય, રજથી મધ્યમાં રહે ॥
 કનિષ્ઠ ગુણ વૃત્તીના, નીચે જાય જ તામસે ॥૧૮॥
 જાણે દ્રષ્ટા એમ, બીજે, નથી કર્તા ગુણો વિના ॥
 ગુણોથી પરને જાણે, તે મારા રૂપમાં બાળે ॥૧૯॥
 આત્મા ત્રણ ગુણોને જો, વળોટે દેહજન્યને ॥
 જન્મ મૃત્યુ જરા કુઃખમુક્ત થૈ મેળવે અમી ॥૨૦॥

અર્જુન ઉવાચ

કયાં ચિન્હો વડે જૂદો, થાય છે ત્રિગુણો થકી ॥
 કેવા આચારનો કેમ, ત્રિગુણોથી બને પર ॥૨૧॥

શ્રી ભગવાનુવાચ

પ્રવર્તેલા મોહને જ, પ્રકાશને પ્રવૃત્તિને ॥
 ન કરે દ્વેષ જ જ્ઞાની ન ઇચ્છે જ નિવૃત્તિને ॥૨૨॥
 રહે નિર્લેપ પેઠે જ, ગુણોથી ન ચળે કદી ॥
 ગુણ સ્વભાવ છે જાણી, જ રહે તે ચળે નહિ ॥૨૩॥
 તુલ્ય કુઃખ સુખ સ્વપ્ન, માટી સુવર્ણ પત્થર ॥
 તુલ્ય નિંદા સ્તુતી જને, પ્રિય અપ્રિય તુલ્ય છે ॥૨૪॥
 તુલ્ય મિત્ર અને શત્રુ, તુલ્ય માનાપમાન છે ॥
 સર્વાંશ ફળલાગી, તે ગુણાતીત જાણવો ॥૨૫॥
 નિર્વિકારી બક્તિભાવે, સેવે છે જ મને સદા ॥
 બની ગુણોથી પર તે, બ્રહ્મમાં એક થાય છે ॥૨૬॥
 સ્થાન છું હું બ્રહ્મનું જ, અમૃતાઽવ્યય રૂપનું ॥
 અખંડ સુખનું તેમ, સ્થાન છું નિત્ય ધર્મનું ॥૨૭॥

॥ इति श्रीमद् भगवद् गीतायां सगुणनिर्गुण स्थितिर्वर्णनं नाम
 चतुर्दशोऽध्यायः संपूर्णः ॥ १४ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ अथ पंचदशोऽध्यायः १५ ॥

श्री भगवानुवाच

कर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्रादुरव्ययम् ॥

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥१॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृता यस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥

अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि कर्मानुपन्धीनि मनुष्यलोके ॥२॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ॥

अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण शितेन छित्त्वा ॥३॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गतो न निवर्तेत भूयः ॥

तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥४॥

संप्राप्यैनमृपयो ज्ञानतृप्ताः कृतात्मानो वीतरागाः प्रशांताः ॥

ते सर्वगं सर्वतः प्राप्य वीरा युक्तात्मानः सर्वमेवाविशन्ति ॥५॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनिष्ठा विनिवृत्तकामाः ॥

द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥६॥

वेदांतविज्ञानविनिश्चितार्थाः संन्यासयोगेन च शुद्धसत्त्वाः ॥

ते ब्रह्मलोके च परांतकाष्ठे परामृताः परिमुच्यन्ति दुःखात् ॥७॥

न तद्भासयते सूर्यो न ज्ञशांको न पावकः ॥

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥८॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ॥

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्पति ॥९॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ॥

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥१०॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥

अधिप्राप मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥११॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि सुज्ञानं वा गुणान्वितम् ॥

विमूढा नानुपश्यन्त पश्यन्ति ज्ञानबध्नयः ॥१२॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ અથ પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૫ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ ॥

હંયાં મૂળ, તળે ડાળ્યું, જણે અશ્વત્થ અવ્યય ॥
 છદો છે પાંદડાં જનાં, તે જણે એ જ વેદવિત્ ॥૧॥
 નીચે જાંચે પ્રસરી જનિ ડાળ્યું, ગુણે વધ્યા વિષયો કુંપળો છે ॥૨॥
 નીચે બધે પ્રસર્યાં છે જ મૂળ, જોડાયેલાં કર્મથી મૃત્યુ લોકે ॥૩॥
 જણાય આનું ન યથાર્થ રૂપ, ન અંત નો આદિ ન સંપ્રતિષ્ઠા ॥
 અશ્વત્થને રૂઢ જ મૂળ જનાં, છેદી સુતીક્ષ્ણે જ અસંગ શસ્ત્રે ॥૪॥
 પછી જ છે તે પદ ગોતવાનું, જમાં જઈ જન્મ ફરી ન લે છે ॥
 તે આધને એ શરણે જ જાણ, જશ્ની પુરાણી પ્રસરી પ્રવૃત્તિ ॥૫॥
 જને પામી ઋષિયો જ્ઞાન તપ, સ્નિહ્યાત્માએ વીતરાગી પ્રશાંત ॥
 તે સર્વમાં વ્યાપ્તને પામિ વીરો, યુક્ત્વાત્માએ સર્વમાંહે પ્રવેશે ॥૬॥
 નિર્માનમોહા જિતસંગ દોષા, અધ્યાત્મ નિષ્ઠા વિનિવૃત્ત કામા ॥
 દ્વંદ્વોથિ છૂટા સુખદુઃખ રૂપી, જ્ઞાની જનો અવ્યય ધામ પામે ॥૭॥
 વેદાંત વિજ્ઞાન વિનિશ્ચિતાર્થ, સંન્યાસ મોગે જ વિશુદ્ધ સત્ત્વ ॥
 તે અંતકાળે પળે બ્રહ્મલોકે પરામૃતા દુઃખથી તે મુકાય ॥૮॥
 પ્રકાશે છે જ્યાં ન સૂર્ય, ન ચંદ્રમા ન દેવતા ॥
 જ્યાં જઈ ન વળે પાછા, મારું પરમ ધામ એ ॥૯॥
 મારો છે અંશ આ લોકે, જીવરૂપી સનાતન ॥
 એંચે છે મન સાથેની, પ્રકૃતિસ્થ છ ઈન્દ્રિયું ॥૧૦॥
 આત્મા શરીરને પામે, તજ છે વા શરીરને ॥
 નિત્ય છે ઈન્દ્રિયું સાથે, ગંધાને વાયુ જમ લે ॥૧૧॥
 આન ચક્ષુ ત્વચા તેમ, રસના નાસિકા તથા ॥
 મન સાથે રહી તેમાં, એવે છે વિષયો બધા ॥૧૨॥
 શકતાં બેસતાં કિંવા, જમનાં વા ગુણે સહ ॥
 અજ્ઞાનિયો નથી જોતાં, જુવે છે જ્ઞાનચક્ષુએ ॥૧૩॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्	॥
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः	॥१३॥
यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्	॥
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्	॥१४॥
गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा	॥
पुष्णामि चौपधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः	॥१५॥
अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमास्थितः	॥
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम्	॥१६॥
सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च	॥
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम्	॥१७॥
न पुण्यपापे मम नास्ति नाशो न जन्म देहेन्द्रियबुद्धिरस्ति	॥
न भूमिरापो मम वह्निरस्ति न चानिलो मेस्ति न चाम्बरं च	॥१८॥
एवं विदित्वा परमात्मरूपं गुहाशयं निष्कलमद्वितीयम्	॥
समस्तसाक्षिं सदसद्विहीनं प्रयाति शुद्धं परमात्मरूपम्	॥१९॥
द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च	॥
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते	॥२०॥
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः	॥
यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः	॥२१॥
यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः	॥
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः	॥२२॥
यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम्	॥
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत	॥२३॥
इति गुह्यतमं शास्त्रं मया प्रोक्तं तवाऽनघ	॥
एतद् बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्च भारत	॥२४॥
इति श्री भगवद्गीतायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥	

મથતા યોગિયો એને, જીવે છે ચિત્તમાં રહ્યો ॥

મથતાં પણ અજ્ઞાની, ન એને મુઠધી જીવે ॥૧૭॥

જ સૂર્યમાં રહ્યું તેજ, પ્રકાશે સર્વ વિશ્વને ॥

ચંદ્રમાં ને અગ્નિમાં જ, મારું એ તે જ જાણવું ॥૧૮॥

પૃથ્વીમાં રહી ભૂતોને, ધારું છું હું જ ઝાળથી ॥

રસરૂપે બની સોમ, પોણું છું ઔષધી બધી ॥૧૫॥

વૈશ્વાનર બની હું જ, પ્રાણિના દેહમાં રહી ॥

મળી પ્રાણાપાન સાથે, પચાવું ચાર અન્નને ॥૧૬॥

બેઠો બધાના હૃદયે જ હું છું, હુંથી સ્મૃતિ જ્ઞાન જ વિસ્મૃતિ છે ॥

હું જાણુવા યોગ્ય જ વેદથી છું, વેદાંતને વેદ તણું જ કર્તા ॥૧૭॥

ન પ્રણય ને પાપ ન નાશ મારો, મને ન દેહેન્દ્રિય બુદ્ધિ જન્મ ॥

ન ભૂમિ પાણી ન મને ન અગ્નિ, મને નથી વાયુ અને ન આસ ॥૧૮॥

એવો જ જાણી પરમાત્મ રૂપ, ગુહ્યથો નિઃકલ અદ્વિતીય ॥

ત્રિલોક સાક્ષી સદસદ વિહીન, બળે વિશુદ્ધે પરમાત્મ રૂપે ॥૧૯॥

પુરૂષો વિશ્વમાં આ બે, ક્ષર અક્ષર રૂપ છે ॥

ક્ષર છે સર્વ ભૂતો એ, કૃતસ્થ છે જ અક્ષર ॥૨૦॥

કેવાયો પરમાત્મા તે, બીજો પુરૂષ ઉત્તમ ॥

જ ત્રણે લોકમાં પેસી, રહે અવ્યય ઈશ્વર ॥૨૧॥

ક્ષરથી ભિન્ન છું માટે, શ્રેષ્ઠ અક્ષરથી જ છું ॥

માટે છું લોક વેદોમાં, પ્રસિદ્ધ પુરૂષોત્તમ ॥૨૨॥

જ સાવધ મને એમ, જાણું છે પુરૂષોત્તમ ॥

તે સર્વજ્ઞ મને જ્ઞાની, બળે છે સર્વ બાવથી ॥૨૩॥

શાસ્ત્ર એમ ધણું ગુહ્ય, કહ્યું છે મેં તને અહિં ॥

આ જાણી બુદ્ધિશાળી ને, કૃતકૃત્ય જ થાય છે ॥૨૪॥

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां प्रकृति पुरुषक्षेत्र क्षेत्रज्ञवर्णनं नाम
पंचदशोऽध्यायः संपूर्णः ॥ १५ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः १६ ॥

श्री भगवानुवाच

अभयं सत्त्वशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः	॥
दानं दमश्च धञ्जश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम्	॥१॥
अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम्	॥
दया भूतेष्वलौक्यं च मार्षं ह्रीरचापलम्	॥२॥
तेजः क्षमा धृतिस्तुष्टिरद्रोहो नाभिमानिता	॥
भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत	॥३॥
दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च	॥
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम्	॥४॥
दैवी संपद्विमोक्षाय नियन्धायासुरी मता	॥
मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव	॥५॥
द्वौ भूतसर्गा लोकेस्मिन् दैव आसुर एव च	॥
दैवो विस्तरतः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु	॥६॥
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः	॥
न शौचं नापि वाचरो न सत्यं तेषु विद्यते	॥७॥
असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्	॥
अपरस्परसंभूतमकिञ्चित्कर्महेतुकम्	॥८॥
एतां दृष्टिमवष्टभ्य त्रष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः	॥
प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽशुभाः	॥९॥
काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भद्वेषमदाश्रिताः	॥
असद्ग्रहाश्रिताः क्रूराः प्रचरन्त्यशुचित्रताः	॥१०॥
चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः	॥
कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः	॥११॥
आशापाशशतैर्वद्धाः कामक्रोधपरायणाः	॥
ईहन्ते कामभोगार्थानन्याधेनार्थसञ्चयान्	॥१२॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ અથ પેઢશોઽધ્યાયઃ ૧૬ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ

વીરતા સર્વની શુદ્ધિ, સ્થિરતા જ્ઞાનયોગમાં	॥
દમ દાન અને યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય તપ આર્જવ	॥૧॥
અહિંસા સત્ય અક્રોધ, લાગ શાંતિ અપૈશુન	॥
દયા અલોભ પ્રાણીમાં, મૃદુતા હી અચાપજ	॥૨॥
તેજ ક્ષમા ધૃતી તુષ્ટિ, અદ્રોહ, ન અહંપણું	॥
હોય છે સંપદો દૈવી, એ સાર્વિક મનુષ્યની	॥૩॥
દંભ દર્પ અહંકાર, ક્રોધ નીરસ વાક્યતા	॥
અજ્ઞાન આસુરી સપદ, પેદા થાય મનુષ્યને	॥૪॥
દૈવી સંપત્ કરે મોક્ષ, આસુરી બંધનો કરે	॥
મા શોક કર તુ દૈવી, પામ્યો છે સપદા ધ્રુવ	॥૫॥
એ પ્રાણી સૃષ્ટિ આ લોકે, દૈવી તેમ જ આસુરી	॥
કહી વિસ્તારથી દેવી, કહુ છું મુણ આસુરી	॥૬॥
ન જાણે આસુરી લોકો, પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિને	॥
ન સૌચ નહિ આચાર, ન સત્ય તે જનો વિષે	॥૭॥
વ્યવસ્થાહીન ના સત્ય, નિરીક્ષર જ છે જગજ્ઞ	॥
ન કાર્ય કરણો શાસ્ત્ર, ન પ્રલક્ષ વિના કંઈ	॥૮॥
એ દ્રષ્ટિના એમ કેતા, કુદૃષ્ટતા મંદબુદ્ધિના	॥
જન્મે છે ઉત્ત્ર કામધો, નાશ માટે જ વિશ્વના	॥૯॥
કુખૂર કામમાં લુપ્ધ, દંભ માન મહાન્વિત	॥
કુદૃષ્ટહી કૂર બ્રહ્મ, વ્રતના ભટકે જનો	॥૧૦॥
વેરાયા અપરંપાર, ચિંતાથી મરણાંતની	॥
કામોપભોગમાં લુપ્ધ, માનતા એ કૃતાર્થતા	॥૧૧॥
વેરાણા આશ પાશોથી, કામ ક્રોધ પરાયણ	॥
કરે છે કામ લોભાર્થે, અન્યાયે ધન સંચય	॥૧૨॥

इदमद्य मया लब्धमिदं प्राप्स्ये मनोरथम्	॥
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम्	॥१३॥
असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि	॥
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोहं बलवान् सुखी	॥१४॥
आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया	॥
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्ये इत्यज्ञानविमोहिताः	॥१५॥
अनेकचित्ता विभ्रान्ता मोहस्यैव वशंगताः	॥
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति निरयेऽशुचौ	॥१६॥
आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः	॥
यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाऽविधिपूर्वकम्	॥१७॥
अहङ्कारं पलं दर्पं क्रामं क्रोधं च संश्रिताः	॥
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः	॥१८॥
तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान्	॥
क्षिपाम्यजस्रमशुभास्वाप्तुरीज्वेय योनिषु	॥१९॥
आसुरीं योनिमापन्ना मृदा जन्मनि जन्मनि	॥
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम्	॥२०॥
त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः	॥
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रयं त्यजेत्	॥२१॥
एतर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्धारैस्त्रिभिर्नरः	॥
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम्	॥२२॥
यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः	॥
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम्	॥२३॥
तस्माच्छोऽस्त्रं प्रमाणं ते कार्याऽकार्यव्यवस्थिता	॥
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि	॥२४॥

इति श्री भगवद्गीतायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

મેં આજ મેળવ્યું છે આ, પામીશ આ મનોરથ	॥
આટલું ધન આ છે ને, બીજુ યારો ફરી ધન	॥૧૩॥
આ શત્રુને હણ્યો છે મેં, બીજાએને હણીશ હું	॥
હું છું ઈશ્વર ને યોગી, સિદ્ધ હું બળિયો સુખી	॥૧૪॥
સમર્થ છું હું, હું કુલીન, મારા જવો ન અન્ય છે	॥
ઠરીશ યજ્ઞો ને દાન, આનંદ જ ઠરીશ હું	॥૧૫॥
અજ્ઞાની શ્રાંત મનના, થયેલા મોહને વશ	॥
આસક્ત કામ ભોગોમાં, પડે છે નરકા વિષે	॥૧૬॥
પોતાને માનતા શ્રેષ્ઠ, ધન માન મદેં લય્યા	॥
દંભે વિધિ વિનાં યજ્ઞ, નામ સાર કરે જડ	॥૧૭॥
બળ દર્પ અહંકાર, આધીન ક્રોધ કામને	॥
મને સ્વ પર દેહોમાં, દ્રેષ્ટતા અતિ નિંદતા	॥૧૮॥
તે દ્રેષીલા કૂરને હું, ફેંકું સંસારમાં સદા	॥
નરાધમોને હમેશાં, આસુરી કુટ્ટ યોનિમાં	॥૧૯॥
આસુરી યોનિ પામેલા, મૂઢો પ્રત્યેક જન્મમાં	॥
ન પામીને મને પાછા, પામે છે હલકી ગતિ	॥૨૦॥
ત્રણે નરકનાં દ્વાર, આત્માનાં નાશકારક	॥
કામ ક્રોધ અને લોભ, માટે ત્રણેયને તજ	॥૨૧॥
ત્રણે નરકનાં દ્વાર, તેનાથી મુક્ત જ બને	॥
સાધે છે શ્રેય આત્માનું, પછી પામે પરા ગતિ	॥૨૨॥
જ શાસ્ત્ર વિધિને છોડી, વર્તે છે મરજી વડે	॥
નહિ તે સિદ્ધિને પામે, સુખ કે ન પરા ગતિ	॥૨૩॥
પ્રમાણ શાસ્ત્રને માન્ય, તારા કાર્ય અકાર્યમાં	॥
કહેલું શાસ્ત્રમાં જણી, આ કર્મ કરવું ધટે	॥૨૪॥

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાયાં દેવી-આસુરી સંપત્તિ-દેવ-આસુર
ભૂતસર્ગો નામ પેઢશોઽધ્યાયઃ સંપૂર્ણઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः १७ ॥

अर्जुन उवाच

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तन्ते श्रद्धयाऽन्विताः ॥
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥१॥

श्री भगवानुवाच

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ॥
सान्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति ताः शृणु ॥२॥
सत्त्वानुरुपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ॥
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥३॥
यजन्ते सान्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ॥
भूत प्रेत पिशाचांश्च यजन्ते तामसा जनाः ॥४॥
अशास्त्रविहितं घोरं तपस्तप्यन्ति ये जनाः ॥
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागषलान्विताः ॥५॥
कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्रामचेतनम् ॥
मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्वद्यासुरनिश्चयान् ॥६॥
आहारत्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति म्रियः ॥
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥७॥
आयुःसत्त्वचलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ॥
रस्याः स्निग्धा स्थिरा हृद्या आहाराः सान्त्विकम्रियाः ॥८॥
कर्तृमलवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥
आहोरा राजसस्येष्टा दुःखशोकाऽऽमघप्रदा ॥९॥
यानयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ॥
उच्छिष्टमपि चामेघ्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥१०॥
अफलाकांक्षिभिर्पज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥
यष्टव्यमित्येव मनः समाधाय स सान्त्विकः ॥११॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ॥

॥ અથ સપ્તદશોઽધ્યાયઃ ૧૭ ॥

અર્જુન ઉવાચ

શાસ્ત્રની વિધિ છાડીને, છતાં શ્રદ્ધાવડે કરે ॥
તેની શું છે ગતિ કૃષ્ણ, સત્વ કે રજ વા તમ ॥૧॥

શ્રી ભગવાનુવાચ

હોય છે ત્રિવિધા શ્રદ્ધા, મનુષ્યોને સ્વભાવથી ॥
સાત્વિકી રાજસી તેમ, તામસી છે કહું સુણ ॥૨॥
બધાંને થાય છે શ્રદ્ધા, સરકારે પૂર્વ જન્મના ॥
જવી શ્રદ્ધા થાય તેવો, છે શ્રદ્ધામય પૂરષ ॥૩॥
દેવોને સાત્વિકા પૂજે, રાજસો યજ્ઞ રક્ષેને ॥
પૂજે તમોગુણી લોકો, ભૂત પ્રેત પિશાચને ॥૪॥
કરે છે માનવો ધાર, તપ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ જ ॥
દંબાહંકાર સંયુક્ત, કામ રાગાદિથી ભર્યા ॥૫॥
શોષતા દેહના પાંચ, ભૂમ્યાદિ જડ ભૂતને ॥
અંતર્દેહસ્થિત મને, તે છે આસુર વૃત્તિનાં ॥૬॥
આહાર પણ સર્વેને, ત્રિવિધ પ્રિય થાય છે ॥
તેમ યજ્ઞ દાન તપ, તેના આ ભેદ સાંભળ્ય ॥૭॥
આયુઃ સત્વ બળારોગ્ય, સુખ પ્રીતિ વધારતા ॥
રસ્ય સિન્ધવ સ્થિર દ્વધ, આહાર સાત્વિકપ્રિય ॥૮॥
તીખા ખાટા ઉષ્ણ ખારા, તીક્ષ્ણ સૂકા વિદાહકૃત્ ॥
રોગ શોક ક્રોધદાયી, આહાર રાજસપ્રિય ॥૯॥
સડેહું નીરસ વાથી, વીતેલ એક પ્હોરનું ॥
અપવિત્ર અને એહું, ભોજન તામસ પ્રિય ॥૧૦॥
આશા ન ક્ષણની રાખી, વિધિવત્ યજ્ઞ જ કરે ॥
કર્તવ્ય માની મનની, સ્થિરતાથી ઈ સાત્વિક ॥૧૧॥

अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत्	॥
इज्यते विद्धि तं यज्ञं राजसं चलमध्रुवम्	॥१२॥
विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणम्	॥
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते	॥१३॥
देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्	॥
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते	॥१४॥
अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत्	॥
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव बाहुमयं तप उच्यते	॥१५॥
मनःप्रसादः साम्पत्वं मानमात्मविनिग्रहः	॥
भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते	॥१६॥
श्रद्धया परयोपेतं तपस्तत् त्रिविधं नरैः	॥
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते	॥१७॥
सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्	॥
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्	॥१८॥
मूढग्रहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः	॥
परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्	॥१९॥
दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे	॥
देशे काळे च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम्	॥२०॥
यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः	॥
दीयते च परिक्लिष्टं तद् राजसमिति स्मृतम्	॥२१॥
अदेशकाळे यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते	॥
असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्	॥२२॥
श्रोतरसदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः	॥
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा	॥२३॥
तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः	॥
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्	॥२४॥
तदित्यनभिमतधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः	॥
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः	॥२५॥

કરે જ ફળની આશે, અથવા દંભ દર્પથી	॥
કરે છે યજ્ઞ તે જાણ્ય, ચળ અધ્રુવ રાજસ	॥૧૨॥
વિધિહીન અત્રહીન, દક્ષિણ મંત્ર હીન જ	॥
શ્રદ્ધા રહિત જ યજ્ઞ, જાણ્ય એને જ તામસ	॥૧૩॥
દેવ-દ્વિજ-ગુરુ-બ્રાહ્મ-પૂજા, સરલતા શુચિ	॥
બ્રહ્મચર્ય અહિંસા એ, શારીર તપ જાણવું	॥૧૪॥
ન કૃષ્ણ કરતું વામ્ય, સત્ય પ્રિય હિતાત્મક	॥
વેદ શાસ્ત્રાભ્યાસ એને, વાણીનું તપ જાણવું	॥૧૫॥
ચિત્તની શાંતિ સૌમ્યત્વ, મૌન ને મનનિગ્રહ	॥
ભાવના શુદ્ધિ સર્વે એ, ઠવાય તપ માનસ	॥૧૬॥
કરેલું શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાથી, તપ ત્રણ પ્રકારનું	॥
વિના જ ફળની આશે, કરે તે તપ સાત્વિક	॥૧૭॥
દંભથી તેમ પૂજવા, સત્કાર માન પામવા	॥
કરે તપ કહે છે તે, ચળ અધ્રુવ રાજસ	॥૧૮॥
મૂર્ખતાથી સ્વ આત્માને, પીડી જ તપ આચરે	॥
ખીજના નાશ માટે વા, તે તામસ કહેલ છે	॥૧૯॥
કર્તવ્ય સમજી દાન, દિયે જ બદલા વિના	॥
દેશ કાળ પાત્ર જોઈ, કહ્યું તે દાન સાત્વિક	॥૨૦॥
બદલો આપવા માટે, આશા વા ફળની ધરી	॥
કંબુશાર્દ કરી આપે, તે જાણ્ય દાન રાજસ	॥૨૧॥
કુપાત્રોને દિયે દાન, ન જોઈ દેશ કાળને	॥
અપમાન-તિરસ્કાર-યુક્ત, તામસ દાન છે	॥૨૨॥
ઓં તત્સત્વ એમ ઉચ્ચાર, ત્રિવિધ બ્રહ્મનો કહ્યો	॥
તેથી વેદો, તથા યજ્ઞો, બ્રહ્મ પૂર્વે સ્તુત્ય છે	॥૨૩॥
માટે ઓં એ જ ઉચ્ચારી, યજ્ઞ દાન તપઃ ક્રિયા	॥
વિધિ યુક્ત પ્રવર્તે છે, હમેશાં બ્રહ્મવાદિની	॥૨૪॥
તત્ત્વ કહી ફળની આશા, વિના યજ્ઞ તપઃક્રિયા	॥
દાન ક્રિયાઓ વિવિધ, કરે છે ભોક્ષ વાંછુઓ	॥૨૫॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते	॥
प्रशस्ते कर्मणि तथा सरुच्छब्दः पार्थ गीयते	॥२६॥
यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चेत्त्यते	॥
कर्म चैव तदर्थाय सदित्येवाभिधीयते	॥२७॥
अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्	॥
असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह	॥२८॥
इति श्री भगवद्गीतायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥	

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः १८ ॥

अर्जुन उवाच

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम्	॥
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन	॥१॥

श्री भगवानुवाच

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः	॥
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः	॥२॥
त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः	॥
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे	॥३॥
निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम	॥
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः	॥४॥
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्	॥
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम्	॥५॥
एतान्यपि च कर्माणि सक्तं त्यक्त्वा फलानि च	॥
कर्तव्यानीनि मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम्	॥६॥
नियतस्य च संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते	॥
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः	॥७॥
दुःखमित्येव यः कर्म कायकलेशमयात् त्यजेत्	॥
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्	॥८॥

સદ્ભાવમાં જ સત્ શબ્દ, યોજવો સાધુભાવમાં ॥
 યોગ્ય સત્કારમાં તેમ, સર્વ ઉત્તમ કામમાં ॥૨૬॥
 સ્થિતિ સત્ની દાનમાં છે, યજ્ઞમાં તપમાં તથા ॥
 નેં તેને લગતાં કામ, ત્યાં ઉચ્ચારાય સત્ ઇતિ ॥૨૭॥
 શ્રદ્ધા વિનાં કરાયેલાં, હોમ દાન અને તપ ॥
 અસત્ નિષ્કળ તે તો છે, આ લોક પરલોકમાં ॥૨૮॥

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां त्रिविध श्रद्धा आहार यज्ञ तपोदानादि
 वर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः संपूर्णः ॥ १७ ॥

॥ श्रीमद् भगवद् गीता ॥

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः १८ ॥

अर्जुन उवाच

संन्याસનું મહાબાહો, ઇચ્છુ છું તત્વ જાણવા ॥
 તથા હું જાણવા ઇચ્છુ, લાગના તત્વને જુદું ॥૧॥

श्री भगवानुवाच

ન્યાસ જ કામ્ય કર્મોનો, સંન્યાસ ઠવિઓ કહે ॥
 સર્વ કર્મક્રિયા લાગ, એને લાગ કહે યુધો ॥૨॥
 કર્મમાં દોષ છે જાણી, લાજ્ય ઠાઈ યુધો કહે ॥
 યજ્ઞ દાન તપઃ કર્મ કહે ઠાઈ તજે નહિ ॥૩॥
 તેમાં નિશ્ચય મારો જ, તે તું સાંભળ અર્જુન ॥
 ત્રણ પ્રકારનો લાગ, કહ્યો છે સર્વ શાસ્ત્રમાં ॥૪॥
 યજ્ઞ દાન તપઃ કર્મ, ન લાજ્ય કરવું ઘટે ॥
 કરે પાવન લોકોને, યજ્ઞ દાન તથા તપ ॥૫॥
 કરવાં એ બધાં કર્મ, સંગ ને ક્રિયાને તજી ॥
 એ નિશ્ચય કરેલો એ, મારો છે મત ઉત્તમ ॥૬॥
 સંન્યાસ ન ઘટે કયાંયે, નિલકર્તવ્ય કર્મનો ॥
 અજ્ઞાનથી કરે લાગ, એ લાગ જાણ્ય તામસ ॥૭॥
 કર્મમાં કુઃખ છે માની, દેહ કલેશ બધેં તજી ॥
 તે કરી રાજસ લાગ, ન પામે લાગનું ક્રિયા ॥૮॥

1	कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन	॥
123	सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः	॥९॥
1	न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुपज्जति	॥
1	त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः	॥१०॥
11	न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः	॥
1	यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते	॥११॥
	अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम्	॥
	भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित्	॥१२॥
	पञ्चेमानि महाबाहो कारणानि निबोध मे	॥
	साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम्	॥१३॥
	अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्	॥
11	विविधा च पृथक् चेष्टा दैव्यं चैवात्र पञ्चमम्	॥१४॥
13	शरीरबोद्धिनोभिर्हि यत्कर्मारभतेऽर्जुन	॥
	न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः	॥१५॥
11	तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः	॥
11	पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः	॥१६॥
	यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते	॥
1	हृत्वाऽपि स इमांश्लोकांश्च हन्ति न निबध्यते	॥१७॥
1	ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना	॥
11	कारणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः	॥१८॥
11	ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिविधं गुणभेदतः	॥
11	प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि	॥१९॥
11	सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते	॥
1	अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्	॥२०॥
1	पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान्	॥
1	वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तद्राजसमिति स्मृतम्	॥२१॥
1	यत्तु कृत्स्नबदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहेतुकम्	॥
1	अतत्त्वार्थबदत्पं च तत्तामसमुदाहृतम्	॥२२॥

કર્તવ્ય સમજી કર્મ, હમેશાં જ કરાય છે	॥
સંગને ફળને લાગી, મનાય લાગ સાત્ત્વિક	॥૬॥
ન દ્રેષે નરસાં કામ, ન મુખ પ્રિય કામમાં	॥
પ્રવેશ્યો સત્ત્વમાં લાગી, બુદ્ધિમાન છિન્ન સંશય	॥૧૦॥
નથી શક્ય બધાં કર્મ, તજવાં દેહધારિથી	॥
જ કર્મફળનો લાગી, તે જ લાગી ગણાય છે	॥૧૧॥
અનિષ્ઠ ઇષ્ટ ને મિશ્ર, ફળ ત્રિવિધ કર્મતું	॥
અસાગિને મર્યે થાય, કિંતુ સંન્યાસિને નહિ	॥૧૨॥
પાંચ આ કારણો બાહ્ય, પાખ્યાં નિર્ણય સાંખ્યમાં	॥
કલાં છે સર્વ કર્મોની, સિદ્ધિ માટે જ અર્જુન	॥૧૩॥
અધિષ્ઠાન તથા કર્તા, કરણું ભિન્ન ભિન્ન જ	॥
જુદી વિવિધ ચેષ્ટાઓ, અને છે દૈવ પાંચમું	॥૧૪॥
શરીર મન વાણીથી, આરંભે જીવ કર્મ જ	॥
અયોગ્ય અથવા યોગ્ય, તેના છે પાંચ હેતુઓ	॥૧૫॥
છતાં એમ જ પોતાને, કર્તારૂપે મતુષ્ય જ	॥
જુવે છે મૂર્ખતાથી જો, તે મૂર્ખ દેખતો નથી	॥૧૬॥
અહંભાવ નથી જોને, જની બુદ્ધિ ન લુપ્ત છે	॥
આ લોકોને હણીને ય, ન બંધાય હણે નહિ	॥૧૭॥
જ્ઞાન જ્ઞેય પરિજ્ઞાતા, પ્રેરણા કર્મની તણુ	॥
કરણું કર્મ ને કર્તા, ત્રિવિધ કર્મ સંગ્રહ	॥૧૮॥
જ્ઞાન કર્મ અને કર્તા, તણુ છે ગુણ ભેદથી	॥
કહું છું ગુણ ભેદથી, તે બરાબર સાંસન્ય	॥૧૯॥
જ વડે સર્વ જૂતોમાં, જુવે અવ્યય ભાવને	॥
અવિભક્ત વિભક્તોમાં, તે જ્ઞાન બાહ્ય સાત્ત્વિક	॥૨૦॥
જુદાપણથી જ જ્ઞાન, ધણા ભાવ જુદા જુદા	॥
બણે છે સર્વ જૂતોમાં, તે રાગસ ગણાય છે	॥૨૧॥
પૂણું પેટે એકમાં જ, કાર્યાસક્ત અહેતુક	॥
તત્વાર્થહીન ને અદ્ય, કહું તે જ્ઞાન તામસ	॥૨૨॥

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम्	॥
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सान्त्विकमुच्यते	॥२३॥
यत्तु कामप्रेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः	॥
क्रियते क्लेशयद्बलं तद्राजसमिति स्मृतम्	॥२४॥
अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम्	॥
मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते	॥२५॥
मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः	॥
सिद्धयसिद्धयोर्निर्विकारः कर्ता सान्त्विक उच्यते	॥२६॥
रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः	॥
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्त्यतेः	॥२७॥
अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिकोऽलसः	॥
विषादी दीर्घसूत्रश्च कर्ता तामस उच्यते	॥२८॥
बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु	॥
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय	॥२९॥
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये	॥
पन्धं मोक्षं च या बुद्धिर्वेद सा सान्त्विकी मता	॥३०॥
यया धर्ममधर्मं च कार्य चाकार्यमेव च	॥
यथावन्नाभिजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी	॥३१॥
अधर्मं धर्ममिति या बुद्ध्यते तमसोन्विता	॥
सर्वार्थान् विपरीतान्श्च बुद्धिः सा तामसी मता	॥३२॥
धृत्या यया धारयते मनःप्राप्तेन्द्रियक्रियाः	॥
योगेनाऽच्यभिचारिण्या धृतिः सा सान्त्विकी मता	॥३३॥
यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन	॥
प्रसङ्गेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थ राजसी	॥३४॥
यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मोहमेव च	॥
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ राजसीः	॥३५॥
सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतवर्षभ	॥
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखस्तं च निगच्छति	॥३६॥

રોજીકું સંગ રહિત, રાગદ્વેષ વિના કર્યું	॥
છાડીને ફળની ઇચ્છા, કેવાય કર્મ સાત્ત્વિક	॥૨૩॥
કરે છે લાભની આશે, કર્મ જ સ્વાભિમાનથી	॥
જમાં કષ્ટ ધણીયે છે, તે કહ્યું કર્મ રાજસ	॥૨૪॥
સંબંધ હાનિ હિંસાને, ન વિચારી બળાબળ	॥
આરંભે મૂર્ખતાથી જ, તે તો તામસ કર્મ છે	॥૨૫॥
અસંગી ન અહંકારી, હિંસાહ ધારણા સહ	॥
સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં કર્તા, નિર્વિકારી જ સાત્ત્વિક	॥૨૬॥
રાગી અશુદ્ધ હિંસાકૃત, લોભી કર્મફળેચ્છુક	॥
કેવાય રાજસી કર્તા, યુક્ત જ હર્ષ શોકથી	॥૨૭॥
પીડાકારી મંદ શક, અયોગ્ય જડ પામર	॥
સોગિયો દીર્ઘસૂત્રી તે, કર્તા કેવાય તામસી	॥૨૮॥
બુદ્ધિ ને ધૃતિના ભેદ, ત્રણ પ્રકારના સુણ્ય	॥
શુભભેદ કરી સર્વ, કહું છું હું જુદા જુદા	॥૨૯॥
પ્રવૃત્તિ તેમ નિવૃત્તિ, કાર્યાકાર્ય બયાબય	॥
બંધ ને મોક્ષને જાણે, તે કહી બુદ્ધિ સાત્ત્વિકી	॥૩૦॥
જથી ધર્મ અધર્મેને, કાર્યને કે અકાર્યને	॥
બરાબર ન જાણે જ, તે બુદ્ધિ રાજસી જ છે	॥૩૧॥
અધર્મને ધર્મરૂપે, માને તમોશુણી જનો	॥
અવળાં સર્વ કર્મેને, માને તે બુદ્ધિ તામસી	॥૩૨॥
અવિકારી ધૃતીથી જ, મન પ્રાણેન્દ્રિય ક્રિયા	॥
યોગાધારે પ્રવર્તે છે, સાન્ત્વિકી જાણવી ધૃતિ	॥૩૩॥
ધર્મ કામ દ્રવ્યને જ, ધારે, જ ધારણા વડે	॥
પ્રસંગે ફળ આશાયે, ધૃતિ તે પાર્ય રાજસી	॥૩૪॥
હંધને ભયને જથી, વિષાદ શોક મોહને	॥
બુદ્ધિહીન ન જ છોડે, ધૃતિ તે તામસી ગણી	॥૩૫॥
હવે સાંભળ્યું તું પાર્ય, સુખ ત્રિવિધ હું કહું	॥
અવ્યાસથી રમે જમાં, જાણે છે અંત કુઃખનો	॥૩૬॥

यत्तदात्वे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम्	॥
तत्सुखं सात्त्विकं विद्यादात्मबुद्धिप्रसादजम्	॥३७॥
विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदात्वेऽमृतोपमम्	॥
परिणामे विषमिव तद् राजसमिति स्मृतम्	॥३८॥
यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः	॥
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्सामसमुदाहृतम्	॥३९॥
न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः	॥
सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात् त्रिभिर्गुणैः	॥४०॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप	॥
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः	॥४१॥
शमोदमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च	॥
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्	॥४२॥
शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्	॥
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्	॥४३॥
कृपिगोश्ववाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम्	॥
पर्युत्थानात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्	॥४४॥
स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः	॥
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु	॥४५॥
यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम्	॥
स्वकर्मणा तमवार्च्यं सिद्धिं विन्दति मानवः	॥४६॥
श्रेयान् स्वधर्मे विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्	॥
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मोदयादपि	॥४७॥
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम्	॥४८॥
सहजं कर्म कान्तेय सदोपमपि न त्यजेत्	॥
सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः	॥४९॥
असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः	॥
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति	॥५०॥

1	પ્રારંભમાં ઝેર જવું, પરિણામે સુધાસમ	॥
2	તે સાત્વિક સુખો જાણ્ય, આત્મ યુદ્ધ પ્રસાદજ	॥૩૭॥
3	વિષયેન્દ્રિય સંયોગે, પ્રારંભે જ સુધાસમું	॥
4	પરિણામે ઝેર જવું, તે કથું સુખ રાજસ	॥૩૮॥
5	પ્રારંભે તેમ હંમેશાં, મોહ જ કરવું સુખ	॥
6	હંધ આજસ ને સુસ્તીથી થયું સુખ તામસ	॥૩૯॥
7	પૃથ્વીમાં સ્વર્ગમાં એવું, દેવોમાં સત્વ ઠા નથી	॥
8	મુક્ત હોય પ્રકૃતિના, તથે ગુણ થકી જ જ	॥૪૦॥
9	વિપ્ર ક્ષત્રિય વૈશ્યોનાં, શૂદ્રોનાં જન્મથી કરી	॥
10	નિર્માયેલાં જ કર્મો છે, સ્વભાવજ ગુણોવડે	॥૪૧॥
11	પવિત્રતા શમ દમ, ક્ષમા સરલતા તપ	॥
12	જ્ઞાન વિજ્ઞાન આસ્તિક્ય, વિપ્રનાં કર્મ જન્મથી	॥૪૨॥
13	શૌર્ય તેજ ધૃતિ દાક્ય, યુદ્ધમાં અપલાયન	॥
14	દાન ઐશ્વર્ય મોટાઈ, ક્ષત્રીનું કર્મ જન્મથી	॥૪૩॥
15	ખેડ્ય વેપાર ગૌરક્ષા, વૈશ્યનું કર્મ જન્મથી	॥
16	સત્કારાદિક સેવાનું, શૂદ્રનું કર્મ જન્મથી	॥૪૪॥
17	મનુષ્ય મેળવે સિદ્ધિ, પ્રવૃત્તિ સ્વ સ્વકર્મમાં	॥
18	સુણ્ય પામે સિદ્ધિ ઈમ, સ્વકર્મમાં પ્રવર્તે	॥૪૫॥
19	જથી પ્રવૃત્તિ ભૂતોની, વ્યાપ છે જવડે જગત	॥
20	તેને સ્વકર્મથી પૂજી, મનુષ્ય સિદ્ધિ મેળવે	॥૪૬॥
21	સારો સ્વધર્મ વિગુણ, સુપાલિતાન્ય ધર્મથી	॥
22	મૃત્યુ સ્વધર્મમાં સારું, લાભથી પરધર્મના	॥૪૭॥
23	જ કર્મ જન્મથી નિર્મળ, કરે દુઃખી તો નથી	॥૪૮॥
24	જન્મથી કર્મ જ હોય, સદોષ પણ ન સજ	॥
25	સર્વારંભો દોષ વીંટયા, ધુંવાડે જમ દેવતા	॥૪૯॥
26	બધે અનાસક્ત યુદ્ધિ, અસ્પૃહી મનનિમહી	॥
27	શ્રેષ્ઠ નિષ્કર્મની સિદ્ધિ, પામે છે સાગથી સદા	॥૫૦॥

सिद्धिं प्राप्नो यथा ब्रह्म प्राप्नोति तन् निबोध मे ॥	॥
समासेन तु कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥५१॥	॥५१॥
बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो श्रुत्याऽऽत्मानं नियम्य च ॥	॥
शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥५२॥	॥५२॥
विविक्तसेवी लब्धाशी यतर्वाक्कायमानसः ॥	॥
ध्यानयोगपरो नित्यं वैरोग्यं समुपाश्रितः ॥५३॥	॥५३॥
अहंकारं धलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ॥	॥
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥५४॥	॥५४॥
ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न हृष्यति ॥	॥
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥५५॥	॥५५॥
भक्त्या मामभिजानाति योऽहं यश्चास्मि तत्त्वतः ॥	॥
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ॥५६॥	॥५६॥
सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ॥	॥
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥५७॥	॥५७॥
चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य भारत ॥	॥
बुद्धियोगं समाश्रित्य मचितः सततं भव ॥५८॥	॥५८॥
मचितः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ॥	॥
अथ चेत्त्वमहङ्कारं न मोक्ष्यसि विनश्यसि ॥५९॥	॥५९॥
यदहङ्कारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ॥	॥
मिथ्यैव व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥६०॥	॥६०॥
स्वभावजेन कौन्तेय निषद्गः स्वेन कर्मणा ॥	॥
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि सन् ॥६१॥	॥६१॥
ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्येय वसतेऽर्जुन ॥	॥
भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥६२॥	॥६२॥
तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ॥	॥
तत्प्रसादात्परां सिद्धिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥६३॥	॥६३॥
इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ॥	॥
विमृश्यैतदशेषेण यदिच्छसि तथा कुरु ॥६४॥	॥६४॥

પામેલો સિદ્ધિને કેમ, પામે છે બ્રહ્મને સુણ્ય	॥
હંકામાં તે કહું નિષ્ઠા, જ્ઞાનની જ પરા વદે	॥૫૧॥
વિશુદ્ધ બુદ્ધિથી વશ્ય, ધૃતિથી મનને કરી	॥
તજ શબ્દાદિ વિષયો, કાપીને દ્વેષ રાગને	॥૫૧॥
એકાંત સેવી લધ્વાશી, મન વાફ દેહનિઘ્રી	॥
ધ્યાન યોગે લક્ષ નિલ, લીન વૈરાગ્યમાં થઈ	॥૫૩॥
અહંકાર બળે દર્પ, કામ ક્રોધ પરિઘ	॥
છાડીને નિર્મમઃ શાંત, બને છે બ્રહ્મ રૂપ એ	॥૫૪॥
બ્રહ્મભૂત પ્રસન્નાત્મા, ન શોચે હરખે નહિ	॥
મારી પરા ભક્તિ પામે, સર્વભૂતો વિષે સમ	॥૫૫॥
જવો છું તત્વથી, જ હું, ઝાળખે ભક્તિથી મને	॥
પછી જણી મને તત્વે, મારામાં એક થાય છે	॥૫૬॥
કરે સદા સર્વ કર્મો, મારે જ આશ્રયે રહી	॥
મારા પ્રસાદથી પામે, પદ અન્યથા શાશ્વત	॥૫૭॥
ચિત્તથી સર્વ કર્મોને, મારામાં અર્પિ મત્પર	॥
મારામાં ચિત્ત તું રાખ્ય, સ્વીકારી બુદ્ધિયોગને	॥૫૮॥
મત્ત ચિત્ત સર્વ વિદ્યોને, મત્કૃપાયે તરીશ તું	॥
પણુ જો તું અહંકાર, ન સુક્રીશ હણાય તો	॥૫૯॥
જો અહંકાર આધારે, માનીશ ન લડું ત્યમ	॥
ખોટા નિશ્ચય આ તારે, તુને પ્રકૃતિ ખેંચશે	॥૬૦॥
પૂર્વ જન્મતણા તું તો, બંધાયો છો સ્વકર્મથી	॥
ઈચ્છીશ નહિ જ મોહે, પરાણે તું કરીશ તે	॥૬૧॥
એ ઈશ્વર વસે હૃદયે, પ્રાણીમાત્ર તણા સદા	॥
માયાયે સર્વભૂતો ને, ભભાવે છે જ યંત્રવત્	॥૬૨॥
તેને જ શરણે જ તું, દે પાર્થ સર્વ ભાવથી	॥
તેની પ્રીતે પરા સિદ્ધિ, પામીશ સ્થાન શાશ્વત	॥૬૩॥
આ તને મેં કર્યું જ્ઞાન, યુક્તમાં યુક્ત જ હવું	॥
વિચારી આ બધું, ઈચ્છા, કોય તેમ જ તું કર	॥૬૪॥

सर्वगुह्यतमं श्रूयः शृणु मे परमं वचः	॥
इष्टोऽसि मे दृढमतिस्ततो वक्ष्यामि ते हितम्	॥६५॥
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु	॥
मामेवैष्यसि सत्पं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे	॥६६॥
सर्वधर्मां परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज	॥
अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः	॥६७॥
इदं ते नातपस्काय नोभक्ताय कदाचन	॥
न चाऽशुश्रूषवे वाचस्प न च मां योऽभ्यसूयति	॥६८॥
य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति	॥
भक्तिं मयि परां कृत्वा स मामेप्यत्यसंशयम्	॥६९॥
न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः	॥
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि	॥७०॥
अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः	॥
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः	॥७१॥
श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः	॥
सोऽपि मुक्तः शुभान् लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम्	॥७२॥
कचिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा	॥
कचिदज्ञानसंमोहः प्रणष्टस्ते धनंजय	॥७३॥

संजय उवाच ।

राजन्भगवतो वाक्यं निगमागमगर्भितम्	॥
निशम्य स्वस्थमनसा प्रह्वोषोचदधार्जुनः	॥७४॥
नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत	॥
स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव	॥७५॥
इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः	॥
संवादमिममश्रौषमद्भुतं शैमहर्षणम्	॥७६॥
व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद् गुह्यतरं महत्	॥
योगं योगेश्वरात्कृष्णात्सांक्ष्णिकययतः स्वयं	॥७७॥

મારુ સુણ્ય ફરી વાક્ય, ગુણમાં ગુણ રૂપ છે ॥
 વાલો મને ઘણો તેથી, કહું છું હિતવું તને ॥૬૫॥
 મન્મના જાન્ય મદ્ ભક્ત, મને યજ્ઞ કર્ય સ્તુતિ ॥
 પ્રતિજ્ઞાથી કહું છું હું, મને પામીશ નિશ્ચયે ॥૬૬॥
 તજીને સર્વ સંકલ્પો, તું મારે શરણે જ થા ॥
 હું તને સર્વ પાપોથી, મુકાવીશ ન શોચ્ય તુ ॥૬૭॥
 આ જ્ઞાન અતપસ્વીને, ન દેવુ ભક્તિહીનને ॥
 ન જ સાંભળવા ઈચ્છે, ન મારા નિંદનારને ॥૬૮॥
 આ ગુણ જ્ઞાન જ મારા, ભક્તોને સભળાવશે ॥
 તે પરા ભક્તિ મારામાં, ધારીને પામશે મને ॥૬૯॥
 એના જવો મનુષ્યોમાં, બીજો પ્રિય મને નથી ॥
 થાશે પણ નહિ તેવો, પ્રિય આ ભૂમિમાં મને ॥૭૦॥
 બણુશે ધર્મરૂપી જ, જન, સંવાદ આપણો ॥
 જ્ઞાન યજ્ઞવડે તેણે, પૂજ્યો છું એમ હું ગણું ॥૭૧॥
 ઇર્ષા રહિત શ્રદ્ધાજી, સાંભળે પણ જ જન ॥
 મોક્ષ તે પણ પામે છે, લોકોને પ્રુણ્યશાળીના ॥૭૨॥
 કેમ તે સાંભળ્યું પાર્યં, જ્ઞાન એકાગ્ર ચિત્તથી ॥
 બહા અજ્ઞાનનો મોહ, તારે નષ્ટ થયો ખરે ॥૭૩॥

સંજય ઉવાચ

હે રાજા કૃષ્ણતું વાક્ય, નિગમાગમ ગાંધિત ॥
 સાંભળી શાંત મનથી, કહે છે નમ્ર અર્જુન ॥૭૪॥
 ગયો મોહ સ્મૃતિ પામ્યો, હું તમારી કૃપાવડે ॥
 મટ્યો સંદેહ પાળીશ તમારા ઉપદેશને ॥૭૫॥
 વાસુદેવ તણું એમ, મહાત્મા પાર્યનો તથા ॥
 સંવાદ સાંભળ્યો આ મેં, શેર્માચકારિ અદ્ભુત ॥૭૬॥
 શ્રીવ્યાસની કૃપાથી મેં, સાંભળ્યું અતિ ગુણ આ ॥
 કહેના યોગને સાક્ષાત્, કૃષ્ણ યોગેશ્વર સ્વયં ॥૭૭॥

રાજન્ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદમિમમદ્ભૂતમ્	॥
કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યં હૃદ્યામિ ચ મુદ્ધુમુદ્ધુઃ	॥૭૮॥
તત્ત્વ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ	॥
વિસ્મયો મે મહારાજ પ્રદૃષ્યે ચ પુનઃ પુનઃ	॥૭૯॥
યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ	॥
તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્ધ્રુવાણીતિ મતિર્મમ	॥૮૦॥

इति श्रीभगवद्गीतायां अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

॥ ઓતત્સત્ ॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા સંપૂર્ણા ॥

કૃષ્ણ અર્જુન બંનેનો, પુણ્ય સંવાદ અદ્ભુત	॥
હે રાજન્ બહુ સંભારી, હર્ષુ' છું હું ફરી ફરી	॥૭૮॥
કૃષ્ણનું રૂપ સંભારી, સંભારી તેજ અદ્ભુત	॥
પણ વિસ્મયને પામ્યો, હર્ષુ' છું હું ફરી ફરી	॥૭૯॥
ન્યાં યોગેશ્વર છે કૃષ્ણ, ન્યાં છે પાર્થ ધનુર્ધર	॥
ત્યાં શ્રી, વિજય, સંપત્તિ, માતું છું એમ છે સ્થિર	॥૮૦॥

इति श्रीमद् भगवद् गीतायां त्रिगुण जगद्विवरण पूर्वक ब्रह्मप्राप्तियोगो नाम
अष्टादशोऽध्यायः संपूर्णः ॥ १८ ॥

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા સંપૂર્ણા ॥

इति श्री राजवैद्य जीवराम कालिदास शास्त्रि कृत

समश्लोकी गीता गुर्जरी संपूर्णा ॥

श्री भोजपत्री गीतायाः प्रचलितगीताया अधिकश्लोकाः पाठमेदाश्च ॥
॥ अथ प्रथमोऽध्यायः १ ॥

॥ भोजपत्री गीता पाठः ॥

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे सर्वशस्त्रसमागमे
भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपः शल्यो जयद्रथः
अभत्यामा विकर्णश्च सोमदत्तिश्च वीर्यवान्
नानाशस्त्रप्रहरणा नानाशुद्धविशारदाः
अयनेषु तु सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः
पांचालश्च महेष्वासो द्रौपदेयाश्च पंच च
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलोभ्यनुनादयन्
हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते

×

उभयोः सेनयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत
धृतराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे मियचिकीर्षवः
उभयोः सेनयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमं
कृपया परयाऽऽविष्टो सीदमानोऽव्रवीदिदं
दृष्ट्वेयमान् राजनारुण्य युयुत्सुन्समवस्थितान्
सीदन्ति सर्वगानाणि सुखं च परिशुष्यति

॥ प्रचलित गीता पाठः ॥

॥ १ ॥ धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ॥ १ ॥
॥ भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ॥
॥ ८ ॥ अभत्यामा विकर्णश्च सोमदत्तिस्तथैव च ॥
॥ ९ ॥ नानाशस्त्रप्रहरणा सर्वे युद्धविशारदाः ॥
॥ ११ ॥ अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ॥
॥ १८ ॥ द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ॥
॥ १९ ॥ नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलोभ्यनुनादयन् ॥
॥ २० ॥ हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ॥

अर्जुन उवाच

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमं
कृपया परयाविष्टो विपीदन्निदमव्रवीन्
दृष्ट्वेयं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समवस्थितं
सीदन्ति मम गात्राणि सुखं च परिशुष्यति

॥ २८ ॥

॥ भोजपत्री गीता पाठः ॥

न च श्रेयानुपश्यामि हृत्वाहवे स्वयान्धवान् ॥ न च श्रेयानुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥३१॥
 न कांक्षे विजयं कृष्ण न राज्यं न सुखानि च ॥३२॥ न कांक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ॥३२॥
 त एवेमे स्थिता योद्धुं प्राणांस्यक्त्वा सुदुस्त्यजान् ॥३३॥ त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्तत्त्वा ननानि च ॥३३॥
 अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किन्तु महीकृते ॥३४॥ अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किन्तु महीकृते ॥३४॥
 स्वजनानिह कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥३५॥ स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥३५॥
 कुलक्षयकृतं दोषं संपश्यद्भिर्जनार्दन ॥३६॥ कुलक्षयकृतं दोषं संपश्यद्भिर्जनार्दन ॥३६॥
 यद्राज्यमुल्लोभेन स्वजनान्दन्तमुद्यताः ॥३७॥ यद्राज्यमुल्लोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥३७॥
 धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥३८॥ धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥३८॥

×

संजय उवाच

एवमुत्तवार्युनः संख्ये शोकसंविग्नमानसः ॥ एवमुत्तवार्युनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ॥
 उत्सृज्य दूरं चापं रथोपस्थ उपाविशद् ॥३९॥ विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥३९॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः २ ॥

सीदमानमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥ सीदमानमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥
 मा हृन्मं गच्छ कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ २ ॥ मा हृन्मं गच्छ कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ २ ॥
 गुरुनहत्वा हि महानुभावान् ॥ ३ ॥ गुरुनहत्वा हि महानुभावान् ॥ ३ ॥
 श्रेयस्कं भेदयमपीह लोके ॥ ४ ॥ श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ॥ ४ ॥
 न त्वर्थकामास्तु गुरुन्निहत्य ॥ ५ ॥ न त्वर्थकामास्तु गुरुन्निहत्य ॥ ५ ॥
 भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ६ ॥ भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ६ ॥

॥ भोजपत्री गीता पाठः ॥

यानेव हत्वा न जिजीविषाम-

स्ते नः स्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः

यः शोकमुच्छोपणमिन्द्रियाणां

सेनयोः रमयोर्मध्ये सीदमानमिदं वचः

श्री भगवानुवाच

॥ अधिकः श्लोकः ॥

त्वंमानुष्येणोपहतान्तरात्मा विषादमोहाभिभवाद्विसंज्ञः ॥

कृपागृहीतः समवेक्ष्य वयून्भिमपन्नान्मुखमन्वक्तव्यस्य ॥११॥

अशोच्याननुशोचंस्त्वं प्राज्ञवन्नाभिभापसे

गतामूनगतामूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः

न ह्येवाहं जातु नासं न त्वं नामी जनाधिपाः

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयनितः परं

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुमर्हति

॥ अधिकः श्लोकः ॥

आदायन्त च यन्नास्ति वर्तमानेपि तत्तथा

वितथैः मद्गशा सन्तोऽवितथा इय लक्षिता-

अन्तन्त एमे देहा नित्यस्योक्ताः श्रीरिणः

कथं स पुरुषः पार्थ हन्यते हन्ति वा कथं

॥ प्रचलित गीता पाठः ॥

यानेव हत्वा न जिजीविषाम-

स्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः

यच्छोकमुच्छोपणमिन्द्रियाणां

उभयोः सेनयोर्मध्ये विपीदन्तमिदं वचः

श्री भगवानुवाच

× ×

× ×

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भापसे

गतामूनगतामूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परं

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति

×

×

अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः श्रीरिणः

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कं

॥

॥६॥

॥८॥

॥१०॥

॥

॥११॥

॥

॥१२॥

॥१७॥

॥१८॥

॥२१॥

॥ भोजपत्री गीता पाठः ॥

अथैवं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतं ॥२८॥
जातस्य हि भ्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ॥
तस्मादपरिहर्षये न त्र शोचितुर्महसि ॥२९॥
तस्मात् सर्वाणि भूतानि नात्र शोचितुर्महसि ॥३०॥
एषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवं ॥३१॥
नेहाभिक्रमनाशोस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ॥३२॥
व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ॥३३॥
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥३४॥
कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलेप्सवः ॥
क्रियाविशेषबहुला भोगैश्वर्यगतीः प्रति ॥३५॥
कर्मण्यस्त्वधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥३६॥
सिद्ध्यसिद्धयोः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥३७॥

॥ अधिक श्लोकः ॥

यस्य सर्वे समारंभा निराशीर्वन्धनास्त्विह ॥
त्यागे यस्य द्रुतं सर्वं स त्यागी स च बुद्धिमान् ॥३८॥
दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ॥३९॥
बुद्धियुक्तो जहातीमे उभे सुकृतदुष्कृते ॥४०॥
कर्मवन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामयं ॥४१॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतं ॥२६॥
जातस्य हि भ्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ॥
तस्मादपरिहर्षये न त्वं शोचितुर्महसि ॥२७॥
तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुर्महसि ॥२८॥
येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवं ॥२९॥
नेहाभिक्रमनाशोस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ॥३०॥
व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ॥३१॥
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥३२॥
कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदां ॥
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥३३॥
कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥३४॥
सिद्ध्यसिद्धयोः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥३५॥

× ×

× ×

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ॥३९॥
बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ॥४०॥
जन्मवन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामयं ॥४१॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

स्थिरप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केदाव
स्थिरधीः किं प्रभापेत किमासीत त्रजेच्च किं
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते
वीतरागभयक्रोधः स्थिरधीर्मुनिरुच्यते
नाभिनन्दति न द्वेष्टि स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः स्थिरप्रज्ञस्तदोच्यते
तानि संगम्य मनसा युक्त आसीत मत्परः
यतो हि यस्येन्द्रियाणि स्थिरप्रज्ञः स उच्यते
रागद्वेषविबुक्तस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः स्थिरप्रज्ञा च सा स्मृता
यस्यां जाग्रति भूतानि सा रात्रिः पश्यतो मुने
स नान्विमोक्षोति न कामकामी
॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥

॥ अधिक श्लोकाः ॥
यस्याप्तं तस्य मत मत यस्य न वेद स
विज्ञानताम्रशिखरं विज्ञातमविज्ञानता
प्रतिपोषेन तद् ब्रह्म पिदित्वा लभ्यतेऽमृत
ब्रह्म श्रुत्वा नैव किञ्चित् लब्धव्यमवशिष्यते
ब्रह्मज्ञानं ब्रह्मज्ञान एवमेव द्विषोदितं
॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केदाव
स्थितधीः किं प्रभापेत किमासीत त्रजेच्च किं
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता
तानि सर्वाणि स्यम्य युक्त आसीत मत्परः
यतो हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता
रागद्वेषविबुक्तस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्
इन्द्रियार्णन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी
॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥

× × × × ×
× × × × ×
× × × × ×
× × × × ×
× × × × ×

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

श्रुत्या लब्ध्वाऽप्यत्र ह्येतत् श्रुतिमोति श्रुत्वासीम् ॥७६॥
विदिय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः
निर्यमो निरहंकारः स श्रुतिमधिगच्छति ॥७७॥

॥ अधिकः श्लोकाः ॥

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा यस्य हृदि स्थिताः
स भवत्यमृतो मर्त्यो ब्रह्म चात्र समश्नुते ॥७८॥
यदा सर्वे प्रभिज्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः
स भवत्यमृतो मर्त्य एतावदनुज्ञामनं ॥७९॥
भिज्यन्ते हृदयग्रन्थिर्भुज्यन्ते सर्वसंशयाः
सीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्हे परावरे ॥८०॥
एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ॥
स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥८१॥

॥ अथ तृतीयोऽध्यायः ३ ॥

व्यामिश्रेण वाक्येन बुद्धि मोहयसीव नः
शृण्वन्कोमान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः
नानवाप्तमवाप्तव्यं प्रवर्तेऽथ च कर्मणि
मम वर्त्मानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः
यो ज्ञयेत्सर्वकर्मणि विद्वान्युक्तः समाचरेत्

॥ २ ॥
॥ १२ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २६ ॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥
विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः
निर्यमो निरहंकारः स श्रुतिमधिगच्छति ॥७१॥

॥ १ ॥
॥ १२ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २६ ॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ॥
स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥७२॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि भ्रागशः
गुणा गुणार्थं सन्त इति मत्वा न सज्जते
ये मे मतमिदं नित्यमनुवर्तन्ति मानयाः
भद्रान्नोन्नम्यन्ते मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः
ये ते तदभ्यसूयन्ते नानुवर्तन्ति मे मतं
सग्नाननिपुणास्तान् विनष्टान् विद्वद्यचेतसः
स्वर्गं निधनं श्रेयः परधर्मोदादयि
अनिच्छमानोऽपि पलादाक्रम्येव नियोजितः

॥ अपिक्क श्लोकाः ॥

मत्स्येय कथं कृष्ण कथं चैव विवर्धते
किमात्मा कः किमाचारस्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः

श्रीभगवानुवाच

एष मूढः परः शत्रुर्दोहनामिन्द्रियैः सह
सुखतंत्र इवासीनो मोहयन्पार्थ विष्टति
कामक्रोधमयो धीरः स्तंभहर्षसमुद्भवः
अरंकारोपिमानात्मा दुस्तर पापकर्मभिः
रसस्य निरर्थक शोकमस्य ददाति च
एष चास्य करोत्येव मोहयंस्तु शुद्धमुदः

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वदाः
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते
ये मे मतमिदं नित्यमनुवर्तन्ति मानवाः
श्रद्धावन्तोऽनम्यन्ते मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः
ये ते तदभ्यसूयन्ते नानुवर्तन्ति मे मतं
सर्वज्ञानविपुलास्तान् विद्वि नष्टानचेतसः
स्वर्गं निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय पलादिव नियोजितः

॥२७॥	×	×	×	×	×	×	×	×
॥२४॥	×	×	×	×	×	×	×	×
॥३१॥								
॥३२॥								
॥३५॥								
॥३६॥								

॥२७॥
॥३७॥
॥३८॥
॥३९॥
॥४०॥

॥ भोजपत्रो गीतापाठः ॥

स एष कलुषः क्षुद्रः श्लेष्मी धनंजय
रजःप्रवृत्तो मोहात्मा मनुष्याणामुपद्रवः
काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः
एतैर्विमोहमत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनां
॥ अधिक श्लोकाः ॥

इन्द्रियेभ्यः परं चेदथेतसः सत्त्वमुत्तमं
सत्त्वादेयः महानात्मा महतेऽज्ययमुत्तम
अज्ययानु परं ब्रह्म व्यापकं चाप्यलिंगकं
यज्ज्ञात्वा मुच्यते जीवो अमृतत्वं च गच्छति
इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तमयौ च यौ
पृथगुत्पद्यमानानां ज्ञात्वा धीरो न शोचति
मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेर्यः परतस्तु सः

एवं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययं
एवं परंपराख्यातमिमं राजर्षयो विदुः
वीतरागभयक्रोधा मनमया मद्दय्यपाश्रयाः
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागतः
न मां कर्माणि लिपन्ति न मे कामः फलेष्वपि

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञान मावृत्य देहिनां

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु-सः

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययं
एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः
वीतरागभयक्रोधा मनमया मांमुपाश्रितः
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागतः
न मां कर्माणि लिपन्ति न मे कर्मफले स्पृहा

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

॥ अधिक श्लोकः ॥

भयं मदाश्रय इति हि ब्रह्मवेदनं
ब्रह्मरिद् भवति ग्रामान्सरं ब्रह्मात्मनेव हि
देवेष्वपरे यज्ञं योगिनः समुपासते
अपि नैदं नि पादिभ्यः सर्वेभ्यः एव कृतमयः
भार्यायं न कर्माणि निरुन्वन्ति धनं जय

॥ अधिक श्लोकः ॥

यथा रतिः सर्वरमान्धमुक्ते
दृष्टान्नमपि हि सर्वमतः
गरीर देशी त्रिपायान्धमुक्ते
न विप्लवे दुःखपावेन भुङ्क्ते

तस्माद्भान्धमुक्ते इत्यत्र ज्ञानातिनात्मनः
छित्तयेन संशयं योगमात्रिष्टोत्रिष्ट भारव

॥ अयं पंचमोऽध्यायः ५ ॥
यत्नेन एतयोरेकं तन्मे दृढि विनिश्चितं
निर्दिष्टो हि महाबाहो मया वंशात् यमुच्यते
एवमप्यागिनाः सम्यग्भयोः फलमश्नुते
तस्मात्त्यैः प्राप्यते स्थानं तयोर्गैरनुगम्यते

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

॥ २४ ॥
॥ २६ ॥
॥ २६ ॥
॥ २१ ॥

× ×
× ×

देवेष्वपरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते
अपि चेदस्ति पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृतमः
आत्मयन्तं न कर्माणि निवध्नन्ति धनं जय

॥ २४ ॥
॥ २६ ॥
॥ २६ ॥
॥ २१ ॥

× × × ×
× × × ×

तस्माद्भान्धमुक्ते इत्यत्र ज्ञानातिनात्मनः
छित्तयेन संशयं योगमात्रिष्टोत्रिष्ट भारव

॥ २४ ॥
॥ २६ ॥
॥ २६ ॥
॥ २१ ॥

यत्नेन एतयोरेकं तन्मे दृढि विनिश्चितं
निर्दिष्टो हि महाबाहो मया वंशात् यमुच्यते
एवमप्यागिनाः सम्यग्भयोः फलं
तस्मात्त्यैः प्राप्यते स्थानं तयोर्गैरनुगम्यते

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

प्रलपन् विलपन् गृह्णन्नुन्मिपंन्निमिपन्निपि
योगिनः कर्म कुर्वति संगं त्यक्त्वात्मसिद्धये
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः

॥ अधिक श्लोकः ॥

स्मरेतोपि गृह्णन्त्येव तत्पृथगेऽपि स्वकर्मणि
सक्ताः अपि न सज्जति पंके रविकरा इव
विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि
चामर्यक्षेणसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यः सुखं
स ब्रह्म योगयुक्तात्मा सुखमन्यमश्नुते
ये हि संसर्गजा भोगा दुःखयोनय एव ते
शक्नोतीहैव यः सोऽप्राक्शरीरविमोचनत्
कामक्रोधोद्वेगं वेगं स योगी स सुखी मत्तः
अन्तर्मुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ग्यैतिरेव यः
स पार्थ परमं योगं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति
विगतेच्छाभयद्वेषो यः सदा मुक्त एव सः

॥ अथ

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य चेनैवात्मात्मना जितः
जितात्मनः प्रज्ञातस्य परात्मसु समा मतिः

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

॥ ९ ॥ प्रलपन् विलपन् गृह्णन्नुन्मिपंन्निमिपन्निपि
॥ ११ ॥ योगिनः कर्म कुर्वति संगं त्यक्त्वात्मसिद्धये
॥ १७ ॥ गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः

×

×

×

×

॥ १८ ॥ विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि
॥ १९ ॥ चात्सर्पक्षेणसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखं
॥ २० ॥ स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते
॥ २१ ॥ ये हि संसर्गजा भोगा दुःखयोनय एव ते
॥ २२ ॥ शक्नोतीहैव यः सोऽप्राक्शरीरविमोक्षणात्
॥ २३ ॥ कामक्रोधोद्वेगं वेगं स युक्तः स सुखी नरः
॥ २४ ॥ योन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ग्यैतिरेव यः
॥ २५ ॥ स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति
॥ २६ ॥ विगतेच्छाभयद्वेषो यः सदा मुक्त एव सः

॥ अथ पृष्ठोऽध्यायः ६ ॥

॥ ६ ॥ बन्धुरात्मात्मनश्च येनात्मेवात्मना जितः
॥ ७ ॥ जितात्मनः प्रज्ञातस्य परमात्मा समाहितः

॥ भोजपत्री गोतापाठः ॥

॥ अधिक श्लोकः ॥

इहैव तैजितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ॥
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥१०॥
समकायशिरोग्रीवं धारयन्नचलः स्थिरः ॥
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥
युञ्जन्नेवं सदात्मानं भद्रक्तो नान्यमानसः ॥१४॥
योगोस्ति निवर्त्यशतो न चैकान्तमनश्नतः ॥१५॥
न चाति स्वप्नशीलस्य नातिजागर्तोर्जुन ॥
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनि ॥१७॥
यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ॥२०॥
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥२१॥
युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ॥२२॥
मुखेन ब्रह्मसंयोगमयन्तमधिगच्छति ॥
॥ अधिक श्लोकः ॥
स ब्रह्मा स शिवः सेन्द्रः सोक्षरः परमः स्मृतः ॥
स एव विष्णुः स प्राणाः स काश्याग्निः स चंद्रमाः ॥३०॥
स एव सर्वं यदभूत् यच्च भाव्यं सनातनं ॥
ब्रह्मा तं मृत्युमत्येति नान्यः पथा विमुक्तये ॥३१॥

॥ प्रचलित गोतापाठः-॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थितः
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन्
युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः
नात्यश्नतस्तु योगोस्ति न चैकान्तमनश्नतः
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः
यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः
युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगत कल्मषः
मुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुखमश्नुते

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि
संपश्यन् ब्रह्मपरमं याति नान्येन हेतुना
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः
आत्मानमर्णो कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिं
प्रानिर्मयनाभ्यासात्पापं दहति पूरुषः
यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति
यस्तु सर्वाणि भूतानि आत्मन्येवानुपश्यति
सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते
सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः
सर्वथा वर्तमानोपि स योगी मयि वर्तते
अग्नयः श्रद्धयोपेतो योगाचलितमानसः
स्त्रियमानः ततो मार्गं प्रमूढो ब्रह्मणः पथि
अनेकचित्तोऽविश्रान्तो मोहस्यैव वशंगतः
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृण्व गच्छति
कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाश्रय इव नश्यति
अपतिष्ठे महाबाहो विनाशं चाधिगच्छति

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः
यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति
सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः
सर्वथा वर्तमानोपि स योगी मयि वर्तते
अग्नयः श्रद्धयोपेतो योगाचलितमानसः
स्त्रियमानः ततो मार्गं प्रमूढो ब्रह्मणः पथि
अनेकचित्तोऽविश्रान्तो मोहस्यैव वशंगतः
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृण्व गच्छति
कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाश्रमिव नश्यति
अपतिष्ठे महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि

॥ भोजपत्री गोतापाठः ॥

नहि कल्याणकृतं कश्चिद् दुर्गतिं जातु गच्छति ॥४६॥
प्राप्य पुण्य कृता लोकानुपित्वा शाश्वतीः समा ॥४७॥
अथवा योगिनामेव जायते धीमतां कुले ॥४८॥
तत्र तं बुद्धिमयोगं लभते पार्वदेहिकं ॥
ततो भूयोपि यतते सिद्धये कुरुनन्दन ॥४९॥
पूर्वाभ्यासेन तेनैव क्रियते ह्यवशोपि सन् ॥५०॥
तपस्विभ्योधिको योगी ज्ञानिभ्यश्च मतोधिकः ॥५१॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ७ ॥

मन्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रित ॥ १ ॥
यज्ज्ञात्वा न पुनः किञ्चित् ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥
अह कृत्स्नस्य जगतः प्रलयः प्रभवस्तथा ॥ ६ ॥
पुण्यः पृथिव्यां गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसा ॥ ९ ॥
उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतः ॥
आस्थितः स हि युक्तात्मा ममेवानुत्तमां गतिम् ॥१८॥
ए च ततः कामान्पयैव चिद्विज्ञानं हि तान् ॥२२॥

॥ प्रचलित गोतापाठः ॥

नहि कल्याणकृतकश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ॥४०॥
प्राप्य पुण्यकृताल्लोकानुपित्वा शाश्वती समाः ॥४१॥
अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमतां ॥४२॥
तत्र ते बुद्धिसयोगं लभते पार्वदेहिक ॥
यतते च ततो भूयो ससिद्धौ कुरुनन्दन ॥४३॥
पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोपि सन् ॥४४॥
तपस्विभ्योधिको योगी ज्ञानिभ्योपि मतोधिकः ॥४६॥

मन्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ॥ १ ॥
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज् ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥
अह कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥
पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसा ॥ ९ ॥
उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतं ॥
आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥१८॥
लभते च ततः कामान्पयैव विद्वितान्हितान् ॥२२॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

॥ अधिक श्लोकाः ॥

देवान्देवजो यान्ति सिद्धान्तान्ति सिद्धवन्तः ॥२३॥
यक्षान्विद्याभरान्गान्ति गन्धर्वोऽस्मत्परायणाः ॥
मृतान्मृतयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥२४॥
मयिदगन्ति च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥२७॥
येषां स्वतं गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणां ॥२९॥

॥ अथ अष्टोमोऽध्यायः ८ ॥

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितम्
मय्यर्पितमने बुद्धिर्मां वैवर्ष्यस्यसंशयम्

॥ अधिक श्लोकः ॥

यथा नयः संदमानाः समुद्रे
मण्डन्यस्तं नागरूपे विहाय
तथा विद्वान्नागरूपादिमुक्तः
परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यम्
प्रयाणकाले मनसाऽचलेन भक्त्या युतो योगवलेन चैव ॥११॥
तत्ते पदं संपदेनाऽभिधास्ये ॥१२॥

॥ अधिक श्लोकाः ॥

एव वाचा नाभ्युदितमभ्युपेतं च येन वाक्
स्वरेर यत्नं त्वं विद्ध नेदं यदिदमुपासते

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

देवान्देवजो यान्ति × ×
× ×
मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥२३॥
अविष्यानि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥२६॥
येषां स्वतं गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणां ॥२८॥

॥ अथ अष्टोमोऽध्यायः ८ ॥

॥ ३ ॥ भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः
॥ ७ ॥ मय्यर्पितमने बुद्धिर्मां वैवर्ष्यस्यसंशयः

× × × ×
× × × ×
प्रयाणकाले मनसा चलेन भक्त्या युक्तो योगवलेन चैव ॥१०॥
तत्ते पदं संपदेनाऽभिधास्ये ॥११॥

× ×
× ×

॥ भोजपत्रो गीतापाठः ॥

मनुते यत्र मनसा येनाहुश्च मनोमत्तम्
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते
यच्चक्षुषा न पश्यति येन चक्षुषि पश्यति
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते
माणीति यत्र प्राणेन प्राणः प्राणीयते यतः
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते
एतदेवेवाक्षरं ब्रह्म एतदेवामृतं परम्
एतदेवान्यप्यं ज्ञात्वा यो यदिच्छेत्तदानुयात्
एतदालंबनं श्रेष्ठमेतदालंबनं परम्
एतदालंबनं ज्ञात्वा प्राप्नोति परमां गतिम्
सर्वद्वाराणि सयम्य मनो हृदि निरुध्य च
मूर्न्यर्थाध्यात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम्
ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्
यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिं
॥ अग्रिक श्लोकः ॥
तदेवदक्षरं ब्रह्म स प्राणो वाङ् मनश्च सः
तत्सत्यममृतं चैव तद्देहि भरतर्षभ
प्रणवो धनुः शरा वात्या ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

॥ १४ ॥ सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च
॥ १५ ॥ मूर्न्यर्थाध्यात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणां
॥ १६ ॥ ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्
॥ १७ ॥ यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिं
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

भुतग्रामनिन्दं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्
परं भावमजानन्तो ममाध्ययमनुत्तमं
आसुरीं राक्षसीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः
सततं कीर्तयन्तश्च यजन्तश्च दृढव्रताः
वेद्यं पवित्रमोद्गुरोऽथर्वं ऋक् साम नै यजुः
अनन्याश्च विरक्ता मां ये जनाः पर्युपासते
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त इत्यविधिपूर्वकम्
॥ अधिक श्लोकाः ॥

अचित्यमव्यक्तमनंतरूपं
शिवं प्रशांतममृतं ब्रह्मयोनिम्
तमादिमध्यान्तविहीनमेकं
विभुं चिदानंदमरूपमद्भुतम्
उमासहायं परमेश्वरं प्रभुं
त्रिलोचनं नीलकण्ठं प्रशांतम्
द्वत्पुण्डरीके विराजं विशुद्धं
संचितश्रेष्ठं ब्रह्मरूपं विशोकम्
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मद् भक्तः प्रणश्यति

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

भुतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः
सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः
वेद्यं पवित्रमोद्गुरोऽथर्वं ऋक् साम यजुरेव च
अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त इत्यविधिपूर्वकम्

॥ ९ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १५ ॥
॥ १८ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३४ ॥

कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः १० ॥

अयं सर्वस्य प्रभवः इतः सर्वं प्रवर्तते
न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा महर्षयः
वक्तुमर्हस्यशेषेण विभूतीरात्मनः शुभाः
कथं विद्यामहं योगिंस्त्वामहं परिचिन्तयन्
हन्त ते कथयिष्यामि विभूतीरात्मनः शुभाः
प्रेरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपं
नान्तोऽस्ति शुभदिव्यानां विभूतीनां परंतप
तत्तदेवावगच्छेत्स्वं मम तेजोऽंशंभवम्
अथवा बहुनेनेति किं ज्ञातेन तवाजुन

॥८॥ अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ॥८॥
॥१४॥ न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥१४॥
॥१६॥ वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ॥१६॥
॥१७॥ कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ॥१७॥
॥१९॥ हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ॥१९॥
॥२७॥ प्रेरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपं ॥२७॥
॥४०॥ नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ॥४०॥
॥४१॥ तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽंशंभवम् ॥४१॥
॥४२॥ अथवा बहुनेनेति किं ज्ञातेन तवाजुन ॥४२॥

॥ अथ एकादशोऽध्यायः ११ ॥

॥ संजय उवाच ॥

॥ अधिकं पश्यं ॥

श्रुत्वा श्रीकृष्णवचनं राजन्पार्थोऽब्रवीत्तदा
मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम्
यत्त्वगेक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम
भवाप्ययो हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया

॥ अजुन उवाच ॥

× ×

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम्
यत्त्वगेक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम
भवाप्ययो हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया

॥ ॥ ॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययं
एवमेतद्यथाऽऽन्य त्वमात्मानं परमेश्वरं
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमेश्वरं पुरुषोत्तम
मन्यसे यदि तच्छ्रवयं मया द्रष्टुमिति प्रभो
योगीश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम्

॥ अधिकं पद्य ॥

श्रुत्वा पार्थिवचः प्राह भगवान्भक्तवत्सलः
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याथर्याणि पाण्डव
न तु मां शक्यसि द्रष्टुमनेनैव सचक्षुषा
पश्यत्वा ततो राजन्महायोगीश्वरो हरिः
दिव्यमोलांवरधर दिव्यगन्धानुलेपम्
नान्तं न मध्यं न पुनस्तत्वादि
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम्
स्वस्तीति चोक्तवैष महर्षिसयाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः
अमी सर्वे धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वैः सैवाजनिपाल संयः

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययं
एवमेतद्यथाऽन्य त्वमात्मानं परमेश्वरं
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमेश्वरं पुरुषोत्तम
मन्यसे यदि तच्छ्रवयं मया द्रष्टुमिति प्रभो
योगीश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम्

×

×

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याथर्याणि भारत
न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव सचक्षुषा
पश्यत्वा ततो राजन् महायोगीश्वरो हरिः
दिव्यमाल्यांवरधर दिव्यगन्धानुलेपनं
नान्तं न मध्यं न पुनस्तत्वादि
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप
स्वस्तीर्युत्वा महर्षिसिद्धसंघाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभि
अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सैवावनिपाद्यसंयः

॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ६ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ ११ ॥
॥ १६ ॥
॥ २१ ॥
॥ २६ ॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

अयं सर्वस्य प्रभवः इतः सर्वं प्रवर्तते
न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा महर्षयः
वक्तुमर्हस्यशेषेण विभ्रूतीरात्मनः शुभाः
कथं विद्यामहं योगिंस्त्वामहं परिचिन्तयन्
इन्त ते कथयिष्यामि विभ्रूतीरात्मनः शुभाः
प्रेरावणं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपं
नान्तोऽस्ति शुभदिव्यानां विभ्रूतीनां परंतप
तत्तदेवावगच्छेत्त्वं मम तेजोऽंशंभवम्
अथवा बहुनोक्तेन किं ज्ञातेन तवार्जुन

॥ संजय उवाच ॥

॥ अधिकं पत्रं ॥

श्रुत्वा श्रीकृष्णवचनं राजन्यार्थोऽत्रवीक्षदा
मदनुग्रहाय परमं शुद्धमध्यात्मसंज्ञितम्
यच्चगेतं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम
भवाप्ययो हि भूतानां श्रुतो विस्तरशो मया

॥ प्रचलितं गीतापाठः ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः १० ॥

॥८॥ अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ॥८॥
॥१४॥ न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥१४॥
॥१६॥ वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभ्रूतयः ॥१६॥
॥१७॥ कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ॥१७॥
॥१९॥ इन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभ्रूतयः ॥१९॥
॥२७॥ प्रेरावणं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपं ॥२७॥
॥४०॥ नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभ्रूतीनां परंतप ॥४०॥
॥४१॥ तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽंशंभवम् ॥४१॥
॥४२॥ अथवा बहुनोक्तेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ॥४२॥

॥ अथ एकादशोऽध्यायः ११ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

॥ मदनुग्रहाय परमं शुद्धमध्यात्मसंज्ञितम् ॥
॥ यच्चगेतं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥
॥ भवाप्ययो हि भूतानां श्रुतो विस्तरशो मया ॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

कस्माच्च ते न नमैरुर्महात्मन्
वेत्तासि वेद्यं परमं च धाम
वायुर्येमोग्निर्वरुणः शशांकः
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च

॥ अधिकोऽर्थः श्लोकः ॥

अनादिमानप्रमितप्रभावः
सर्वेश्वरः सर्वमहाविभूते
नमो नमस्तेस्तु सहस्रकृतः
पुनश्च भूयश्च नमो नमस्ते
नमः पुरस्तादथ पृष्ठवस्ते
नमोस्तु ते सर्वत एव सर्वं

अधिकोऽर्थः श्लोकः

नहि त्यक्त्यः कश्चिद्गुप्तीह देव
छोकप्रये दृश्यतेऽनित्यकर्मो
प्रनतवीर्यामित विक्रमस्त्य
व्यामोयि सर्वं च ततोऽसि सर्वः
अर्जुनता महिमानं तवेदं

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

कस्माच्च ते न नमैरुर्महात्मन्
वेत्तासि वेद्यं परं च धाम
वायुर्येमोग्निर्वरुणः शशांकः
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च

× ×

× ×
नमो नमस्तेस्तु सहस्रकृतः
पुनश्च भूयश्च नमो नमस्ते
नमः पुरस्तादथ पृष्ठवस्ते
नमोस्तु ते सर्वत एव सर्वं

× ×

अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं
सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः
अर्जुनता महिमानं तवेदं

॥३७॥

॥३८॥

॥

॥३९॥

॥

॥४०॥

॥४१॥

॥४१॥

॥४२॥

॥

॥४३॥

॥

॥४४॥

॥

॥४५॥

॥४६॥

॥ भोजपत्री गोतापाठः ॥

॥ अधिक श्लोकाः ॥

नानारूपैः पुरुषैर्योध्यमाना
 विशन्ति ते वक्त्रमचिन्त्यरूपम्
 योधिष्ठिरा धार्तराष्ट्राश्च योधाः
 शत्रूः कृत्ता विविधैः सर्व एव
 त्वत्तेजसा विहता नूनमेव
 तथा हीमे त्वच्छरीरमविष्टाः
 तथा तवामी नरलोकाविरा
 विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति
 तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं
 भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णोः

॥ अधिक श्लोकः ॥

नारायणोऽहं पुरुषः शिवोहं
 ब्रह्माहमस्मि सकलोहमस्मि
 पूर्णोहमीशश्च पुरातनोहं
 शिरण्ययो ज्ञानरूपोहमस्मि
 द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
 कर्णं तथान्यानपि वीरयोधान्

॥ प्रचलित गोतापाठः ॥

॥
 ॥२९॥
 ॥३०॥

तथा तवामी नरलोकाविरा
 विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति
 तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं
 भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णोः

॥२८॥

॥३०॥

॥
 ॥३५॥
 ॥३६॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
 कर्णं तथान्यानपि योषवीरान्

॥३४॥

॥ भोजपत्री गीतापठः ॥

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ॥
तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥५३॥
तेनैव रूपेण भूज्जडयेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥५४॥
एवं रूपं शक्यमहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुपवीर ॥५६॥
मक्त्या त्वनन्यया शक्यो ह्यहमेवंविधोर्जुन ॥६२॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः १२ ॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं मामुपासते
निवसिष्यसि मय्येव यो गमुत्तममारिहतः ॥३॥
अथायेनाङ्गितुं चित्तं न शक्नोपि मयि स्थिरं ॥८॥
स्यानायमर्पणस्यागस्त्यागाच्छांतिरितरा ॥९॥
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मे भक्तः स मे प्रियः ॥१२॥
एवंमन्युः प्रपन्नोऽर्थमुक्तो यः स च मे प्रियः ॥१४॥
सर्वारंभफलश्यामी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१५॥
शुभाशुभफलश्यामी भक्तिमान् यः स मे प्रियः ॥१६॥
ये तु भर्मांमृतमिदं योक्तुं पर्थुपासते ॥१७॥
॥२०॥

॥ प्रचलित गीतापठः ॥

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ॥
तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥४५॥
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥४६॥
एवंरूपः शक्यमहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुपवीर ॥४८॥
मक्त्या त्वनन्यया शक्यमहमेवंविधोर्जुन ॥५४॥
ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्थुपासते ॥३॥
निवसिष्यसि मय्येव भक्त ऊर्ध्वं न संशयः ॥८॥
अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोपि मयि स्थिरं ॥९॥
ध्यानात्कर्मफलश्यागाच्छांतिरनंतरं ॥१२॥
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१४॥
हर्षानर्पभयोऽर्गमुक्तो यः स च मे प्रियः ॥१५॥
सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१६॥
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥१७॥
ये तु भर्मांमृतमिदं योक्तुं पर्थुपासते ॥२०॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य विश्वस्य गुरुगरीयान्
पितृव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम्

॥ अधिक श्लोकाः ॥

दिव्यानि कर्माणि तवाद्भुतानि
सूचिणि पूर्वा ऋणयः स्मरन्ति
नान्येति कर्ता जगत्स्त्वमेको
धाता विधाता च विशुर्भवश्च
तवाद्भुतं किन्तु भवेत्सर्वं
किञ्चाऽशक्यं परतः कीर्तयिष्ये
कर्तारसि सर्वस्य यतः स्वयं वै
विभो ततः सर्वमिदं त्वमेव
अत्यद्भुतं कर्म न दुष्करं ते
कर्मोपमानं न हि विद्यते ते
न ते गुणानां परिमाणमस्ति
न तेजसो नापि बलस्य नदोः

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुगरीयान्
पितृव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम्

x x x x x x x x x x x x x
x x x x x x x x x x x x x

॥४३॥

॥४४॥

॥४८॥

॥४९॥

॥

॥५०॥

॥

॥५१॥

॥

॥५२॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

प्रमादमोहा जायेते तमसोऽज्ञानमेव च
ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वेन मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः
गुणा वर्तन्त इत्येव यो ज्ञस्तिष्ठति नेगते
समदुःखसुखवप्नः समलोष्टाश्मकांचनः
सर्वरिंमफलदयाणी गुणातीतः स उच्यते

॥१७॥

॥१८॥

॥२३॥

॥२४॥

॥२५॥

॥ अथ पंचदशोऽध्यायः १५ ॥

अथोर्ध्वं प्रसृता यस्य शाखा
मसंगश्लेष्णेन शितेन छित्वा
ततः परं तत्पदं मार्गितव्यं
यस्मिन्गते न निवर्तन्त भूयः
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥

॥ ४ ॥

॥ अधिकः श्लोकः ॥

संभार्यैनमृपयो ज्ञानतृप्ताः
कुवात्मानो वीतरागाः प्रशान्ताः
ते सर्वेण सर्वतः प्राप्य वीरा
युक्तात्मानः सर्वमेवाविशन्ति

॥

॥ ५ ॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

प्रमादमोहा तमसो भवतोऽज्ञानमेव च
ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः
गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेगते
समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः
सर्वरिंमपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते

॥१७॥

॥१८॥

॥२३॥

॥२४॥

॥२५॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥

॥ ४ ॥

x x x x
x x x x

॥ मोक्षपत्री गीतापाठः ॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

॥ अयं त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥

॥ श्री भगवानुवाच ॥

॥ श्री भगवानुवाच ॥

॥ अधिकः श्लोकः ॥

मरुतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च
एतत्ते कथयिष्यामि ज्ञानं ज्ञेयं च भारत
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितं
सर्वतः पाणिपदांतं सत्त्वोऽक्षिनिरोमुखं
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं सर्वस्य हृदि चेष्टितं
कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु

॥ अधिकः श्लोकः ॥

मन्त्रासितारं सर्वपापणीयांसमणोरपि
स्वयमायं स्वप्नधीगम्यं जानीयात्पुरुषं परं
उपद्रष्टानुमंता च कर्ता भोक्ता महेश्वरः
अनादित्वात्त्रिर्मलश्चात् परमात्माऽयमन्ययः

॥ अयं चतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥

रजस्तमधाभिभूय सत्त्वं भारत वर्धते

×

×

×

×

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः
सर्वतः पाणिपदांतं तत् सर्वतोऽक्षिनिरोमुखं
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं सर्वस्य हृदि चेष्टितं
कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु

॥

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ५ ॥

॥ १४ ॥

॥ १८ ॥

॥ २२ ॥

×

×

×

×

उपद्रष्टानुमंता च कर्ता भोक्ता महेश्वरः
अनादित्वात्त्रिगुणत्वात् परमात्माऽयमन्ययः

॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २३ ॥

॥ १० ॥

॥ १० ॥ रजस्तमधाभिभूय सत्त्वं भवति भारत

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

न भूमिरापो मम बह्विरस्ति

न चानिहो मेस्ति न चाभ्यरं च

एवं विदित्वा परमात्मरूपं

गुहाशय निष्कलमद्वितीयम्

समस्तसार्ति सदसद्विहीनं

प्रयाति शुद्ध परमात्मरूपम्

द्राविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ,

इति शार्हं शुद्धतम मया प्रोक्तं तवानघ

॥१८॥

॥

॥१९॥

॥२०॥

॥२१॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः १६ ॥

दया भूतेष्वहौऽध्यं च मार्दवं ह्रीरचापलम्

तेजः क्षमा दृष्टिस्तुष्टिरद्रोहो नाभिमानीता

असत्यमप्रतिष्ठं च जगदाहुरनीश्वरं

अपरस्परसन्तमर्किचिक्कमहेतुकम्

एकां दृष्टिमष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः

असद्ग्रहाश्रिताः क्रूराः प्रवरन्त्यशुचिब्रताः

ईरन्ते कामलोभार्थमन्यायेनार्थसंचयान्

परोऽश्महं योगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

×

×

×

×

×

×

×

द्राविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च

इति शुद्धतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ

॥१६॥

॥२०॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥	निर्मानमोहा जितसंगदेवा	॥	॥ प्रचलित गीतापाठः ॥	निर्मानमोहा जितसंगदेवा	॥
	अथात्मनिष्ठा विनिवृत्तकायाः	॥		अथात्मनिष्ठयो विनिवृत्तकायाः	॥
	यदैर्विमुक्ता सुखदुःखसंज्ञै	॥ ६ ॥		द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै	॥ ५ ॥
	गच्छन्त्यमृताः पदमव्ययं तद्	॥ ६ ॥		गच्छन्त्यमृताः पदमव्ययं तद्	॥ ५ ॥
	॥ अधिक श्लोकः ॥				
	वेदाविविधानविनिश्चितायाः	॥			
	संन्यासयोगेन च शुद्धसत्त्वाः	॥			
	ते ब्रह्मलोकं च परावकाशे	॥ ७ ॥			
	परामृताः परिसुच्यन्ति दुःखात्	॥ ७ ॥			
	न तद् भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः	॥ ८ ॥		न तद् भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः	॥ ६ ॥
	शरीत्वा तानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात्	॥ १० ॥		शरीत्वेतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात्	॥ ८ ॥
	मामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमेजसा	॥ १५ ॥		मामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमेजसा	॥ १३ ॥
	अहं वैश्वानरो भूत्वा माणिनां देहमास्थितः	॥ १६ ॥		अहं वैश्वानरो भूत्वा माणिनां देहमास्थितः	॥ १४ ॥
	माणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधं	॥		माणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधं	॥ १४ ॥
	॥ अधिक श्लोकाः ॥				
	न पुण्यपापे मम नास्ति नाशो				
	न जन्म देहेन्द्रियबुद्धिरस्ति				

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

वेति सर्वेषु धृतेषु तद्राजसमिति स्मृतम्
यदकृत्स्नविदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहेतुकम्
क्रियते क्लेशबहुलं तद्राजसमिति स्मृतम्
विपादी दीर्घसूत्रश्च कर्ता तामस उच्यते
यथावस्थाभिजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी
अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसोऽन्विता
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा तामसी मता
सुखं त्विदानीं शृणु मे त्रिविधं भरतर्षभ
यस्तदात्वे विपमिव परिणामेऽमृतोपमम्
तत्सुखं सात्त्विकं विशोदात्मबुद्धिमसादजम्
विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदात्वेऽमृतोपमम्
परिणामे विपमिव तद्राजसमिति स्मृतम्
पर्युत्थानात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्
स्वकर्मणा तमेवाचर्य सिद्धिं विन्दति मानवः
सिद्धिं प्राप्नोति यथा ब्रह्म प्राप्नोति तत् निबोध मे
समासेन तु कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा
बुद्धियोगं समाश्रित्य मच्चिन्तः सततं भव
मिच्छेवाध्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोष्यति

॥२१॥
॥२२॥
॥२४॥
॥२८॥
॥३१॥
॥
॥३२॥
॥३६॥
॥
॥३७॥
॥
॥३८॥
॥४४॥
॥४६॥
॥
॥५१॥
॥५८॥
॥६०॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

वेति सर्वेषु धृतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम्
यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहेतुकम्
क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम्
विपादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते
अथवावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी
अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसा वृत्ता
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी
सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ
यत्तदग्रे विपमिव परिणामेऽमृतोपमम्
तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिमसादजम्
विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम्
परिणामे विपमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम्
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः
सिद्धिं प्राप्नोति यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे
समासेन तु कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चिन्तः सततं भव
मिच्छेप व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोष्यति

॥२१॥
॥२२॥
॥२४॥
॥२८॥
॥३१॥
॥
॥३२॥
॥३६॥
॥
॥३७॥
॥
॥३८॥
॥४४॥
॥४६॥
॥
॥५०॥
॥५७॥
॥५९॥

॥ भोजपत्री गीतापाठः ॥

अनेकचित्ता विभ्रान्ता मोहस्यैव वशंगताः
सिपाम्यजसमशुभोस्वासुरीष्वेव येनिषु

॥१६॥

॥१९॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः १७ ॥

ये शास्त्रविधिमुल्लङ्घ्य वर्तन्ते श्रद्धयान्विताः
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति ताः शृणु
भूतप्रेतपिशाचांश्च यजन्ते तामसा जनाः
कर्पयन्तः शरीरस्थं भूतग्रायमचेतनं
इज्यते विद्धि तं यज्ञं राजसं चलमधुवम्
दीयते च परिक्रिष्टं तद्राजसमिति स्थवम्
ब्रह्मणा तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ गीयते

॥१॥

॥२॥

॥४॥

॥६॥

॥१२॥

॥२१॥

॥२३॥

॥२६॥

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः १८ ॥

नियतस्य च संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते
दुःखमित्येव यः कर्म कायक्लेशभयान्यजेत्
पञ्चेमानि महाबाहो कारणानि निवोय मे
शरीरवाङ्मनोभिर्हि यत्कर्मरश्मतेऽर्जुन
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्च ते तस्य हेतवः

॥७॥

॥८॥

॥१३॥

॥

॥१५॥

॥ प्रचलित गीतापाठः ॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमाधृताः
सिपाम्यजसमशुभानासुरीष्वेव येनिषु

॥१६॥

॥१९॥

॥१॥

॥२॥

॥४॥

॥६॥

॥१२॥

॥२१॥

॥२३॥

॥२६॥

॥७॥

॥८॥

॥१३॥

॥

॥१५॥